

81.2 Укр

173

Марія Толянчук

**ВНУТРІШНЯ
ФОРМА СЛОВА
і
ДИСКУРС**

Івано-Франківськ
2008

7550 312y

Марія ГОЛЯНИЧ

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА

I

ДИСКУРС

Монографія

НБ ПНУС

755031

Івано-Франківськ
2008

УДК 81'37: 81'42
ББК 81. 411. 2-71 (4 Укр)
Г-63

Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс: Монографія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – 296 с.

Holyanych M.I. The Inner Form of the Word and Discourse. – Ivano-Frankivsk: Publishing and Design Devison, Information Technologies Centre, PreCarpathian Vasyf Stefanyk National University, 2008. – 296 p.

Внутрішню форму слова в монографії розглянуто як інтерпарадигматичну категорію, об'єкт, що досліджують представники не лише мовознавчих, але й інших наук.

У книзі висвітлено історію, проблеми, інтерпретації внутрішньої форми слова, розкрито її образотворчу проєкцію, смислову багатоплановість та прагматичну значущість у художньому дискурсі, а також характер, функціональне навантаження в текстах ЗМІ політичного спрямування та в народних віруваннях як архаїчному дискурсі.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, студентів, учителів.

In the manuscript, the inner form of the word is treated as interpragmatic category, an object of research in linguistics and other sciences.

The book deals with the following aspects of the inner form of the word: its diachronic aspect, interpretation in literature, its contextual meaning, semantic diversity, and pragmatic significance in literary discourse, functions in political mass media discourse and in folklore as a form of archaic discourse.

Target readers: researchers, students, high school teachers.

Рецензенти: Гуйванюк Н.В., доктор філологічних наук, професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); Полюга Л.М., доктор філологічних наук, професор (Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України); Хороб С.І., доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника).

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол №3 від 15 листопада 2007 року).

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
ISBN 978-966-640-220-2 25266

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Інв. №

755031

© Голянич М.І., 2008
© Видавничо-дизайнерський відділ
ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Внутрішня форма слова: історія, проблема, інтерпретації (від слова до дискурсу).....	8
Розділ 2. Художній текст як дискурс у світлі сучасних наукових парадигм.....	36
Розділ 3. Образотворча проєкція внутрішньої форми слова в художньому дискурсі.....	53
3.1. Внутрішня форма слова – базисний елемент онтологічної основи художнього дискурсу.....	53
3.2. Внутрішня форма ключового слова як засіб творення й структурування художнього дискурсу.....	85
3.3. Смислова багатоплановість внутрішньої форми слова.....	104
3.4. Внутрішня форма слова і паронімічна атракція.....	127
3.5. Внутрішньоформна номінація як слово-образ у художньому дискурсі.....	139
3.6. Внутрішньоформна прогресія в художньому дискурсі: семантичний аспект.....	153
3.7. Інтертекстуальний характер внутрішньої форми слова..	163
3.8. Прагматична навантаженість внутрішньоформної номінації в художньому дискурсі.....	177
Розділ 4. Внутрішня форма слова в політичному дискурсі.....	195
Розділ 5. Внутрішня форма ключового слова в архаїчному дискурсі (на матеріалі вірувань гуцулів).....	219
Висновки.....	249
Література.....	263

ВСТУП

Науково-методологічні засади розуміння поняття “внутрішня форма слова” (ВФ слова) закладалися з найдавніших часів: Бхатріхарі, Конфуцій, античні філософи Арістотель, Горгій, Демокріт і найбільшою мірою Платон та його послідовник Плотін, пізніше П. Абеляр, Т. Аквінський, М. Кузанський, Д. Бруно, М. Фічіно, Р. Декарт, Д. Локк, а також П.Д. Лодій, Г.С. Сковорода та інші, розглядаючи особливості людського пізнання, походження та сутність мови, досліджували взаємозв'язок імені й того, що іменується, роль слова в пізнанні і в текстуальному представленні його результатів.

Безпосередньо чи опосередковано ВФ слова займалися не тільки філологи, але й психологи, філософи, культурологи – представники різних наукових напрямків і шкіл (Л.А. Булаховський, Л. Вайсгербер, Л.С. Виготський, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, В. Вундт, Г.-Г. Гадамер, Т. Гоббс, Я. Грім, Е. Гуссерль, Е. Кассіер, Г. Ляйбніц, О.Ф. Лосев, А. Марті, Г. Пауль, В. Порціг, І. Фізер, П.О. Флоренський, Г. Штейнталь, П.Д. Юркевич та ін.).

Спеціальному розгляду ВФ мови і ВФ слова присвятили праці В. Гумбольдт, О.О. Потебня, Г.Г. Шпет, а в наш час – В.М. Русанівський, Т.Р. Кияк, О.С. Снітко, а також В.В. Биbihін, В.Г. Варіна, Н.І. Мигіріна, В.С. Перебийніс, Б.О. Плотников, Р.І. Стефурак та ін.

ВФ слова є в полі зору й тих учених, що досліджують фразеологію (Н.С. Ляшенко, В.І. Крепель, В.Д. Ужченко), зіставну лексичну семантику (М.П. Кочерган, В.М. Манакін), засоби експресивності тексту і символізацію лексичного значення (В.П. Ковальов, Т.В. Матвеева, Л.П. Черкасова), функціональне навантаження оцінно-образних номінацій у художньому тексті (У.В. Соловій), проблеми кореферентності в сучасному українському текстотворенні й комунікативно-прагматичні параметри дескрипцій у художньому тексті (Л.П. Куриляк, І.О. Бабій), засоби вираження імпліцитності в драматургічному тексті (Н.Я. Іванишин), питання адресації в художньому дискурсі (М.І. Венгринюк), літературознавчі аспекти художнього тексту (М.О. Рудяков) тощо.

Уважаємо перспективним дослідження ВФ слова в ключі тих проблем граматики, лексикології, словотвору, лексикографії, що розв'язують у своїх працях К.Г. Городенська, Н.В. Гуїванюк,

Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, М.Я. Плющ, Л.М. Полюга, М.С. Скаб, Л.В. Струганець.

Однак у сучасному мовознавстві ВФ слова не знайшла ще належного висвітлення й залишається важливим об'єктом наукового вивчення, що пояснюється як поліфункціональністю та складністю вияву ВФ слова, так і суперечливістю інтерпретацій взаємовідношень мови і мислення, змісту і форми, знака і образу, поза якими неможливо визначити лінгвальний статус ВФ слова.

Лінгвістичні дослідження, пов'язані з характеристикою процесів засвоєння, нагромадження й використання знань, вимагають повнішого залучення даних аналізу різних аспектів тексту, які поглиблюють уявлення про приховані механізми комунікації, вплив ситуативного й соціально-культурного контексту на значення слова, що зумовлює необхідність усебічної характеристики ВФ слова, її функціонального навантаження в тексті як дискурсі. Текст як дискурс розглядався багатьма дослідниками¹.

Розвиток текстознавства (Р. Барт, М.М. Бахтін, Ф.С. Бацевич, С.О. Васильев, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, І.Р. Гальперін, В.П. Григор'єв, А.П. Загнітко, Н.О. Кожевникова, Ю.М. Лотман, Є.А. Реферовська, О.О. Селіванова, Н.М. Сологуб, М. Фуко, Р. Якобсон та ін.), спрямований на з'ясування природи, характеру, функцій тексту, розкриття його сутності, структурно-семантичних і прагматично-оцінних параметрів, законів побудови, формального і смислового зв'язку його компонентів, механізму змістотворення, також вимагав пошуку категорій, які допомогли б виявити глибинні “пласти” буття слова, а для цього виводили б значення мовної одиниці за межі окремого “текстового” рівня і внаслідок реконструкції тексту, модифікації традиційних змістових категорій виявляли б у ньому приховані значення.

Однією з таких категорій, що відіграє важливу роль у текстотворенні й актуалізації закладеного в тексті потенційного смислу, є ВФ слова.

¹Дискурс – це “...текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості... це мовлення, “занурене в життя” (Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лінгвістический енциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137). Поняття дискурсу детальніше розглянуто в другому розділі монографії.

Отже, у процесі розвитку текстознавства, стилістики, прагматики та інших мовознавчих наук, що досліджують значення слова, закономірно виникли проблеми взаємозв'язку внутрішньої форми слова і дискурсу, особливостей вияву ВФ слова в різних його видах, зокрема в художньому, політичному, архаїчному.

На мовознавчому напрямку цих пошуків найвиразніше виявилась актуальність проблеми “Внутрішня форма слова і художній дискурс”.

Дослідження текстотвірного й образотворчого потенціалу ВФ слова, впливу текстових категорій на природу, характер, функції ВФ слова дає змогу виявити глибинну сутність і ВФ слова, і тексту як дискурсу, їх взаємопроникність і взаємозалежність, унаслідок чого і в тексті, й у ВФ слова відкриваються нові буттєві перспективи – оприявлюються приховані смисли, відкриваються нові значеннєві русла.

У публікаціях, присвячених ВФ слова тексту, ці категорії розглядаються здебільшого окремо: ВФ слова – без ґрунтового аналізу функціонального навантаження слова, його зв'язків з іншими мовними одиницями, тобто поза текстом, а текст як змістопороджувальна величина – поза когерентно-синтезувальною функцією ВФ слова й системою відношень, репрезентованих нею. У єдності тексту як дискурсу і ВФ слова, на перетині текстотвірної функції ВФ слова і “внутрішньоформної” орієнтації тексту найбільшою мірою можна розкрити природу, характер ВФ слова, її здатність прогнозувати дискурс – впливати на формування семантики ключових слів, окремих словосполучень, речень, тексту в цілому, виступати засобом когезії, сприяти формуванню його конотативних значень, додаткових смислових прирощень. Адже в художньому дискурсі розкриваються функції ВФ слова, які представляють її як багатовимірну, прагматично значущу величину, що відзначається потенційною готовністю до актуалізації.

У сучасній лінгвістичній літературі ВФ слова здебільшого розглядається як суто мовне явище, не включене в “міждисциплінарні” сфери філософії, психології, культурології, етнології, літературознавства, хоча саме “різнопарадигматичне” (Д.І. Руденко) оточення виявляє у ВФ слова ті онтологічні властивості, які в межах однієї парадигми (Ю.С. Степанов) не були достатньо “прозорими”.

Оптимальним засобом розкриття “інтерпарадигматичного” характеру ВФ слова, на нашу думку, є аналіз тексту як дискурсу. Текст як смислове ціле є таким завдяки функціонуванню в його семантичних межах слів із яскравими внутрішніми формами, які за своєю природою зорієнтовані на вихід за межі зовнішньої форми слова – у контекст, ситуацію, у певний культурно-часовий і етнологічний простори.

Тому в пропонованій монографії зроблено спробу розкрити природу, характер і функції ВФ слова в художньому, політичному, архаїчному дискурсах із позиції інтерпарадигматичності названої категорії.

Цим і зумовлено висвітлення таких ключових завдань:

- 1) розглянути історію, проблему, інтерпретації ВФ слова з найдавніших часів до сьогодні;
- 2) розкрити поняття “художній текст як дискурс” у світлі сучасних наукових парадигм;
- 3) дослідити особливості образотворчої проекції ВФ слова в художньому дискурсі, виявити її роль у його творенні й структурованні;
- 4) розглянути статус ВФ ключового слова як базисного елемента онтологічної основи художнього дискурсу;
- 5) розкрити конструктивний, стратифікаційно-когерентний характер ВФ слова в художньому дискурсі, її значення у формуванні макро- й мікрообразів, смислової багатоплановості тексту;
- 6) показати функціональне навантаження ВФ слова в політичному дискурсі;
- 7) розкрити характер ВФ слова в архаїчному дискурсі.

Дослідження здійснено на основі аналізу художніх, мас-медійних (політичного змісту) та архаїчних (записи вірувань гуцулів) текстів.

Такий добір матеріалу зумовлений тим, що ВФ слова представлена з позиції інтерпарадигматичності – як лінгвістична і психолого-філософська категорія, що сприяє реалізації семантико-стилістичних, комунікативних і прагматично-оцінних можливостей різного типу текстів, не лише художніх, виявляючи їх глибинний, сутнісний зміст.

РОЗДІЛ 1
ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМА,
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (ВІД СЛОВА ДО ДИСКУРСУ)

Ідея внутрішньої форми виникла ще в античні часи¹ й уособлювала те, що сприяло розкриттю сутності речі, було засобом її конструювання і пізнання. У такому розумінні вона виступала основою конструктивно-логічного осягнення речі, виявлення онтологічної природи якого залежало від філософської системи, у межах якої воно здійснювалося.

Ті (“реалісти”), хто вважав загальні поняття (“універсалії”) реально й самостійно існуючими, не залежними від речей, стверджували, що ідеї передують речі, вони не залежать від людського розуму і є “вічними сутностями”. Інші ж (“номіналісти”) наголошували на тому, що “загальні поняття – це тільки слова, “імена”, які є породженням людського розуму й мови, реальне ж існування мають тільки конкретні речі. Тому “універсалії” залежать від конкретних речей, в яких вони “перебувають”².

Ні “реалісти”, ні “номіналісти” спеціально про внутрішню форму слова не згадують. Однак учення про “самостійне й субстанційне” існування ідей як загальних і родових понять³, положення про пріоритетність самої речі в пізнанні її людиною, важливість чуттєвого в осягненні загальних понять дають змогу зрозуміти першовитоки формування теорії значення слова і його ВФ зокрема. В обґрунтованій Платоном концепції “загального як закону для одиничного” міститься не лише суто філософський зміст. “Ідея розуміється Платоном як взірць матеріальної речі, як її смислова структура, як принцип її конструювання”⁴.

Ідея, за Платоном, – це модель, яка становить структурний принцип усіх можливих породжень і перетворень речі. Тому ідею можна вважати виявом загального, що матеріалізується в

¹ История лингвистических учений. Древний мир / АН СССР. Ин-т языкозн. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1980. – С. 88.

² История лингвистических учений. Средневековая Европа / АН СССР. Ин-т языкозн. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1985. – С. 248.

³ Лосев А.Ф. Жизненный и творческий путь Платона // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 57.

⁴ Лосев А.Ф. Вводные замечания к тому I // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 68.

одиничному, даючи змогу конкретній речі (через слово – ім’я) набути класифікаційних ознак “універсалії”.

Таким чином, ідея – це те, що здатне конструювати щось, об’єднувати однорідне в певну поняттєву сферу чи виступати посередником в організації цілісного змісту.

Трансцендентальність ідеї не є абсолютним запереченням значущості конкретного й умов, у яких вона реалізується, однак ідея виражає природу речі, її сутність, сприяє тому, щоб ім’я речі було “правильним від природи”¹. Довільно вибране ім’я не зможе виражати сутність речі, не буде знаряддям “навчання й розподілу сутностей” (“...як, скажімо, човник – знаряддя розподілу нитки”²), не зможе правильно репрезентувати ідею і формувати уявлення про істинний стан речей, бо “хто осягає імена, той осягне й те, чому належать ці імена”³, хто “не знає правильності перших імен, не зможе пізнати й пізніші...”⁴.

Такі міркування не можуть бути повним представленням теорії номінації Платона і його прихильників, але в них підкреслено головне:

1) ім’я речі й річ – невіддільні; “кожна річ – єдиний цілісний комплекс, від якого не абстрагуються окремі елементи, зокрема ім’я”, “здійснюючи які-небудь операції над іменем, ми впливаємо на річ...”⁵;

2) ім’я виникає тому, що є річ – потенційний носій цього імені; змінність або заміна імен є виявом або змінності речі, або “неправильності” іменування;

3) іменувати – це закладати основу чогось або утверджувати сутність у речі, тому “кожній людині треба понад усе бути уважним на початку... справи”, “обдумати, чи правильно вона закладає фундамент”⁶, тобто іменує;

4) об’єктивний світ не є суцільним утворенням. Кожна річ має свою структуру, свою ідею. Репрезентація її іменем відзначається різним ступенем достовірності (іменує ж суб’єкт) – об’єктивно

¹ Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 622–630.

² Там само. – С. 619.

³ Там само. – С. 675.

⁴ Там само. – С. 619.

⁵ История лингвистических учений. Средневековая Европа / АН СССР. Ин-т языкозн. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1985. – С. 201.

⁶ Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 276.

представляє її чи спотворює, наближає до неї чи віддаляє. Саме тому слово (ім'я, знак) мусить бути "об'єктивним", а не довільним. Інакше воно не в змозі репрезентувати ідею, цільний образ речі.

Оскільки ідея, за Платоном, – це конструктивне утворення, націлене на виявлення прихованого, "внутрішнього" буття речі, то в ній у нерозчленованому вигляді міститься й те, що в сучасній науці іменується ВФ слова. Вона також відзначається проєктивним, моделювально-цілісним характером і скерована на особливі ознаки речі (не завжди сутнісні, але ж і Платон допускав різні ступені наближеності речі й імені, наголошував на складності "об'єктивних сутностей", які людині важко до кінця пізнати).

Уперше термін "внутрішня форма" з'являється в Плотіна – засновника неоплатонізму. В "Еннеадах" він для пізнання глибин буття застосовує поняття "внутрішнього ейдосу" (= форми)¹.

Внутрішня форма – це те, що дає цілісність уяві, відкриває гармонію образу через ідею єдності. Вона скеровує не до частини, а до цілого. У діалектичній єдності мисленого й словесного визначення речі доходить до першооснови², з внутрішнього суцього народжується цільний образ.

Таким чином, конструктивний характер внутрішньої форми (опосередковано пов'язаної зі словом), її статус "первинної цільності" в речі (ім'я і річ невіддільні) – те основне в розробці теорії номінації і внутрішньої форми зокрема, на чому акцентувалось уже в античні часи³.

І хоча концепція внутрішньої форми розроблялася представниками різних філософських напрямків і шкіл, часом діаметрально протилежних, спільним є те, що всі вони обґрунтовують своє розуміння першопочатку, першооснови формування й існування чогось (усесвіту, життя, людини, мови), яке відкриває сутності, допомагаючи пізнати суще, визначити його онтологічну природу.

Порівняймо окремі стародавні вчення. В Упанішадах обмірковується питання про призначення людини, спосіб її життя, характер психіки, пізнавальні здібності через поняття "брахман" і "атман";

¹ Библихин В.В. Принцип внутренней формы и редукционизм в семантических исследованиях // Языковая практика и теория языка. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – С. 52.

² Плотин. Эннеады // Читанка з історії філософії / За ред. Г.І. Волинки: У 6 кн. – К.: Довіра, 1992. – Кн. 1: Філософія Стародавнього світу. – С. 197.

³ История лингвистических учений. Средневековая Европа / АН СССР. Ин-т языкозн. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1985. – С. 201.

брахман – "невичерпний (безособовий) абсолютний початок, позаналежний проявленому світові, який наповнює всесвіт і народжує все, що в ньому міститься", **атман** (зворотний займенник "себе") "проявляється в якості всепронизуючої суб'єктивної реальності"¹. Ці компоненти розглядалися як духовний абсолют, внутрішня сутність усіх виявів світу.

Основою буддійського вчення про природу речей є вчення про **дхарми** – "елементи", "частки", що "становлять собою ніби тканину світової речовини, пронизують усі явища психічного і матеріального світу, спалахуючи і згасаючи кожну мить"², які допомагають розкрити причинно-наслідкову усталеність буття.

Представники філософської школи даосизму, що виникла в стародавньому Китаї, у центр своєї філософської системи висунули "дао" – вічне й незмінне начало, загальний закон і абсолют. Дао – це "чудовна таємниця", "у застосуванні воно невичерпне", "подібне до нескінченної ниті і дія його невичерпна", "Дао туманне й невизначене. Проте в його... невизначеності заховано сутність речей". "Немає межі між дао і речами", "Дао створює порожнечу і наповненість, але не є ні повним, ні порожнім. Воно спричинює старість і смерть, але не є ні тим, ні іншим. Воно створює початок і кінець, але не є ні початком, ні кінцем"³.

Такі міркування не розкривають сутності дао, але вони акцентують на його єдності з річчю (пригадаймо єдність ідеї й речі в Платона). Дао як своєрідний компонент моделі світоустрою і як трансцендентальна ідея є смислотвірним, має здатність указувати на причинний зв'язок між речами. Воно є внутрішньою сутністю всього, що виокремлюється в бутті.

У середні віки ідея єдності структури речі, ідея цільності образу предмета і його імені порушена. Сутність речі тепер не залежить від імені й не мислиться з ним нероздільно (світ створений Богом, тобто *до* імені); "Між об'єктом і його іменем незмінно стояв той, ... заради кого знак існує, – людина. Будь-який знак пов'язаний не

¹ Читанка з історії філософії: У 6 кн. / Під ред. Г.І. Волинки. – К.: Довіра, 1992. – Кн. 1: Філософія Стародавнього світу. – С. 18–19.

² Там само. – С. 41.

³ Там само. – С. 55–57, 62.

безпосередньо із сутністю іменованого, а з тим, що в цій сутності пізнано й названо людиною”¹.

Хоча людина може “винаходити як розумне, так і шкідливе, іменувати як істинне, так і хибне”, ім’я може бути дане речі “випадковою людиною за випадковою ознакою”², все ж таки не ім’я визначає сутність речі, а навпаки, речі самі визначають те чи інше висловлювання про себе.

Про внутрішню форму слова в середньовічній мовно-філософській системі не згадується (панівним було вчення про знаки “за природою” і знаки “за встановленням”³, однак важливим є те, що в ланці найменування (річ – ім’я) виділено номінатора. Річ постає перед ним у різноманітні ознаки – і будь-яка з них може бути домінантною при найменуванні. Ця ознака ще не названа лінгвістичним терміном, не визначено її значенневотвірний статус, але підготовлено ґрунт для пошуку того, що розкрило б сутність іменованої реальності через “ідею ідей”, по-новому осмислену, – не в теологічному контексті, а в істинності “ренесансної” актуальності.

Старе не відкинуто, однак, переломлене через “свідомість” нової епохи, воно почало деканонізуватися. “Нова” лінгвофілософська дискусія актуалізувала гуманістичний зміст. Інструментальна однозначність слова уточнена. Слово не лише називає щось: у процесі осягнення дійсності “розум розкриває цілий світ уподібнень, які перебувають у ньому в скороченому, обмеженому вигляді”⁴.

Уміння типізувати виділені ознаки, якомога більше знаходити їх у речі, виділяти визначальну, яка “становить її сутність і природу.., від якої залежать усі інші”⁵, сприяє глибшому проникненню в дійсність.

Річ усебічно представиться, якщо виділимо ті атрибути, що посправжньому їй властиві, і ті, які “приписані” їй нашим Розумом”⁶.

¹ История лингвистических учений. Средневековая Европа / АН СССР, Ин-т языкозн. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1985. – С. 199.

² Там само. – С. 200.

³ Там само. – С. 205.

⁴ Кузанский Н. Об ученом незнании // Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 64.

⁵ Декарт Р. Начала философии // Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 250.

⁶ Там само. – С. 251.

У зіставленні різних ознак викристалізовується типове, універсальне і в речі, і в імені.

“Універсалії” утворюються, на думку Декарта, лише тому, що людина користується тим самим поняттям, щоб мислити про декілька окремих речей, схожих між собою.

Таким чином, найменування і річ взаємозалежні з людиною, яка раціонально й семантично організовує знання про окреслену “частинку” світу, виділяє ознаки предмета, кваліфікує їх, а потім, синтезуючи, продукує типове, властиве однорідним предметам. Така ознака ще не названа внутрішньоформною, домінантною в певному поняттєвому просторі, але в ній закладена проекція на ціле й потенційна здатність ідентифікувати щось. Сугестія змісту такою ознакою прихована, проте зростає її роль у смисловій визначеності речей та імен, що нею репрезентуються.

Ця значеннєвість пов’язана з номінатором, його здатністю не лише розуміти, але й переживати: “та сама річ викликає неоднакові емоції в людей, а в однієї людини – не повсякчас”, тому, “порізнному сприймаючи речі, ми навряд чи зможемо уникнути різного їх найменування”¹.

Природа найменування та сама, однак різне сприйняття речі, неоднаковий емоційний стан номінаторів “накладає на кожную річ відбиток наших пристрастей”², а це відкриває у слові нову буттєву реальність: прагматично-психологічні орієнтири мовця впливають на взаємодію форми буття і форми його мовленнєвого вираження; “міркуючи, людина повинна бути обережною зі словами, які, крім значення, зумовленого природою речі, представлені за їх допомогою, мають ще значення, зумовлені природою, нахилами й інтересами мовця”³. Тому те саме може сприйматися з протилежних позицій різними комунікантами в одному й тому ж дискурсі.

Як бачимо, поняття ВФ в ученнях доби Відродження, як, зрештою, і в пізніших лінгвофілософських системах, ще чітко не визначене, семантичні межі ВФ слова не окреслені, проте вказано на важливість для найменування враховувати його референційну співвіднесеність, підкреслено лінгвокреативний характер діяльності суб’єкта найменування (його психічно-емоційний стан – важливий

¹ Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – С. 19, 29.

² Там само. – С. 29.

³ Там само. – С. 30.

фактор і процесу найменування, і використання вже вербалізованого імені), наголошено на вагомості підсвідомого в процесі сприйняття й іменування¹. Утворені ним “образи чуттєвих якостей” (Мальбранш) спричинюють взаємозв’язок сучасного, минулого й майбутнього, пояснюють те, “чому і яким чином дві людські душі чи дві речі того самого виду ніколи не виходять цілком тотожними з рук творця”² (на це пізніше неодноразово звертатимуть увагу В. фон Гумбольдт і О.О.Потебня, розкриваючи природу сприйняття й характер внутрішньої форми мови і слова).

Самого терміна “внутрішня форма слова” ще немає. Неоплатонік М. Фічіно (XV ст.) переклав вираз Плотіна “to enton eidos” як форма “intrinsic”, “внутрішня форма”³ і використовував його для позначення внутрішньої змістовісної величини або прообразотвірного принципу.

У такому значенні цей термін використовував Джордано Бруно.

Внутрішня форма – це початок⁴, який не може бути однорідно спроектований у всіх формах буття; те, без чого ніщо не існує. “Що ми назвемо ним?” – міркує Дж. Бруно. “Всезагальний розум – це внутрішня, найреальніша і спеціальна здатність і потенційна частина душі світу. Це ... єдине тотожне, що наповнює все, освітлює Космос, спонукаючи природу виробляти... свої види... Це він, розум, називається піфагорійцями рушієм і збуджувачем Космосу... Плотін називає його і прародителем, бо ж він розподіляє насіння на полі природи і є найближчим розподільником форм. Ми його називаємо внутрішнім художником, тому що він **формує матерію і фігуру зсередини** (підкреслення наше. – М.Г.), як зсередини насіння чи кореня виводить і оформляє стовбур, зсередини стовбура жене сук...”, потім – “оформлене гілля, зсередини його

¹ “... є тисячі ознак, які говорять за те, що в кожний момент у нас є безліч сприйняття, але без усвідомлення і рефлексії, тобто в самій душі є зміни, яких ми не усвідомлюємо” (Мальбранш Н. Новые опыты о человеческом разуме // Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 470).

² Там само. – С. 474.

³ Див про це: Шпет Г. Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта). – М.: ГАХН, 1927. – С. 54–56. Бибахин В.В. Принцип внутренней формы и редукционизм в семантических исследованиях // Языковая практика и теория языка. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – С. 53.

⁴ Значення первинного саме і є таким завдяки вторинному, яке дозволяє йому бути першим (Декомб В. Современная французская философия: Сборник: Пер. с фр. – М.: Мир, 2000. – С. 140).

розпускаються бруньки, зсередини бруньок він утворює, оформляє, складає, як з нервів, листя, квіти”¹. ВФ – це вічне формувальне начало, поза яким не мислиться ні зміст, ні зовнішня форма.

Як бачимо, поняття “внутрішня форма”, як і сам термін, у догумбольдтівську епоху складалося поступово, формуючись у філософських, а не в лінгвістичних системах: Платон – Плотін – Фічіно – Бруно – Шефтсбері.

Виділимо основні положення, що узагальнюють розвиток поняття внутрішньої форми:

ВФ – це “одне із значень платонівського ейдосу, саме в розумінні “прообразу”, “норми” чи “правила”²;

внутрішня і зовнішня форми нероздільні (за Плотіном), хоча можуть і протиставлятися: внутрішня – зовнішній, змінний і “самознищувальний” (за Бруно);

ВФ – змістовісна і моделювальна; ВФ пов’язується з усім, що є в бутті: від окремої речі до цілісно-космічної величини;

ВФ – багатоаспектне утворення, один із виявів якого – естетичний (ідея “внутрішнього художника” – у Бруно, а також поняття краси – в А. Шефтсбері);

ВФ – образотворча, не структурована субстанція, скерована до цілого, а не до окремих частин (Плотін);

опосередковано (через річ) ВФ пов’язується зі словом і процесом найменування (ВФ слова термінологічно ще не існує, але поняття, що буде виражатися нею, окреслюється – Платон, Декарт, Гоббс та ін.);

неомовлена ознака, що ляже в основу найменування й називатиметься ВФ слова, залежить від особливостей сприйняття речі номінатором. Мінливість психічного складу мовця в кожний момент сприйняття може виділити як домінуючу будь-яку ознаку (М. Кузанський, Н. Мальбранш).

В. Гумбольдт був першим з учених, який поняття й термін “внутрішня форма” пов’язав із мовою і мисленням людини, її “діяльним” характером, створивши тим самим оригінальну концепцію ВФ мови. Суть її полягає в тому, що мова завжди “пов’язана з формуванням духовної сили нації”, є “органом її внутрішнього бут-

¹ Бруно Дж. О причине, начале и едином // Антология мировой философии: В 4 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 156–157.

² Шпет Г. Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта). – М.: ГАХН, 1927. – С. 54.

тя”, “відбиває в собі кожну стадію культури” народу, стимулює “людську духовну силу до постійної діяльності”¹. Ця діяльність не залежить від рівня розвитку народу. Будь-яка мова може бути основою безмежних можливостей розвиватися, “черпати все, у чому виникне потреба” і що може входити” в обсяг людської думки”. “Мова є ніби зовнішнім виявом духу народу: мова народу є його дух, і дух народу є його мова...”².

Мова виражається через зовнішню і внутрішню форми. Внутрішня форма прихована, її не можна спостерігати, проте вона всюдишуща: де є мова, там мусить бути і її ВФ. Зв’язок внутрішньої і зовнішньої форм не є застиглим. ВФ живе, змінюється. Вона започатковується у витоках суб’єктивного духу, хоч і не є “випадковим емпіричним мовним виявом” (Шпет), вона – це також не шаблони і схеми, а певний конкретний принцип, що утворює мову³.

Виражаючись через індивідуальну свідомість, розгортаючись у зовнішній формі, ВФ є наскрізним формувальним началом у мові, потенційно містить усе, що може розгорнутися в найскладнішу мовну одиницю.

У творах В. Гумбольдта відсутнє визначення ВФ мови, тому сказане допускає суперечливі інтерпретації, однак спробуємо підсумувати:

- 1) ВФ мови взаємопов’язана з такими поняттями, як **дух**⁴, **мова**, **діяльність (породження, синтез)**;
- 2) вона не мислиться поза системно-цілісним представленням буття мови, з одного боку, з іншого – поза мовленнєво-креативною діяльністю мовця;
- 3) ВФ є виявом змісту (“це передбачає, що її дослідження повинне здійснюватися за змістовими параметрами, а не за тими принципами, які формувались у процесі дослідження

¹ Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – С. 47–48.

² Там само. – С. 52, 68.

³ Шпет Г. Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта). – М.: ГАХН, 1927. – С. 61.

⁴ Породження мови – синтезувальний процес. “Синтез створює щось таке, що не створюється в жодній із сполучуваних частин” (Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – С. 107).

зовнішньої форми”¹. Завдяки ВФ мова постає як цілісний динамічно-конструктивний феномен;

4) ВФ мови виявляється лише в контексті культурно-смыслового простору нації (народу).

Отже, поняття “ВФ”, перенесене В. Гумбольдтом на мовний ґрунт, в основному, вбирає ті конститутивні ознаки, що виділялись у ньому вченими в догумбольдтівську епоху.

Найбільшою мірою В. Гумбольдт розвинув положення, що йде від “ідеї” Платона, а в його концепції іменується як **дух**.

Що таке дух? Це трансцендентальна ідея, надчуттєва продукувальна сила, яку можна трактувати як саморозвиток суб’єкта. Найхарактерніша його ознака – **діяльність**. Дух, за Гумбольдтом, “самобутній, самостійний, цілеспрямований, діяльний, всепроникливий (“являється” поза просторово-часовими кордонами), певною мірою індивідуалізований. Механізми його діяльності глибоко іманентні”².

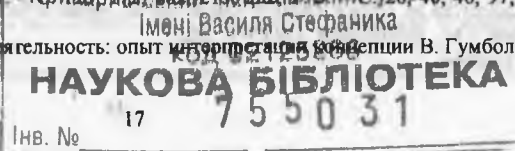
Таке розуміння духу перегукується з трактуванням ідеї та духу в Гегеля. У концепції абсолютного ідеалізму Гегеля дух виступає в трьох вимірах: як суб’єктивний дух (індивідуальна свідомість), потім як об’єктивний дух (суспільство і суспільна свідомість – мораль, право) і, нарешті, як абсолютний дух (єдність першого і другого), який набуває форми мистецтва, релігії і філософії³. Інакше кажучи, дух, за В. Гумбольдтом, – це не лише “теоретичний конструкт, який служить для розкриття взаємодії мови, особистості й суспільства”⁴, а здатність людини до динамічної креативної діяльності. Важливість розкриття цього поняття в контексті ВФ полягає в тому, що не всі вчені, які розробляють теорію ВФ мови (слова), відзначають її конструктивний динамічний характер.

¹ Рамишвили Г.В. Вильгельм фон Гумбольдт – основоположник теоретического языкознания // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – С. 19.

² Постовалова В.И. Язык как деятельность: опыт интерпретации концепции В. Гумбольдта. – М.: Наука, 1982. – С. 179–180.

³ У Гегеля ідея – це єдність поняття й об’єктивності, поняття і реальності; вона містить у собі протилежність. Це процес, який може бути безмежним, всезагальним, абсолютним, логічним; це творець природи, це чисте знання. (Гегель Г.В.Ф. Наука логики: В 3-х т. – М.: Мысль, 1970–1972. – Т. 1. – С. 149–150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211).

⁴ Постовалова В.И. Язык как деятельность: опыт интерпретации концепции В. Гумбольдта. – М.: Наука, 1982. – С. 180.

В. Гумбольдт також безпосередньо не стверджував про тотожність ВФ і духу, і конститутивний аспект характеристики духу не переноситься явно на означення ВФ мови, але оскільки в лінгвофілософській системі В. Гумбольдта мова – дух – ВФ мови нероздільні, динаміка кожного з них є неможливою поза іншими, то атрибут “енергейя” сприймається як природний і стосовно ВФ мови (він є одним із важливих у теорії ВФ слова О.О.Потебні і представлений як основний аспект характеристики ВФ слова в нашому дослідженні¹).

Про ВФ слова В. Гумбольдт не згадує, тобто поняття ВФ у нього є цілісним і цільним, не структурованим. Пояснюється це, очевидно, тим, що вихідна наскрізна ідея його вчення полягає в тому, що “позначення предмета словом – це не ізольований акт словотворчості, а частина єдиного процесу мовного творення”². І хоча слово – це також результат діяльності духу, у ньому не може знаходити свого повного вияву духовно-подієвий розвиток людства, генеза свідомості народу; інтерпретуючи мовою сучасної науки, “парадигма діяльності” духу вимагає широкого мовного і культурно-національного фону, інакше смислотвірні фактори діяльності не будуть глибоко оприявлені.

Сутність духу, за В. Гумбольдтом, виявляється в мовленні, а отже, йому властивий об’єктно-суб’єктний характер. Те, що створює сила суб’єкта й завдяки їй “розміщується” між нею і предметом, Гумбольдт називає “світом”. У такому “світогляді” множинність людей має змогу самовиражатися³. “Однак чому Гумбольдт сприймає мову саме як світ і світогляд? Тому що його шлях до мови зумовлений не стільки мовою як мовою, скільки прагненням у єдиній картині світу представити сукупність духовно-історичного розвитку людства в його цільності, але водночас і в його повсякчасній індивідуальності”⁴.

Така спрямованість лінгвофілософських поглядів В. Гумбольдта певною мірою обґрунтовує відсутність у нього поняття “ВФ

¹ Також див. про це: Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 178 с.

² Рамишвили Г.В. Вильгельм фон Гумбольдт – основоположник теоретического языкознания // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – С. 20.

³ Хайдеггер М. Путь к языку // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – С. 263.

⁴ Там само.

слова”. Хоча, на нашу думку, “світоглядний” характер діяльності й вираження духу, за Гумбольдтом, “не заперечує” того, що ВФ цілого (мови – мовлення) може мати не один, а багато шляхів і способів самовираження, зокрема й через різнохарактерні мовні одиниці, серед яких слово і його конститутивний елемент – ВФ.

ВФ мови сприяє вираженню неповторності світовідчуття народу, формуванню таких ментально-когнітивних схем протікання його свідомості, які, будучи за своєю суттю об’єктивними, відкривають, разом з тим, “багатоскладність” унікальних зв’язків індивіда (як особистості)¹ зі світом. Хіба дух мовленнєвої діяльності в такому процесі міг би “оминути” окреме слово і його ВФ?

Підтвердженням сказаного може бути висловлювання М. Гайдеггера: “Гумбольдт визначив сутність мови як “енергію”, розуміючи її, однак, не по-грецьки, а в дусі монадології Ляйбніца і як діяльність суб’єкта”². А це допускає, що мова як “орган вираження буття”³ представляє це буття через кожний конститутивний елемент, здатний виражати “своєрідність національного духу в його повноті”⁴.

Таким чином, у лінгвотеоретичній системі В. Гумбольдта ВФ слова представлена в невербалізовано-поняттєвому стані, не відокремленою від ВФ мови. Постійно оновлювана робота духу не мислиться поза ВФ мови, а отже (гіпотетично), і ВФ слова. Діяльний характер ВФ є запорукою того, що в ній імпліцитно реалізується “дух внутрішнього художника” (пригадаймо: Бруно, Шефтсбері). За Гумбольдтом, цей “дух” знаходить особливе вираження в мистецтві⁵, зокрема в поезії, де “уява і розум, індивідуальне і

¹ Особистості властивий “фундаментальний предикат унікальності (виключності)” (Хорунжий С.С. Философский символизм П.А. Флоренского и его жизненные истоки // Флоренский: pro et contra / Сост., вступ. ст., примеч. и библиогр. К.Г.Юсупова. – С.-Пб.: РХГИ, 1996. – С. 526).

² Хайдеггер М. Путь к языку // Хайдеггер М. Время и бытие: Пер. с нем. – М.: Республика, 1996. – С. 263.

³ Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – С. 47.

⁴ Там само.

⁵ Поняття “внутрішня форма” в Гумбольдта виникло з його уявлень про природу мистецтва. Митець не копіює дійсність, а творчо її синтезує, створюючи свій, внутрішньо-індивідуальний образ. Щоб зрозуміти, пережити створене ним, треба ввійти в його світоглядне “коло”, подивитися на світ його очима – через його “світогляд”. У наведених міркуваннях на місце художника стала мова, яка творчо осмислює довкілля, відповідно до властивої їй внутрішньої, породженої національним... характером форми” (Звегин-

загальне, “образ” і смисл – не суперечність, а кореляти. Зовнішня і внутрішня форми – не суперечність і взаємно не вимагають подолання чи усунення. Вони роздільні лише в абстракції, і не завершальний синтез потрібний, потрібне первинне визнання єдності структури”¹.

В. Гумбольдт не розкрив того, що він розумів під структурою (поетичною?), у чому конкретніше вбачається єдність зовнішньої і внутрішньої форм, але важливим є те, що ним спроектовано ВФ мови в русло поетичних контекстів, тим самим відкрито в слові нову “внутрішньоформно-поетичну” перспективу.

З-поміж багатьох послідовників В. Гумбольдта, тих, хто розкривав цю “буттєву перспективу”, обґрунтовував і по-своєму розв’язував проблеми ВФ мови, слова й тексту, почесне місце належить О.О. Потебні. Він створив концептуальну модель, за якою можна пояснити “згущення” значення в слові і в художньому тексті. Важливим структурно-семантичним елементом її є внутрішня форма слова – одне з основних понять у лінгвофілософській системі О.О. Потебні.

У його працях немає єдиного визначення внутрішньої форми слова, а представлено майже 50 назв (слів і словосполучень) на позначення цього поняття (за ними – неоднакові погляди вченого на те, що позначено цими термінами, а також складний процес формування поняттєвого апарату, пов’язаного з дослідженням значення слова). Серед них: **найближче етимологічне значення, етимологічне значення, власне значення слова, власний зміст слова, представлення, центр образу; одна з ознак, яка домінує над іншими; центральна ознака образу, яка виражається словом; знак; знак знака, символ відомого змісту; образ образу; єдиний об’єктивний зміст слова; об’єктивний зміст слова, знак значення, внутрішній знак значення**². Кожний із термінів, на наш погляд, виділяє в позначуваному іншу ознаку, інший буттєвий

цев В.А. О научном наследии Вильгельма фон Гумбольдта // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – С. 361).

¹ Шпет Г. Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта). – М.: ГАХН, 1927. – С. 59–60.

² Сосина Р.В. К вопросу о содержании термина “внутренняя форма слова” у А.А. Потебни // Термин и слово: Предметная отнесенность и функционирование терминов. – Горький: Изд-во Горьк. ун-та, 1979. – С. 24.

пласт, даючи змогу пізнати поняття “внутрішня форма слова” різноаспектно, а саме як:

- закодоване у слові етимологічне значення, яке можна виявити без глибокого етимологічного аналізу (“найближче”);

- внутрішню сутність, що робить слово, а отже, і мову неповторними;

- основний конститутивний елемент образу (в образі є багато ознак, але лише одна (рідше – дві) є його ядром; інші ж – вторинні, “надбудовуються” над нею, виступаючи її художнім фоном;

- змістотвірну структуру (зміст формується й іншими значеннями слова, однак через “представлення” цієї (“власної”) ознаки);

- засіб репрезентації певних відношень;

- носій об’єктивного змісту¹;

- знак², основу порівняння двох семантичних обсягів³;

Отже, ВФ слова О.О. Потебнею передусім представляється як значеннєва категорія, здатна виражати певні відношення, бути формою іншого значення – “іншого змісту думки”⁴. Або: це поняттєво-змістова категорія, яка творить образ і є образом іншого образу (образ тут і як психічне утворення, і як носій образності в художньому тексті). Ці визначення є спробою узагальнити виділені вченим аспекти ВФ слова, розкрити її буттєво-гносеологічну природу. Він виклав своє розуміння ВФ слова, визначивши її як

¹ “У слові є... два змісти: один, який ми вище назвали об’єктивним, а тепер можемо назвати найближчим етимологічним значенням слова, завжди містить у собі тільки одну ознаку; інший – суб’єктивний зміст, в якому ознак може бути безліч” (Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: Синто, 1993. – С. 74).

² “Коли говоримо, що А значить або означає Б, напр., коли, бачачи здаля дим, робимо висновок: значить, там горить вогонь, то ми через посередництво А пізнаємо Б. А є знак Б, тобто означуване цим знаком, або його значення. Знак важливий для нас не сам по собі, а тому, що, будучи доступнішим, ніж означуване, служить засобом наближення цього останнього... Означуване завжди є віддаленим, прихованим... порівняно зі знаком” (Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Гос. учеб.-пед. изд-во Мин. просв. РСФСР, 1958. – Т. I-II. – С. 16).

³ “Назвавши білу скляну кулю кавуном, дитина не думала приписувати цій кулі зеленого кольору кори., солодкого смаку. А тим часом під кавуном у значенні плоду вона розуміла й ці ознаки. Із значення попереднього слова в нове ввійшла тільки одна ознака, а саме кулеподібність. Ця ознака і є знаком значення цього слова. Тут ми можемо назвати знак інакше: він є спільне між двома ... одиницями, що порівнюються, або основою порівняння... у слові” (там само. – С. 17).

⁴ “Перший зміст слова є та форма, в якій нашій свідомості представляється зміст думки” (Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 74).

“відношення змісту думки до свідомості”, підкресливши, що вона “показує, як уявляється людині її власна думка”¹.

Продовжуючи, учений коментує сказане: “Цим тільки можна пояснити, чому в тій самій мові може бути багато слів для позначення одного і того ж предмета, і навпаки, одне слово... згідно з вимогами мови може позначати предмети різні”².

Таке осмислення ВФ слова дозволяє виявити, де “закінчується схожість мов”, яка вказує на спорідненість народів – їх носіїв. Для цього, на нашу думку, О.О. Потебні треба було б реконструювати всі первинні внутрішні і зовнішні форми, визначити властивості первісних звуків, бо “...звук осмислюється не відразу, лише в міру того, як він зживається з відомим значенням слова, людина відкриває в ньому необхідність його поєднання з такою, а не з іншою думкою”³.

Як бачимо, ВФ слова має широку амплітуду: від визнання її як значеннєвої категорії – носія певного значення – до сприйняття її як знака (символу), відношення, тобто такого, що включене в конструктивні зв'язки свідомості й характеризується знаковою умовністю.

Міркування вченого свідчить про пошуки ним шляхів обґрунтування того, що саме окреслює мовне “коло” народу (за В. Гумбольдтом), що сприяє формуванню лексичного багатства мови. Його відповідь: ВФ слова (ВФ мови), тобто ВФ слова не лише власне “словотвірна”, але й “мовотвірна” категорія (скерована на ціле). Вона виражає “дух” народу (уже в розумінні О.О. Потебні – “свідо­мої інтелектуальної діяльності”).

Визначення ВФ слова як “відношення змісту думки до свідомості” інтенційно скероване на абстрактно-поняттєвий рівень: це “відношення”, на нашу думку, може виражатися словом, словосполученням, і реченням, і текстом чи їх сукупністю.

Теза “ВФ показує, як уявляється людині її власна думка”, доповнюючи попередню, також констатує вихід за межі окремого слова, підкреслюючи, на наш погляд, потенційну модальність ВФ (“різні види суб’єктивної кваліфікації повідомлюваного”⁴), що особливо важливим є в художньому тексті. Розвиток цієї думки

¹ Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 74.

² Там само.

³ Там само. – С. 78.

⁴ Ляпон М.В. Модальность // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярица. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 303.

відображено в положеннях, викладених у наступних розділах монографічного дослідження.

Увага до визначення ВФ слова, сформульованого О.О.Потебнею, і до “внутрішньоформних кореферентів” (найближче етимологічне значення, знак, основа порівняння та ін.), використуваних ученим, пояснюється тим, що:

– вони розкривають характер “переломлення” поняття “внутрішня форма” (перенесеного В. Гумбольдтом на мовний ґрунт) через призму лінгвофілософських поглядів О.О.Потебні саме як процесу, який не міг і не може бути завершеним, бо стосується фундаментальних категорій, що пояснюють буття: думка і мова, мова і мовлення, форма і зміст, суб’єкт і об’єкт, істинне і хибне, окреме і загальне;

– як ядро концептуальної системи, пов’язаної з ВФ слова, вони є джерелом творчих підходів багатьох учених ХІХ–ХХІ ст. до розробки теорії ВФ слова, оскільки в потебнянських визначеннях закладено зміст однієї з найскладніших мовних категорій, яка і в наш час не має однозначного розуміння;

– у контексті розв’язання проблеми “ВФ слова і дискурс” ними окреслюються ймовірні кореляції, що формуються під різними “знаками”:

- а) як структури, здатні до саморозвитку;
- б) як величини, що характеризуються гетерогенністю відношень;
- в) як культурно-релевантні мовні одиниці;
- г) як прагматично зорієнтовані семантичні структури, що можуть мати не одну, а кілька буттєвих перспектив;

– визначення О.О. Потебнею семантичного обсягу ВФ слова дає можливість глибше зрозуміти паралелізм триєдиної структури слова і художнього тексту, що є основою концепції про сутнісне буття поетичного тексту і його структуру.

Згідно з цією концепцією, ВФ слова є носієм поетичності (символічності), а її забуття спричинює “прозаїчність” слова¹. Ана-

¹ Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 124; “... серцевину і суть наукового розуміння О.О. Потебнею художнього мовлення становить проблема діалектичного співвідношення образного і безобразного в їх безконечних переходах і взаємоперетвореннях, у динамічних взаємозв’язках між значенням (змістом), внутрішньою формою і зовнішньою формою” (Пресняков О.П. А.А. Потебня об особенностях художественной речи // Потебнянські читання: Зб. наук. доп. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 95).

логічно і в художньому тексті, де “є ті ж стихії, що і в слові: зміст (або ідея), який відповідає чуттєвому образу чи розвиненому з нього поняттю; внутрішня форма, образ, який указує на цей зміст, відповідний уявленню (яке теж має значення тільки як символ, натяк на певну сукупність чуттєвих сприйнять, або на поняття), і, нарешті, зовнішня форма, в якій об’єктивується художній образ”¹. Усі складники взаємозв’язані і взаємозумовлені. Без жодного з них неможливий аперцепційний процес і сприйняття художньо-естетичної значущості слова (тексту). Однак домінантним елементом художнього дискурсу, який “оживлює” зміст, виступаючи “духом” тексту, усе-таки є його ВФ.

Обґрунтуємо ці положення:

- 1) ВФ вимовленого слова, даючи спрямування думці слухача, відкриває, за О.О. Потебнею, для цієї думки широкий простір варіювання, не визначаючи меж розуміння слова, його “росту”² (вона, отже, має динамічний характер, є “рушієм” змісту);
- 2) ВФ художнього тексту виводить зміст за межі застиглої зовнішньої форми, яка не збуджує, як правило, процесу аперцепції, тому він розвивається уже не в художнику, а в тих, “хто сприймає”³ (ВФ виявляє себе через об’єктно-суб’єктні відношення⁴);
- 3) як слово не можна сприймати за вираження готової думки, так і текст завдяки ВФ не є втіленням готової ідеї в образі (ВФ тексту – образотворча величина, вона сприяє формуванню його модальності).

Сказане дає підстави вважати ВФ важливим конструктивним елементом художнього тексту, уможливує висновок: поза ВФ художній текст як такий існувати не може.

На жаль, концепція О.О. Потебні про триєдину структуру художнього тексту залишається не завершеною⁵. Його метод апробується лише на простих літературних формах (прислів’я, байка,

¹ Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 128.

² Там само. – С. 129.

³ Там само.

⁴ “Цей зміст, проєктований нами, тобто вкладений у сам твір, справді зумовлений його внутрішньою формою, проте міг зовсім не входити в розрахунки художника” (там само. – С. 130).

⁵ Дзюба І. Потебнянська зоря Івана Фізера // Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 10.

притча, певною мірою міф). “Вищі” літературні форми “не вписуються” в запропоновану автором систему аналізу¹. Не всі вчені і внутрішню форму слова сприймали як проміжний етап матеріальної і семантичної єдності слова. Як стверджує І. Фізер², формалісти, наприклад, не вважали ВФ суттєвою детермінантою знака, а тільки одним із багатьох прийомів мистецького окреслення. Вони звели її до тропів.

Не погоджувався з О.О. Потебнею і Г. Шпет у трактуванні зближення образу як внутрішньої форми поетичного мовлення і як предмета “уяви”, тобто надчуттєвої діяльності свідомості, які ні в якому разі, на його думку, не можна ототожнювати³. Спричинено це, очевидно, терміном “представление”, який використовував О.О. Потебня і який читачами міг трактуватися двояко⁴.

Можна і справді погодитися з тими, хто вважає, що поняття “внутрішня форма” (слова й тексту) у вченні О.О. Потебні виходить за межі суто лінгвістичних параметрів і конкретних мовних явищ. Однак цінність учення О.О. Потебні полягає в тому, що й через століття його концепція “стоїть близько до сучасної критичної думки”, вона постулює постійну невідповідність (асиметрію) між естетичним об’єктом і тим, як він сприймається⁵, указуючи на основу цієї невідповідності.

Не лише лінгвісти, але й філософи, психологи, літературознавці, культурологи підтримують і розвивають цю думку вченого⁶, як і те, що текст є динамічною смислотвірною величиною, а не застиглою даністю (М. Бахтін, В. Волошинов, Г. Винокур, О. Лосев, Е. Кассіпер, Х. Ортега-і-Гасет, Ю. Лотман, М. Гайдеггер та ін.), що важливою умовою розвитку тексту є постійна “взаємодія” між зов-

¹ Дзюба І. Потебнянська зоря Івана Фізера // Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 10.

² Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 166.

³ Шпет Г. Эстетические фрагменты // Шпет Г. Сочинения. – М.: Наука, 1989. – С. 451.

⁴ “Образ – не уявлення. Правильніше було б говорити про образ як предмет уявлення, а ототожнювати їх – значить гратися омонімами (image – і “образ”, і “уявлення”) (там само. – С. 450).

⁵ Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 17.

⁶ Не у всіх випадках йдеться, зрозуміло, про прямі, безпосередні впливи, а також про таке ж розуміння ВФ слова, як у О.О. Потебні. Див. про це: Федоров В. Статті різних лет. – Донецьк: Норд-Пресс, 2007. – С. 37–38.

нішньою формою тексту, його змістом і свідомістю читача, який відкриває в ньому приховані значення.

О.О. Потебня внутрішню основу тексту назвав ВФ, деякі вчені цей термін не використовували. Якщо для Потебні “внутрішня форма” була лінгвістичним утворенням, ідентичним етимону слова¹, як стверджує І. Фізер, то для інших вона ототожнювалася з “естетичною уявою” (Кроче), з “творчим принципом мовленого розуму” (Фосслер), з “джерелом енергії поетичного творення” (Шпіцер)². За М. Бахтіним, неоприятлені смисли реалізуються через “діалог”; сутність мови (слова), за Гайдеггером, – бути “домом буття”. Проникнути в цей “дім” – означає зрозуміти те, що “приховане” й містить у собі подієвість (готову до розкриття, до “просвітлення”; можна б сказати: те глибинне, внутрішнє, потенційне, що в кожний момент сприйняття може виявитися). Р. Барт уважає текст тісним сплетенням культурних кодів. Пізнати його – це пізнати взаємодію “множинності структур”, прочитати “письмо” – сплетіння різних кодів у тексті.

Кожний із названих авторів має своє розуміння того, що таке мова (слово), культура, текст, представляючи різні лінгвістичні, психолого-філософські, культурологічні чи літературознавчі школи, однак спільне в них одне: ствердження наявності в тексті внутрішньої глибинної сутності, яка не може бути до кінця виявленою і яку можна б назвати внутрішньою формою тексту.

Звичайно, паралелізм, аналогічність “3 стихій” у слові й тексті (за О.О. Потебнею) є умовними. Етимологічне значення у слові як один з аспектів характеристики його ВФ не дорівнює цьому ж у тексті. “Згущення” (конденсація) чи “розширення” (“розрідження”) думки в тексті здійснюється й за іншими, не тільки етимологічними вимірами, а тими, що оперують словом уже як образотворчою категорією (тією, що творить художній образ через “образ образу”, “образ ідеї”). Однак заслуга О.О. Потебні полягає в тому, що він “відновив колію наукової спадкоємності, творчо розвинувши та приклавши до літературного матеріалу...”³ категорію, якою послуго-

¹ Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 16.

² Там само.

³ Мінералов Ю. “Поетія є перетворення думки” (До поетики О.О. Потебні) // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 3. – С. 138.

увалися мислителі від Платона до В. Гумбольдта й учені післягумбольдтівського періоду.

Стверджуючи, що поетичне сприйняття й переосмислення є переважно етноцентричними, О.О. Потебня наштовхує послідовників і вже наших сучасників на думку, що “внутрішня форма тексту закорена в історичні, ідеологічні й естетичні реалії, мовне окреслення яких не тотожне з чисто етнічними реаліями”¹.

Намагаючись дослідити, що таке образність, завдяки чому художній текст стає неповторним – зразком мистецтва, О.О. Потебня спрямовував дослідників на пошуки індивідуального в тексті, і вже на базі відкритого ним феномену “ВФ тексту” інші вчені виявили, що “тівір мистецтва співвідноситься не з одним, а з багатьма кодами, які його дешифрують. Індивідуальне в художньому тексті – це не позасистемне, а багатосистемне. Чим у більшу кількість дешифрувальних структур входить той чи інший конструктивний вузол тексту одночасно, тим індивідуальнішим є його значення”², тим повніше, можна сказати, розкривається сутність художнього тексту, яку О.О. Потебня іменував як ВФ.

Поза ВФ художнє слово (текст) не могли б мислитися цілісними утвореннями, бо не було б “усвідомлення єдності чуттєвого образу” (Потебня), не було б сили, яка “визначає течію думки” (Гумбольдт). Через поняття ВФ глибше розкривається варіативність плану змісту і плану вираження мовних одиниць, повніше представляється їх зміст. ВФ слова – це засіб прогнозування, семантичного наповнення слова, формування його семантичної структури.

“Особливо цінне вчення про внутрішню форму слова для теорії мовознавства, зокрема для виявлення взаємозв'язку мови і мислення,... проблем семасіології,... класифікації мовних знаків і розподілу їх на лексичні й граматичні, для виявлення взаємовідношень між лексичною, граматичною і словотвірною підсистемами мови...”

Через поняття внутрішньої форми слова можна з'ясувати, чому слово значить, чому його зміст невичерпний...”³.

¹ Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 169.

² Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста: текст и система // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – С.-Пб.: Искусство-СПБ, 1996. – С. 124.

³ Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 15.

Цілком можливо, що системи ідей багатьох учених склалися не під безпосереднім впливом поглядів О.О. Потебні. Важливо підкреслити інше: учення про ВФ слова й тексту витримало випробування часом. ВФ – це феномен, який не можна не брати до уваги, тому сьогодні, як і в часи О.О. Потебні, знову ставиться питання: що ж таке ВФ слова?

Значення цієї категорії оцінюється вченими по-різному. “Одні, надаючи виключного значення внутрішній формі слова, ледь не всю картину світу розглядають через призму “внутрішньої форми” слова, інші майже заперечують її інформативну цінність. Проте якою би незначною не була інформація, що передається “внутрішньою формою” слова, вона не може не залишити свого сліду... в лінгвістичному моделюванні об’єктів реальності”¹. Аналогічно – і з ВФ тексту. Одні дослідники, як і О.О. Потебня, вважають її органічним складником художнього тексту. Інші ж – не оперують цим терміном, застосовуючи для передачі відповідного поняття інші терміни чи дескрипції.

Проаналізуємо, що ще вкладається вченими в поняття “ВФ слова” і як оцінюється її значення.

На думку В.М. Русанівського, “вчення О.О. Потебні про внутрішню форму слова і художнього образу – це одне з фундаментальних положень сучасної філології, яке об’єднує різні напрями мовознавчих, літературознавчих і фольклористичних досліджень”². ВФ слова, на його думку, – це певна сторона змісту слова, що вказує на зв’язок цього слова з його найближчими попередниками. Вона показує, яка “ідея вела до втілення нового значення саме в таку, а не в інакшу зовнішню форму – значущу, словотвірну та морфологічну, і зовнішньовиражальну – фонетичну”³; “внутрішньою формою похідного слова є співвіднесеність його лексичного значення з однією із сем вихідного слова, пов’язаного з усім внутрішнім світом певної мови, з усією сукупністю людського досвіду”⁴.

“Лінгвістичний енциклопедичний словник” представляє ВФ слова як семантичну і структурну співвіднесеність морфем, що

¹ Бругян Г.А. Лингвистическое моделирование действительности и его роль в познании // Вопросы философии. – 1972. – № 10. – С. 88.

² Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 14.

³ Там само. – С. 15.

⁴ Там само. – С. 18.

становлять слово, з іншими морфемами певної мови; це “ознака, покладена в основу номінації при утворенні нового лексичного значення слова. Внутрішня форма слова мотивує звуковий вигляд слова, указує на причину, через яку дане значення виявилось вираженим саме цією сполучуваністю звуків”¹.

О.С. Снітко вважає, що поняття внутрішньої форми, з погляду формування номінативної одиниці, – це пучок асоціацій, який об’єктивується утворюваною структурою номінативної одиниці, “зв’язаний з осмисленням взаємозв’язку позначуваного з іншими явищами дійсності”².

На думку Т.Р. Кияка, ВФ – це “розумово інтеріоризований образ, що потенційно абстрагує та відображає у вигляді аперцепційного уявлення одну чи декілька ознак денотата, фіксується в пам’яті носія мови морфемною структурою слова чи виразу”³.

Б.О. Плотников стверджує: “внутрішня форма, що розуміється як зв’язок із дійсністю через мотивуючі ознаки, властива тільки номінативним одиницям мови: в морфемі внутрішня форма може бути представлена переважно у вигляді звуконаслідування, у слові – шляхом дериваційних зв’язків з мотивуючим словом...”⁴. Або: “...поняття внутрішньої форми в словах зводиться до зафіксованої в них ознаки позначуваного предмета; у фразеологізмах – до особливої метафоричної образності й експресивності мовного вираження повторюваних типових фактів, явищ, подій, ситуацій; у реченнях – до характеристики їх глибинних і поверхневих граматичних структур; у мові взагалі – до її неповторного способу відображення зовнішнього світу”⁵.

За О.І. Бліновою, внутрішня форма – це морфосемантична структура слова, яка включає морфемний склад, виражаючи ним мотиваційне значення, і яка зумовлює раціональність зв’язку між звуковою оболонкою слова та його лексичним значенням⁶.

¹ Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 85.

² Снітко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. – Львов: Світ, 1990. – С. 24.

³ Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов: Вища школа, 1988. – С. 29.

⁴ Плотников Б.О. Внутренняя форма мовних одиниць і їх зміст // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 10.

⁵ Там само. – С. 16.

⁶ Блінова О.И. Термин и его мотивированность // Терминология и культура речи. – М.: Наука, 1981. – С. 32.

Як уважає Б.О. Серебренников, ВФ слова – це усвідомлення основи найменування. У різних типах номінації вона має неоднаковий характер. При найменуванні шляхом вибору ознаки акцентується на певному атрибуті, властивості предмета, що підлягає найменуванню; при звуконаслідуванні звертається увага на відтінки звукового континууму, а не на окремі характеристики. При створенні звукосимволіки основою найменування залишаються звукові характеристики, але вони перетворюються в звукосимволічний образ слова¹.

ВФ слова окремі дослідники трактують як ідею, основу номінації, певний спосіб побудови закладеного в слові концепту.

Як бачимо, із самого початку зародження поняття “ВФ слова” і в сучасних його інтерпретаціях немає повноти відповіді, що таке ВФ слова і який її лінгвістичний статус. Бо вона – це і “частина змісту слова”, і “пучок асоціацій”, і “розумово інтеріоризований образ”, й “ознака” предмета, зафіксована в слові, – і всі ці величини здатні виражати певні відношення (денотативного, семантичного, словотвірного, фонетико-морфемного характеру) чи й самі виступати відношенням, “зв’язком”.

У такому розмаїтті трактування ВФ слова відбито, на нашу думку, різні підходи до аналізу значення слова й мови в цілому: ономаціологічний, який розглядає зміст мовних одиниць із погляду їх референційної спрямованості, і семасіологічний, визначальним для якого є внутрішньосистемні зв’язки й механізми семантичних змін в одиницях мови.

ВФ слова розміщена у фокусі різноцентричних лінгвістичних підходів і виступає як складне багатоаспектне утворення, пов’язане з відображальною діяльністю людської свідомості, з процесами вербалізації, опредметнення дійсності, її осмислення через абстрактно-мовні величини, з особливостями мовного вираження думки через призму мовленнєво-комунікативних намірів мовця.

Розробка теорії ВФ слова здійснюється в колі тих проблем, які великою мірою визначив О.О. Потебня і його попередники, на що справедливо звернув увагу В.В. Виноградов, зауваживши, що внутрішньою формою багато лінгвістів називає, солідаризуючись із Гумбольдтом і Штейнталем, “спосіб представлення значення в слові, спосіб поєднання думки зі звуком”, і, “за визначенням А. Марті,

¹ Языковая номинация: Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 186.

внутрішня форма є... “співзначення”, яке утворює проміжну ланку між звуками і значеннями...”¹.

“Поєднання думки зі словом” виявляє різні параметри слова. Крім названих вище, учені виділяють і такі ознаки: ВФ слова “відбиває... національну ментальність”², у ній яскраво виражений “національно-культурний компонент” значення, через неї проектується “внутрішнє життя” слова³, ВФ разом з іншими елементами структури слова сприяє утворенню “ідеосемантики” – додаткових смислових прирощень та “емоційних уявлень”.

ВФ слова здатна впливати на експресивність висловлювання⁴, у ній закладений аксіологічний вимір об’єктивної дійсності⁵.

Деякі з названих ознак акцентуються більшістю дослідників і є основоположними для теорії ВФ слова: ВФ слова – один із засобів декодування ментальності народу, опредметненої в слові; кожен народ “бачить” і “чує” по-своєму, і ВФ слова допомагає розкрити характер цього “бачення”; ВФ слова змінюється в процесі історичного розвитку мови (В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, Й.-Ф. Герbart, Л. Вайсгербер, О.О. Потебня; В.М. Русанівський, М.П. Кочерган; В.Г. Варіна, О.А. Земська, О.П. Єрмакова, Б.О. Серебренников О.С. Снітко та ін.).

Окремі з ознак ВФ слова вимагають глибшого розкриття, бо вони є такими точками на осі координат, у межах яких може розроблятися теорія ВФ слова (наприклад, прагматично-оцінний компонент ВФ слова, ВФ слова як основа емоційності дискурсу. У семасіологічних дослідженнях не завжди звертається увага на ВФ слова, на її роль у формуванні прагматично-емоційного та

¹ Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1972. – С. 20.

² Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 9. Див про це: Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424 с.

³ “Внутрішня форма” слова, образ, який лежить в основі значення чи використання слова, можуть з’ясуватися лише на фоні тієї матеріальної і духовної культури, тієї системи мови, у контексті якої виникло чи перетворилось одне слово чи сполучення слів” (Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1972. – С. 20).

⁴ “Експресивна насиченість виразу залежить від його значення, від значущості його внутрішньої форми” (Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1972. – С. 21).

⁵ “У внутрішніх формах слова виражається не лише “тлумачення дійсності”, але і її оцінка” (там само).

художньо-естетичного складників значення слова. На важливості цього напрямку аналізу ВФ слова наголошували О.О. Потєбня, Г.О. Винокур, В.В. Виноградов, Б.О. Ларін, Л.С. Ковтун та інші).

Є ознаки ВФ слова, які кваліфікуються вченими залежно від розв'язання проблеми “Внутрішня форма слова, мотивація, словотвірне значення”¹.

Неоднакові підходи до трактування понять “словотвірне значення”, “мотивованість” виявляють різну значущість ВФ як у структурі похідного слова, так і в структурі словотвірного гнізда, по-іншому представляючи її онтологію, розкриваючи кваліфікативний потенціал (у цьому дослідженні мотивованість – засіб реалізації ВФ слова, основа її матеріалізації).

Незважаючи на те, що останнім часом з'явилися праці, в яких окремі аспекти ВФ слова досліджені повніше, ніж досі (виявляються прогностичні властивості ВФ слова, розкривається її роль як регулювальної динамічної основи в семантичній структурі слова², робиться спроба типологічної характеристики ВФ слова в похідних утвореннях³, акцентується на значущості ВФ слова при дослідженні лексико-семантичних полів і міжмовному зіставленні їх структури⁴), усе ж ВФ слова як лінгвістична категорія ще не отримала свого глибокого розкриття.

¹ Див. про це: Моисеев А.И. Мотивация, внутренняя форма, словообразовательное значение производных слов // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Укитувчи, 1989; Ермакова О.П., Земская Е.А. Сопоставительное изучение словообразования и внутренняя форма слова // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1985. – Т. 44. – № 6. – С. 518–526; Блинова О.И. Термин и его мотивированность // Терминология и культура речи. – М.: Наука, 1981. – С. 28–37; Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. – Львов: Свит, 1990. – 188 с.; Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов: Вища школа, 1988. – 164 с.; Тихонов А.Н. Внутренняя форма и лексическое значение слова // Семантика и структура деривационных моделей: Сб. научн. тр. – Владивосток: Изд-во ДГУ, 1988. – С. 55–72; Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 179 с.

² Самборська І.М. Прогностичні особливості внутрішньої форми похідного слова (на матеріалі похідних іменників із загальним значенням “носії звукової ознаки”: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1994. – 25 с.

³ Бойчук В.М. Типологія внутрішньої форми слова у десубстантивному словотворі: Автореф. дис. канд. філол. наук.: 10.02.02 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.

⁴ Тищенко О.В. Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01, 10.02.02 (Київськ. держ. пед. ін-т іноземних мов). – К., 1994. – 17 с.

“У контрастивній семантиці зараз все більшого поширення набуває соціосеміотичний підхід (crosscultural lexicology), завданням якого є вивчення лексичної семантики мов у

Різнобічність конститутивних ознак ВФ слова вимагає нового підходу до обґрунтування її лінгвального статусу.

Таким підходом, на нашу думку, є інтерпарадигматичний характер трактування ВФ слова. Суть його полягає в тому, що ВФ слова постійно перебуває у фокусі трьох основних вимірів: семантики, синтактики й прагматики¹. Перший вимір – семантико-референційний – скерований на вираження значення ВФ слова через відношення слів, у структурі яких виявляється ВФ, до предметів, що вони позначають, і понять про них. Другий – синтактичний – розкривається через “контактування” ВФ слова з іншими ВФ чи окремими значеннями слів (словосполучень). Третій – прагматичний – виявляє у ВФ слова додаткові приращення через “взаємостосунки” її (чи “внутрішньоформного” слова) з людиною, яка користується мовою (читачем, що декодує текст).

Кожен із цих вимірів – це певна парадигма², окремий тип бачення й конструювання об'єкта, це сукупність відповідних принципів і форм мислення (у мистецтві – художнього мислення) про нього, які виявляють у ньому приховані характеристики. Інтерпарадигматичний підхід – міждисциплінарний, і при характеристиці ВФ слова (особливо в художньому дискурсі³) не завжди можливо відокремити суто “лінгвістичне” від “філософського”⁴, “психоло-

зв'язку з пізнавальною діяльністю народів – носіїв цих мов, когнітивними процесами, поняттями, в яких зафіксована певна картина світу..” (Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 11).

Поza ВФ слова такі завдання, на нашу думку, не можуть успішно розв'язуватися.

¹ “У своєму реальному бутті мова рівномірно розгортається у цих трьох вимірах” (Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семантические проблемы лингвистики, философии, искусства. – М.: Наука, 1985. – С. 3). “...на долю прагматики залишається сфера відношень між знаком і тими, хто знаком користується” (Степанов Ю.С. Вводная статья: В мире семиотики // Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е., исправл. и дополн. – М.: Академич. Проект, Екатеринбург: Делов. книга, 2001. – С. 28).

² Див. про це: Голянич М. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 11–12.

³ У цьому монографічному дослідженні основний акцент зроблено на функціональному навантаженні ВФ слова саме в художньому дискурсі, хоча крізь призму внутрішньоформного значення розглядаються й інші – політичний та архаїчний. Див. розділи 4 і 5.

⁴ “Філософія – це творчість концептів, а всі концепти відсилають до певного не концептуального, інтуїтивного розуміння, яке змінюється в процесі переходу від одного плану до іншого” (Маркова Л.А. Філософія из хаоса: Ж. Делез и постмодернизм в философии, науке, религии. – М.: Канон, 2004. – С. 70).

гічного” чи “літературознавчого”¹. У взаємодоповнюваності і взаємосуперечливості підходів розкривається єдність і контрверсійність аналізованого фрагмента буття, виявляються його сутнісні характеристики. ВФ слова, на нашу думку, не може розглядатися поза проблемами мовленнєвої діяльності людини й досягненнями сучасних лінгвістичних і психологічних теорій, які процес породження мовлення трактують у контексті діяльності людини взагалі (Т.В. Ахутіна, Ф.С. Бацевич, Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, С.Д. Кацнельсон, О.С. Кубрякова, Г.В. Колшанський, О.О. Леонтьев, А.Р. Лурія та ін.).

ВФ слова в цьому дослідженні розглядається насамперед як семантична величина, як ознака, пов’язана з іменуванням і образотворенням. Її семантичний вимір – домінантний. Інші – сприяють розкриттю глибинного прихованого значення ВФ слова, структури “внутрішньоформного” імені й виявленню ознак, що можуть стати явними лише в тексті як дискурсі, зокрема художньому. ВФ слова – це концептуальна ознака, закріплена в слові². Її значення розкривається із врахуванням особливостей категоризації світу й “категоризації семантики”; останнє “передбачає ряд аспектів:

- 1) стратифікація семантики; значення і смисл;
- 2) взаємодія системи і середовища;
- 3) інваріантність / варіантність у сфері семантичного змісту;
- 4) центр і периферія...;
- 5) експліцитність / імпліцитність семантичного змісту відповідно до засобів його формального вираження”³ та ін.

Художній текст, як і будь-який інший різновид мистецтва, не є однозначним і прямолінійним⁴. Йому не властивий науковий раціоналізм (позалогічне – складова художнього стилю). Як і ВФ слова, усебічно він також розкривається при інтерпарадигматичному трактуванні його змісту і форми, вимагаючи не одноаспектного підходу, а такого, що враховує перетин взаємодоповнювальних концепту-

¹ Учені часто наголошують на необхідності синтезу лінгвістики з іншими галузями науки (Береснева Н.И. Философия языка: проблема бесконечности // Философия и общество. – 2005. – № 3. – С. 152).

² Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 23–44.

³ Бондарко А.В. Категоризация в системе функциональной грамматики // Вопросы филологии. – 2006. – № 1 (22). – С. 22.

⁴ Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с фр. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Изд. группа “Прогресс”, 2000. – С. 38.

альних опозицій (зв’язність, завершеність, цілісність – основні ознаки тексту – можуть бути прихованими й виявлятися через асиметрію, інтерферентність, “дзеркальність” (зворотність) відношень його структурних компонентів).

Таким чином, природа й характер тексту як дискурсу не суперечать інтерпарадигматичному підходу до трактування ВФ слова. Навпаки. Створюється той семантичний простір, у межах якого, на нашу думку, найповніше розкривається смислотвірний характер ВФ слова, її здатність синтезувати й структурувати текст, виступати (у художньому) засобом образотворення. З іншого боку, саме ВФ слова сприяє виявленню глибинної сутності тексту – його ВФ¹, у новому ракурсі представляє структуру й категорії, допомагає розкрити його смислотвірний потенціал, через ключові слова оприявлює онтологічну основу тексту, тобто взаємодія ВФ слова й дискурсу виявляє нові значеннєві параметри й у ВФ слова, і в дискурсі, представляючи їх як “взаєморезонувальні” величини.

¹ Сьогодні немає однозначної відповіді, що таке ВФ тексту (див. праці О.О. Потєбні, Г.О. Винокура, А.І. Новикова, М.О. Рудякова та ін.). У цьому дослідженні ВФ тексту – концептуальне поле, закріплене в ньому, де концепт – не лише поняття, але й образ, уявлення, пов’язані з ним.

РОЗДІЛ 2

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ДИСКУРС У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМ

Проблема пізнання художнього тексту – це встановлення його буттєвої основи: що є цей текст, чому він є саме таким, яка природа його буттєвої активності, чому він здатний саморозгортатися, формувати свою “палімпсестову” історію, бути водночас тим і іншим.

Поставлена проблема розв’язується разом із розумінням функціонального навантаження ВФ ключового слова в художньому тексті (як і будь-якого іншого елемента його структури), з оцінкою значущості людської суб’єктивності, в якій закладені атрибути можливого розгортання тексту, з увлєннями суб’єкта про себе і світ, тобто з феноменом людської екзистенції, з екзистенційною подією, яка є “умовою можливості кожного з основних видів світовідношення й самовизначення людини”¹. При цьому враховується кожна з “форм перервності, розриву, порога або межі”², наявна в художньому тексті як дискурсі.

“Поетичне слово виростає в реальному слові як його особлива функція, так само, як поезія виростає з навколишнього світу реальності”³, тому важливо розкрити характер додаткових смислових прирощень, яких набуває слово, входячи в авторську систему, показати “приріст” його буття за рахунок подолання “буденних” конвенційних меж уже наявного пізнавального досвіду, закодованого в ньому.

Взаємодіючи з концептуальною (образно-поняттєвою) системою мовця, “діалогізуючи” з нею, художній текст формується (перебуваючи в постійному процесі становлення) як онтологічно відкрита величина: він звільняється від конвенційних форм стереотипної закріпленості, відкриваючи в собі реляційно-смислові парадигми, нове дистанціювання поверхневих і глибинних семантичних

¹ Пролєв С. Трепет проти страху: екзистенціальна помилка Авраама чи Сьорена К’єркегора // Українська К’єркегоріана. – Львів: Центр гум. досл. ЛДУ ім. І.Франка, 1998. – С. 142.

² Фуко М. Археологія знання. – К.: Основи, 2003. – С. 50.

³ Винокур Г.О. Понятіє позитического языка // Винокур Г.О. О языке художественной литературы. – М.: Высшая школа, 1991. – С. 21.

структур, що може спричинювати зміну текстуальних і міжтекстових перспектив, викликати зміщення диспозиційних властивостей оприявленого референта.

“Діалогізування” концептуальної системи мовця й художнього тексту створює смислове переломлення, артикульоване неповторністю саме такого партнерства. Адже “в діалозі існує лише одне – єдине переломлення променів думки – його створює співбесідник”¹.

Мається на увазі певний момент сприйняття тексту, оскільки повторне діалогізування здатне редукувати вибудову першого, замовчувати оприявлене, схоплювати в слово первинно “несхоплюване” й окреслювати в просторі текстуального мовобуття це нове як істинне.

При такому розумінні об’єкта дослідження та проблеми “Текст–Слово–Читач” виходимо за межі “самості” тексту, включаючи його не в одну парадигму², що часто представляє текст у статичності, а в інтерпарадигматичне смислове поле, що висвітлює його як динамічне утворення, таке, що “прагне перейти з буття потенційного в буття актуальне”³ і навпаки – в актуалізованому являти те, що на початку декодування тексту не окреслювалось як можливе, однак імпліцитно, у логіці розвитку сюжету перетворювало “художній твір” в “антропологічне явище” (Р. Барт)⁴, проспективно робило неминучою з’яву саме такого значення (мислеобразу) й саме у визначеній точці текстуального часопростору⁵.

Якщо парадигму розглядати як домінуючу для певної епохи систему наукових поглядів на певний об’єкт, що визначає моделі й принципи його опису (філософського, психологічного, літературознавчого, культурологічного, міфологічного, прагматичного та ін.),

¹ Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое // Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое; Веселая наука; Злая мудрость: Сборник. Пер. с нем. – Мн.: ООО “Попурри”, 1997. – С. 228.

² Еволюція лінгвістики сьогодні “характеризується як зміна трьох наукових парадигм: 1) генетичної, історичної; 2) таксономічної, системно-структурної; 3) комунікативно-функціональної, прагматичної. Загальною тенденцією сучасного лінгвістичного пізнання є рух від сфери системи до центру всіх цих систем — до людини” (Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид-во Українського фітосоціоцентру, 1999. – С. 5).

³ Карасев Л.В. Флейта Гамлета // Вопросы философии. – 1997. – № 5. – С. 70.

⁴ Там само.

⁵ “Когнітивний механізм лінгвістичної перспекції співвідноситься з феноменом антиципації, який наявний як у мовній, так і в позамовній сферах” (Азнабаєва Л.А. Языковая перспекция. – Уфа: Изд. Башкирск. ун-та, 2000. – С. 6).

то важливим буде розв'язання проблеми взаємозв'язку наукових парадигм, їх ієрархії і змін¹, а також виявлення того, як "порушення" умовної межі об'єкта, розгляд його крізь призму інтерпарадигматичності сприяє оприявленню в ньому нових буттєвих ознак.

Конкретно-науковий (лінгвістичний) аналіз тексту забезпечує розкриття лише одного його ракурсу; поліпарадигматичні його взаємодії, не порушуючи концептуально-лінгвістичного стрижня тексту, показують багатовимірність об'єкта.

Суто лінгвістичний аналіз окреслюється насамперед "мовно-рівневими" регламентаціями, які не завжди коригуються формулою "для чого?", чому в тексті вжито саме цю мовну одиницю, а не іншу; "...модус контакту з іншонауковими сферами в сучасній пізнавальній ситуації так чи інакше зумовлений онтологічними властивостями об'єктів"² – слів, текстів. Він виявляє нові умови реалізації вже відомих значень, спричинює актуалізацію нових знань про об'єкт, артикулює неоприявлені сугестивні зв'язки, породжені модусом "помежовості", й елементи оказіонального інотворення.

Інтерпарадигматичний підхід у трактуванні тексту не "розхитує" його суто лінгвістичних основ³, а надає тексту багатовимірної протяжності, заповнює "міжрівневі" лакуни семантикою інтенційності – прагненням до подолання узвичаєного розподілу значень, викристалізовує в ньому нові концептуальні (поняттєво-образні) перспективи.

Інтерпарадигматичний підхід при аналізі тексту не може порушувати самодостатності художнього слова: воно було й залишається онтологічною основою тексту. Однак вихід за межі вербально-артефактового світу, яким є текст, шляхом включення його в

¹ Косарик М.А. К проблеме традиции и инновации в истории языкознания. Ренессансная и современная лингвистические парадигмы // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 1995. – № 5. – С. 104.

² Факторович А.Л., Руденко Д.И. Философия языка: к рефлексии над границами // Философия языка: в границах и вне границ / Ю.С. Степанов, П. Серио, Д.И. Руденко и др. – Х.: ОКО, 1993. – Т. I. – С. 9.

³ Основними текстовими категоріями є: антропоцентричність, інформативність, когезія, континуум, членованість, автосемантия окремих уривків тексту, проспекція, ретроспекція, модальність, інтеграція, завершеність та ін. Див. про це: Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.; Загнітко А. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: Науково-навчальний посібник. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.; Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 272 с. та ін.

інтерпарадигматичні координати відкриває в слові нові джерела конвергентності й креативного імпульсу.

Текст, представлений із настановою на різнопарадигматичне прочитання, не втрачає своїх конститутивних ознак (насамперед зв'язності, цілісності, завершеності), однак ці ж категоріальні ознаки вже по-іншому трансформують конкретно-подієву референцію тексту: вони мають ширший фон "насичення фразових валентностей"¹.

Оскільки "зв'язок речень у тексті ототожнюється не з їх семантичною близькістю, а з насиченням одних речень іншими"², у різнопарадигматичних координатах зв'язність та інші категорії тексту знаходять додаткову експліцитну й приховану реалізацію.

Кожна нова парадигма – це ще один погляд на ситуацію, оприявлення імпліцитних глибинних зв'язків між явищами, це нові мотиваційні канали, відкриті в тексті, що аналізовану ситуацію, образ по-новому синтагматизують, а в узвичаєних референційно-ідентифікаційних й аксіологічних моделях порушують стереотипну представленість.

Текст як результат смислових і комунікативних інтенцій, що розкривається не лише через одну парадигму, пов'язану "з певним стилем мислення в науці" (Ю. Степанов), не може уникнути, на нашу думку, зіставлення з таким поняттям, як "дискурс", використовуваним у багатьох науках, не лише в лінгвістиці тексту.

"Розмитість" значення терміна **дискурс**³ утруднює зіставлення його з **текстом**, однак спробуємо виділити головні аспекти цього співвідношення:

- дискурс – це "зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті", "це мовлення, "занурене в життя"⁴;
- він невіддільний від паралінгвістичного супроводу мовлення, від "форм життя", зафіксованих у ньому⁵, тобто в його стру-

¹ Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – С. 27–28.

² Там само. – С. 28.

³ Див. про це: Загнітко А. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: Науково-навчальний посібник. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – С. 8–38.

⁴ Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 36.

⁵ Там само. – С. 37.

ктурі окреслюють референційну, емоційно-оцінну, іллокутивну й пресупозиційну буттєвості;

- дискурс може розглядатися й через призму семіотичного процесу, тому все, що стосується цього процесу, розташовуючись на синтагматичній осі мови, стає дотичним до нього; маніфестуючись через дискурсивну практику, насамперед мовну, дискурс стає синонімом поняття “текст”¹;

- дискурс іноді ототожнюють із висловлюванням, у якому окремі фрагменти-фрази з'єднані між собою його інтенційністю й цілісністю, або розглядають за аналогом фразових граматик, де акцентується не стільки когерентність макротексту, скільки “дискурсивні послідовності” – окремі ланки в структурі цілого²;

- дискурс – це “... логічний спосіб опису й вираження смислу”³, “текст у процесі функціонування”⁴;

- він кваліфікується і як “комунікативна подія”, “складне когнітивне утворення, аналіз якого потребує структур для репрезентації знань, закладених у дискурсі або ініційованих дискурсом, а також структур для репрезентації його концептуальної організації”⁵;

- дискурс можна представити як таке семантичне “розширення, при якому виявляється й підкреслюється, крім лінійного розширення, його парадигматичний аспект... – те, які класифікації об'єктів світу і які семантичні зв'язки між ними при цьому... встановлюються”⁶.

Як міждисциплінарний об'єкт знання, як “мова у мові” (Ю. Степанов) дискурс характеризується багатовекторністю підходів у його інтерпретації: за родо-видовим співвідношенням закодованої інформації чи характером розгортання відбитої в ньому ситуації, за аналогією до підходів у виділенні функціональних стилів, за на-

¹ Греймас А.Ж., Курте Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 488.

² Там само. – С. 498.

³ Капустина Л.Б. Философия и искусство: логика паратекста. – С.-Пб.: ИД “Петрополис”, 2004. – С. 23.

⁴ Пономаренко Е.В. О принципах синергетического исследования речевой деятельности // Вопросы филологии. – 2007. – №1 (25). – С. 17.

⁵ Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – С. 88.

⁶ Степанов Ю.С. Вводная статья: В мире семиотики // Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, исправл. и дополн. – М.: Академич. Проект, Екатеринбург: Делов. книга, 2001. – С. 36.

прямами дослідження різновидів мовлення, за опозиційністю пов'язаних із ним таких величин, як об'єктивне – суб'єктивне, експліцитне – імпліцитне, ігрове – серйозне, “доросле” – “дитяче”, реальне – ірреальне та ін. Тому й розрізняють дискурси: науковий, соціальний, розмовний, діловий, а також міфологічний, історичний, філософський, культурологічний, літературознавчий, фольклорний, психологічний, соціологічний, етнологічний, розповідний (нарративний) тощо; виділяють і середньовічний, античний, архаїчний, модерний, постмодерний, політичний, “виборчий” (пов'язаний із виборами), “оцінний” та інші дискурси.

Не кожне з понять, означених терміном “дискурс”, обов'язково співвідноситься з текстом у звичлому розумінні слова (як сукупністю речень, об'єднаних певним смислом) чи дорівнює йому, однак між текстом і вербалізованим дискурсом спільним є те, що в них реалізуються певні змістові й формальні категорії, що вони містять змістово-фактуальну, концептуальну й підтекстову інформацію, можуть розглядатися в синтагматичному, парадигматичному планах, мають свою структуру і свою “граматику”. Дискурс – це “тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються колом “форм життя”, залежними від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів”¹. При певних відмінностях “дискурс і текст пов'язані між собою як процес і його результат”².

Текст-дискурс, на нашу думку, відзначається функціональною спрямованістю, конотативно-асоціативною відкритістю, ціннісною маркованістю, варіативністю, жанрово-стильовою регламентованістю (так умовно означимо різновиди ознак дискурсів).

У цьому дослідженні **дискурс – це текст у динаміці, з урахуванням усіх можливих (прагматичних, психологічних, етнологічних, соціокультурних тощо) змістотвірних чинників**; це актуалізований текст, що сприймається як складна комунікативна подія,

¹ Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – С. 322.

² Там само. – С. 147–149.

невіддільна від концептуальних баз автора й мовця – дешифрувальника, їх прагнень і цілей, їх пресупозиційного¹ й ментального фонів. “У дискурсі здійснюється акт інференції, коли мовець розраховує на розуміння адресата, розпізнавання його інтенцій...”².

Художній текст як дискурс завжди авторизований, бо ускладнений тим, що вкладається в поняття авторизації, – у ньому закладена сітка модальних відношень, він містить (приховано чи явно) оцінне значення, що імплікує підтекстовий зміст. Дискурс, на нашу думку, можна кваліфікувати як **поліллокутивно-інтерпретаційну величину**: він виражає різні стратегії (автора, кожного з героїв художнього твору), що кодуються у висловлюваннях із різним співвідношенням оцінного і дескриптивного змісту й неоднаковим модальним вираженням ситуацій, зображених у тексті³.

У такій кваліфікації дискурс суб’єктивний, антропоцентричний. Істинність буття відкривається в ньому насамперед через лінію “мовець / адресант” (творець і “господар” мовлення) та адресат-інтерпретатор, яка “утримує основне сосюрівське протиставлення й розвивається в його межах”⁴.

Такий дискурс не обов’язково однолінійний: волею інтерпретатора, його уявою, асоціативними векторами він розгортається в різних напрямках. Домінанта його – суб’єкт-творець, суб’єкт-інтерпретатор, що “керує” дискурсом, “присвоюючи” його собі⁵.

¹ Сукупність попередніх (“фонових”) знань, які вможливають розуміння певного висловлювання, називається пресупозицією (Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2004. – С. 481).

² Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. – М.: ИКАР, 2007. – С. 85.

³ “Саме у тексті інтегруються у найвищому прояві системна структурність мови, інтенційно зумовлені ознаки автора, його концептуальна сфера, що втілюється у гносеолого-онтологічній сутності тексту, стратегії автора щодо адресата...” (Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид-во Українського фітосоціоцентру, 1999. – С. 106).

⁴ Ревзина О.Г. Язык и дискурс // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 1999. – № 1. – С. 26.

⁵ “У художньому тексті, що репрезентує різномірні екстра- та інтраорієнтовані мовленнєві процеси, закодовано складні взаємозв’язки між адресатом і адресантом... Незважаючи на те, що у процесі ретрансляції інформації значущими є обидва комуніканти, саме від адресата великою мірою залежить, яким буде мовленнєвий акт адресанта..., оскільки адресант, прагнучи досягти іллокутивної мети, добирає вербальні та невербальні засоби із проєкцією на адресата” (Венгринюк М.І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 14–15).

Наявність у дискурсі моделей, інваріантних структур, що характеризують буття мови в різні епохи, наявність епістем знання, акумульованих у текстах багатьох письменників, не заперечує суб’єктивності дискурсу, важливості саме суб’єкта-інтерпретатора.

Здатність різних людей користуватися мовою, мати в її бутті структури для означення найрізноманітніших ситуацій лише допомагає відтінити те, що є індивідуальним в автора чи ініційоване читачем, який денотативний аспект значення слова може включати в різні фрейми¹, отримуючи додаткову кваліфікацію мовної одиниці, а отже, і дещо інше прочитання художнього тексту.

Інваріантні значення, закодовані у відповідних мовних формулах, які є повторюваними, анонімними, усезагальними, не можуть повністю розкривати ідіостиль митця, однак вони, представляючи певні схеми мислення, “комунікативні фрагменти” (“монади мовного досвіду”), які, накладаючись один на одного, підлягають операціям контамінування², допомагають читачеві орієнтуватися в комунікативних перспективах висловлювань, виробити гнучку стратегію мовокористування, уміння впізнавати в тексті ознаки “дискурсивних серій” – різностильових, ритуальних, професійних, тематичних, системно-термінологічних та інших “вкраплень”.

Таким чином, при аналізі тексту розглядаються й типові ситуації, закодовані в мові, тобто те, що створює окрему парадигму й може характеризувати “безсуб’єктний дискурс”³.

Однак основна увага звертається на “почерк” письменника, риси його індивідуального мовотвірного стилю, композиційні “відеоряди” аналізованого тексту⁴, а також використані моделі інтертексту, що виявляє схеми мислення письменника, особливості користування словом у певних літературних школах, – усе те, що допомагає глибше пізнати художній твір.

Без пресупозиційного знання характеру денотативного наповнення слова, референтів висловлювань, без розуміння особливостей природного перекодування змістових структур тексту в структури

¹ Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – С. 90.

² Ревзина О.Г. Язык и дискурс // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 1999. – № 1. – С. 32.

³ Там само. – С. 29–35.

⁴ Правила когерентності “вимагають узгодження інтерпретації фрагменту твору з рештою фрагментів” (Література. Теорія. Методологія: Пер. з пол. С. Яковенка / Упоряд. і наук. ред. Д. Уліцька. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 323).

знання (і навпаки), без урахування того, що лише завдяки “без-суб’єктно-дискурсивній” основі текст “живе у віртуальності багатьох смислів, якими володіє людина в культурі й житті”¹, ми не змогли б дослідити “процесуальність” дискурсу, моменти динамічного взаємозв’язку його змісту і форми.

Таким чином, художній текст як дискурс у своєму безперервному становленні базується на загальних принципах мовленнєвої діяльності, що існує в певному ментальному й культурно-часовому просторі, на когнітивних культурно орієнтованих стратегіях, які допомагають пізнати текст, відкрити в ньому прихований смисл.

Включення художнього тексту в когнітивну парадигму не означає ігнорування його онтологічних ознак саме як художнього дискурсу. Глибше розуміння значення мовної одиниці, типів знань (наприклад, категорійних і “сценарних”, ситуативних), усвідомлення пов’язаності структури знання і фрейму, яким воно представляється, не лише підкреслює ізоморфізм різних світів (“Дійсне” та “Ідеальне”), але й показує, як трансформується значення слова залежно від включення позначуваного ним у “різнокласові” фрейми, як гетерогенна ознака, приписана певному класу, може по-іншому (тематично чи оцінно) ідентифікувати, “резонувати” предмет, виявляти в ньому іншу образну, тематичну, культурологічну чи антропометричну кваліфікацію (“... явище резонансу лежить в основі будь-якої взаємодії, зокрема й комунікативної”²).

Метафорична образність мовної одиниці в когнітивній парадигмі розкривається через зіставлення мінімум двох фреймів – першого, де слово в прямому значенні допомагає означити ситуацію чи її фрагмент, і другого, у якому своя структура й інший набір ознак, здатний (для реалізації номінативного задуму) аналогізувати порівнюваний фрагмент дійсності (“...ефект когнітивного “мерехтіння” метафори”³ пов’язаний із процедурами перетворення знань,

¹ Микешина Л.А. Специфика философской интерпретации // Вопросы философии. – 1999. – № 11. – С. 7.

² Воробйова О.П. Идея резонансу в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: 36. наук. ст. / Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72.

³ Баранов А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С. 77.

з множинністю зв’язків зіставляваних об’єктів, їх накладанням у художньому тексті).

При забутті первинного фрейму, неможливості актуалізувати відповідну структуру знань слово втрачає мотивованість, а отже, і важливий складник формування образності. А при несумісності, на думку мовця, порівнюваних фреймів, віддаленості різних блоків знання мовна одиниця може сприйматися як така, що не здатна виконувати номінативну функцію, або як не зовсім “прочитуваний” окаянізм, що все ж виступає елементом поетичної системи, відбиваючи ситуацію в незвичному (аномальному), міфологічному чи іншому вимірах, для розуміння яких необхідно залучити ще один фрейм чи “вписати” наявний у інший сценарій¹.

Значеннєва “непрочитуваність” слова утруднює розуміння висловлювання або й цілого сегмента, і навпаки – гра, створювана “умотивованою” семантичною незвичністю асоціативного зв’язку слів, робить твір дійовим, “збуджує віру в імпровізацію, в чудесну раптовість виникнення”² – образу чи його окремої грані, нової ситуації чи мотиву, підкреслює нове застосування імені в денотативному й текстовому просторах.

Когнітивна парадигма, сприяючи пізнанню буття й тексту, розкриває його як певний інтелектуальний універсум, у якому визначальним є слово (носій знань про світ), що бере участь у процесах сприйняття, мислення й фіксується в пам’яті, включається у формування мислеобразів, мовленнєво-інтенційних пріоритетів мовця (автора, інтерпретатора, героїв твору), цим самим артикулюючи нові знання про текст як дискурс.

Оскільки “те чи інше розуміння є конституальною основою самого буття”³, то й інтелектуальний вимір тексту, введення його в русло когнітологічних проблем допоможе повніше відповісти на запитання, що ставляться і в лінгвістичній: чому текст треба розуміти саме так, що таке мислеобраз, які мовні засоби формування образності в ньому, чому дискурс полізначеннєвий, що відкриває в ньому буттєві перспективи, як формується підтекст тощо.

¹ Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – С. 90.

² Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое // Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое; Веселая наука; Злая мудрость: Сб.: Пер. с нем. – Мн.: ООО “Попурри”, 1997. – С. 121.

³ Основы онтологии: Учебн. пособие / Под ред. Ф.Ф. Вяккерера и др. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. – С. 6.

Знання “подробиць буття” фрейму, особливостей референції мовної одиниці, що завжди виявляється через “фреймове включення, яке є посередником між означенням мовної одиниці й виконанням нею знакової функції”¹, допомагає виділити той денотативний набір ознак, який може бути відібраний автором у процесі метафоротворення чи використаний у гіпонімічному або метонімічному зіставленнях у тексті.

Знання фрейму впливає на розуміння значеннєвої структури слова: на фоні конвенційних значеннєвих моделей, когнітивного наповнення слова читач виділяє і його прагматичний аспект. До сутнісних ознак предмета, явища, описаних у тексті, що становлять інтенціонал імені, додаються ті, які розташовані на периферії поняттєвого поля, виявляються або можуть бути виявлені лише за певних умов чи такі, що несумісні з контрольним інтенціоналом, тому й не закріплені в значенні відповідного слова.

Однак у художньому дискурсі саме ці, здавалось би, другорядні семантичні ознаки, актуалізовані певним словом, можуть ставати головними.

Виконуючи когнітивну функцію, слово починає структурувати дійсність, представлену в тексті, ідентифікувати предмет уже із врахуванням нових ознак класу, з позиції розширених чи звужених аксіологічно маркованих рамок.

“Важливо те, що, поєднуючись, слова беруть участь у формуванні когнітивного смислу цілого не просто на рівні лексичних значень, а на більш тонкому рівні когнітивних модусів значення”².

Те, що становило окремих відтінок значення слова чи було потенційно присвоєне йому на основі іншого, близького йому вербалізованого класу, може імплікувати новий зміст, визначати взаємодію семантичних ознак, коригувати співвідношення периферії і ядра інтенціоналу контрольного слова, “рематизувати” зміст висловлення.

Таким чином, когнітивна парадигма³ в художньому дискурсі дотична не лише до формування його “поняттєвого” рівня, характе-

¹ Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и культурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 92.

² Никитин В.М. Курс лингвистической семантики. – С.-Пб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – С. 310.

³ “...термін *когнітивний* все більше набуває значення “внутрішній”, “ментальний”, “інтеріоризований”...” (Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных

ристики денотата через диференційні, типові для певного класу предметів ознаки, але й до актуалізації компонентів змісту, наявних у предтексті (пресупозиції), а також тих, що імплікуються текстом і сприймаються як предметно-логічний наслідок, сформований текстом (постсупозиції). Вона ж допомагає виявити зв'язки, що не регламентуються умовами, а залежать від концептуальної бази читача, його емоційного стану й довільно пов'язуються з прочитаним (синсупозиції)¹, збагачуючи текст імпліцитним значенням.

Означені ретроспективні і проспективні імплікації, а також ті, що іменуються як синсупозиційні (можливі судження про певну ситуацію чи предмет, зображені в тексті), розширюють семантичні межі тексту, виступають одним із засобів формування його як дискурсу – динамічного утворення, в якому приховано взаємодіють семантичні, когнітивні, прагматичні й інші компоненти значення.

У процесі аналізу тексту виявити імпліцитні види семантизації, значеннєво й комунікативно “конфліктні” зони, “впізнати” в компонентах текстової структури одиниці, що сигналізують про підтекст, регламентують характер його сприйняття, підкреслюють ціннісну орієнтацію героїв, не просто. Адже “диктоване” семантичною парадигмою може підсилюватися або й нівелюватися іншою; те, що в рамках суто мовного підходу сприймається як “другорядне”, “суперечливе”, “негативне”, у межах, наприклад, філософського ракурсу може окреслюватися як закономірне, суттєве, значуще – таке, що розкриває природу об'єкта (ситуації), по-новому визначаючи перспективу його розвитку в тексті.

Так, глибоко проаналізувати окремі (іменовані постмодерністськими)² тексти сучасної прози (90-ті роки ХХ – поч. ХХІ ст.) з погляду добору мовних засобів, їх функціонального навантаження в творенні образів буде неможливо без розуміння того, що таке постмодернізм, як він трактується у філософії, культурології, у літерату-

проблемах когнитивной лингвистики // Известия Академии наук. Сер. лит. и яз. – 2004. – Т. 63. – № 3. – С. 5).

¹ Никитин В.М. Курс лингвистической семантики. – С.-Пб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – С. 318-319.

² Розанова М.С. Современная философия и литература: Творчество Бертрама Рассела / Под ред. Б.Т. Соколова. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2004. – 163 с.

роззнавстві, що таке постмодерністська¹ парадигма і як вона проєктується на мову художнього тексту.

Знання характеру “деконструктивного” мислення, деконструктивістських дискурсивних практик підводить до розуміння стилістичної неоднозначності постмодерністського письма. Аналізуючи текст, читач настроєний на те, що тут відсутня “стильова й концептуальна обов’язковість”², домінує еkleктика, “цитатність”, спонтанність, “тілоцентризм”, гра етимологіями, здатна замінювати концептуальність. Наявне нагромадження різноманітних смислів, підходів, які не сприяють достовірній орієнтації в культурі, мистецтві, у дійсності. “Джерела постмодерністських рефлексій не створюють і не відтворюють гармонії. У них подвоюються, потроюються, множаться без потреби сутності, забиваючи свідомість відтворюванням впізнаваних шаблонів і штампів”³.

Постмодернізм – “це світ, у якому немає цілісності”⁴, світ гри, що допомагає “через художні форми узаконювати... відчуження”⁵ людини від себе і дійсності. “Постмодерністська структура роману схожа на китайську коробку чи російську матрешку. Пробираючись через коди смислів і проникаючи у все нові розповідні структури, читач відчуває себе дезорієнтованим, розгубленим, але заінтригованим і тому готовим до розшифрування кодів”⁶.

Говорячи про постмодернізм, його характер, учені акцентують на головному: він створює “передумови нової постановки проблеми свободи і відповідальності”⁷, а звідси – і необхідність іншого словника, здатного виразити наміри письменника, відбивати нові

¹ Відон К. Постмодернізм // Антологія феміністичної філософії / За ред. Елісон М. Джагер та Айрис М. Янг. Пер. з англ. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. – С. 106–116.

² Тульчинский Г.Л. Слово и тело постмодернизма: От феноменологии невменяемости к метафизике свободы // Вопросы философии. – 1999. – № 11. – С. 43.

³ Там само.

⁴ Булавка Л.А., Бузгалин А.В. Бахтин: диалектика диалога versus метафизика постмодернизма // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 122.

⁵ Там само. – С. 127.

⁶ Соловьева Н.А. Вызов романтизму в постмодернистском британском романе // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 2000. – № 1. – С. 64.

⁷ Тульчинский Г.Л. Слово и тело постмодернизма: От феноменологии невменяемости к метафизике свободы // Вопросы философии. – 1999. – № 11. – С. 52.

концепції буття (“...те, що людина пише, повинно виходити за рамки її намірів. Саме в цьому таємничість літератури”¹).

Постмодерністський ракурс не вичерпує філософської парадигми, однак підкреслює: художній текст стає змістово й лінгвістично більш відкритим, коли читач ураховує і його дані.

У такому дискурсі годі дошукуватися чіткої ідеологічної, культурологічної, смислової позиції. Домінує амбівалентність, іноді дотична до абсурду незавершеність думки, “приземлена” експресивність тощо. Однак саме це дає можливість глибше зрозуміти текст, виступає його умовними координатами (читач уже наперед знає, чого можна сподіватися в такому тексті, його, можливо, менше шокуватимуть вульгаризми, лайливі слова, фрагменти синонімічних рядів, зорієнтованих не на “високі” стилі; він зможе швидше включитися в гру словом – іноді й “гру для гри”, “настроїтися” на інтертекст, прийняти як необхідність інший, незвичний тип смислових відношень).

Постмодерністську парадигму не завжди коректно об’єднують з бахтінською діалогічністю (зокрема з його ідеями про “ігру”, “карнавальне”²), яку можна вважати окремою парадигмою, використовуваною багатьма науками, при аналізі різних явищ, не тільки суто мовних чи літературних. Які підстави такого зіставлення?

Насамперед те, що діалог – це завжди якоесь відношення, взаємодія різних якостей, що породжує нове; у ньому виявляється сутність, яка не має орієнтації лише на певну сферу чи окремий текст; діалог невіддільний від розвитку (діалектики), тобто подієвості, здатної (завдяки своїй поліфонічності) імплікувати новий зміст, зорієнтований на багатозначність.

Усе це, здавалось би, є і в постмодернізмі (як інтер’єрі сучасної епохи з її гранднарративами³): особливістю цієї парадигми є те, що вона пов’язує становлення названої філософської течії з якісними змінами в різних сферах політики, науки, культури, у мисленні суспільства, якому “властиві риси неоднорідності, нелінійності, біфуркаційності плюралізму... при поясненні матеріального і духов-

¹ Беседы Х.Л. Борхеса с Антонио Карриси // Борхес Х.Л. Письмена Бога. – М.: Республика, 1992. – С. 423.

² Федяева Т.А. Масса и карнавал: Элиас Канетти и Михаил Бахтин // Вопросы философии. – 2007. – № 3. – С. 44–49.

³ Лук’янець В. Наука в інтер’єрі постмодерну // Філософська думка. – 2005. – № 4. – С. 3–22.

ного світу в цілому й окремих його явищ¹. Однак різниця суттєва: постмодернізм як “інтелектуальна течія”² не містить критичного погляду на світ відчуження, він його приймає, утверджуючи художніми формами³, він не зорієнтований на цілісність світу, а бахтінська діалогічність спрямована на формування цілісності⁴ світу в його безмежності й незакінченості, тобто в них різні стратегії, хоча “тактичні” методики передбачають часткове залучення схожих форм і категорій.

Необхідність урахування при аналізі художнього дискурсу постмодерної парадигми зумовлене тим, що в монографії аналізуються окремі сучасні тексти, означені вченими як постмодерні, тексти, у яких мовними засобами створюється **комічне, іронічне, карнавальне, святкове** і зміст яких може розглядатися крізь призму карнавальності, гри – діалогічності в широкому розумінні слова.

“Діалогічність і художній дискурс” – окрема проблема: сучасний підхід до лінгвістичного аналізу тексту неможливий поза тим, щоб хоча певною мірою її не торкатися, бо глибинний аналіз будь-якого художнього тексту спрямований насамперед на виявлення імпліцитних значень, розкриття засобів його вираження, а синтетичний метод М. Бахтіна якраз і базується на “багаторакурсній рефлексії, що включає... діалогічний контрапункт смисловбачання”⁵. Згідно з ним, діалогічність – це не опозиція, а поліфонічність підходів, різноаспектність бачення образу; “...метод Бахтіна дозволяє бачити внутрішню гармонію естетичного предмета, художнього образу”⁶, формувати його у “всіх можливих вимірах ... розширю-

¹ Дротянко Л.Г. Социокультурная детерминация фундаментальных и прикладных наук // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 96.

² Булавка Л.А., Бузгалин А.В. Бахтин: диалектика диалога versus метафизика постмодернизма // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 131.

³ Иноземцев В.Л. Современный постмодернизм: конец социального или вырождение социологии // Вопросы философии. – 1998. – № 9. – С. 27.

⁴ “Ціле як єдність у множинності Флоренський називає ідеєю. Оскільки ідея розкривається у антиномії, то антиномічність є своєрідною запорукою цілісності і єдності...” (Северикова Н.М., Флоренський П.А. О единстве мира и человека: К выходу в свет первого полного издания книги “У водоразделов мысли (Черты конкретной метафизики)” // Философские науки. – 2005. – № 1. – С. 84.

⁵ Евтушенко Р.А., Пронякин В.И. Рефлексия и метод в эстетике М. Бахтина // Бахтинология: Исследования, переводы, публикации. К столетию рождения Михаила Михайловича Бахтина (1895–1995). – С.-Пб.: Алетейа, 1995. – С. 45.

⁶ Там само. – С. 49.

ючи й звужуючи горизонт, віддаляючись у перспективу й повертаючись до минулого”¹.

Цей метод не суперечить уже усталеному розумінню того, що таке діалог, яка його структура, види, як він переломлюється в теорії мовленнєвих актів, формує їх динамічність, які напрямки вивчення його дії в художньому тексті і крізь призму яких функцій можна характеризувати діалогові процедури². Однак, на нашу думку, він містить той орієнтир парадигматичної багаторівневості, який “втягує” читача у співтворчість з автором³, спрямовує дослідника не тільки в русло пошуку шляхів реалізації задуму письменника, а й допомагає синтезувати всі види інформації, передбачаючи шляхи потенційного образотворення, нові ходи стикування вже відомих (що діють у тексті) смислів.

Принцип діалогічності конституює неоднорідність інтерпретацій, розширює бачення художнього об’єкта. Наприклад, якщо розглядати художній текст із погляду диктуму (об’єктивної інформації, закладеної у висловлюванні) і з погляду модальності, модусу (суб’єктивної інформації, що виражається ним), то виявиться, що їх “співдія” (діалогізування) оприявлює органічний взаємозв’язок між Я- і Ти-сферами поетичного цілого (у модусі представлені не лише значення, що сприймаються як суб’єктивні, але й закодована адресна інформація – Ти-сфера, що “робить висловлювання адресованим”, включеним у “структуру засобів адресації”⁴).

Принцип діалогічності, на нашу думку, можна використовувати при аналізі функціонального навантаження в текстах будь-якої мовної одиниці, яка акумулює різні типи інформації, сприяючи розкриттю певної ситуації (характеру окремого предмета). Так, ВФ слова в художньому тексті містить інформацію семантичного плану (ідентифікує і позначає щось), прагматичного (виражає суб’єктив-

¹ Евтушенко Р.А., Пронякин В.И. Рефлексия и метод в эстетике М. Бахтина // Бахтинология: Исследования, переводы, публикации. К столетию рождения Михаила Михайловича Бахтина (1895–1995). – С.-Пб.: Алетейа, 1995. – С. 49.

² Штерн И.Б. Выбранные топики та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – С. 94–106.

³ “Логічне узагальнення стосовно цілого співіснує з потенційно відкритим діапазоном варіацій дослідницьких та інтерпретаційних параметрів...” (Аймермахер К. Знак. Текст. Культура (Труды Института европейских культур). – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – С. 22).

⁴ Шмелева Т.В. Диалогичность модуса // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 1995. – № 5. – С. 47.

но-кваліфікаційні значення), аксіологічного (оцінний компонент значення – її невід’ємний атрибут), культурологічного (те, що сказала В. Телія про культурологічну “насиченість” фразеологізму, стосується і внутрішньої форми слова, тобто художньо-образне значення ВФ слова розкривається і кризь призму культурно-національної компетенції мовця, значущості цієї одиниці в актуалізації стереотипів культурної самосвідомості, у здатності втілювати “у своєму образному змісті культурно значущі риси світобачення, виконувати роль культурних знаків при умові їх інтерпретації в тому чи іншому коді культури”¹). При характеристиці ВФ слова виявляється різна “співдія” названих видів інформації, включеної в мовленнєві (комунікативно-дискурсивні) акти, у процеси тексто- й образотворення.

Отже, при аналізі художнього дискурсу врахування даних інших наукових парадигм відіграє “роль певного каталізатора, який не замінює... дисципліну і не здатний це зробити, але який стимулює, прискорює її власний рух, збагачує... “генофонд” її ідей”², унаслідок чого відбувається “оновлення системи”³. Включаючи художній текст в інтерпарадигматичні зв’язки (окреслено лише окремі аспекти можливого включення), читач тим самим розширює поле його потенційної актуалізації: у стратегії розвитку текстуальних подій виявляє нові джерела інформації, прихованого маркування елементів, нові засоби образотворення.

Проекція на художній текст значеннєвої наповненості сучасних наукових парадигм допоможе, на нашу думку, глибше пізнати слово⁴, взаємозв’язок його змісту і форми, зокрема внутрішньої, по-новому відкриє глибинні пласти його буття.

¹ Телія В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и культурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 247.

² Князева Е., Турбов Л. Единая наука о единой природе // Новый мир. – 2000. – № 3. – С. 177.

³ Буданов В.Г. О методологии синергетики // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 87.

⁴ Конститутивні ознаки тексту як дискурсу виявляються не тільки в художньому, але й в інших його видах, зокрема в політичному й архаїчному.

РОЗДІЛ 3 ОБРАЗОТВОРЧА ПРОЕКЦІЯ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

3.1. ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА – БАЗИСНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОНТОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Про глибину, “повноцінність реалізації... будь-якого тексту можна говорити лише на підставі результату зустрічі та контакту двох світів: світу тексту, простір якого просвітлює світ автора, і світу читача. Рецепція – це текст-реакція, текст-відгук, текст-доповнення, які дають змогу говорити про сприйняття як про тісне переплетення процесів самоотожднювання, пізнання та оцінювання, що попри виразний індивідуалізований вимір міцно вкорінені у певний історичний та загальний соціокультурний контекст”¹.

Представляючи буття, художній текст орієнтований на розкриття читачеві характеру своєї “самоорганізації”², не лише поверхневого, але насамперед глибинного змісту (першо змісту), звідки формується його буттєва перспектива, того, що можна б назвати місцем найбільшого “згущення” думки, насиченості смислу, значенневою першоосною.

Вона не завжди піддається вичленуванню (як осердя, як насінина, з якої “проросте” зміст), не лежить на поверхні, а залежно від концептуальної бази читача, його розуміння прочитаного різною мірою відкриває йому те, що постає в слові й через слово, зокрема через його внутрішню форму. Внутрішньоформна рецепція виявляє в художньому тексті новий смисловий вимір. Так, в оповіданні І.Франка “Моя стріча з Олексою”³ важливим перспективним⁴ (змістотвірним, подієпередбачувальним) засобом є регенована ВФ

¹ Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004. – С. 8.

² “Самоорганізація тексту — це “розгортання авторської когнітивної програми у вигляді її варіативної реалізації в свідомості читачів “на основі їх знань і досвіду...” (Подгорная А.Ю. Перевод как аспект когнитивно-дискурсивного подхода в изучении стилистического приема // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 1–2. – С. 89).

³ Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 82–97.

⁴ Азнабаева Л.А. Языковая перспекция. – Уфа: Редакционно-издательский центр Башкирского ун-та, 2000. – 122 с.

номінації *Сторож* ← (сторож – “той, хто стоїть на сторожі”, “той, хто стереже”). На початку оповіді головного героя (Мирона Сторожа) основний акцент зроблено на понятті, позначеному лексемою *проскрибований*¹.

*Я чоловік проклятий, ненависний, прогнаний з-поміж “чесних”, – одним словом, проскрибований... се значить... що люди “чесні” (коли хочете, можете звати їх “багатими”, “сильними”), “практичними”... випхнули мене з “чесного” і “порядного” товариства, т. є. попросту з-поміж себе... Моє ім’я було пострахом усіх “мирних і вірно конституційних горожан”, з моїм іменем усі вони в’язали поняття перевороту, революції, різні*².

Здавалось би, значеннево віддалені власна й загальна назви (*Сторож* – *проскрибований*) у тексті “вестимуть” окремі нарративні лінії, не включаючись у процес семантичного прогнозування. Однак у процесі розгортання сюжету власна назва (позбавлена поза текстом внутрішньоформного семантичного “відсвіту”) значеннево оновлюється. Унаслідок цього формується “ефект нової реальності”³, антиномійно дистанційованої від попередньої: насправді *чесне, порядне товариство* – ті, хто в рядах “проскрибованих” та “витручених”, це прокляті (багатими світу цього), ті, кого йменують *розбійниками, довбуцуканами*.

У цілім селі ні один “порядний” тазда не сказав назви “Сторожі”, щоб не додати: “От розбійники, викришило би їх до лаби. Сторожі були посміховищем і поштуркачами... громадського начальства”⁴. Виступаючи проти несправедливості, *Сторожі* стають на захист покривджених, “переслідуваних”, “вічно погорджених”, як і вони самі.

Таким чином, внутрішньоформна рецепція художнього тексту (сприйняття його крізь призму функціонального навантаження слова з яскраво вираженою “живою” чи регенерованою ВФ) виявляє

¹ Проскрипції – у Древньому Римі – “списки осіб, публічно оголошених поза законом”, пізніше – “списки осіб, що підлягають репресіям” (Російсько-український словник іншомовних слів / Уклад. Т.П. Мартиняк; За ред. проф. А.П. Ярещенка. – Х.: Прапор, 1999. – 392 с.

² Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 82.

³ Васильєва Н.В. О функциях собственных имен в художественных текстах // Вопросы филологии. – 2005. – № 3 (21). – С. 6.

⁴ Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 64.

нові особливості ментального образу (словотвірного концепта)¹ похідного слова, а отже, його семної структури (лексема *сторож* отримує в тексті соціально-ідеологічну й видозмінену аксіологічну семі).

Власне ім’я (завдяки актуалізації втраченої ВФ) видозмінює свої синтагматично-парадигматичні координати, ініціюючи читача на “доопрацювання образу” (Н. Васильєва), позначеного ним, на дешифрування проспективних текстотвірних ліній оповідання, семантичну рельєфність яких формує й інваріантне значення словотвірного гнізда з елементами *сторож* (особа, яка охороняє кого, що-небудь // той, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканістю чогось²), а також із тими, що безпосередньо не наявні в тексті: *сторожка, стерегти, сторожити, стороження, стороженька, сторожів, сторожівство, сторожівський, сторожкий, сторожкість, сторожко, сторожовий, сторожувати, сторожування*³ та ін.

“Відстань” між свідомістю читача й закодованим у тексті певним концептуальним полем, що є його внутрішньою формою, не є сталою й однозначною, а отже, ВФ тексту не може бути до кінця оприявленою.

Розгортання ВФ тексту, як і ВФ слова, починається зі стану “першопочатку”, що ввібрав у себе всі можливості майбутньої зміни змісту, усі його виміри, які перебувають у єдності, і навіть представлена митцем певна концепція змісту, виражена структурою тексту, здавалось би, остаточна даність (та, що існує в єдиному матеріально вираженому вияві), не є константною: вона кожного разу по-іншому освітлюється цією ВФ і при декодуванні тексту ніби заново народжується – становиться. І це становлення орієнтоване на теперішність, на момент сприйняття.

“Становлення буття з допомогою слова” (М. Гайдегер) не може передаватися в спадок як механічна заготовка добутого, навіть якщо й здійснюється в ключі сфокусованої ідеї, вичленуваної з тексту кимось (автором, читачем) раніше, бо осягнення буттєвості тексту (що він є, як він зміг бути, чому саме явлений у такій формі

¹ Сидорова Т.А. Взаимосвязь членности, производности и мотивированности внутренней формы слова // Филологические науки. – 2006. – № 1. – С. 64.

² Словник української мови: В 11 т. / Ред. колегія: І.К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – С. 734. (Далі СУМ).

³ СУМ. – Т. 9. – С. 734–735.

й характеризується такими просторово-часовими параметрами, чому ним передається саме цей, а не інший зміст і саме так оформлений?) завжди здійснюється через певну позицію бачення – певний мисленнево-емоційний “хід”, який народжується у свідомості й виявляється через неї, постійно містячи резерв невербалізованого, неоприявленого, однак завжди готового до актуалізації.

Порівняймо:

1. *Се був син Мельникової Анни, що коморувала в Микитича зі своєю молодшою сестрою, яку ми, діти, звали **Напудою** – така звичайно ходила понура, гризька, розтрепихана, нечесана та немита¹.*

2. *Ми, діти, навіть боялися її... Але причиною того страху не були її поступки: вона ніколи не сказала нікому й лихого слова. Тільки та її понурість, мовчазливість та забитість...².*

3. *Правда, ніхто не допитувався, як вона зросла і як живе тепер, відки походить ота її забитість та заляканість³.*

У наведених сегментах важливою номінацією, що, містячи “аксіологічну сему-вкраплення”⁴, розкриває імпліцитне значення тексту, є ім’я (прізвисько) *Напуда*⁵ (“та, що здатна напудити (налякати)”, “та, якої можна напудитись”). Воно акцентує на двох семантичних вимірах, що вмотивовують його вибір: зовнішній вигляд героїні (*нечесана, немита*) та характеротвірні чинники (*понура, мовчазлива*). Однак важливим конфліктурушійним засобом у тексті, пов’язаним із ВФ цієї промовистої назви, що “започатковує... нові модуси комунікування” (М. Зубрицька), є **напряму мотивації**, закладений в імені. Формула “та, що може напудити” – результат складних взаємостосунків людини і світу, зашифрованих в імені, звідси – *Напуда* – “та, що її напудили” (“та, що налякана”), а тому й відчужена, маломовна, дистанційована, “містична” – усе це виявляє в тексті нові (приховані) драматичні колізії.

¹ Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 129.

² Там само. – С. 132.

³ Там само.

⁴ Мурашов Р.З., Самигуллина А.С., Федорова А.Л. Опыт анализа оценочного высказывания // Вопросы языкознания. – 2004. – № 5. – С. 68.

⁵ Імена персонажів у художньому тексті є одним із найбільш експресивних засобів, що визначає значний обсяг імпліцитної інформації (Киселева І.А. Особенности перевода литературы жанра фэнтези // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 55).

ВФ тексту щоразу по-іншому “висвічує” внутрішню зв’язність елементів тексту, варіює їх буттєвість, і фрагмент дійсності, зображений у тексті, фокусуючись у рамках індивідуальної свідомості й пропускаючись нею через ВФ тексту, постає ніби вперше. Саме тому сутність художнього тексту є важковловимою, прихованою, вона не вміщується в точні виміри логічного; “поставання буття через слово” (М. Гайдеггер) характеризується властивостями особистого, яке, з одного боку, резонує об’єктивно закладене в тексті, з іншого – само “творить” це об’єктивне – виводить його з глибин неомовленого, внутрішнього, представляючи читачеві стабільну зовнішню форму – феноменальну матерію тексту – як таку, що має властивість по-новому захоплювати, спрямовувати думку й почуття на переживання й розуміння незримого і явленого.

“Це форма, яка містить формувальну енергію”¹, виводить назовні значення, що зароджувалось як невловима присутність. Вона дозволяє читачеві проникнути в глибини неоприявленого, “підказує” ходи, якими може проростати зміст, містить його першовитоки й здатність самонароджуватись.

Матеріальна стабільність зовнішньої форми тексту оманлива, бо лише приблизно окреслює те, що ВФ тексту викликається до життя. Маючи свою “буттєвість”, вона є “поверхнею” буття, яке проростає через ВФ тексту, і значущість її полягає в тому, що вона – першоумова існування художнього тексту в певному просторі й часі. Уся множинність інтерпретацій змісту дискурсу починається з неї; формальними орієнтирами “змістових” джерел, смислових каналів, через які розкривається ВФ тексту, також є елементи зовнішньої форми (наприклад, ключові слова); зрештою, унікальність побудови художнього тексту виявляється насамперед через вербалізоване зовнішнє.

Воно сприяє порівнянню й синтезуванню мовних одиниць не лише за окремими, явно вираженими ознаками, але й тим, що можна іменувати як “пошукові конструкти”², які дозволяють об’єднувати елементи тексту на основі глибинної змістової діяльності, яка

¹ Ахутин А.В. В стране Мамардашвили // Вопросы философии. – 1996. – № 49. – С. 31–55.

² Чайковский Ю.В. Невостребованный синтез: Об эволюционных взглядах Карла Поппера // Вопросы философии. – 1995. – № 2. – С. 52.

“руйнує кордони концептів”¹, щоб у взаємодії різнорідного виявити нові смислові межі оприявлення буття.

Наприклад, в оповіданні І. Франка “Сойчине крило”² таким пошуковим конструктом є матеріально відсутня лексема *безкрила* (означення до *сойка*), ВФ якої – “та, що без крил”; включена в “систему стратегічних орієнтирів”³ тексту, вона виступає засобом смислової “інтеракціональності”⁴, коли повторюване (не обов’язково експліцитне) підсилює й узагальнено визначає, поєднуючись з іншими семантичними блоками (в аналізованому тексті – *розлучниця*; ВФ – “та, що розлучила”), розгортання відповідного топіку:

*Але я тоді (коли вбила сойку. – М.Г.) вже знала, що нам не бути в парі, що та сойка – то наша розлучниця. Я заховала її крильця – поклала їх між обложки і картки свого молитовника – і не розставалася з ними ніколи*⁵.

ВФ окремого слова не може виявити всього, наявного в “словому полі” двох амбівалентних величин тексту: *зовнішня форма – внутрішня*, однак вона, як і ВФ тексту, містить основу першопочатку. Це своєрідний “атрактор”⁶, що притягує величини “у просторах станів відкритих систем”⁷. Хоча нею оприявлюється лише окремих фрагмент буття, закодований у відповідному концепті, її “голографічність” (здатність представляти в окремому загальне; нести в частині інформацію про ціле) дозволяє фіксувати точки “пульсування” буття тексту, які ведуть в його глибини – до внутрішньої форми.

Оскільки зовнішня форма “проростає” у внутрішню (і навпаки), у своїй внутрішній формі слово матеріалізує зміст, що є відносно сталим (власне, “найближче етимологічне значення”), передаючись зовнішньою формою навіть поза текстом; і той, що не завжди надається до чіткого лексемного вираження й становить периферію ВФ слова або надбудовується над мовною одиницею як її

¹ Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – С. 8.

² Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 420–459.

³ Новейший философский словарь. – 2-е изд., перераб. и дополн. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С. 332.

⁴ Там само.

⁵ Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 434.

⁶ Буданов В.Г. О методологии синергетики // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 79.

⁷ Там само.

пресупозиційний ЛСВ¹ чи додаткове смислове прирощення, а також той, що утворюється на стику різносубстратних елементів; розсіюючись у тексті, він “притягується” опорними внутрішньоформними словами, моделюючи новий тип смислових відношень, а отже, відбиваючи новий канал протікання свідомості, що розширює смисловий простір тексту. Унаслідок цього додатковими семами збагачуються не лише внутрішньоформні опорні слова, а й видозмінюється вся семантична структура дискурсу.

ВФ дискурсу виявляється насамперед через опорні, найбільш інформативні слова, які включають і “зовнішньоформне”, і те, що не має усталеного лексичного вираження, а розкривається лише завдяки “підтримці” інших рівнів художнього тексту.

Що ж становить собою опорне ключове слово? Яка його роль у структурі художнього дискурсу?

Якщо ВФ тексту вибудовувати за аналогом ВФ слова, то, на нашу думку, її можна представити як концептуальне поле, закріплене в тексті. Такий підхід дозволяє ВФ тексту розглядати не як однорідне смислове утворення, а як величину, що містить два яскраво виражені полюси – ядро і периферію, у зоні притягання яких закладаються смисли, що, розгортаючись, представлятимуть буттєву “крону” тексту – його зовнішню форму.

Однозначних, прямих “каналів”, що з’єднували б ці дві форми, немає. Однак у тексті наявні мовні одиниці, які (хоч і приблизно) фокусують зміст центральних ідейно-тематичних мотивів тексту, його основних концепцій. Оскільки названі величини розкриваються лише з опорою на весь текст, розуміння цілого, містячи смисловий резерв, закладений ВФ тексту, можна сказати, що й опорні ключові слова характеризуються не лише референційним значенням, а націлені на актуалізацію художнього смислу, який не має чіткої референційної співвіднесеності, а виявляється імпліцитно, у функціональному навантаженні виражальних знаків, завжди пов’язуючись із ВФ тексту.

“Ключові слова – це специфічний розряд високочастотної актуалізованої автосемантичної лексики художнього тексту, що створює його семантичне ядро (на лексичному рівні) й реалізує в межах конкретного тексту три типи значень: реальне, концепту-

¹ Лексико-семантичний варіант.

альне й естетичне, які виникають під час взаємодії ключових слів з ризорівневим концептуальним оточенням¹”.

Ключове слово – онтологічна підоснова й кодування, і декодування художнього тексту, оскільки його зміст сприймається крізь призму освітлення, яке здійснюється ВФ тексту саме через це слово.

Крізь нього проходить буттєва перспектива, яка, зароджуючись у ВФ тексту як багатовимірне значення, набуває в ключовому слові відносно окреслених форм визначеності (усі семантичні валентності в ньому не бувають заповненими).

Ключове слово – сигналізатор смислу². І хоча вибудова змісту не може обмежитись однією чи кількома мовними одиницями (навіть якщо вони і є зоною найбільшого згущення думки), вдало дібране автором слово, крізь яке “пропускається” основний художньо-естетичний зміст і від якого “залежить малюнок буття майбутнього”³ (того, що має смисловий стрижень – онтологічну визначеність), слово, у світлі значення якого сприймаються інші мовні одиниці чи й смислові блоки, представлені ними, є мітою, що у загальному вияві здатна представити весь текст.

Ключове слово містить онтологічну заданість змісту (що є зображене в тексті?), виступає стрижневим смисловим орієнтиром, який дозволяє читачеві розглядати текст як певну ієрархію значень – опорних семантичних смислових точок, що у функціональній взаємодоповнюваності вибудовують структуру й смислову цілісність дискурсу.

ВФ такого слова не може виявляти всього багатства його лексичного значення, однак вона, пропускаючи крізь себе первинний зміст тексту, ідентифікуючи чи реідентифікуючи його, трансформуючи вихідну концептуальну основу, є точкою поєднання різних моментів буття тексту як дискурсу: того, чим він був, є і буде, коли читач пізнає його в цілісності.

Первинна двоєдиність (ядро і периферія) структури ВФ тексту як концептуального поля, закріпленого в ньому, не “заперечує”

¹ Титикало В.М. Функціонально-семантичні особливості ключових слів художнього тексту (на матеріалі романів О. Гончара “Тронка”, “Собор”, “Твоя зоря”): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Дніпропетров. ун-т. – Дніпропетровськ, 1993. – С. 3.

² Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории. Аналитический минимум. – М.: Ось-89, 2005. – С. 180.

³ Карасев Л.В. Онтология и поэтика // Вопросы философии. – 1996. – № 7. – С. 62.

множинності взаємовідношень між ними, а отже, проектування багатьох варіантів розгортання змісту.

Ці взаємовідношення – сфера смислових притягань і відштовхувань, інтенсифікації і пригасання окремих значенневих ланок, своєрідної діалогізації різних фрагментів концептуального поля, яке, розгортаючись, програмує таку ж суперечливість і неоднозначність змісту кожної семантично вагомої точки художнього дискурсу, її діалогічність, здатність у взаємодії з іншими народжувати новий смисл.

У ключовому слові закладена певна спресована концепція тексту, його смисловий стрижень. За допомогою цього слова виявляється ВФ тексту, проектуються нові відношення між уже відомим, пізнаним і неомовленим – у множинній буттєвості, у формі гри смислів, коли ніщо однозначно не стверджується й не заперечується, а “робиться це тільки ілюзорно, через уяву, через “вигадку”, але саме цим... прийомом псевдоствердження досягається виключна глибина і значущість ствердження”¹.

Повного співвідношення між “функціональним навантаженням” елементів названих внутрішньоформних структур немає. Відсутнє й лінійне “переміщення” смислу з ВФ тексту у ВФ слова, бо, по-перше, статус ключового слова визначається на фоні всього тексту як уже розгорнутого змісту, і значення, що містить ВФ певного ключового слова, у вихідній ВФ тексту може бути закладене як потенційна даність: у ВФ тексту запрограмовано все, що є і може бути реалізованим у художньому тексті (не на одному лише лексичному рівні), а ВФ (хай і ключового) слова не здатна до такої багатопланової реалізації; за обсягом значень і “якісно” вони не ідентичні;

по-друге, ВФ тексту (як те, що сприяє розкриттю його сутності) виявляється через елементи художньої структури, одним із яких і є ключове слово. ВФ ключового, як і будь-якого іншого слова із “живою” ВФ, може бути вичленуваною в перифразі (ВФ тексту не передається однією дескрипцією);

по-третє, концептуальне поле, закріплене в тексті, конденсує в собі багатовимірність значень, що можуть стати внутрішніми

¹ Неизданная работа Н.И. Жинкина по теории образа / Публикация и вступительная статья С.И. Гиндина // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1985. – Т. 44. – № 1. – С. 78.

формами ключових слів; внутрішня ж форма окремого з них є носієм обмеженої кількості внутрішньоформних значень.

Однак для розуміння художнього тексту, розкриття його глибинних пластів важливими є не стільки вказані відмінності між внутрішніми формами, скільки їх “співфункція”, механізм взаємодії. Тому й важливо було підкреслити спільність принципів продукування ними смислу, постійну готовність до актуалізації й оприятлення нового значення, а також те, що онтологічну основу художнього тексту (*що він є?*) не можна розкрити без урахування його внутрішньоформної організації – своєрідної ієрархії внутрішніх форм.

“Витягаючи” назовні глибинний внутрішньоформний текстовий зміст, опрідметнюючи його, ключове слово не зупиняє свого розвитку, бо й саме воно не є завершеним у своїй семантичній розбудові: вихідні внутрішньоформні семи ключового слова кожен раз можуть, змінюючи свою позицію і значущість у семантичній структурі слова, по-іншому спрямовувати концептуальний зміст. Тому при характеристиці онтологічної основи художнього тексту важливим є виявлення спрямування ключового слова на вираження певного змісту: “якщо смислова лінія, онтологічне дно тексту вгадані правильно, тоді на його поверхні обов’язково проступлять дороговкази й стежинки, яких ми не помічали раніше”¹, тобто оприявиться нова лінія його буттєвості.

Так, у ліричній драмі І.Франка “Зів’яле листя”² ключовим, найбільш концептуально й емоційно навантаженим є словосполучення, винесене в заголовок. Поза текстом *зів’ялий* – той, що “став в’ялим”, “сухим”, який зів’яв, перестав бути зеленим”; “позбавлений свіжості, пружності”³, тобто назване слово хоча й підкреслює в об’єкті кілька виявів (зовнішньої і внутрішньої характеристик), здійснює це під одним кутом бачення – і предмет постає як такий, що несе негативний заряд суму, тривоги, приреченості. *Зів’яле листя* – те, що позбавлене надії, не має майбутнього.

І справді, у багатьох віршах збірки, якщо розглядати їх окремо, саме такий мотив явно чи приховано є домінантним (“*Як віл в ярмі, отак я день за днем...*”, “*Сипле, сипле, сипле сніг*”, “*Вона умерла?*”).

¹ Карасев Л.В. Онтология и поэтика // Вопросы философии. – 1996. – № 7. – С. 70.

² Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 140–189.

³ СУМ. – Т. 3. – С. 570–571.

Слухай? Бам! Бам-бам?”, “*Байдужісінько мені тепер...*”, “*В алеї нічною літньою...*”, “*Розпука! Те, що я вважав...*”, “*Не можу жити, не можу згинуть...*” та ін.).

Семи “сум”, “безнадія”, “приреченість”, “туга”, “біль”, які містяться в стрижневому словосполученні, і є тими смислотвірними точками, що формують у названих текстах відповідні мотиви. Однак ці ж тексти в структурі цілого продукують трансформовані значення, і *зів’яле листя* виявляє вже іншу текстову спрямованість – окреслює новий дискурсивний малюнок.

Імпліцитно заголовок ніби вбирає в себе те, що розсіяне в тексті, хоча первинно було закодовано в його ВФ, а отже (потенційно), і в ключовому словосполученні. Поза текстом *зів’яле листя*, вжите навіть у переносному значенні, не виходить за значеннєві межі, окреслені вище. У тексті ж драми пряме й переносні значення, “зіштовхуючись”, утворюють багатоплановість художньої номінації, її внутрішню семантичну суперечливість (потенційну енантіосемію). І *зів’яле листя* сприймається як *Бурхливая хвиля пісень*, що містять “скарби найкращі душі молодії”¹, тобто не тільки те, що овіяне сумом і болем утраченої любові, але й щастям, що вона була.

Інакше кажучи, “вихідна” ВФ ключового словосполучення, виленувана поза текстом, містила однозначне, прямолінійне ствердження – “приреченість” і “безнадія”; у ролі ж заголовка драми в ній потенційно закладена характеристика ліричного “предмета” мовлення (він складний і не дорівнює одному конкретному референту) як такого, що пов’язується з багатьма предикативними ознаками – кожен окремо взятий текст вірша передає новий, неповторний смисл, який, доповнюючи або видозмінюючи попередній (свого роду “ремна” інформація), формує образне уявлення про “тему” – *зів’яле листя*.

Лірична “ремна” поліпредикативність розширює онтологічну характеристику “теми”, надає їй ступеня високої смислової концентрації, здатності безпосередньо чи опосередковано “пропускати” через свою смислову структуру різну текстову інформацію, пов’язуватись із будь-якою значеннєвою точкою тексту.

Отже, ВФ ключового слова (словосполучення) відзначається здатністю не лише проектувати певне значення, але й повертати

¹ Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – С. 144.

“притягати”) його, збагаченого додатковими відтінками, назад, локалізуючи в собі основний зміст тексту; вона містить значення, яке можна б назвати власне внутрішньоформним, і те, яке не вписується в рамки константи – найближчого етимологічного значення, а становить його периферію – семантичний внутрішньоформний “простір”, у якому потенційно закладена додаткова образність.

Інтенція ключового слова на реалізацію художньої поліпредикативності зумовлює: у кожний момент осягнення змісту читач виділяє домінантним не один “предикат” – не ту саму ідентифікаційну ознаку, що стає основною в характеристиці поетичного суб’єкта / об’єкта. Їх змінність і відносна наближеність фіксують різні моменти перебігу психічних станів героя, які не завжди підлягають точній локалізації й вербалізації, проте, змінюючись, у різні моменти декодування змісту повертають читача або в егоцентричний світ (“Я”) ліричного суб’єкта, або в “Ти” – центричний простір ліричного об’єкта чи туди, де “Я” і “Ти” тісно взаємозв’язані – одне виражається через інше й бачиться в його проекції.

У такому акцентуванні позиції мовця й адресата в ліричній драмі внутрішньоформне значення набуває нового освітлення. Те, що сприймалося як “приреченість”, “сум”, “безнадія” й було позбавлене динамічності, відбиваючи стан депресії ліричного суб’єкта, починає дешифруватися лише як певний момент його психічного стану, за яким настав спад смислової напруги – і ліричний суб’єкт постає вже в іншому емоційному вияві.

Початкові, вихідні семи ключового словосполучення, частково редукуючись, відходять на периферію, а домінантними стають ті, що були закладені в ньому імпліцитно, – “надія”, “віра”, “теплота”.

Порівняймо:

1. “Не надійся нічого”.

Як ти могла сказати се так рівно,

Спокійно, твердо?

Як не задрожав

Твій голос в горлі, серце в твоїй груді

Биттям тривожним не зглушило ті

Слова страшні: “Не надійся нічого!..”.

2. *Ти добра, щира! О, не ошукаєш*

Мойого серця гордості лускою!

Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!

Лиш бурі світла, розчаровань муки

Заволокли тебе отсим туманом.

І в серці своїм знов я чую силу

Розсіяти туман той, теплою

Чуття і жаром думки поєднати

Тебе з життям – і в відповідь тобі

Я кличу: “Надійсь і кріпись в борбі!” (С. 144–145).

Як бачимо, онтологічний аспект дослідження художнього тексту по-новому представляє і сам текст як дискурс, і характеристику ключового слова.

Концепт¹, позначуваний цим словом (словосполученням), передається не тільки через одну ідентифікаційну ознаку, закодовану у відповідній лексемі, а часто – через різнорідну сукупність, елементи якої поза текстом не завжди логічно сполучувані. Тому в тексті драми *зів’яле листя* – не мертве листя, символізує не лише безнадійно втрачене. Воно – це видиме, зовнішнє, яке містить у собі прихований сутнісний смисл – вказівку на майбутнє оновлення, відродження того, що ним представляється, знаком чого воно є.

Зів’яле листя відбиває не сталість, застиглість окремої точки буття тексту, а її внутрішню готовність до розгортання, “настроєність” на окреслення нового буттєвого кола, здатність креативно поєднувати форми, освітлювати іконічні площини – те, що по-новому представить ВФ тексту і, відбившись у зовнішній, знову зникне в таємничих глибинах внутрішнього змісту – до нового сприйняття тексту читачем.

Так, саме від концептуальної бази читача, структури його знань і почуттів залежатиме ступінь декодування тексту й визначення в ньому функціонального навантаження ключового слова, внеску цього слова в семантичну розбудову всього тексту. Ними зумовлена наближеність до авторського розуміння змісту, закладеного в тексті. Оскільки вербалізоване не є самодостатнім у своїй повноті, а лише приблизним відтворенням задуманого й відчутного²,

¹ “Лінгвісти бачать у концепті багатопластову структуру смислу, зв’язану синхронно й діахронно зі стійкими мовними структурами” (Григорьев А.А. Концепт и его лингвокультурологические составляющие // Вопросы философии. – 2006. – № 3. – С. 65).

² Внутрішній стан людини є “многочисленным”, і перебіги психічних станів не мають чітких контурів, тому вербалізований зовнішній вияв їх є лише приблизною маніфестацією того, що міститься у внутрішньому континуумі:

онтологічна основа художнього тексту не може бути позиційно однозначною й оприявленою, бо завжди перебуває у фокусі тривимірної величини *автор – текст – читач*, на перехресті того, **чим був** цей текст до вербалізації, чим є (як вербалізована цілісність) і **яким буде** при сприйнятті читачем.

У цій основі генетично закладена асиметрія форми і змісту, старого й нового, прихованого і явного, реального й можливого, що по-своєму виявляється в кожному тексті й насамперед у його базисному елементі – ключовому слові.

Підтверджує сказане і такий “онтологічно насичений елемент тексту”¹, як *зів'яле листя*. Він не виявляє себе відразу: **що він?**

Однак урахування послідовності розташування текстів віршів, кожен з яких є носієм і творцем певної предикативної ознаки, що присвоюється “темі” ключового, заголовного словосполучення, яка виражає “характер і ступінь участі синтаксичної одиниці у вираженні поетичного смислу”², посилює здатність ключового слова до семантичних змін і трансформацій, до багатозначності, інформаційної насиченості поетичної структури, яка входить у загальну модель комунікації, – усе це дає змогу оприявити внутрішній стан ліричного суб'єкта, розкрити роль ключового слова, його ВФ у цьому оприявленні.

Так, аналіз послідовності розташування текстів (як певних мотивів, що з різних сторін “висвітчують” ту ж “тему”, присвоюючи їй новий предикативний вимір) розкриває або градаційне розширення внутрішньоформного значення в тексті, або його тимчасову редукцію – спад “напруги”, унаслідок чого домінантним стає інше, частково видозмінене або й протилежне значення.

Наприклад, кінцівка цитованого вірша (“Я кличу: Надійсь і кріпись в борбі!”) є своєрідною семантичною базою розгортання протилежного змісту в тексті наступної поезії “Я не надіюсь нічого”:

Я не надіюсь нічого

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто визнає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю? (С. 154).

¹ Карасев Л.В. Онтология и поэтика // Вопросы философии. – 1996. – № 7. – С. 60.

² Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. – С. 4.

І нічого не бажаю. –

*Що ж, коли живу і мучусь,
Не вмираю!.. (С. 145).*

Така настроєва “тональність” витримана і в інших, уже названих текстах. Вона ж – основа варіювання внутрішньоформного змісту, що міститься в семі “безнадія” у вірші “Безмежне поле в сніжному завою” (решта текстів драми або “підтримує” чи “заперече” зміст цитованої тези в широкому діапазоні її варіювання: *надія – безнадія, радість – сум, щастя – нещастя*), тобто внутрішньоформне значення ключового слова окреслює широкий спектр розгортання значень і їх відтінків, а послідовність накладання (“з’яви”) цих значень, зумовлених концепцією кожного вірша, є умовною ілюстрацією певного інформативно-психологічного “зрізу” стану ліричного героя (яким він був, цей стан, оприявлений мовними засобами?) у певний момент його буття.

“Поліпредикативність” ключового слова, органічно пов’язана з ліричним “Я” драми, підтримується й на інших рівнях тексту: збірний іменник *листя* містить вказівку на множинність як неподільну цілісність; сполуки *перший жмуток, другий, третій* також мотивують мінливу матерію множинних смислів, які сприймаються в цілісності з більшою чи меншою мірою спаяності¹; поезії драми мають свою інтонаційну структуру й ритмічну організацію, які висвітлюють словесну тканину смислів, актуалізуючи те, що спрямоване в імпліцитні смислові глибини тексту і представляє його саме як неповторну форму, а отже, і неповторність значення, закодованого в ньому.

Інтонація інформує про корелятивні уявні ситуації, зближує і зіставляє далеке й несподіване, розширюючи смислові обрії тексту. Вона передає неповторність душевного стану ліричного суб'єкта. У поетичному дискурсі інтонація завжди “має художнє значення й бере участь у створенні художнього образу”, “інтонаційна форма є формою почуття, якщо розуміти почуття як живе ставлення суб'єкта до речей, людей, подій”². Кожен вірш ліричної драми має свій інтонаційний малюнок, і їх множинність, підсилюючи багатого-

¹ *Жмуток* – зменш. до *жмут*: 1. Невеличка в'язка чого-небудь, пучок // Однорідні предмети, складені разом, часто не зовсім акуратно. 4. *перен.* Про те, що виходить чи розходить у великій кількості з одного місця (СУМ. – Т. 2. – С. 538).

² Незданная работа Н.И. Жинкина по теории образа / Публикация и вступительная статья С.И. Гиндина // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1985. – Т. 44. – № 1. – С. 78, 79.

лося ліричного “Я”, також сприяє розкриттю того, чим є *зів'яле листя* в цій драмі.

Сказане не вичерпує всього, що, створюючи інформаційну ущільненість віршового ряду, у структурі ліричної драми “підтримує” поліпредикативність ключового словосполучення, розкриває динаміку почуттів ліричного суб'єкта. Адже елементи художньої структури мають свої точки “стикування”, свій “конфлікт” з іншим. І в цьому плані їм також може бути “присвоєна” певна предикативна інформація, однак вона має вужчі, ніж у ключового слова, параметри.

Важливо підкреслити, що ВФ ключового словосполучення є базисним елементом онтологічної основи художнього тексту саме тому, що через неї проходить його буттєва перспектива (поліпредикативність сприяє стягуванню контекстів в одному доцентровому – внутрішньоформному – напрямі для того, щоб основну магістральну значеннєву лінію драми репрезентувати як багатовимірну), вона допомагає зрозуміти, чим є цей текст (що він таке?) при сприйнятті його під кутом внутрішньоформного значення.

ВФ ключового слова (словосполучення) завжди зорієнтована і на об'єктивацію позамовної дійсності, і на сам текст як кодифіковану систему, яка є основою існування поетичної інформації, сприяючи тому, що кожне слово може мати додаткові смисли і без мотивації дійсності, а через синтагматику – від сусідства з іншими словами.

Власне, “поліпредикативність” аналізованого ключового словосполучення формується завдяки тому, що вона скерована не лише на один текст (проекція її на кожен поемний рядок в певній послідовності є умовною), а одночасно ніби на всі. “Слово перебуває водночас у багатьох площинах, вступаючи в множинність різних відношень за “суміжністю”¹, а тому “предикативність” ключового словосполучення формується всіма цими відношеннями, не лише “ремою” окремого вірша.

Унаслідок цього виокремити “чистий” внутрішньоформний зміст у тексті не просто: він динамічно-синтетичний, де семи “рухаються” і, стикаючись чи “конфліктуючи” з іншими, утворюють нове значення, тобто *зів'яле листя* повертається до читача багатьма гра-

¹ Славинский Я. К теории поэтического языка // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 267.

нями – не лише тією, що кваліфікується як його найближче етимологічне значення (відносно стала величина).

Так, в аналізованій драмі *зів'яле листя* – це “Незгоєні рани, невтошені жалі, завмерлеє в серці кохання” (С. 154); воно – як “давню забуту згадка піль зелених, весни і цвітів...” (С. 141), молодий огонь, який “в душі Меркне, слабне, погасає” (С. 170); це “Бурхливая хвиля пісень” (С. 140), а “пісні ті, як дзвони. Щоби горя завід заглушить...” (С. 171), тобто і ключове словосполучення, і його внутрішньоформне значення представляється не лише через основний предикат (*рани, згадка, вогонь...*), але й через “допоміжні” предикативні сполуки, що поширюють його. У результаті відкриваються нові семантичні канали до тих асоціативно-образних парадигм, які віддалені від парадигми з домінантою *зів'яле листя*.

Таким чином, характеристика того, що позначене стрижневим словосполученням, здійснюється з опорою на основну “рему” окремої поезії і на “ремну” інформацію, яка в драмі не має стабільного носія (бо утворюється в процесі семантичної взаємодії мовних одиниць), проте яку читач, дешифруючи текст, може присвоїти “темі”, визначаючи для себе: *що є зів'яле листя? чому зелене листя стало зів'ялим?* як назване ім'я “розділяє сутності”¹ в тексті? у чому виявляється цей розподіл?

Указані джерела предикативності (кожен текст вірша й міжтекстова інформація) ключового словосполучення лише приблизно окреслюють те, що може інформувати про приховане, закодоване в ньому, про простір “можливих станів речей” (Л. Вітгенштайн), переломлених у цьому словосполученні, бо *зів'яле листя* виражає емоційно-сміслову настроєність ліричного суб'єкта (і читача) збагнути вічне і миттєве, що не має однозначного предметного співвідношення.

Зів'яле листя – це концепт² і художній знак, який маніфестує весь текстовий простір, комплекс почуттів ліричного суб'єкта, і саме ця смислова єдність, ця “навмисність” вираження буття в цілісності – “сила, яка з'єднує воедино окремі частини: надає смислу творові”, “ця навмисність становить собою в мистецтві семантичну

¹ Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 619.

² “У концепті представлені й комунікативний, і логосний компоненти мови в єдності її знаково-системного і мовленнєвого буття, спрямованого на акти розуміння і схоплення смислу в момент його виникнення ... й актуалізації...” (Григорьев А.А. Концепт и его лингвокультурологические составляющие // Вопросы философии. – 2006. – № 3. – С. 67).

енергію¹, яка прагне подолати суперечності (“...енергія є саме вияв узгоджених сил”²), напругу між окремими частинами, урівноважити елементи семантичної структури тексту, щоб у кінцевому результаті він сприймався як гармонійна вираженість буття.

Цілеспрямованість в осягненні синкретичності тексту стосується й читача (він сприймає не лише поверхнєве, але й глибинне, унаслідок чого текст як дискурс набуває додаткових смислових прирощень, яких немає в частинах), вона ж, як спосіб представлення цілого, характеризує і сам текст (він не тільки уявляється, але насправді є цілісним), тобто інтенція на цілісність дозволяє кваліфікувати його як окремий складний предикат, що пояснює ключове словосполучення (“тему”). Тому “темо-ремну” (суб’єктно-предикатну) взаємодію можна, на нашу думку, характеризувати і як **внутрішньоформноцентричну**: ВФ тексту висвітлюється в ключовому словосполученні, його внутрішній формі – і навпаки: ВФ ключового словосполучення допомагає наблизитись до розуміння сутності тексту, відкриваючи в ньому *нове* видиме, глибше “проростаючи” і в сам текст, і в нашу свідомість. (“Народження всередині форми – вічне життя в уяві, яка бачить те, що тримається й живе силою Слова”³).

Така взаємодія дає інший розподіл ознак, що маніфестують сутнісне. Здійснюваний через призму ключового словосполучення, цей розподіл визначає вже нову точку народження змісту, інший характер його “осердя” – виявом сутності *зів’ялого листа* в тексті стає співвідношення ліричного *Я* і *Ти*, яке в художньо-естетичній структурі твору є одним із найважливіших.

Власне, “найдійовішою” виступає поетична свідомість, втілена в ліричному *Я*, яке окреслює погляд зсередини – ракурс, що є невидимим і не завжди збагненим для інших, а іноді – і для самого ліричного героя, бо думка, яка існує в стані вічного становлення в ще не народженому слові, перебуває в процесі постійного становлення і в уже вербалізованій одиниці. Буття в ній постає як таке, що відзначається характером першопочатку й неповторності

¹ Мукаржовский Я. Преднамеренное и непреднамеренное в искусстве // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 167, 168.

² Юнг К. Психологические типы: Пер. с нем. – С.-Пб. – М.: Прогресс-Универс, 1995. – С. 64.

³ Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – С. 295.

контактування емоційного стану ліричного героя із зовнішнім світом, у причетності ліричного *Я* до всього, що може бути джерелом його творчої уяви. Ця думка “є рухом вираження, якому виражене не передуює”¹, – вона творить його. Бо “в поезії людина зосереджена на самих основах свого існування” (М.Гайдеггер), тут вона досягає спокою, але не спокою бездумної діяльності, а такого, в якому залишаються живими всі сили й зв’язки (М.Гайдеггер), і будь-який напрям розгортання змісту може стати внутрішньоформноцентричним.

Актуалізуючи певний тип цих “зв’язків і сил”, ліричне *Я* представляє точку зору, яка містить і узагальнену формулу відношень між *Я* і *Ти*, де “емпіричні деталі диктуються тільки вимогами ліричного сюжету”², і ту особистісну, де кожна “деталь” віддзеркалює найглибші душевні порухи, де відстань між *Я* і *Ти* максимально скорочена і *Я* починає сприйматися лише як внутрішній стан ліричного суб’єкта, “його незгоєні рани, невтишені жалі” – “позакаузаторне” й позачасове.

Саме таке динамічне фокусування суб’єктно-об’єктного співвідношення й розкриває “поставання” внутрішньоформного значення, що вибудовує образ зів’ялого листа, показує, чому це ім’я стало “правильним для того, що воно виражає”³.

Розглянемо ще деякі напрямки вибудови в тексті суб’єктно-об’єктних відношень, які, на наш погляд, імпліцитно формують смисл, що доповнює внутрішньоформне значення ключового слова.

Таких напрямків є декілька. Один із них – окреслення параметрів “буттєвості” ліричного *Ти*, що в тексті драми виступає знаком внутрішньої причетності до суб’єкта мовлення, близькості до нього, однак осягнення його суб’єктом здійснюється не шляхом безпосереднього мовленнєвого контакту, а через умовну апеляцію, спроби моделювати внутрішні пошуки знання, щоб, присвоюючи об’єкту певну ознаку, дати відповідь: 1) хто є *Ти* для ліричного суб’єкта?; 2) яка участь ліричного об’єкта в становленні *Я*, у видозміні, переорієнтації його зв’язків зі світом? Чому в цих зв’язках домінуючим стає той, що окреслюється внутрішньоформним значенням ключового слова?

¹ Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – С.295.

² Сильман Т.И. Заметки о лирике. – Л.: Сов. писатель, 1977. – С. 81.

³ Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 626.

У драмі І. Франка немає часової послідовності розгортання вказаних відношень, майже відсутні ситуації, де б акцентувалася комунікативна активність об'єкта, тобто *Ти* постає не безпосередньо, а таким, яким його бачить суб'єкт у певній точці просторово-художнього виміру. А це означає, що *Ти*-центричний семантичний простір, представляючи "буттєвість" ліричного об'єкта, фактично, розкриває онтологію ліричного *Я*, і апеляція до ліричної героїні є спресованим мотиваційним судженням, в якому втілено емоційний стан ліричного суб'єкта.

Порівняймо:

1. *За що, красавице, я так тебе люблю...* (С. 142).
2. *Навіть гнів твій, дівчино-зірничко, Не лякає мене ані крести...* (С. 142).
3. *Не минай з погордою. І не смійсь, дитя!
Можє, в тім осміянім Суть твого життя* (С. 147).
4. *Не раз у сні являється мені, О люба, образ твій,
такий чудовий* (С. 149).
5. *Я не кляв тебе, о зоре, Хоч як сильно жаль мій ріс* (С. 150).
6. *О ні! Являйся, зіронько, мені Хоч в сні* (С. 165).

Кожне з названих звертань, крім, власне, функцій композиційної форми й адресації, виконує ще й предикативно-характеризаційну. Виділеним одиницям більшою чи меншою мірою властива й екзистенційна функція, оскільки відповідні звертання можна вважати інтродуктивними номінаціями: у межах окресленого тексту вони, включаючи об'єкт до широкого класу предметів, виступають семантико-конотативним центром його сприйняття, а в семантичній структурі всієї драми, де "багатократно характеризований референт-адресат позначається... не лексичним повтором, а синтаксичною формою звертання"¹, оприявлюють новий вимір буття ліричного суб'єкта. Унаслідок цього при декодуванні тексту його семантична структура постійно розширюється і збагачується; референт-об'єкт, отримуючи відповідне образне мотивування, по-новому представляє взаємини з ліричним суб'єктом, а отже, по-іншому кваліфікує ту емоційну сферу, що спричинила народження образу *зів'ялого листя*.

Цей образ не має всеохопної експліцитної характеристики, однак важливо, що саме в суб'єктно-об'єктних відношеннях, зокрема через звертання, імпліцитно закладається не лише смисл, що

¹ Ковтунова І.І. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. – С. 109.

стане доміантним у ключовому словосполученні, але й той, що становитиме його периферію, позбавляючи образ постійного означення.

В егоценричному семантичному просторі, виявленому через комунікативну спрямованість ліричного *Я* на об'єкт, немає ідентифікаційних ознак, які б чітко виділяли ліричний об'єкт із класу наявних: *лице, очі, уста* – номінації, які вимагають кваліфікатора на якість. У тексті вони є, проте виражені опосередковано й містять узагальнювальну ознаку. Наприклад:

Не знаю, що мене до тебе тягне,

Чим вчарувала ти мене, що все,

Коли погляну на твоє лице,

Чогось мов щастя й волі серце прагне (С. 140).

За що, красавице, я так тебе люблю...

Чи за той гордий хід, за ту красу твою,

За те таємне щось, що тліє полускрито

В очах твоїх... (С. 142).

Твої очі – як те море

Супокійне, світляне...

Твої очі – мов криниця

Чиста на перловім дні,

А надія, мов зірничця,

В них проблискує мені (С. 144).

Опосередкована кваліфікація в тексті окремих граней ліричного *Ти* не є достатньою для ідентифікації об'єкта. Жодна з ознак-предикатів не подається як доміантна, проте характеристична функція звертань і вказаних семантичних кваліфікаторів на якість сприяють тому, що семантичний простір драми стає "щільно заповненим вираженням відношень характеристизації"¹, яка допомагає встановити, як саме (за допомогою чого?) у художньому дискурсі проєктується "принцип еквівалентності з осі селекції на вісь комбінаTORики"², тобто як здійснюється відбір мовних одиниць і їх комбінування для розкриття буттєвості ліричного суб'єкта (через ставлення до об'єкта), виявлення витоків формування ключового внутрішньоформного значення.

¹ Ковтунова І.І. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. – С. 109.

² Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: "за" и "против". – М.: Прогресс, 1975. – С. 204.

Одним із способів додаткової текстової характеристики є його символічний номінативний фон: у тексті наявний лексичний пласт, який, з одного боку, посилює онтологічну основу базисного опорного слова у вияві константного компонента “безнадія”, з іншого – розширює, видозмінює її за рахунок перехрещення різноструктурних парадигм, що розмиває семантичні кордони окремих номінативних одиниць. А це спричинює різне осмислення того самого денотата в тексті. Наприклад: *безмежне поле, туман, вихор, вогонь, дим, сонце, серце, ніч, зіронька (зірка, зірниця), хистка лелія* та ін. – вершини відповідних парадигм із символічним значенням, які реалізують і свою “словникову” семантику, і ту, що є позатекстовою, яка утворилась у взаємодії різних елементів дискурсу, на стику різних структурних компонентів. Унаслідок цього певна “нерухома” тема (Б. Томашевський) отримує “рух” у варіюванні виразів, і відоме повертається до читача новим емоційним пластом буття, оновленою “реальністю мисленневого поля” (М. Мамардашвілі).

Ця “реальність” (наші знання про те, що сприймається й аналізується, знання в ролі розуміння), представляючи інший характер зв’язності, у видозміненому ракурсі висвітлює і *Ти*-центричний семантичний простір ліричного об’єкта, сформований звертаннями й окремими семантичними кваліфікаторами: у тексті *Ти* піднімається на вищий ступінь узагальнення, отримуючи нову вербалізовану форму, – образ (“зовнішній вигляд кого-, чого-небудь // Вигляд кого-, чого-небудь, відтворений у свідомості, пам’яті або створений уявою... Те, що вимальовується, постає в чий-небудь уяві”¹).

Хоч образ може ідентифікуватися і як реальний об’єкт, у ньому невіддільним є належне свідомості (пам’ять, уява, сприйняття) і співвідносно з реальним світом (обличчя, вид). “Образ синкретичний. В нім відтворюються різні аспекти об’єктів. Можуть бути неясні, невиразні, нечіткі образи, але не існує часткових образів”². І якщо *очі, уста* здатні маніфестувати об’єкт фрагментарно, то образ представляє його в цілісності, досягаючи “ефекту присутності в ситуації відсутності”³, змінюючи характер буттєвості ліричного об’єкта, реорганізуючи цим самим асоціативний контекст свідомості читача.

¹ СУМ. – Т. 5. – С. 560.

² Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С. 122.

³ Там само.

Ти-центричний художній простір тексту трансформується за рахунок того, що об’єкт сприйняття і його образ, перебуваючи в режимі альтернативи, формують різну відстань між свідомістю читача й собою, між ліричним суб’єктом і об’єктом: віддаленість спричинює узагальненість (*образ*), близькість актуалізує фрагментарність (*лице, уста, очі*). Змінюючи координати об’єкта, даючи змогу побачити його різнопланово, автор розкриває новий аспект онтологічної характеристики тексту, показує, як “здійснюється” простір тексту, як цей простір “готує речам можливість належати кожна своєму “для чого” і... одна одній”¹, як “збувається” те, що закладене у ВФ тексту, як воно “проростає” назовні, відбиваючись у ключовому словосполученні і його ВФ.

Ім’я *образ* і його буттєва “відстань” від того, що воно позначає, дозволяють ліричному суб’єктові переоцінити себе, інакше конституювати взаємовідношення з ліричним об’єктом, розширюючи систему дескрипцій, що окреслюють нову грань ліричних *Я* і *Ти*:

Я нелюд! Часто, щоб зглушить

У серці люту муку,

Я чистий образ твій убитий

Здіймає проступку руку.

Я з вулиці болото брав,

Каміння кременисте

І кидав ним у образ твій,

В лице твоє пречисте.

Та як минув скажений дур,

Я чувсь брудний, недужий,

А образ твій яснів з душі,

Мов сонце верх калюжі (С. 148).

Номінація *образ*, що змінила в текстовому просторі дистанційність *Я* і *Ти*, спричинила зміну характеру інформації про ліричного суб’єкта. У ній проступає виразна оцінка (“погано”), що кваліфікує суб’єкт ніби зсередини – у момент заспокоєння, коли все можна обмірковувати й “об’єктивно” оцінити. Навіть якщо такий стан ліричного суб’єкта вважати не тривалим, а таким, що відбиває лише певний перебіг свідомості, то все одно емоційний “кадр”, вихоп-

¹ Хайдеггер М. Искусство и пространство // Самосознание европейской культуры XX века. – М.: Политиздат, 1991. – С. 97.

лений образною пам'яттю з минулого досвіду, відкриває ще одне джерело каузальних відношень: не стільки лірична героїня спричинює душевні страждання ліричному суб'єктові, скільки багатоглядне ліричне *Я* не може досягти в собі і зі світом гармонії.

Різна грань *Я* виявляє інший образ ліричного об'єкта: *Ти* = Образ твій = Вид твій = Вона = Привид = Зірочка = Лелія = Любов = Мрія = Доля (Судьба)...

У кожному моменті такого представлення *зів'яле листя* буде базуватися на інших онтологічних елементах тексту чи їх конфігурація; по-новому буде “спрямовуватися на відповідь” і не зможе “унікнути глибокого впливу наперед угаданого відповідного слова...”, буде “провокувати” відповідь і будуватися в напрямі до неї¹: *зів'яле листя* – ти; *зів'яле листя* – образ твій, ... *зів'яле листя* – доля (судьба).

Різні координати формування відповіді того, на що спрямоване *зів'яле листя*, мають неоднакові ступені адекватності. Жоден із них не є остаточним, єдино правильним, у всіх закладена тенденція розвитку й межа категоріальних зміщень: в окремому зіставленні мусить дешифруватися те, що представлено *зів'ялим листям*.

Ти, образ твій, вид твій не тільки не переступають межі категоріальних визначень (видозміна об'єкта в образі мусить мати межу), вони максимально наближені до прообразу. *Вона, привид*, виражаючи певний ступінь градуальності такого наближення й різну віддаленість від суб'єкта, також залишаються в рамках категоріальної межі. *Зірочка (зірничка), лелія*, уникаючи ствердження “істинний чи помилковий”, залишаючись у діапазоні означуваного, змінюють його буттєву перспективу: об'єкт набуває форми іншого способу існування, заповнюючи тим самим ще одну буттєву валентність образу, вираженого ключовим словосполученням; і, нарешті, *зів'яле листя – доля (судьба)* моделює таку буттєво-дискурсивну залежність, яка скеровує образ ліричного об'єкта за межі експліцитного подієво-предметного ряду, і ВФ словосполучення починає репрезентувати те, що спричинене досвідом, пов'язаним із присутністю людини у світі, де основним є побутово-раціоналістичне, а не міфологічне мислення, з його “нероздільністю суб'єкта й об'єкта”²; *безнадія судилася* ліричному суб'єкту, неминучість

¹ Бахтин М. Слово в поезії і в прозі // Вопросы литературы. – 1972. – № 6. – С. 70.

² Фрейденберг О.М. Миф и литература древности. – М.: Наука, 1978. – С. 21.

жертвоприношення – своїх надій, мрій – закладена в його життєвій передісторії (доля – “частина; талан”¹) і пов'язується з Мойрою. Мойри (букв. “частина”, “доля”, звідси “доля”, яку отримує кожний при народженні, у грецькій міфології “богині доли”²), по-різному виявляли людині свою волю, вони сприймалися і як *судьба (те, що судилося)*, тобто через поняття “доля” й “судьба” може виражатися напередвизначеність хронотопу людської подієвості.

Порівняймо в тексті:

1. *Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала* (С. 148).

2. *Жиймо! Кожде своїм шляхом
Йдім, куди судьба проводить!* (С. 146).

3. *І попри тебе йдучи, я дрожу,
Як перед злом не дрожав судьбою...* (С. 141).

У перших двох прикладах *доля (судьба)* – це ментальний корелят пасивності в діалозі зі світом, що внеможливіє реалізацію бажаного, невіддільне волі окремого її носія, тому внутрішньоформне значення “безнадія” ключового сполучення “зів'яле листя” – результат імпліцитного виявлення певної ситуації, відповідного стану, які можна трактувати як реалізацію сили долі (судьби), що вивисується над ліричними суб'єктом і об'єктом.

Однак останній приклад не лише нівелює буттєву значущість *Ти і Судьба* (доля): в експлікованому семантичному ряді “доленосною” величиною виступає саме *Ти*. Відбувається перекодування встановленого першопорядку.

На перший погляд, відчай, безнадію, страх спричинює не *доля (судьба)*, а ліричний об'єкт, який уособлює в тексті непереборні труднощі, водночас сприяючи самоідентифікації ліричного *Я*, його діалогізації зі світом, визначає межу його внутрішньої свободи. Однак таке розмежування *Ти – доля (судьба)* є умовним. У семантичній структурі дискурсу слово-образ *доля (судьба)* допомагає розкрити амбівалентність світовідчуття ліричного героя. Пов'язуючись із трансформацією ВФ ключового словосполучення, воно представляє внутрішньоформне значення *безнадія* і як еквівалент

¹ Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1983–2006. – Т. 2. – С. 107. (Далі – ЕСУМ).

² Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – С. 374.

кінцевості пошуку, і як художню рефлексію перехідності, “минущості” чогось, яка містить момент нового становлення:

Я не жалуєш на тебе, доле:

Добре ти вела мене, мов мати.

Там, де хліб родити має поле,

Мусить плуг квітки з корінням рвати...

А ти йдеш з сівнею тихо сієш

В чорні скиби й незарослі рани

Нове сім'я, новії надії,

І вдихаєш дух життя рум'яний (С. 151).

Як бачимо, ВФ словосполучення *зів'яле листя*, яка є центром “образу” (О.О. Потебня), ним вибудованого, дає поштовх для розвитку образів зсередини; оприявлюючи різні аспекти ВФ тексту драми, виявляється через принцип антиномій, згідно з яким одне перебуває в проекції на зміну в різні моменти буття: воно ідентичне самому собі і протилежне водночас.

Константне внутрішньоформне значення, проектуючись на різні рівні дискурсу, приховані і явні пласти його буття, постійно трансформує себе, породжуючи нове, яке виникає не лише з раніше оприявленого буття, але й із потенційності й невизначеності, є відчутним у кожній точці концептуальної характеристики зображаного (*зів'яле листя: Я – Ти... доля (судьба)*).

Вибрані “координати” представлення ВФ ключового словосполучення дозволяють показати, як формується буттєвість тексту, як у його межах відбувається взаємопроникнення сем, як ВФ слова моделює нові значення чи трансформує власне, пропускаючи крізь себе інші.

Я в аналізованому тексті виникає як значеннєвотвірна величина лише в співвідношенні з *Ти (Ви...)* – значущою одиницею, якій може протиставлятися і у зв'язку з якою вичленовуватися.

Я не самодостатнє у своєму розвитку, а певний момент у складі цілісного буття. Його автономність і спонтанність (його “самість”) – не внутрішні іманентні ознаки, а вираження зв'язку з “іншістю”, насамперед із *Ти*. І кожний момент текстового відліку *Я* ↔ *Ти* – нова підстава діалогу, можливість вияву одного в іншому, новий напрям смислового розвитку ключового словосполучення.

Оскільки текст ліричної драми побудований так, що основою егоцентричного простору є ліричний герой і вся інформація пізна-

вального й емоційно-оцінного характеру протікає у вказаному руслі (*Я* → *Ти ... доля*) до ліричної героїні, внутрішньоформне значення *безнадія* відбиває стан почувань саме ліричного суб'єкта = *Його*. *Ти* (=вона) виявляється в тексті опосередковано – через сприйняття ліричного суб'єкта, або як засіб діалогічної цитації¹ (“Не надійся нічого”), або через стійку і внутрішньо рухому образно-сюжетну модель, представлену поезією “Червона калино, чого в лузі гнешся?”, в якій згадане внутрішньоформне значення “конститує” себе в образі червоної калини.

Така зміна позицій бачення тексту дозволяє виявити значущість внутрішньоформного значення ключового слова в його семантичній структурі, показати вагомість ВФ слова в онтологічній оформленості дискурсу й розкритті його сутності. Вона підтверджує (чи заперечує) правильність вибраної буттєвої перспективи тексту, окреслює контури нового малюнку його існування, дозволяє побачити приховане, уточнити чи виявити деталі, які внесуть нові зміни в онтологічну модель тексту.

Так, образ долі (судьби), який символізує певний формат світосприйняття, спроектований на поточний час (доля виявляє себе в певний час через відповідні модальності, репрезентовані свідомістю), в *Я*-центричному просторі ліричного героя (суб'єкта) виступає як такий, що суперечить прагненням, надіям суб'єкта, способам реалізації його свободи.

Цей образ, спрямований в егоцентричний простір ліричної героїні (об'єкта), ті ж самі бажання, наміри представляє як концептуально протилежні: вони не сприйнятні для героїні – і не *доля (судьба)* суперечить їх реалізації, а власне “доленосне” рішення (“Не надійся нічого”) унеможлиблює їх здійснення.

У такій позиції внутрішньоформне значення ключового словосполучення частково нейтралізується, точніше, з експліцитного стає прихованим: на новому витку сприйняття діалогу читач ще не знає, яким для ліричного героя стане *зів'яле листя*, з чим у момент декодування відповіді пов'язана його “безнадія” (аналогічне і в поезії “Чого являєшся мені у сні?”).

Репрезентація волі ліричного об'єкта не розкриває мотивів прийнятого рішення (вони залишені поза текстом), однак “*Не надій-*

¹ Арутюнова Н.Д. Диалогическая цитация (К проблеме чужой речи) // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 50–64.

ся!" є стрижневим компонентом вербальної реакції на виявлені думки / почування ліричного героя і свідчать про неможливість їх прийняття.

У тексті поезії не відтворено ситуації, в якій відбувається діалог (вона подана фрагментарно), – відсутній діалогічний контекст, проте імператив, уведений у текст, власне, як діалогічна цитація, виявляє протилежні діалогічні модальності: *згода – незгода (ствердження – заперечення, унісон – дисонанс)*, ставить співбесідників в опозиційні смислові й оцінні параметри (у ліричного суб'єкта відповідь “Не надійся нічого...” викликає обурення, розпач, здивування, тривогу і в кінцевому результаті... внутрішню рівновагу, певною мірою, заспокоєння через *неприйнятливості почутого*).

Як бачимо, зміна напрямку інформаційного потоку в тексті, вибір протилежної позиції діалогічного партнера висвітлює інший погляд на ту саму проблему, відкриваючи невичерпні можливості в реалізації ВФ тексту, в її силі “збуджувати найрізноманітніший зміст”¹, який розвивається уже не в художникові, а в тих, хто сприймає текст як дискурс.

Ця зміна дає іншу проекцію внутрішньоформного значення ключового слова, вводить його в нові асоціативні зв'язки й інтенційні площини, відкриваючи в ключовому слові приховані “буттєві” валентності.

Пропускаючи вже вичленуване внутрішньоформне значення через окреслені ситуації, вона представляє внутрішню форму слова як таку, що здатна “втягувати” читача в інші параметри художньої дії, у новий відеоряд, відкривати в просторі тексту подію, яка й виявляється, і разом із тим зашифрована в ньому (“...всяка зустріч з мовою мистецтва є зустріччю з незамкнутою подією і навіть частиною цієї події”²), і, на перший погляд, не пов'язана безпосередньо із внутрішньоформним значенням ключового слова.

Крізь призму сказаного розглянемо характер ВФ ключового сполучення поезії “Червона калино, чого в лузі гнешся?”, що входить до “Другого жмутку” ліричної драми “Зів'яле листя” (С. 159).

¹ Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 130.

² Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики. Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1988. – С. 144.

Головний герой її – традиційний в українському фольклорі образ червоної калини, який уособлює дівочу вроду, цнотливість, жіночність, красу людських почуттів.

Написаний в емоційному ключі народних пісень про нещасливу жіночу долю, текст розкриває нову грань народнопоетичного символу: *калина – це не здійснені бажання¹, оманливі надії, втрачена ілюзія щастя*.

Опираючись на жанрову специфіку народної пісні, автор розкриває смуток і радощі, протиріччя й гармонію людської душі через діалог калини і дуба, який у слов'янських народів символізує життя, продовження роду людського, виступає втіленням могутності й безсмертя, а в цій поезії поданий у новому ракурсі: його сила, воля – це гніт і неволя для інших.

Образ калини поданий у динаміці: спочатку сприймаємо її як пасивного спостерігача, пізніше – як життєлюбну особистість (“Не жаль мені цвіту”, “І світло люблю я...”), а в кінці – як проникливого аналітика (“Я вгору не пнуся, я дубам не пара”), що дає змогу простежити і характер формування внутрішньоформного значення ключового слова в тексті драми, показати, **чим є зів'яле листя** для ліричної героїні цієї поезії, **як** формується внутрішньоформна прогресія в тексті, чому “слово є вираженням думки лише настільки, наскільки виступає засобом її створення”², як думка розвивається в тексті.

У поезії закодовано тільки один аспект прожитого й пережитого досвіду, один тип структурування буття *Я* і *Ти*, однак у контексті аналізу онтологічної основи всієї драми він становить штрих, який розширює “одиничний” досвід, пропускаючи його через множинність смислових шляхів.

Проекція змісту цієї поезії на всю драму дозволяє побачити те, **як структуроване** смислове “поле шляхів і його магнітні силові лінії, поле, в якому ми рухаємось з тим, щоб знову відшукати або не відшукати один одного в тій точці, де є можливість жити впору”³.

¹ “Предмет бажання даний трансцендентально в тому розумінні, що він може стати надбанням нашого досвіду, однак лише частково, оскільки виходить за його межі” (Мальцева А.П. Желание как философско-методологическая проблема // Вопросы философии. – 2006. – № 7. – С. 75).

² Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 131.

³ Мамардашвілі М. Думка приневолювана // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 12. – С. 24.

В аналізованій поезії, яка представляє стійку образно-сюжетну модель буття людини, відстань між світом природи і світом людини звужена до мінімуму, тому й “силові лінії”, через які читач декодує текст, тут “не заглиблені”. Вони опираються на конкретику життя, закріплену в народній пісні, на відкритість вічного повторення бажань, що не стали бажаннями, почуттів, що не знайшли партнера, – на все, що унеможливує життя “впору”.

У контексті всієї драми така образно-сюжетна модель не змінюється, однак вона, стаючи внутрішньо рухомою, відкриває нові точки ймовірного перехрещення життєвих шляхів ліричного *Я* і *Ти*, що дає можливість бачити й пізнавати, відкривати “таємні закони втраченого і знову віднайденого часу”¹, коли приходить усвідомлення первинних вражень, довго приховуваних смислів, коли за окремими знаками (“мітами”), що не були явними, не здавалися важливими, вгадується історія буття *чогось*, що сприяє піднесенню над перебігом повсякденного життя.

Внутрішньоформне значення ключового слова в цьому тексті підтримується багатьма мовними одиницями (*сили не маю; я дубам не пара; отинив, як хмара*), що дає підставу весь зміст поезії вважати внутрішньоформноцентричним. А це: 1) свідчить, що *внутрішньоформна прогресія тексту* формується і центральними (ядерними) його фрагментами, і периферійними, які внутрішньоформне значення проектують на іншу буттєву площину; 2) підтверджує, що неідентичність ліричних *Я* і *Ти* в тексті драми не є перепорою для узагальнення змісту, породженого їх взаємодією; 3) дає підставу ВФ ключового слова (категорію, релевантну з погляду організації семантики тексту) сприймати як таку, що виступає не лише засобом зв’язності тексту, але й основою його смислового “аранжування” – перекодування того, що містить ВФ тексту, на сприйнятливий і впізнаваний.

У цьому процесі ВФ ключового слова допомагає проникнути глибше – не лише осягнути семантичний рівень тексту, а й зрозуміти його онтологічну основу, в якій відбито “схему дій” героя, мотивовану відповідною аксіологічною установкою, усвідомленням своєї і чужої “буттєвості”, дешифруванням (наскільки це можливо) знаків буття, впізнаванням “знаків долі”, що допомагають йому здійснити вибір.

¹ Мамардашвілі М. Думка приневольована // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 12. – С. 24.

При зміні позицій бачення (онтологічний аспект розгляду тексту саме це й передбачає) значущість ВФ ключового слова не змінюється. Вона може оприявлювати й інші резерви смислу, однак відкритий момент буття, зафіксований на будь-якому рівні чуттєво-раціонального пізнання, пов’язується з виявом внутрішньоформного значення. Причому повнота цього вияву в різних точках тексту не робить їх ідентичними – “перешкоджають” часові координати розгортання подій, а отже, різний характер протікання “внутрішньоформної” інформації.

Так, у драмі “Зів’яле листя” ця інформація, як уже зазначалось, спрямовувалась, в основному, до ліричної героїні. Поезія ж “Червона калино, чого в лузі гнешся?” навпаки: відкриває егоцентричний простір ліричної героїні, в якому експлікований подієвий ряд дешифрується калиною і “внутрішньоформна” інформація йде від неї.

У поезії не використано слів *доля / судьба*, безпосередньо не висловлено думку про абсолютизацію аспекту несвободи в бутті людини, про “напередвизначеність” її вчинків, онтологічну “приписаність” подій у її житті, однак образ долі присутній і тут; він імпліцитно виражає міру “здійсненості” (реалізованості) людини у світі, певний ступінь експлікованості прихованого, органічно пов’язаного з її життям; і найголовніше – цей образ заповнює відкриті буттєву валентність ключового слова: *чинником долі є ліричний герой (він = ти = дуб)*.

Душевний стан ліричної героїні поезії (=калини) ніби накладається на ліричне *Ти* в інших, уже аналізованих поезіях, частково заповнюючи відкритість ліричного об’єкта в текстах, де наявний інший напрям протікання внутрішньоформної інформації.

Зміна каузальної детермінації стану ліричних *Я* і *Ти* (чому так склалися стосунки між ними?) не змінює статусу слова-образу *доля (судьба)* у структурі ліричної драми (“У поняття долі переважно входить не тільки непізнаваність для людського інтелекту – вона “сліпа” і “темна” сама по собі”¹). Це архетип, на якому можуть вибудовуватись концепції стосунків героїв будь-якого художнього тексту, однак в експлікованому ряді *Ти – образ твоїй – вид твоїй...* – *доля* назване ім’я – лише один із смислових елементів у пошуку того, що таке *зів’яле листя, як* воно могло “відбутися”, як ця “здій-

¹ Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – С. 663.

сненість” оприявлює ВФ тексту, виявляючи значущість внутрішньоформного значення ключового слова, його наскрізність у тексті.

Ім'я “доля” в єдності з іншими художніми номінаціями аналізованого ряду допомагає отримати “приблизний ескіз онтологічної схеми тексту чи якоїсь його частини”¹, відчуті точки найбільшого “внутрішньоформного” напруження смислу в драмі, через які маніфестується “буттєвість” *зів'ялого листа*, формується здатність ключового слова в найзагальнішому вимірі представляти весь текст як дискурс.

Паралель *ключове слово – текст* у такому розумінні є умовною. Однак те, що в ключовому слові спресовано зміст центральних смислових ланцюгів тексту, закодована динаміка глибинних форм його конфліктності, що саме через ключове слово проходить буття перспектива, яка оприявлює ВФ тексту, дає підставу ключове слово сприймати як зредукований смисловий універсум, здатний розгорнутися в дискурс.

Ключове слово – не обов'язково височастотний елемент тексту, однак завдяки своїй ВФ, пов'язаній із ВФ тексту, воно відкриває “топологію шляхів” (М. Мамардашвілі), яка робить читача “зрячим”, дає можливість бачити повноту зображеної ситуації, трансформацію зовнішнього світу в індивідуальне людське буття, у структуру особистісного ставлення до світу.

Ключове слово як підстава пізнання онтологічної основи дискурсу не завжди безпосередньо пов'язане з історією написання твору (хоча знання умов створення тексту є важливим для його глибинного розуміння)²: значущість ключового слова виявляється на фоні всього тексту як *відносної завершеності* в кожний момент його декодування, пов'язуючись із конкретним досвідом буття суб'єкта, що пізнає.

Саме це дозволяє розглядати ключове слово і як пізнавальну структуру трансцендентальної аперцепції: воно експлікує знання, які вже були відомі читачеві, розкривали характер попереднього розуміння буття (виявлялися в інших текстах – інших кодувальних системах), щоб уже в конкретному дискурсі оприявити те, **чим** є цей дискурс, **яка** його націленість на буття, **як** у ньому артикулюється художній зміст.

¹ Карасев Л.В. Онтология и поэтика // Вопросы философии. – 1996. – № 7. – С. 62.

² Денисюк І., Корнійчук В. Подвійне коло тасмниць: нові матеріали до історії “Зів'ялого листа” // Дзвін. – 1990. – № 8. – С. 126–133.

3.2. ВНУТРІШНЯ ФОРМА КЛЮЧОВОГО СЛОВА ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ Й СТРУКТУРУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Зміст художнього тексту як дискурсу оприявлюється через усвідомлення його внутрішньої цілісності, окреслення семантичного простору, який відкривається посередництвом слова і його ВФ. “Буття як рівновелике собі вимірює свій обшир, який окреслюється тим.., що воно є у слові. Мова – це обшир, тобто дім буття... Оскільки мова – це дім буття, то дістаємося до суцього в той спосіб, що постійно проходимо через цей дім”¹.

Кожний етап виявлення того, що спирається на ВФ тексту й реалізується передусім у ключовому слові, – це акт “нової духовної артикуляції”, унаслідок чого сприйняте набуває іншої “мисленневої якості”², формування індивідуального ментального утворення, яке репрезентує текст і становить ієрархію смислоутворень різної значущості.

Ця ієрархія відбиває або перспективу внутрішньоформного значення ключового слова, або представляє як вихідну будь-яку смислотвірну точку тексту (слово, окреме значення, словосполучення чи комбінацію фрагментів повідомлення), які маніфестують не лише кульмінаційні фази подій, але й те, що з'являється “ніби в контурах, інколи відразу у кількох варіантах”³, не завжди безпосередньо пов'язуючись із внутрішньоформним значенням і основною темою тексту. У процесі осмислення тексту саме в одному з таких “контурів” події, предмета може бути зашифрованим те, що виявиться значущим, стане поворотним моментом його розгортання, прояснить цілісність внутрішнього зв'язку, упорядкованість і взаємозв'язаність його “тем” – смислових одиниць, які містять спресовану інформацію певного блоку повідомлення (сегмента), його основний зміст (на поверхневому рівні тексту такі смислові одиниці

¹ Гайдеггер М. Навіщо поет? // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 192.

² Кассирер Э. Философия символических форм: Введение и постановка проблемы // Культурология. ХХ век: Антология. – М.: Юрист, 1995. – С. 179.

³ Ингарден Р. Про пізнавання літературного твору // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 147.

представляються реченням, їх сукупністю, надфразною єдністю або й окремим інформаційно насиченим словом чи словосполученням).

В ієрархії смислоутворень, що становить собою текст, передусім важливо виявити буттєві перспективи, які відкриваються ключовим словом і його ВФ, хоча для розкриття текстотвірних можливостей ВФ слова до уваги буде братися не лише те, що безпосередньо сприяє формуванню внутрішньоформної прогресії, але й те, що, “конфліктуючи” з константним внутрішньоформним значенням, супроводить його в текстовому просторі, розвиває первинно закладені імпульси до продукування художнього змісту – “прямує від одного зв’язку у тексті до іншого аж до найвищих сув’язей в цілості твору”¹.

Такий підхід сприятиме повертанню тексту на “внутрішньоформній” осі, розкриттю “внутрішньої життєвості”, яка “стоїть за внутрішньою формою окремого твору і контекстом цих творів”². Він відкриває імпліцитні смисли, які не завжди вербалізуються, хоч у тексті можуть програмувати теми, спричинювати його нове структурування, тобто виявляти закладену в ієрархії смислоутворень можливість нового перегрупування значень, що зумовлює рух внутрішньоформного значення, інше “освітлення” внутрішньою формою слова фрагментів тексту. Домінування відповідної “мисленневої віхи” у свідомості мовця переміщує й уявний змістовий центр тексту, а отже, і позицію ключового слова: її може займати будь-яка одиниця в широкому діапазоні варіативності – від близького за значенням до протилежного, бо процес осмислення тексту – це формування багатопланового смислового утворення, в якому паралельно співіснують текстовий смисловий фон і те, що, з погляду читача, є основним. Перехрещення цих планів, компресія й розгортання окремих смислових блоків, заповнення розірваних семантичних ланцюгів завдяки переходам з одного рівня аналізу на інший, тобто постійна настроєність на можливість переключення на код структури іншого рівня, яка містить дані для проникнення в глибинну семантику повідомлення, – те, що сприяє повноті осмислення тексту, виявленню текстотвірного потенціалу ВФ слова.

¹ Дільтей В. Виникнення герменевтики // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 3–4. – С. 185–186.

² Там само. – С. 191.

Вона (залежно від характеру тексту) може послідовно виявляти своє значення й “вести” певний мотив, окреслюючи його у вигляді ланцюжка, або радіально, коли з одного внутрішньоформного значення “розростається” декілька відтінків. Проходячи через різні сегменти, ці відтінки в художньому просторі тексту здатні знову з’єднуватися з вихідним внутрішньоформним значенням, представляючи його як структуру з різномірними “секторами”, кожен із яких, пов’язуючись із певною “темою”, сприяє тим самим семантичній компресії тексту, його цілості й завершеності.

Внутрішньоформний образ як носій безпосередньо-інтуїтивної чуттєвості відкриває такий характер буття тексту, який не завжди мислиться в логічних категоріях, а швидше мовець відчуває його й переживає.

Безпосередньо він може й не викликати емоцій (бути їх каузатором), проте в окресленому внутрішньоформним значенням сегменті емоція здатна “структурно мотивуватися” (Т. Еліот): вона визначається домінантною тональністю сегмента, поєднанням множинності потенційних “настроїв”, закладених у дискурсі, що й надає їй “художньої значущості”¹, тобто внутрішньоформний образ, як і ВФ слова, невіддільний від емоційно-оцінної кваліфікативної діяльності свідомості.

Будучи структурно неоднорідним (він характеризується зі сторони відчуттів, уявлень і як такий, що пов’язується з перцептивними моделями, спроектованими на зовнішнє – на текст), внутрішньоформний образ є стереоскопічним і “площинним”, тобто цілісним і фрагментарним (схематичним), що забезпечує його стійкість і динамічність.

Фрагментарність образу сприяє рекомбінації змісту: нове стикування внутрішньоформного значення, новий монтаж семантичних блоків тексту, окремих тем, мікро- й макрообразів, пов’язаних із ВФ ключового слова, розкриває інший характер проекції внутрішньоформного значення, тобто показує, як здійснюється “внутрішньоформна” “течія образів... які види й способи перетворень зумовлюють... зміни образів і їх послідовність”².

¹ Еліот Т.С. Традиция и индивидуальный талант // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 174, 176.

² Ительсон Л.Б. Лекции по общей психологии. – Владимир: Изд-во ВПИ, 1972. – Ч. II. – С. 236.

Внутрішньоформний образ “наповнений” значеннями субстанційного, атрибутивного, когнітивного, аксіологічного характеру, які, концептуалізуючи світовідношення *Я – текст – світ; текст – світ – Я*, формують структуру дискурсу як цілну, завершену – і відкриту, в якій наявні імпліцитні значення – “несказаність прихованого”. Ця “недомовленість” заповнює всі лакуни дискурсивного простору, бо при його творенні й декодуванні завжди присутне суб’єктивне порушення міри в процесах моделювання практичної взаємодії зі світом, наявна неспівмірність думки й почуття, тобто ірраціональне (постійно приховане в тексті), повторюваність його типів зумовлює в ньому ефект очікування й несподіванки, нового відкриття відомого.

Внутрішньоформний образ, що базується на ключовому слові, детермінуючи важливі етапи розгортання тексту, не може виявлятися лише в рамках раціонального: він, як уже згадувалось, пов’язаний із переживаннями, певним настроєм, почуттям, яке, однак, може бути “більш відкрите буттю, ніж усякий розум...”¹, оприявлювати сутнісні зв’язки дійсності через рух, зміну – перетворення.

Таким чином, ВФ ключового слова як константна (ядерна) і водночас змінна величина відзначається узагальнювальним характером, наділяє об’єкт, ситуацію властивостями категоріального, систематичного й оказіонального. Допускаючи варіативність свого основного значення, вона включається в образно-сміслові парадигми, між якими виникають різні типи відношень, зокрема уподібнення (утворюється певний градаційний значеннєвий ряд) й ототожнення (спільність категоріальних ознак є основою порівняння), що створює умови категоріальної кваліфікації “контрольних” мовних одиниць, виявлення того, як у їх значеннєвій структурі закріплюються нові властивості позначуваних ними предметів, явищ – їх нове функціональне навантаження, тобто те, як співвідноситься текст і фрагмент буття позамовного світу.

ВФ слова як образотворча структура (містить ядро й постійно змінну периферію; є носієм і творцем образності) представляє буття тексту передусім як мовного “світу”: узагальнено відтворюючи денотативну модель, вона (особливо в поезії)² сприяє наданню їй

¹ Хайдеггер М. Исток художественного творения // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 270.

² Ревзина О.Г. От стихотворной речи к поэтическому идиолекту // Очерки истории языка русской поэзии XX века: Поэтический язык и идиостиль. – М.: Наука, 1990. – С. 33.

множинного референційного співвідношення, тобто в поетичній номінації (одиниці поетичної системи), спрямованій на вираження інваріантного значення, її ВФ також зорієнтована на оприявлення того, що не освоєне практикою конкретно-референційного використання, не має однозначного референційного зв’язку (“...поетичний твір тісно вплетений у невисловлений контекст життя”¹).

Така “поліреферентність” внутрішньоформного значення зумовлює його функціональне навантаження в тексті: воно формує й узагальнений образ, і конкретно-особистісний; його якість залежить від конструктивної діяльності свідомості читача, його емоційної настроєності, здатності “асоціювати” в думці або ... семантично значущі елементи мови, які мають більшу чи меншу формальну подібність”², або й ті, в яких ця подібність імпліцитна, психологічно зумовлена, закладена в досвіді – у пам’яті – як окреме враження.

При певній умові це враження здатне семантично резонувати мовні одиниці – елементи образної системи тексту (підсилувати, розширювати їх значення чи окреслювати для них іншу художньо-образну парадигму), унаслідок чого й утворюється художньо значущий образ.

Внутрішньоформний образ не є чистим “формообразом” – він не базується лише на тому функціональному аспекті внутрішньої форми, який умовно названо образотворчим. Це, швидше, синтез поняттєво-логічного й образного, художній мислеобраз³, що фокусує логічне, емоційно-чуттєве, оцінне – усе, що проектується свідомістю і підсвідомим в інтенції на ВФ ключового (або й будь-якого іншого) слова.

Як і при логічному структуруванні тексту, при розкритті його змісту через художній мислеобраз в основі процесу – “схожість і відмінність, тотожність – ствердження і відмінність – заперечення..., картина – форма – образ починаються з них і закінчуються ними... Усе прагне стати образом”⁴.

Залежно від цільових установок при декодуванні тексту ВФ слова повертається до читача різними секторами своєї семантичної

¹ Волошинов В.Н. Слово в жизни и слово в поэзии // Волошинов В.Н. Философия и социология гуманитарных наук. – С.-Пб.: АСТА-пресс, 1995. – С. 75.

² Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1961. – С. 51.

³ Ильин В.Н. Статика и динамика чистой формы, или Очерк общей морфологии // Вопросы философии. – 1996. – № 11. – С. 108.

⁴ Там само. – С. 110.

структури й функціональними “статусами”, однак домінантним буде один – образотворчий.

Виконуючи функцію образотворення, реалізуючи свій текстотвірний потенціал, ВФ слова включена у формування знаково-змістових (референційних) зміщень. Вона може встановлювати нові межі художньо-образного змісту (повторення того самого внутрішньоформного слова не завжди інтенсифікує цей зміст¹), по-новому структуруючи текст, активізувати те, що є на межі “згинів”, спрямовувати свідомість у нове русло образотворення.

Зміна буттєвої перспективи ключового слова виявляє нові мовно-образні комбінації, які посилюють “полемічність”, неспівмірність окремих фрагментів тексту, що стали дотичними, або, навпаки, відкривають нові спільні смисли, потенційні “ходи” образного змісту.

Так, у поезії Ліни Костенко “Звичайна собі мить, звичайна хата з комином” ці ходи спрямовані на зближення образів *дороги, життя й часу*. Порівняймо:

Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.

На росах і дощах настояний бузок.

*Оця реальна мить вже завтра буде спомином,
а післязавтра – казкою казок.*

*А через півжиття, коли ти вже здорожений,
ця нереальна мить – як сон серед садів!*

Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений,

І навіть той їжак, що в листі шарудів².

Дорога тут не стільки “смуга землі, по якій їздять і ходять”, як “перебування в русі (йдучи або їдучи куди-небудь)”³, тобто сема “рух”, указуючи на змінність буття, його минущність, імпліцитно (лексема *дорога* в тексті немає) підсилює значення ключового слова *мить*/*мет, *мета* 1 – “ціль”, *мета* 2 – “край земельної ділянки”⁴, на образному рівні зближуючи “пригаслі” й неспоріднені ВФ вказаних слів.

Унаслідок цього час оприсутнюється, набуваючи нових граней матеріально-реального й ірреального: він вимірюється “подіями і

¹ Дерріда Ж. Трасування і диференція // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5–6. – С. 10.

² Костенко Л. “Звичайна собі мить...” // Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – С. 306.

³ СУМ. – Т. 2. – С. 378–379.

⁴ ЕСУМ. – Т. 3. – С. 447.

процесами, які в ньому розігруються і впорядковуються стосовно двох... категорій: одночасності й різночасності”¹, власне часової окресленості і просторової співвіднесеності, теперішності, майбутності й уже пережитих просторово-часових фаз, коли теперішнє, яке лише заповнює певні буттєві схеми, до кінця не усвідомлюючи їх змісту й значущості, у майбутньому ці самі “схеми” декодуватиме по-новому, відкриваючи в “зреструктурованому” (Р. Інгарден) часі новий характер відношень.

В іменниках *мить, дорога, життя* в сучасній українській мові наявні лише синтетичні внутрішні форми, які можна кваліфікувати як інваріантні значення відповідних словотвірних гнізд, однак семи “рух”, “минущність”, “змінність”, що є значенневими компонентами кожного з цих гнізд, сприяючи зближенню внутрішньоформних значень, є основою, завдяки якій увиразнюється провідна тема поезії (“неповторність кожної миті життя людини”) й оприявлюється внутрішня форма тексту.

Зупинимося детальніше на характері зближень внутрішньоформних значень вказаних слів.

Мовний еквівалент поняття *час* у цій поезії – лексема *мить*. Вона багатомірна, полісемантична, бо може означати й те, що не вміщається в площину власне часових фаз, а спроектована в перспективу репрезентації окремих моментів буття, пов’язаних із зоровими відчуттями, психічними процесами – тим, що виходить за межі суто абстрактного чи конкретного. Тому *мить* – це *хата, бузок, сполин, казка казок, сон*.

Названі лексеми – опорні у вираженні змісту не тільки тому, що вони по-різному представляють той самий часовий відтинок, а й тому, що виступають предикативним центром у номінативних реченнях або іменною частиною складених присудків у двоскладних реченнях, становлячи головну частину судження:

Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.

На росах і дощах настояний бузок.

Інтродуктивні синтаксичні структури починаються означенням *звичайна*. Текстуальний синонім його – *буденна* (нічим не примітна). Це слово не вжите в строфі, однак завдяки його імпліцитній

¹ Інгарден Р. Про пізнання літературного твору // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 149.

присутності зображувана картина вміщається в рамки традиційного, багато разів баченого. Підсилює таке сприйняття і стилістичний добір лексики: в основі вона нейтральна, хоча частка *собі*, неузгоджене означення з *комином* вносять у висловлювання розмовно-побутовий струмінь.

Вербалізовані додаткові зорові й слухові відчуття (*роси, дощі*) надають завершеності картині, яка є опорною в подальшій характеристиці дійсності (“Неможливо почути чисто абстрактний шум чи звучання, оскільки звук невіддільний від речі, яку він огортає подібно до фонетичної мантиї і представляє у всій її речовій повноті. Чутно має бути сама матеріальність речі, інакше ми нічого не чуємо”¹).

Наступний етап пізнання її здійснюється також через образ часу, однак уже маніфестованого такими віхами, як *завтра, післязавтра, півжиття*, які переводять картину дійсності в площину нереального – *казка, сон*:

Оця реальна мить вже завтра буде спомином,

А післязавтра – казкою казок.

Вказівний займенник *оця* (разом із стрижневим словом *мить*) є зв’язувальною ланкою між *сьогодні* і *завтра*; він сприяє “оматеріалізованню” кожної миті життя, надаючи їй конкретного виміру й неповторності, бо відлік трансцендентного часу здійснюється лише в одному напрямі – до майбутнього, він не повторюється; зворотний же, трансформуючи кожну мить життя, відбувається лише в пам’яті. Його тривалість залежить від того, що і скільки ми пригадаємо. Хоча він і не з’являється у всіх своїх фазах, значущість його “відчутно-оприсутнена”: окремі моменти минулого надають цілісності прожитому; висвітлюючи окремі життєві лінії, показують їх у русі – те, що не досягається в окремий момент сприйняття.

Тому в художньому тексті важливо виділити такі лінії, розшифрувати їх “міти” – глибинний смисл, що матеріалізується або в ключовому слові, або в мовних одиницях, що можуть сприйматися як його перифрази (дескрипції), чи й у неоприявлених смислових елементах (“Слово ніби сценарій певної події. Живе розуміння

¹ Подорога В.А. Гео-логія языка и философствование М. Хайдеггера // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М.: Наука, 1991. – С. 110–111.

цілісного смислу слова повинне репродукувати цю подію взаємостосунками мовців, ніби знову “розіграти” її”¹).

У першому рядку поезії Ліни Костенко *мить* ще не перекодована в іншу смислову площину; слово позначає теперішність, не сфокусовану в минуле актом згадування, воно позбавлене і яскравій оцінній характеристики; однак у наступних сегментах буттєва перспектива такого “різновнутрішньоформного” зближення визначена (*Оця реальна мить вже завтра буде спомином, а післязавтра – казкою казок*), і те, що є сьогоднішнім, *завтра* може сприйматися нейтрально, *післязавтра* – як ірреальне, емоційно забарвлене (сполучення типу *казкою казок*, коли ознака, якість, кількість передаються словесною формулою типу “О.в. одн. + Р.в. мн.”, є характерними в доробку поетеси. Як і тут, вони передають високу міру вияву чи виміру чогось).

У тексті поезії немає і прислівника *післяпіслязавтра*. Замість нього – *через півжиття*, яке уточнюється підрядною частиною, *коли ти вже здоровий*.

Логічний і фразовий наголос падають на іменну частину складеного присудка, тому лексема *здоровий* – одна з найбільш інформативних одиниць (*той, який утомився в дорозі; той, кого утомила життєва дорога; той, хто пізнав дорогу життя*). Вона оприявлює образ життєвої дороги, зближуючи образи часу і простору як виміри буття людини (Ця дорога складається з окремих миттєвостей, а час – *мить* – матеріалізується в просторових формах. І значущими будуть не будь-який об’єкт дійсності й не будь-яка мить життя, а феноменальний час, представлений певними просторовими координатами, які репрезентуються в переживанні).

Таким чином, образ, який був у підтексті й на початку поезії імпліцитно маніфестувався ключовим словом *мить*, знайшов своє словесне вираження: життєва дорога – це *сьогодні, завтра, післязавтра, півжиття* (останнє не тільки визначає міру досягнутого, але й надає іншого окреслення першій миті, з якої почалося просторово-часове досягнення буття, – *звичайна собі мить...*). Вона – це і відгомін минулої перцепції, і наочність актуальної, і непередбаченість майбутньої; у ній сконцентровані різні типи часової перспективи, і цілість її структури, конституйована сукупністю митте-

¹ Волошинов В.Н. Слово в жизни и слово в поэзии // Волошинов В.Н. Философия и социология гуманитарных наук. – С.-Пб.: АСТА-пресс, 1995. – С. 74.

востей, постає пластичною, здатною до вияву різних точок свого буття, окремих її якостей.

У тексті не вжито слів *молодість*, *юність* (образ весни – *настоящий бузок* – дає змогу лише здогадуватися про те, що уособлюється ним), як і не використано *старість*, *зрілість*, однак *півжиття* – це вагомий аргумент того, що *дорога життя* повернула на полудень, і звичайна, буденна в минулому *мить* сприймається нереально – як сон серед садів, як подарунок долі:

*Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений,
і навіть той їжак, що в листі шарудів.*

Закінчується поезія, як і починалась, односкладними реченнями, які разом із складнопідрядним становлять за змістом своєрідне поетичне обрамлення. Завершилося ще одне коло життя. Нова спіраль почнеться новою миттю, і відлік її знову стане різновимірним: спрямується і в майбутнє (трансцендентальний час), і в минуле (феноменальний час людського переживання й відчуття), ітиме паралельно або волею людини чи імпульсом підсвідомого перетинатиметься; і тоді мить теперішності поставатиме як така, що локалізується в минулому (чи навпаки), зменшуючи відстань між віддаленими часовими точками, по-новому модифікуючи просторову перспективу життєвої дороги (*ця тиша, це вікно, цей погляд... – і той їжак*: спрямованість *цей* зв'язана з враженнями відповідної миті, *той* застосовується до речей, які в момент мовлення спливають у пам'яті¹; в аналізованій поезії опозиційність *цей – той* певною мірою порушена; вказані займенники посилюють “внутрішньомовленнєвий” характер викладу, при якому функція просторових локалізаторів частково зміщена, що “дозволено” умовами автокомунікації).

Як бачимо, синтетична ВФ ключового слова *мить* в аналізованій поезії поліфункціональна: вона сприяє коригуванню в тексті часової дистанційності (наближає читача до окремих подробиць буття або віддаляє його від них, відкриваючи іншу просторово-часову перспективу); “допомагаючи” конструктивній діяльності свідомості, вона той самий факт, подію чи окремий предмет виявляє в різних емоційно-оцінних модусах, неоднакових фазах перцептивно-кваліфікативної діяльності.

¹ Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. – С. 43.

Як образотворча величина в поезії ВФ слова є конститутивним елементом макрообразу життєвої дороги, поданої в перспективних скороченнях із різними часовими дистанціями між паузами (*ця мить* (=тепер) – *завтра* – *післязавтра* – *півжиття*).

ВФ цього ключового слова є засобом синтезувального сприйняття тексту, бо, “впорядковуючи” послідовність змінюваних картин, дає змогу читачеві досягнути весь твір: вона – наскрізна в тексті, і картини буття, об'єктивовані номінаціями *хата*, *бузок*, *вікно*, *їжак*..., сприймаються через її призму – внутрішньоформне значення.

Конкретизована просторовими локалізаторами (*цей – оцей – той*), ВФ ключового слова виявляє *образотворчо-просторову функцію*, створюючи образ певного фрагмента дійсності, через емпіричні деталі представляючи узагальнену формулу відношень: Я – світ; людина – природа; сучасне – минуле – майбутнє.

У структурі художнього тексту ВФ ключового слова виконує і *композиційнотвірну функцію*; в аналізованій проекції разом із просторовими локалізаторами, а також конкретизаційними означеннями *звичайна – реальна – нереальна* вона не лише синтезує текст, але й виступає засобом його семантичного структурування; кожен відрізок тексту формує свій аспект ключового слова. І в процесі поетичного осягнення дійсності ВФ ключового слова як домінанта кожного такого сегмента здатна його представляти. Різними гранями вона декодує “свій” елемент (чи фрагмент) структури тексту (порівняймо трансформацію внутрішньоформного значення в процесі розгортання поетичного “сюжету”: *звичайна – нереальна*), і за домінантним смислом внутрішньої форми слова читач може відчутти “межу зображуваного простору” – стикування різновнутрішньоформних значень, за яким іде мисленнєве (чи емоційно-мисленнєве) утворення з іншою якістю (або сегмент із домінантою іншого внутрішньоформного смислу).

Структурування тексту внутрішньою формою ключового слова здійснюється з урахуванням даних синхронного рівня мови, хоча може братися до уваги й те, що відійшло в значеннєвий пасив певної мовної одиниці, однак у художньому тексті здатне регенеруватися – й “образотворчий” потік свідомості експлікує діахронні ланки розвитку ВФ слова.

Так, в аналізованому тексті безпосередньо не відновлюється первинна ВФ ключового слова (етимон), проте значення цієї одиниці в сучасній українській мові, імпліцитні семи *змінність, рух*, властиві лексемам *дорога, життя*, взаємодіючи, приховано актуалізують і те, що було закладено в * *мет, мета 1, мета 2*¹, а це виявляє ніби глибинний вертикальний зріз смислового обсягу ключового слова, в якому видно основні лінії його буття, дає підстави допустити, що асиметричний дуалізм мовного знака в поетичному мовленні певною мірою запрограмований його етимомом: актуалізована чи прихована первинна ВФ слова може визначати характер і напрям семантичного зміщення (“Слово треба проходити, як “проходять” простір, заповнюючи його “місцями”. Однак проходити – це значить... вслухатися в розщеплення слова, вивільняючи його буттєвий смисл. Розщеплення, яке ніколи не переходить у порожнечу випадкових розривів, діє в режимі згинання. Кореневий згин одного слова перегукується зі згином іншого, вступаючи у зв’язну, розчленовану стратегію розщеплення”²).

Отже, слово-образ, зокрема й ключове, мотивуючись контекстом, має додаткову мотиваційну базу – свою ВФ. І чим абстрактно-умовнішою буде семантика цього слова, тим яскравішими можуть бути “рефлекси” внутрішньоформного значення, глибшим – семантичний простір дискурсу, в якому воно вжите.

Ключове слово *мить* належить до розряду абстрактно-категоріальних. Воно передає проміжок, який можна представити як *Уже – не і Ще – не*, момент перетворення спокою в рух (або й навпаки), як точку горизонту, яка допомагає (за М. Гайдеггером) зрозуміти буття.

Оскільки час (і мить як його складова) – передумова осягнення буття, яке саме в ньому отримує своє визначення, тобто час підлягає експлікації як трансцендентальний горизонт буття (“часовості” буття), відповідне слово є “категоризаційним” для будь-якого художнього тексту, безвідносно до його безпосередньої присутності в ньому.

Коли ж мовна одиниця є матеріально вираженою, ключовою, у тексті її властивість категоризувати ніби подвоюється – вона

¹ ЕСУМ. – Т. 3. – С. 447.

² Подорога В.А. Гео-логія языка и философствование М.Хайдеггера // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М.: Наука, 1991. – С. 110–111.

набуває ще й статусу образотворчої; тому *мить* не лише називає момент буття, а передає його неповторність як художньо осягненої дійсності, формує модель світосприйняття, яка відкриває прихований значеннєвий вимір абстрактно-нейтрального слова: імпліцитні рефлекси його внутрішньоформного значення лише підсилюють гру відношень, яка зв’язує й водночас відмежовує різні художні мислеобрази (наприклад: *дорога – життя; дитинство, юність – зрілість; буденне – неповторно-хвилююче, візуальне – логічно-абстрактне, мить – вічність...*).

Постійно створюваним резервом семантичної “гри згинів” є те, що ВФ ключового слова пов’язана з ВФ тексту як концептуальним полем, закріпленим у ньому, – мисленнєвим динамічним утворенням, яке лише частково експлікується на поверхневому рівні: ВФ тексту як дискурсу ніколи не є до кінця оприявленою і виникає кожного разу при сприйнятті тексту як результат його розуміння, яке обов’язково передбачає осягнення його “смислових віх” та об’єднання їх у єдине ціле¹. А це означає, що образотворча проекція ключового слова (=“смислової віхи”) як художнього мислеобразу формується ВФ тексту й коригується внутрішнім мовленням як одним із механізмів розуміння, необхідним етапом зближення зовнішньої і внутрішньої форм².

Залежно від вибраної проекції розгортання ВФ тексту, характеру концептуальної системи мовця, його настрою, віку – від його розуміння тексту, ключове слово (“контекстний об’єднувач”, “смилова віха”) міститиме неоднакову кількість конотацій; у внутрішньому мовленні воно виражатиме різний пласт буття тексту, виступаючи конденсатором важливого, з погляду читача, змісту, тобто в ключовому слові імпліцитно містяться й додаткові відтінки, виникнення яких є можливим лише при актуалізації значень мовних одиниць, що формують сегмент.

Інакше кажучи, при розгортанні інформації у фрагментах тексту синтезоване значення деталізується, замінюючись перифразовим змістом, здатне по-іншому ієрархізуватись, однак важливим є те, що в цьому процесі декодування тексту, здавалось би, стабільне значення ключового слова також змінюється залежно від індивідуального рівня знань, способу мислення й емоційного стану читача.

¹ Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – С. 43.

² Там само. – С. 34–56.

Ключове слово, як і будь-який інший елемент, використову-
ваний у внутрішньому мовленні, може “підключати” в процесі розу-
міння необхідні ділянки, блоки системи знань, для осмислення
сприйнятої інформації і формування нового знання¹, залучати той
досвід упізнавання емоцій, який, базуючись на відповідному тексту-
альному матеріалі, структуруватиме нові емоції, мотивувати певний
емоційний стан душі, тобто ключове слово як конденсатор певного
інформаційного блоку й каузатор відповідних емоцій у процесі
інтеріоризації зовнішнього мовлення у внутрішнє стає полівалент-
ною, “поліпредикативною” величиною.

Спричинює це не лише зближення різних елементів тексту, їх
взаємопроникнення (ключове слово виступає еквівалентом певного
мисленнєвого утворення), а й те, що “слово, яке є “смісловою ві-
хою”, утрачає свій звичайний статус і стає ніби символом... внут-
рішньої форми, представником її в мисленні”², бо через нього
великою мірою зовнішня форма “переливається” у внутрішню – і
навіпаки. Стрижневе слово, притягаючи окремі семантичні фрагмен-
ти, водночас зближує різноструктурні (різнохарактерні) уявлення³,
пов’язані з ними, що теж відзначаються системою відповідних зв’я-
зків, унаслідок чого цілісний образ, маніфестований ключовим сло-
вом, набуває ніби “двоярусного” виміру: він інваріантний стосовно
окремих мовних засобів вираження і варіантний, нестабільний, фра-
гментарний стосовно уявлених картин, тобто цей зміст логоцент-
ричний та іконічний водночас.

Змінність візуального компонента ключового слова як засобу
реалізації художніх настанов автора / читача сприяє заповненню
значеннєвих прогалів у тексті, які не вербалізовані, не охоплені
словом, однак можуть надбудовуватися як його додаткові смислові
прирошення. І оскільки у свідомості кожного закладено те, що називається
ейдетизмом (“різновид образної пам’яті, яка виражається у
зберіганні яскравих, наочних образів предметів через тривалий час
після припинення їх дії на органи чуттів”⁴), актуалізований іконіч-
ний компонент не редукується відразу, а, взаємодіючи з іншими
візуальними компонентами, підтримуючись ними, сприяє реалізації

¹ Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – С. 43.

² Там само. – С. 44.

³ Там само.

⁴ Російсько-український словник іншомовних слів / Уклад. Т.П. Мартиняк; За ред.
проф. А.П. Ярещенка. – Х.: Прапор, 1999. – С. 350.

ВФ тексту. Цей компонент – основа, яка може визначати напрям
розгортання “чуттєвого”, образного мислення, скеровувати потік
“іконічної” свідомості в інші “ейдетичні” площини (якщо умовно
окремі семантичні блоки, сконденсовані в ключовому слові,
сприймати як логіко-іконічні).

“Рух” візуального компонента є виявом тих закономірностей
побудови внутрішнього мовлення, що водночас є законами, які
лежать в основі всього розмаїття закономірностей, згідно з якими
будуються форма і композиція художніх творів¹.

Тому ВФ тексту і ВФ слова, інтенційно “скеровуючись” на
текст як дискурс, його зовнішню форму, пов’язані і з внутрішнім
мовленням – фундаментальною характеристикою людської свідо-
мості; цей процес феноменального переформування зовнішнього у
внутрішнє (і навпаки) сприяє актуалізації глибинних пластів чут-
тєвого мислення, закладеного в тексті, реалізуючи його естетичні
ресурси.

І хоча “словник” внутрішнього мовлення індивідуальний (у
ньому не завжди наявне слово, ключове в тексті), здатність вербалі-
зованого елемента доповнюватися “різними наочними образами”²,
“звукового” значення поєднуватися з “образами й схемами”³ ство-
рює передумови того, що в тексті цей елемент (=ключове слово чи
його перифраза) виражає зміст, закодований і на поняттєвому рівні,
і на візуально-образному, який перебуває в стані постійного
оприявлення.

Це ж обґрунтовує “психічну основу” розгортання ВФ слова,
дає можливість зрозуміти, чому окремі тексти, особливо поетичні (= поезія), здавалось би, на зовнішньому, формальному рівні не завжди
зв’язні й завершені, насправді є внутрішньо цілісними; чому в таких
текстах відсутня точна адресація, хоча значущість змісту від цього
не втрачається, а, навпаки, зростає, бо стосується кожного, хто
читає текст.

Це пояснює і те, чому інтимно-схвильоване мовлення, в якому
не завжди оприявлений логічний стрижень внутрішнього програму-
вання, “виявляє співвідношення речей у певних умовах часу й мі-

¹ Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – С. 44.

² Соколов А.Н. Внутренняя речь и мышление. – М.: Просвещение, 1968. – С. 5.

³ Там само.

сця”¹ так “точно”, що в читача не виникає сумніву в істинності стверджуваного.

Звичайно, у художньому тексті не лише ВФ слова й не тільки внутрішнє мовлення, через яке здійснюється процес декодування тексту, його розуміння, відіграють вирішальну роль у сприйманні тексту саме як твору мистецтва.

Однак важливо підкреслити, що в багатоступеневому процесі сприйняття й розуміння дискурсу внутрішнє мовлення – ланка, що виявляє “ходи” потоку свідомості, взаємозв’язок зовнішньої і внутрішньої форм тексту² – сприяє обґрунтуванню наявності у ВФ слова іконічного компонента, який допомагає читачеві не лише зрозуміти, але й “побачити”, відчути, пережити прочитане.

Оприявлення комунікативної структури внутрішнього мовлення, установлення його зв’язку (і відмінностей) з поетичним мовленням³ поглиблює знання про природу останнього, показуючи, яка роль ВФ слова в знаковій трансляції ВФ тексту, як відбувається “екранізація” внутрішніх глибинних процесів індивідуальної свідомості – матеріалізація їх у слові.

Так, у поезії Ліни Костенко “Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином” комунікативна позиція мовця містить декілька вимірів:

по-перше, це позиція ліричного суб’єкта, який розкриває те, що можна б кваліфікувати як “мовлення для себе”;

по-друге, ліричний суб’єкт водночас виступає і в ролі особи, психологічно дистанційованої від того, хто говорить (*А через півжиття, коли ти вже здоров’я, ця нереальна мить – як сон серед садів!*), тобто розповідь-міркування орієнтована на себе (мовця), проте ніби з іншої просторово-часової відстані з моменту сприйняття;

по-третє, аналізована поезія є структурою, упорядкованою на різних мовних рівнях, яка “націлена” на читача, і саме він як “зовнішній спостерігач” переносить центр спостереження поза текст – моделює ситуацію, матеріалізовану в дискурсі, однак зі свого досвіду й розуміння буття.

¹ Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – С. 106.

² Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – 215 с.

³ Ковтунова И.И. Поэтическая речь как форма коммуникации // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 4.

Таким чином, характер ліричного суб’єкта, представлений через різні комунікативні позиції, виявляє в тексті й об’єктивне, інваріантне (фреймове), що всіма сприймається приблизно однаково, і те, що є глибоко особистісним, відкриває внутрішній світ людини як неповторний і динамічний, для якого факультативними є уточнення координат спостерігача, точність адресації, бо все зрозуміле в ліричному “Я”.

Таке психоемоційне підґрунтя осмислення “спорідненості” внутрішнього мовлення й поетичного дає змогу “пробиватися” внутрішньому мовленню назовні – у поетичні рядки, зберігаючи в останніх особливості свого “синтаксису”, свій “словник”, риси спонтанного моделювання процесу, стану, окремо сприйнятих явищ чи предметів.

Звичайно, поетичний текст – не безпосередньо перенесене внутрішнє мовлення; воно не дорівнює йому навіть при максимальній кількості спільних ознак, проте в поетичному сприйнятті світу закладено елементи структури внутрішнього мовлення: у ньому виявляються ті “ходи” протікання свідомості, що фіксуються й у внутрішньому мовленні. І найголовніше: комунікативна ситуація і внутрішнього мовлення, і поетичного не мислиться поза предикацією як психічним актом¹, який здійснюється у внутрішньому мовленні, є засобом пізнання зовнішнього світу і внутрішнього Я людини, а це безпосередньо пов’язує їх із ВФ слова, яка закріплює певну концептуальну ознаку в слові й може підсилювати (резонувати) предикативну семантику в тексті. Унаслідок цього внутрішньоформне значення заповнює собою весь семантичний простір тексту, виступаючи не лише засобом “згущення” думки, але й основою її розгортання, сприяючи відкриттю того, що заховане в структурі художнього тексту (“... та сама річ може бути зображена найрізноманітнішими способами, тобто захована під оболонкою різних загадок”²).

Характер внутрішнього мовлення (де відбувається перехід мовного коду на внутрішній код інтелекту людини, де здійснюється процес осмислення тексту і в “ролі одиниць змісту виступають не слова природної мови, а фрагменти реальної дійсності, відображені

¹ Ковтунова И.И. Поэтическая речь как форма коммуникации // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 4.

² Хейзинга Й. Homo ludens: В тени завтрашнего дня: Пер. с нидерл. – М.: Прогресс-Академия, 1992. – С. 130.

в інтелекті й виражені в тексті відповідними мовними засобами”¹) і характер ВФ слова, яка також пов’язана з певним фрагментом дійсності, сприяючи творенню дискурсу, його розумінню, – споріднені.

Крім предикативності, спільним для названих феноменів є те, що вони базуються на образі (предмета, ситуації), який є вихідним моментом смислового розгортання, тобто внутрішнє програмування й лексико-граматичне структурування висловлювання здійснюються насамперед у “внутрішніх” словах, і кожне таке “слово” є більш інформативно насиченим, ніж його звуковий чи графічний відповідник, бо воно є опорою висловлювання, віхою, яка, вербалізуючись, стає (чи може стати) ключовим словом.

Оскільки програмування висловлювання й вибір мовних одиниць не є абсолютно синхронними процесами, обсяг інформації “внутрішньої” мовної одиниці й вербалізованої не тотожні: у ключовому слові закладається зміст, який може синтаксично (логічно, семантично) членуватися, тобто онтологічна “поліпредикативність” ключового слова (*що є, позначене цим словом?*) закладається й на рівні внутрішнього мовлення.

Пригадаймо в аналізованому тексті Ліни Костенко:

Звичайна собі мить. Звичайна хата з кошином.

На росах і дощах настояний бузок...

Ключовим словам *мить*, *хата*, *бузок* може присвоюватися чимало предикатів, тобто “предикативне” поле ключового слова опосередковується внутрішнім мовленням – напрямом розгортання образу, визначеним ВФ тексту і виявленим у внутрішньому мовленні. А це дає підставу ВФ ключового слова визначати і як засіб фокусування внутрішньоформної текстової інформації, як один з етапів руху цієї інформації: внутрішня форма тексту – внутрішнє мовлення – ключове слово – текст (і навпаки: текст – ключове слово – внутрішнє мовлення – мисленнєве утворення, яке можна кваліфікувати як ВФ тексту).

Таким чином, незважаючи на різноспрямованість процесів формування й декодування тексту, без ключового слова, його ВФ, без внутрішнього мовлення ці процеси є неможливими. І хоча повної відповідності між ВФ тексту і її зовнішнім вираженням бути не може (вони мають різну природу й неоднакові принципи орга-

¹ Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – С. 46.

нізації), “сміслового віха”¹ у внутрішньому мовленні і ключове слово в тексті також не ідентичні – процеси творення й структурування тексту здійснюються саме з опорою на знання й розуміння значущості розглянутих феноменів.

ВФ ключового слова не лише скеровує свідомість до певного фрагмента дійсності, сприяючи формуванню його моделі, вона завжди пов’язана з “предметно-схемним” кодом, його чуттєво-оцінною наповненістю. І в цьому плані вона символічна (“... слово чи зображення символічні, якщо вони допускають дещо більше, ніж їх очевидне й безпосереднє значення. Вони мають ширший “несвідомий” аспект, який кожного разу точно не визначається й пояснити його неможливо”²).

Як і слова, їх внутрішні форми є тими “фундаментальними артикуляціями, які керують нашим розумінням світу”³, сприяючи відбиттю цього розуміння в тексті. Вони – важливий засіб творення й структурування художнього дискурсу.

¹ Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – С. 56.

² Юнг К.Г. Архетип и символ: Пер. с нем. – М.: Ренессанс, 1991. – С. 25–26.

³ Гадамер Г.-Г. Про вклад поезії у пошук істини // Слово. Знак. Дискурс: Антологія літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 222.

3.3. СМИСЛОВА БАГАТОПЛАНОВІСТЬ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА

Оскільки ВФ слова – засіб “згущення думки”, вона сприяє конденсуванню текстової інформації, є точкою, через яку проходять різні смислові й художньо-образні проєкції, підсилює розгортання думки, програмує її утворення й передачу кореферентними засобами, які, контактуючи, збагачують внутрішньоформне значення, “обігруючи” певну тему зусібч, відкривають у ній нові асоціативні канали.

Здатність свідомості оперувати не лише значеннями слів, але й асоціативними структурами стирає межі між художньо-образними парадигмами – тим, що є внутрішнім світом поета і смислом, що представляє його “зовнішнє” бачення.

Цьому сприяє і природа поетичного тексту (його одночасна спрямованість у глибини авторського “Я” і назовні), що виявляє внутрішнє мовлення людини, представляє поетичний текст як результат спонтанного діалогізування зі світом і собою, відкриваючи те, як при формуванні змісту дискурсу зближуються, на перший погляд, несумісні семантичні площини (можливо, й алогічні, “випадкові” значення – результат смислової діалогізації), виявляють себе “несвідомі аспекти нашого сприйняття реальності” (К. Юнг).

Реалізуючись у слові, яке є “засобом усвідомлення чуттєвого образу” (О.О. Потебня), ВФ слова “дає душі можливість проникати в прозору глибину мови”¹, скеровує її на екстеріоризацію внутрішнього світу людини, скорочуючи відстань між зовнішньою і внутрішньою формами тексту. Вона – важливий засіб процесу інтеріоризації, семантико-прагматичного представлення висловлювання в складі мовленнєвого акту, що безпосередньо пов’язане з процесами утворення дискурсу, його структуруванням і розумінням. Унаслідок цього читачеві відкривається “момент, наявний у кожній формі духу, проте в жодній із них не явлений у тому самому вигляді”².

Він змінний, рухливий, як і ВФ слова в художньому тексті, перебуває в постійній готовності до актуалізації.

Це і момент логічного осягнення структури тексту, і мить чуттєвої фантазії, яка в сукупності таких “миттєвостей” формує систе-

¹ Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНО, 1993. – С. 116.

² Кассирер Э. Философия символических форм: Введение и постановка проблемы // Культурология. XX век: Антология. – М.: Юрист, 1995. – С. 176.

му “чуттєвого різноманіття” (Е. Кассирер), представляючи текст як такий, що не викликає в душі читача якусь одну – “інваріантну” – емоцію, а, виявляючи нові чуттєві якості, нову “гру згинів”, інакше наповнює способи чуттєвої активності, і, як результат, по-новому структурується буття художнього дискурсу.

ВФ слова як спосіб, яким виражається зміст, і як безпосередній носій образності формує в слові образ, тому вона семантично містка й потенційно полісемічна, тобто ВФ слова – не лише “чуттєвий наслідок слова” або “психологічне переживання”, закріплене в ньому¹, що є, безумовно, дуже важливим при образотворенні; це мовна величина, яка сприяє тому, що текст, розширюючи свої семантичні рамки, промовляє читачеві значно більше, ніж те, що “міститься в самому образі”².

Маючи, як і ключове слово в цілому, різні зони взаємодії в художньому тексті, виступаючи засобом його творення, пізнання й структурування, ВФ слова виступає основою розгортання різних концептуальних моделей буття. Кожне таке розгортання – це “процес, який впливає на ранг буття представленого. Завдяки представленню в нього зразу ж відбувається ПРИРІСТ БУТТЯ. Власний зміст зображення онтологічно визначається як еманція першообразу”³. А у випадках, коли першообраз зредукований, основою аналізу є синтетична ВФ слова⁴ й образ, побудований на цій концептуальній ознаці.

“Приріст буття” в такому разі залежить від напрямку й характеру структурування дійсності, від суб’єктно-об’єктних відношень, що характеризують цей процес, відбиваючись у тексті, від фундаментальних принципів членування універсуму, які існують у свідомості читача.

У ключі сказаного розглянемо поезію Т. Мельничука “І залетіли чужі бджоли у мій вулик”:

¹ Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1996. – С. 167.

² Потебня А.А. Из лекций по теории словесности // Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – С. 521.

³ Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1988. – С. 188.

⁴ “Синтетична ВФ слова – концептуальна ознака, закріплена в слові, яка дорівнює інваріантному значенню словотвірного гнізда” (Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 177).

і залетіли
чужі бджоли
у мій вулик
і бій ішов
під синім небом
і чужі бджоли
були перебиті
й мені призналась
бджола найменша:
поправ цю рамку
чужинцю¹.

Зміст тексту розгортається через опозицію *мій* – *чужий*, тобто в основі його розкриття – категорія “сторонності” (“чужості”), виражена насамперед ключовими словами *чужий*, *чужинець* і їх синтетичними внутрішніми формами, які (для глибшого розкриття й розуміння тексту) зближують у свідомості мовця й інші мовні одиниці з цим інваріантним значенням: *чужак*, *чужаниця*, *чужина*, (*чужа чужина*), *чужинка*, *чужинний*, *чужинський*, *чужісінький*, *чужо*, *чужодальній*, *чужоземний*²... та ін.

Стрижнева опозиція *свій* – *чужий*³ імпліцитно фокусує в собі й інші антиномії (*цей* – *той*, *ми* – *вони*, *тут* – *там*, *близький* – *далекий*, *хороший* – *поганий*), тобто, окреслюючи архетипічну ситуацію, виявляє спрямованість на будь-який фрагмент буття, що може вимірюватися через призму вказаного протиставлення.

Генералізуючи закодоване в ній узагальнення, що формує полюси двох протилежних світів (“мого” – і “чужого”), спричинює й те, що синтетична ВФ ключового слова, містячи в собі заряд “чужості”, також сприяє конструюванню образів двох протилежних світів, допомагає закодуванню у свідомості мовця негативної оцінки “чужого” й позитивної – “свого”.

Чуже віддаляється від “свого” (“рідного”, “хорошого”) або й виключається з близького йому культурно-прагматичного простору.

¹ Мельничук Т. Князь роси. – К.: Молодь, 1990. – С. 114.

² СУМ. – Т. II. – С. 377–379.

³ “Проблема опозиції *свого* й *чужого* не є новою у мовознавчих студіях. У антропологічній лінгвістиці, лінгвостилістиці, компаративістиці, когнітивній семантиці, етнолінгвістиці, дискурсології ця опозиція була об’єктом вивчення в ракурсі семіотичного, структурального, концептуального, текстово-інтерпретаційного й архетипного аналізу, асоціативного експерименту... дискурсивного проектування...” (Селіванова О.О. Опозиція *свій-чужий* в етносвідомості // Мовознавство. – 2005. – № I. – С. 27).

“Чужий світ” – це світ культурно, релігійно, ідеологічно, “чутево” ворожий; це “світ нерухомий, статичний і плоский, і тому він сприймається нерозчленовано”¹, характеризуючись високим ступенем однорідності.

Чужий світ – важко пізнаваний, зашифрований, далекий незбагненний, підступний, некомунікабельний, хитрий, непередбачуваний, “неправильний”, злий, здатний зачарувати й збити зі шляху, у ньому міститься те, що може зашкодити “моєму”, “близькому”. Образ чужого – це образ “впізнаваного обману” (М. Мамардашвілі) або й невпізнаної “евфемізованої” сили, яка не надається до комунікації. Тому протистояння йому повинно викликати гордість за здатність обстояти “своє” і “рідне”; перемогти його – це утвердити “своє”: справедливе, правильне, чесне, зрозуміле, відкрите, приязне, добре, корисне, упізнаване.

Таке розуміння буттєвості категорії “чужості” дає можливість глибше пізнати аналізований текст, виявити в ньому функціональне навантаження ВФ ключових слів.

Розглянемо детальніше основні етапи розгортання сюжету й ті “сміслові віхи”, що сприяють цьому. Анафорична функція частки *і*, яка акцентує на “розлогості”, “епічності” тексту, місце й час зіткнення двох “ворожих сил” (“армій”) – *під синім небом*, що символізує чесність, відкритість “бою”, констатація завершення дії (після “бою”) – усе це активізує картини героїчного минулого, наявного в довготривалій пам’яті читача, і служать основою розуміння зображуваної ситуації. Архетипічність розглянутої антиномії, її символічність і досвід переживання буття мовцем, пов’язаний із нею, “енергетичний” заряд цього буття, пройдений через асоціативні й культурно-історичні контексти, – усе це, з’єднуючи різні просторово-часові точки буття (тексту й позатекстової дійсності), підводить до запитання: що сталося насправді й чому так сталося?

Відповідь – у самому тексті:

й мені призналась
бджола найменша:
поправ цю рамку
чужинцю.

¹ Пеньковский А.Б. О семантической категории “чуждости” в русском языке // Проблемы структурной лингвистики. 1985–1987. – М.: Наука, 1989. – С. 58.

“Поправити рамку” – не проста механічна дія, що може запобігти лихові; а результат вираження одночасності руху різних пластів свідомості під знаком пошуку: що зробити? Бо “ніякі зовнішні речі..., ніякі події цього простору не здатні ні возвеличити нас, ні принизити. Тому що... все вирішується там, у цій точці, де ми стоїмо – і рухаємося всередину себе”¹; ніякі події самі по собі не вирішують за нас проблем, не сформують знань як внутрішнього набутку (як “ремнісценції”, того, що “впливає з глибин душі” – М. Мамардашвілі), вони не спроектують нам розуміння як унікального (“незаміщеного і не вивідного”) факту, якщо ця подія не є “символічним” моментом людини і знаком її взаємовідношень зі світом.

Лише при такій умові відбувається впізнавання того (“знаку долі”, “життєвої міти”, “істини, яку шукаємо”), що поєднує різні точки “розірваного” текстового простору, змінюючи читача, про-світлюючи його даром передбачування.

На перший погляд, сказане суперечить змісту аналізованого тексту: фраза “найменшої бджоли”, в якій міститься її бачення розв’язання проблеми, є зовнішнім чинником – об’єктивною величиною, яка націлена на суб’єкт, “приписуючи” йому правила діяння. Цей припис як зовнішній чинник не передбачає ситуації вибору і внутрішньої свободи ліричного суб’єкта, тобто не пов’язується із внутрішніми пошуками істини.

(Підтверджувати сказане може й образ рамки як символ замкнутого простору, що суперечить омовленню “внутрішнього”).

Однак насправді в цій фразі закодовано те, що є початком пошуку, місцем з’єднання різних психологічних шляхів, те, з чого щось повинно початися, закінчуючи етап “незнання”, “небачення”, “невідчування”.

У ньому як у точці першопочатку відбувається трансформація непорушності ортодоксального погляду на світ і себе в ньому – і “... наш звичайний час, і весь простір, який ми займаємо – усе це зовнішнє, фактично, стискується, зникає, редукується. Погляд нас зупинив, погляд небаченого”². Відбувся відповідний прорив у різнотипному структуруванні буття – і читач починає розуміти те, що виражалось

¹ Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – С. 55.

² Там само. – С. 50.

в “контурах”, було прихованим чи народилося як “помежове” значення.

Звичайно, і при такому самозаглибленні однозначної відповіді не буде: що спричинило події й чому сказане оприявилось саме в такій вербальній формі? Однак мовець, по-новому декодує свій внутрішній світ, починає інакше сприймати й об’єктивну дійсність, і свою присутність у ній. Йому відкриваються ті порухи думки й почуття, пов’язані з ВФ слова, які представляють не лише зміщення в сприйнятті художньої дійсності, але й виражають заміненість діаметрально протилежних позицій у ній, “оберненість” антиномії *мій – чужий* та її супровідних значень: стосовно *чужих* бджіл ліричний суб’єкт представлений як *чужинець*; цим статусом він утверджує первинно висунуте припущення про доцільність саме такого структурування тексту, а отже, і відповідної версії його розгортання; стосовно *своїх* бджіл ліричний герой як *чужинець* не лише виражає цю протилежність, застосовуючи окреслене значення для кваліфікації іншого фрагмента буття. Наведений факт містить глибший смисл: те, що *вважалося* рідним, своїм, *насправді виявилось* чужим, і “чужість” тут примножена – вона ніби включена у внутрішній градаційний значеннєвий ланцюг. Тому читачеві не лише доводиться інакше сприймати текст (з протилежної точки смислового виміру його буття): відбувається переоцінка набутого знання про характер подієвого ряду в дискурсі. ВФ ключових слів “примушує” інакше кваліфікувати текстове минуле й проектувати шляхи в майбутнє, по-новому висвітлювати стан моменту відкриття, осягнення істини: хто ж насправді *Я* в цьому світі? Хто такий *чужинець*? Стосовно *кого* і як виражається його “чужість”?

Амбівалентність внутрішніх форм ключових слів *чужий* та *чужинець* видозмінює і тип “відчужувального узагальнення, характерного для міфологічної і міфологізувальної свідомості, що принципово відрізняється від абстрагування на логічній основі”¹. Можна сказати, що ці два типи взаємодоповнюються: розгортання сюжету тексту базується на міфічному сприйнятті, а точка самозаглиблення, пошук відповіді – *хто є чужинець? стосовно кого і чому він ним став?* – повертає свідомість у русло логічного абстрагування й чуттєвої конкретизації.

¹ Пеньковский А.Б. О семантической категории “чуждости” в русском языке // Проблемы структурной лингвистики. 1985–1987. – М.: Наука, 1989. – С. 64.

“Міфологічна” свідомість представляє внутрішньоформне значення названих ключових слів як таке, що стосується неподільної цільності величин, що не різняться між собою, становлячи відносно суб’єкта висловлювання *те*, що не “володіє істиною”.

В аналізованому тексті “істинне” якраз виголошується “чужим”: найменша бджола – “чужа” – відкриває істину мислячій істоті, яка за ступенем своєї психічно-фізіологічної організації мусила б орієнтуватися в шляхах пошуку істинного.

Таким чином, ВФ ключового слова сприяє відкриттю дискурсивного простору для двох протилежних напрямків творення й структурування його семантичного обсягу.

Явна дискретність “чужого”, його спрямованість на текстовий ліричний суб’єкт, що перебуває в опозиції до нього (до *найменшої бджоли*) з метою допомоги йому, переміщує центр “чужості”, змінює її характер: виявляється, *чуже* – не обов’язково “закрите”, “вороже”, “непізнаване”, “зле”, “погане”; воно містить риси, що властиві “моєму”; кожне “чуже” здатне наблизитися до “мого”, тобто значення лексеми *чужий*, що акумулювалося в її етимоні як узагальнена, сконденсована¹ величина, у тексті знову ніби повертається у свій попередній вимір, оприсутнюючи характер “однорідності”.

В аналізованій поезії текстотвірний та образотворчий потенціали ВФ слова розкриваються з опорою на домінуючий тип сприйняття – міфологічний чи логічний – і автора, і читача.

Характер міфологічного мислення вже передбачає відповідну буттєву схему, певний тип алегорії, хоча “... міф ніколи не є тільки схема чи тільки алегорія, але передусім символ, і, уже будучи символом, він може містити в собі схематичні, алегоричні й ускладнено-символічні пласти”². Символ виходить за межі “поверхневого” значення й зовнішньої форми слова, спрямовуючись у неосяжні глибини внутрішньої форми дискурсу; він поширюється за власне текстові рамки, націлюючись на ті фрагменти буття народу, які “екранізують” у тексті приховані смисли, формують художній

¹ Чужий, праслав. *tjndjъ вважають похідним на -jo- від форми, запозиченої з гот. *Biuda* “народ” / Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка* / Пер. с нем. и дополн. О.Н. Трубачева: В 4 т.: – М.: Прогресс, 1987. – Т. IV. – С. 379.

² Лосев А.Ф. *Диалектика мифа* // Лосев А.Ф. *Философия. Мифология. Культура*. – М.: Политиздат, 1991. – С. 62.

образ і структуру художнього полотна як таку, що виражає внутрішній досвід екзистенційного становлення людини.

Лише спираючись на ширший буттєвий контекст, ніж той, що представлений семантичними (логічними, аксіологічними) координатами тексту, читач “розширює” акти сприйняття й уявлення, домислюючи зв’язності й “місткості”, які формують текст як гармонійне ціле.

Порівняймо ще: *сорока кличе гостей
скре-скре скре-скре
а я ж не маю чим їх пригостити
а я ж не знаю чим їх причастити
щоб вони зрозуміли
що вони гості*¹.

Наведений текст не буде зрозумілим поза актуалізацією повір’я: сорока скрегоче під вікном (у саду, на дереві коло хати, на плоті) – будуть гості.

Зміст сказаного повністю переноситься в інтродукцію тексту: воно є основою внутрішнього діалогізування ліричного суб’єкта, тим когітальним, образно-психологічним стрижнем, на основі якого розгортається “сюжет”. Без такої інформаційної основи важко зрозуміти й самі міркування ліричного суб’єкта, те, звідки він дізнався про гостей, і його внутрішні пошуки, як краще прийняти їх.

У цій частині тексту не вжито ключового слова *гість*, проте його внутрішньоформне значення закладено імпліцитно: воно живе в ментальності народу, у його пам’яті – в аналогічних буттєвих ситуаціях, що повторювалися безліч разів, доки оформилися в стійку й водночас рухливу, динамічну образно-сюжетну модель, пізніше спроектовану автором на художній текст.

Через *скре-скре* (як поклик гостей, звістку про них, як знак того, що вони будуть) розширюється психологічна реальність ліричного суб’єкта: заповнюючись даними української етнокультури, вона спонукає до дії, визначає її характер².

¹ Мельничук Т. *Сорока кличе гостей* // *Князь роси*. – К.: Молодь, 1990. – С. 114.

² “*Пригощати* і *пригощувати*, *пригостити*. 1. Виявляючи велику увагу, гостинність, доброзичливість до кого-небудь, частувати їжею, питвом” (СУМ. – Т. 7. – С. 599); СУМ не подає *причастити* як синонім до *пригостити* (хоч і відзначається його здатність до образного вживання), однак *причащатися*, *причаститися* – це: 1. “Брати участь у християнському обряді причастя; // жарт. Те саме, що *пригощатися*” – тобто не “приймати причастя” (вино і хліб у символічному зв’язку з таїнством “вічного життя”), а

Автор не розкриває, які це будуть гості: бажані чи ні; він лише покаже настроєність ліричного суб'єкта на їх сприйняття: статус гостя вимагає їх прийому саме як гостей (*щоб вони зрозуміли, що вони гості* – щедро, приязно, уважно, зичливо, тобто *гостей* треба і *причащати*, і *пригощати*).

Такий характер розгортання ситуації, здавалось би, не містить додаткових значеннєво-оцінних вимірів: читач сприймає сказане як таке, що є нормативне і в координатах нашої ментальності має чітке традиційно-етичне опертя.

Синтетичні внутрішні форми слів *гість*, *пригостити* разом із їх лексичним значенням також окреслюють саме такий значеннєвий параметр тексту.

Однак *пригостити* містить і протилежне (переносне) значення, яке, можливо, закладене ще в етимоні: “*гість* – псл. *gostь* < і є * *ghostis* – спор. із гот. *gasts* “чужинець, чужоземець”.., лат. *hostis* початково “чужинець, гість”, пізніше “ворожий, чужоземець, ворог”¹.

Такий “гість” – непроханий; він з'являється несподівано, без попередження, можливо, з недружелюбною настроєністю, і є небажаним. Тому авторське “*а я ж не маю чим їх пригостити*
а я ж не знаю чим їх причастити”
набуває іншої тональності; у ньому відкривається нова буттєва перспектива (“Слово завжди глибинно перспективне, а не площинне”²): *гість* – чужий – ворожий – поганий...

Сема “погано”, яка імпліцитно стосувалася тільки значення ситуації, окресленої через *не знаю... не маю...*, тобто виявлялася при еталонно-нормативному сприйнятті ніби безвідносно до конкретної особи (бо хто ж винен, *що я не маю, чим їх пригостити?*), при структуруванні художнього дискурсу через порушення цієї норми починає співвідноситися “... з тим асоціативно-образним забарвленням, яке імплікується внутрішньою формою і служить “додатковою” ознакою до ознаки, що входить у фокус об'єктивної оцінки”³.

причащатися чим-небудь (“молоком”, “оковитою”), що асоціативно пов'язано з *пригощатися* – і *причастити*, *причащати*, *причащатися* (СУМ. – Т. 8. – С. 95).

¹ ЕСУМ. – Т. 1. – С. 517.

² Лосев А.Ф. Дialeктика мифа // Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – С. 62.

³ Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – С. 25.

“Нейтрально-позитивне” забарвлення слів *гість*, *пригостити* ніби вступає в суперечність з актуалізованими відтінками, первинно закодованими у ВФ цих слів, що відбивається на семантичній наповненості тексту: він починає сприйматися так, як висвітлюють його ключові слова і їх внутрішні форми.

А це дає підстави наголосити на тому, що через ВФ ключового слова реалізуються різні пласти художнього мислення. Через неї проходять художньо-образні перспективи, які оприявлюють приховані смисли тексту й формують його саме як художньо-естетичну цілісність; *повертаючись на “внутрішньоформній” осі, текст розкривається читачеві як полівалентна, полізначеннєва структура*, кожний елемент якої включений різними типами зв'язку у вираження значення, що в момент декодування тексту проектується ключовим словом і його ВФ.

Звичайно, особистісне, інтуїтивне осягнення тексту може відкривати нові художньо-мовні орієнтири, раніше не експліковані точки своєрідного прориву ірраціонального, які, здавалось би, існують безвідносно до ВФ ключового слова. І це закономірно, бо ВФ тексту не може оприявлюватися лише через один тип мовних засобів чи тільки через ВФ ключового слова. Вона закодована на різних рівнях текстотворення й художньо-образної реалізації значення.

Однак саме ключове слово, його ВФ окреслюють ті координати дискурсивного простору, у межах яких твориться головне “дійство тексту”, де зближуються / протиставляються будь-які його фрагменти, а мовними одиницями відкриваються (чи закриваються) нові валентності на якість, де водночас у слові чи сегменті тексту може виявлятися кілька значеннєвих пластів, по-різному зв'язаних між собою і неоднаково зорієнтованих на ключове слово, його ВФ.

Оскільки в тексті формується логічна, психологічна й асоціативно-підсвідома мотивованість образів, у ньому можуть бути представлені такі фрагменти буття, які, з погляду читача, не мають єдиного смислового центру, а отже, єдиного ключового слова: воно “заховане” в асоціативних відеорядах – у поетичних візіях, які відбивають миттєві враження від дійсності або характеризують те,

що можна б назвати тугою за “неподільним буттям”, за визволенням від смислових ілюзій нашого ефемерного життя”¹.

У таких текстах відчутне намагання авторів по-своєму пере-структурувати світ; пропустивши його через власні переживання, віднайти в ньому неоприятлені зв'язки, які допоможуть відтворити експресію “ритму та руху життя”, “експресивну силу динамізму, що виявляє психіку людини, її злі або добрі прикмети”².

Навіть визначене автором ключове слово (наприклад, заго-ловне) не завжди дає змогу читачеві зрозуміти сутність зв'язків у тексті, що відбивають характер трансцендентного – містичного, міфологічного – і миттєвого, реального, звичайного, проте так “оду-хотвореного”, що воно звільняється від “тягаря об'єктів” і постає як інтуїтивна візія суб'єкта.

Така зримість і візуальна пластичність образів не завжди “вміщується” в словах, визначених читачем як ключові; вона “виті-кає” з них, “переливаючись” в інші мовні одиниці чи й у міжтексто-вий простір. А отже, виходить за межі і внутрішніх форм цих слів, бо сутність її – в образній монтажності, своєрідній колажності, коли засобом створення образу є не лише “кадр буття”, а, швидше, ха-рактер змінності цих кадрів, одночасна деталізація їх і абстрагова-ність, відособленість від реальності, закладеної в них.

Неможливість осмислення такого тексту лише через проекцію окремо взятого ключового слова полягає в тому, що характер його наближений до характеру внутрішнього мовлення: мисленнева віха, яка в ньому мала б передаватися ключовим словом, для читача не завжди оприявлена.

Маючи опору у внутрішньому концептуально-чуттєвому кон-тексті автора, вона, виходячи назовні, певною мірою редукується, а це й спричинює те, що ВФ тексту не завжди базується на окремо взятому ключовому слові і його ВФ. Вони наявні, однак іноді виносяться, на нашу думку, за межі тексту (можуть кваліфікуватися на зразок *меланхолія, замкнутий простір, вічність, безнадія, втеча* тощо та передавати відповідний стан, певну “проекцію душі” ліричного суб'єкта, не відбиту безпосередньо в окремій мовній одиниці), і в такому разі “вакансію” ключового слова заповнює

¹ Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 207.

² Там само. – С. 208.

інша лексема, що виявляє новий принцип текстотворення й інший характер структурування дискурсу, оскільки домінантним виступає не той самий образ: оприявлення “екзистенційної істини” спирається на його мінливість і багатозначність.

“Художня нестабільність” осягнення образу пояснює й те, що вже навіть “віднайдений” і сприйнятий читачем образ, закодований в окремих фрагментах, “уламках” текстової матерії, вимагає нових пошуків його синтезування, тобто гармонійної узгодженості оприявлених “частин” чи, навпаки, виявлення їх суперечностей, дисо-нансів.

Опора на ключове слово, його ВФ доречною є і тут: вона забезпечить стрижневий контур образотворчого процесу, відкриє художньо-образну перспективу, яка в “завуальованому” просторі дасть змогу побачити предмет зображення в іншому ракурсі.

Це досягається “деструкцією звичного бачення, витоптаного слухання, вистояної синтакси”¹, коли найменша деталь дискурсу може стати поворотним моментом у подоланні “опірності” сло-весного матеріалу, відкриваючи приховані русла протікання свідо-мості. Така деталь, стаючи символічним ключем оприявлення змісту, у насиченому асоціативними натяками тексті допомагає від-крити “те несхопне відлуння істини, що існує... тривимірно в уяві поета, а віддається однимимірно в слові”².

Значущість її полягає в тому, що вона виявляє ходи до ВФ тексту, сприяє вибудові ймовірного напрямку процесу інтеріориза-ції, спрямовуючи думку у світ внутрішнього мовлення, творить “стенограму” внутрішньої експресивності³. Така “деталь” – це і ВФ ключового слова чи словосполучення, буттєва точка внутрішнього стикування змісту, мислеобразів, звідки розгортається потік свідо-мості, закодований у тексті, – точка безупинної “гераклітової ріки” “образів, що у неї справді двічі не ввійдеш”⁴, але яка волею автора вербалізована.

При створенні такого тексту, очевидно, домінантною є асоціа-тивно-іконічна динамічність образів, хоча при декодуванні його

¹ Павличко С. Ігор Костецький та Езра Паунд / Сторінка з історії українського модернізму // Сучасність. – 1992. – № 11. – С. 140.

² Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 216.

³ Скуратівський В. У нульовому часі і просторі // Сучасність. – 1992. – № 11. – С. 152.

⁴ Там само. – С. 153.

окреслюється й інший акцент – актуалізація логічного компонента мислеобразу, бо відповідь на запитання “чому саме так?” вимагає пошуку перспективи, з якої розкривався б фрагмент буття – розшифрування заголовного, ключового слова, його ВФ, що в різних варіантах виявляє себе в тексті.

Логічний компонент не виокремлюється в чистому вигляді (мислеобраз у тексті постає як синкретична величина), однак допускає умовну паралельність розгляду внутрішньоформного значення й на логічно-поняттєвому рівні, і на художньо-образному.

Тому якщо мислення розглядати як “трансцендентально-горизонтальне уявлення”¹, то можна сказати, що ВФ слова в тексті, охарактеризованому вище, – теж своєрідний горизонт, який “переходить за межі сприйняття предмета”, це “поле зору, яке оточує перспективу речі”²; зрештою, сама перспектива образу, закодована в тексті, “відсвіт духу”, зашифрований у ньому. Різноваріативність вияву ВФ ключового слова та її позамежовність розкривається при аналізі поетичного тексту:

*Стебло стеблиться
Мало не лусне.
Крізь люшні випарів
Стеблина лазня.
Дзьоби від пари
Пожежею гуснуть.
Сонце – вузлик.
Стеблина – вулик*³.

Ключове слово в наведеному тексті виділене автором – це *стеблина* – *шинок* (“*Шинок*, заст. Невеликий заклад, де продавалися на розлив спиртні напої; корчма”⁴). Інтерпретація його значення вимагає пошуку “... у спектрі його конотацій тієї, яка дозволила б осмислено зв’язати метафоричний предикат із його суб’єктом”⁵.

¹ Хайдеггер М. Из разговора на проселочной дороге // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Сборник. Пер. с нем. – М.: Высшая школа, 1991. – С. 132–133.

² Там само. – С. 116.

³ Андієвська Е. Стеблина-шинок // Первні. – 1964. Цит. за: Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 218.

⁴ СУМ. – Т. 11. – С. 454.

⁵ Рикер П. Живая метафора // Теория метафоры: Сб. научн. тр.: Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. – М.: Прогресс, 1990. – С. 435.

У ролі стрижневої семи може виступати будь-яка з вичленуваних: *хмільність*, *розігрілість*, *спітнілість*, *духота* або й *тіснота*, *багатолюдність*, *робота* тощо, оскільки кожна з них “контактує” із значеннями слів-образів, які формують “подієво-сюжетний” ряд тексту (*лазня*, *пара*; *стеблина* – *вулик*) указують на “відкритість для таємниці” (М. Гайдеггер) дискурсу, “приписуючи” стеблині різні концептуальні ознаки, спрямовуючи думку на закодоване в них і повертаючи слово-образ *стеблина* в різні іконічні площини.

На перший погляд, внутрішньою формою ключового слова повинна б виступати сема, яка передає результат реалізації “спрагглості життя” в шинку (наприклад, *духота*, *хмільність*), а не *робота* чи її семантичні аналоги, бо домінуюча ознака в слові *стеблина* не *вулик*, а все-таки *шинок*, з яким *робота* асоціюється в дещо іншій тональності – іронічно-зневажливій чи іронічно-поблажливій, тобто ВФ ключового сполучення спрямовує думку до атмосфери шинку, яка закладена в ментальності українця й виступає як типова в багатьох літературних контекстах.

Однак така спрямованість не позбавлена логічної “семантичної зухвалості” (Ж. Коен): *стеблині* приписується оксюморонна ознака – зближується те, що характеризується семантичною дистанційністю, здавалось би, непокінченістю; і в цьому внутрішньо суперечливому поєднанні – значущість ВФ слова й вибудованого образу: *стеблина* – не лише “окрема трав’яниста рослина”, “основна частина трав’янистої рослини від кореня до верхка, яка тримає на собі листя, квіти і плоди”¹. Імплицитно вона містить і те значення лексеми *стебло*, яке безпосередньо переноситься на *стеблину*, а саме: “Назва деяких частин предметів або пристроїв, які мають вигляд стрижня, трубки”².

При читанні тексту ключове слово-образ *стеблина* видозмінює себе як первинний образ замкнутого простору, асоційований із *шинком*. Внутрішньоформні ознаки (*розігрілість*, *хмільність*), які асоціативно поєднувалися із цим словом, не втрачаються; вони змінюють свою “тональність”, контактуючи з елементами інших образотворчих координат: *люшня* (“дерев’яна деталь, яка зв’язує вісь воза з полудрабком”³), *лазня*.

¹ СУМ. – Т. 9. – С. 678–679.

² Там само. – С. 678.

³ Там само. – Т. 4. – С. 575.

Люшня за формою нагадує стебло; випари, піднімаючись у стеблі, теж набувають видовжено-окреслених форм, унаслідок чого об'єкт спостереження (*стеблина*) постає як такий, що виходить за межі себе самого (своїєї “самості”).

Він представляє фрагмент буття, який можна кваліфікувати через різні пізнавальні структури, неоднакові артефактові величини й образотворчі площини; концепція безперервного творення світу обґрунтовує багатоярусність структури пізнавального процесу, який постає і як осмислення, і як переживання – розмова “душі самої з собою про те, що в ній є”, як “пізнання довільних відчуттів” (М. Мамардашвілі).

Стеблина – це “мікрокосм”, який, будучи частинкою всесвіту, резонує глобальні процеси життєтворення, відокремлений простір, на який спроектовано внутрішній світ людини. Цей світ “оживлює”, “одухотворює” об'єкт спостереження – і сам формується ним: образ спостережуваного об'єкта, отримуючи відлуння у внутрішньому мовленні¹, постає вже таким, яким вибудовує його потік іконічної свідомості, тому *стеблина-шинок* змінюється на *стеблину-лазню*, а потім – на *стеблину-вулик*.

Первинно домінантні внутрішньоформні семи відходять на задній план семантичної структури слова, а основною стає *робота* (можна би використати й *труд* із його піднесено-урочистим відтінком значення, щоб підкреслити велич і “розумність” тих життєтворчих процесів, що відбуваються в природі, однак розмовна фразеологічна сполука *мало не лусне*, а також такі мовні одиниці, як *шинок*, *стеблина-вулик* суперечать такому трактуванню. Якщо ж зважити на парадоксальну близькість високого й низького в бутті окремого об'єкта, то й таке внутрішньоформне значення ключового слова (*труд*) буде творити, об'єднувати й структурувати текст залежно від мети аналізу й читацької проєкції).

Сема *робота* також не є однозначною: вона набуває додаткових прирощень, зумовлених тим, *куди, на що і як* буде націлена.

У поезії нею окреслено внутрішню діяльність стебла, яка назовні виявляється в різних формаобразах.

Розглядаючи перебіги образотворчого процесу, цю ж внутрішню діяльність стеблини можна б кваліфікувати звичніше: *ріст, дозрівання*, що абсолютно не суперечить внутрішньоформному зна-

¹ Скуратівський В. У нульовому часі і просторі // *Сучасність*. – 1992. – № 11. – С. 153–154.

ченню *робота*; стебло росте (*стеблиться* – стає собою, тим, чим воно є, через взаємопов'язаність форми і змісту позначуваного) – й окремі зернини його, що нагадують дзьобики, беруться смагою (зернина дозріває або колосок набуває стиглості).

Внутрішні якісні перетворення рослини виявляються і в кольористичних відтінках, переданих за допомогою таксономічної “помилки” в зближенні різнорідних і “різнякісних” об'єктів, – *пожежею гуснуть* (*пожежа* + *гуснути*), тобто в тій словесній формулі, метафоричне значення якої “розв'язує суперечність”, що міститься в її буквальных значеннях.

Імпліцитно закладене в метафоричному сполученні (*пожежею гуснуть*) кольористичне значення, притаманне колоску, а також якість зернин (їх стиглість, ствердіння), що передається цією ж метафорою, є основою, на якій ґрунтуються подальші внутрішньотекстові зв'язки, а отже, і перехід від одного фрагмента буття тексту до іншого.

Первинна дисгармонійність твердження *сонце-вулик*, сприйнята поза текстом, насправді виявляється ще одним образом зернини: вона – це маленьке сонце, схоже на вулик, тобто кольористична характеристика “дзьобика”, його “формообраз” стали основою транспозиції ідентифікаційної мовної одиниці, що вказувала на предмет мовлення, “у сферу предикатів, призначених для вказівки на його ознаки і властивості”¹.

Аналогічно і в наступному рядку: сама структура колоска, де зернини щільно прилягають одна до одної, нагадує авторові вулик, тому й використано *стеблина-вулик*.

Зближення віддалених об'єктів підсумовує “результати пізнання певного фрагмента світу, не входячи в їх аналіз і експлікацію”², бо в цьому й немає потреби: художній текст своєю композицією, послідовністю розгортання центрального, ключового слова-образу (що може містити “логічність”, парадоксальність, алогізм³), своєю “монтажністю”, сусідством мовних одиниць, на основі яких формуються образи чи мікрообрази, сам себе “обґрунтовує”. І таксоно-

¹ Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // *Теория метафоры*: Сб. научн. тр.: Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. – М.: Прогресс, 1990. – С. 19.

² Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // *Аспекты семантических исследований*. – М.: Наука, 1990. – С. 19.

³ Бергер Л.Г. Пространственный образ мира (парадигма познания) в структуре художественного стиля // *Вопросы философии*. – 1994. – № 4. – С. 124.

мічні “помилки” лише індивідуалізують образ, виявляючи його в різних, часто несподіваних ракурсах, підкреслюють ознаки, що нівелюють конвенційні умови формування значення слова, моделюючи в ньому нові асоціативні вісі.

Поетичний текст okazіональні асоціативно-образні траєкторії пронизують і у вертикальному, і в горизонтальному напрямках, базуючись великою мірою на ВФ ключового слова. Завдяки її аналітичності й одночасній синкретичності (ВФ ключового сполучення *стеблина-шинок* є розчленовано-семною і водночас синтетичною; відтінки “тіснота”, “розігрілість” та інші вичленовувалися гіпотетично, “керовані” інтродуктивною предикативною ознакою “шинок”), завдяки тому, що у ВФ слова семи перебувають у позиції взаємодоповнюваності й готовності до актуалізації нових семантичних топиків, і відбувається в тексті накладання різних образотворчих площин.

Структуру ВФ ключового слова в цьому тексті можна представити так: один її аспект – це “розігрілість”, “хмільність”; другий, пов’язаний зі словом *лазня*, – “духота” (а може, і символічно: “очищення”); третій – це “дозрівання” (*Дзьоби від пари пожежею гуснуть*); останній – “робота”, тобто в тексті як дискурсі наявна зумовленість паралельних напрямків художнього творення – власне внутрішньоформного й образотворчого (указано лише окремі точки їх стикування).

Крім того, кожний аспект внутрішньоформного творення, накладаючись на інший, формує варіативність, багатоплановість зображуваного.

У перевтіленні *стеблини-шинку* в *стеблину-вулик* немає одного, чітко визначеного напрямку. Спроба аналізу такої транс-субстанції ключового слова – образу в завершально-маргінальний *стеблина-вулик* лише підкреслює умовність чистого вичленування семи чи мікрообразу, що базується на ній.

Неможливо стверджувати й те, що ВФ слова є стабільною у вираженні свого ядерного, основного значення. Воно, “оживлюючись” периферією ВФ цього ж слова, здатне редукуватися, збагачуватися додатковими прирощеннями, знову наближатися до свого первісного виміру, проте вже пов’язаного з дещо іншим матеріальним носієм (наприклад, *стеблина-шинок* – *стеблина-вулик*), однак генералізація внутрішньотекстового значення, на нашу дум-

ку, усе-таки здійснюється в напрямку розгортання ВФ ключового слова.

У ній злиті образ і смисл, що набувають у тексті “розгорнутого” вигляду; закладена можливість варіативності внутрішньоформних образів через категоріальне зміщення в характеристиці об’єктів, позначених лексемами-образами, актуалізацію випадкових зв’язків, відкриття нових асоціативних відношень.

ВФ ключового слова містить широкий резерв образотворення завдяки комбінуванню й рекомбінації внутрішньоформних сем, їх референційній і внутрішньотекстовій інтенційності.

Синкретичність ВФ слова сприяє тому, що ключове слово здатне сприйматися як знак синкретично-міфологічного освоєння дійсності, закодованої в тексті. Аналітичність ВФ слова, її розчленованість на ядро й периферію виступають мотиваційною базою, яка забезпечує полівалентність, “поліпредикативність” ключового слова, що виявляє в тексті не лише усталене перифразове значення, а й спричинює зближення парадоксально-алогічного, інтенсифікуючи ознаки, лише дотичні до ядра ВФ слова які, проте, у процесі художнього освоєння дійсності можуть концентрувати глибший зміст, ніж той, що формується стабільними семантичними зв’язками.

Інакше кажучи, ВФ слова – це утвердження певного зв’язку, який у поетичному дискурсі не є однозначним, оскільки не завжди наявні експліцитно виражені ознаки його вмотивованості. З одного боку, він базується на інтуїції, конкретних відчуттях, переломлених у слові, з іншого – на типі досвіду, закодованому в мовній одиниці, який тяжіє до логічної категоризації. Зіткнення різних моментів перебігу свідомості, фокусування в одній точці (=у слові) багатовекторних еквівалентів реального досвіду й спричинює те, що навіть у невеликому за обсягом тексті його структурування має різну семантичну маркованість.

В аналізованому тексті важливим засобом його творення, а отже, і дешифрування, є ВФ ключового слова – взаємодія компонентів її семного складу, окреслення ними русел образотворення, напрямків варіювання образотворчих площин. ВФ ключового слова, творячи макрообраз, сприяє його ідентифікації, кваліфікативному розгортанню в дискурсі.

Імпліцитно в ній же закладена градуїзованість оцінки, пов’язана з розкриттям цього образу: характеризувальний компонент

ключового слова (у поданому тексті – *шинок*), окреслюючи різні напрямки розвитку реляційно-оцінного значення, його комбінаторні можливості, сприяє тому, що весь текст починає сприйматися під знаком імплікованої оцінки.

Навіть якщо в процесі осмислення дискурсу первинна оцінка, закладена в ключовому слові, буде коригуватися семантичною компетентністю читачів і прагматичними імплікаціями певних значень, якщо вона буде вступати в конфлікт з оцінним полем окремих фрагментів тексту і внаслідок цього постане суперечливою (порівняймо: *стеблина-шинок – стеблина-вулик*), деформованою, усе ж таки при аналізі тексту ми виходимо з онтологічної характеристики ключового слова (*Що воно є? Чому постає у такому мовному вираженні?*), яке в художньому дискурсі не мислиться поза його оцінною маркованістю.

А це дає підставу стверджувати, що концептуальна ознака, закріплена в слові, у процесах творення тексту і його декодування виступає як єдиний “концептуальний комплекс”, що мотивує образ і сприяє його логічному (чи й алогічному) входженню в систему образів тексту, містячи в собі основу для їх оцінної кваліфікації.

Оскільки дескриптивні імплікації, що є основою оцінки, з часом змінюються, залежно від зміни критеріїв оцінки, культурних стандартів, компаративних класів і нормативу, що сприймається як середньостатистичний стандарт (середня модель сприйнятого, стосовно якої і дається оцінна кваліфікація¹), то і внутрішньоформний оцінний компонент не є незмінним.

Вплив його на оцінну характеристику тексту залежить від аксіологічної взаємодії всіх складників, від того, наскільки оцінний компонент ключового слова “підтримується” одиницями інших мовних рівнів тексту, якою мірою ключове слово здатне розвивати оцінні конотації, входити в прагматику, пов’язуючись з емоційною сферою мовця, комунікативною метою висловлювання, тобто значення внутрішньоформного оцінного компонента залежить від здатності викликати в читача відповідний психічно-емоційний стан – відобразити не “власне семантичний, а прагматичний аспект знакової ситуації”².

¹ Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – С. 23.

² Там само. – С. 44.

Схвальна чи несхвальна оцінка, закладена в ключовому слові і його внутрішній формі, пов’язуючись із судженням читача про відхилення якостей предмета чи ситуації від норми, не є однозначною стосовно того, якими текстовими суб’єктами вона підтримується: оцінний внутрішньоформний компонент може переломлюватися крізь призму сприйняття різних “текстових” суб’єктів: автора, оповідача, окремого персонажа.

У рамках тексту названі суб’єкти оцінки здатні замінювати один одного, виражаючи спільну оцінку чи й розбіжності в ній. Однак важливо підкреслити не стільки те, який характер цього оцінного компонента (денотативний чи власне конотативний: “оцінність може бути елементом як конотації, так і... денотації”¹), який текстовий суб’єкт оцінки сприяє його формуванню, як відмежовується в ключовому слові оцінний компонент від інших (емпіричного, стилістичного, емоційного), скільки наголосити на тому, що в процесі тексто- й образотворення оцінний внутрішньоформний компонент, як і сама ВФ слова, є поліфункціональним.

Він може брати участь у формуванні провідної внутрішньоформної імплікації, прогнозувати розвиток образів, пов’язуючи їх безпосередніми чи опосередкованими каузальними відношеннями.

Такий компонент значення виконує в тексті й мотиваційну функцію: учинки ліричного суб’єкта перебувають у зоні оцінної характеристики з боку як інших текстових суб’єктів, так і читача; оцінці піддається і проблема вибору, здійснювана ними: у художньому дискурсі оцінка не протиставляється дескриптивній семантиці, що фіксує риси об’єктивного світу, які людина сприймає; вона не протиставляється й характеристиці властивостей “невидимих світів”. Навпаки, органічно “поєднуючись” із ними, виступає засобом усебічної кваліфікації і моделювання зображуваного.

Те, що “між мотивом оцінки й самою оцінкою немає безпосереднього зв’язку, хоча вони й перебувають у постійній емпіричній взаємодії у свідомості людей”², не суперечить сказаному: оцінка міститься в кожному поетичному тексті (не обов’язково закодована у ВФ ключового слова); що ж стосується ВФ слова, то вона спира-

¹ Стернин А.И. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – С. 103.

² Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – С. 57.

ється на ту ж кваліфікативну діяльність свідомості, яка виявляє себе і при написанні, і при декодуванні тексту.

Якщо текст розглядати з погляду значущості ВФ ключового слова в ньому, то оцінний компонент ВФ реалізуватиме себе там, де і ВФ, – на фоні всього дискурсу, де виявляється креативна діяльність свідомості.

Пропускаючи кризу себе об'єктивну дійсність, художньо моделюючи її, читач оцінює сприйняте, установлюючи відповідність між ідеалізованою моделлю світу й дійсністю, між тим, що зображено, і тим, як повинно бути, тобто оцінний внутрішньоформний компонент, пов'язуючись із різного типу модальностями, сприяє художньому естетичному пізнанню дійсності, її конструюванню з позиції ідеалів добра, краси, справедливості (чи з власного розуміння гармонійності її устрою).

Таким чином, оцінний компонент внутрішньоформного значення ключового слова (як і будь-якого іншого) у художньому дискурсі виконує, крім власне текстотвірної, *функцію входження в онтологічну характеристику тексту* (що є цей текст? яким є зображене в ньому? чому саме ці, а не інші мовні засоби використані в тексті?); він допомагає розкрити психологію героїв (психологічно умотивує їх вчинки); цей же компонент, як і вся ВФ ключового слова, сприяє реалізації комунікативного й естетичного аспектів тексту, його спрямованості на вираження відповідних інтенцій.

Пов'язуючись із поняттями “добре / погано”, внутрішньоформному оцінному компонентові, як і названим поняттям, притаманна різноплановість функцій і зв'язків; сприйняття ліричного суб'єкта, його бажання й мотиви вибору – усе, що “рухає” текст і становить його “матерію”, має прихований чи явний компонент оцінної ознаковості.

ВФ ключового слова, перебуваючи в стані постійної готовності до актуалізації, “тримає” в такому ж стані й оцінний внутрішньоформний компонент. Йому, як і самій ВФ ключового слова, властива потенційна валентність на нову якість: цей компонент є реалізатором аксіологічного виміру ВФ тексту й може займати різну позицію на аксіологічній образотворчій шкалі залежно від розуміння тексту читачем, стану його психічного життя, що визначає структуру сприйняття, а також від того, як читач уміє відшуко-

увати й поєднувати в тексті точки психолого-асоціативного “зчеплення” подій. (Ці точки є важливими, бо виступають “грою згину”; саме тут може народжуватися новий зміст і нова якість переживань; вони вможливають виявлення в тексті “палімпсестових” нашарувань – на їх основі читач по-новому творить і структурує дискурс).

Отже, у художньому тексті реалізується не лише якийсь один аспект ВФ ключового слова (ядерний чи периферійний; той, що націлений на образотворення з високим чи низьким “модусом” оцінності).

Спираючись на ментальний ґрунт сприйняття й на текст, що має план змісту й план вираження, ВФ слова є своєрідним текстовим оператором (конектором), що організовує художній простір, його паралельні і “взаємоперехідні” семантичні плани. Допмагаючи виявляти приховані різнохарактерні “психічні обсяги”, закодовані в тексті (і у свідомості мовця), вона фактично по-новому структурує дискурс; поєднуючи різновіддалені пласти його буття (семантичні, прагматичні, асоціативні), ВФ слова (опираючись на конструктивну діяльність свідомості) кожного разу інакше виявляє думки, переживання, стани душі ліричного героя (і самого читача).

Виникають запитання: як, яким способом уможлиблюється оприявлення прихованого через внутрішньоформне значення? Що ще посилює “аргументацію” внутрішньоформного образу в художньому дискурсі, сприяючи реалізації текстотвірної функції ВФ слова й структуруванню дискурсу?

Уже наголошувалось: виявлення багатозначності й поліфункціональності ВФ слова в художньому дискурсі безпосередньо залежить від характеру індивідуального сприйняття читача, його освіти, настрою, уміння бачити текст під “лінгвістичним мікроскопом”. Унаслідок цього окремі різнорівневі елементи тексту здатні набувати іншого “освітлення”: вони “працюють” на ВФ слова й навпаки – завдяки ВФ слова виявляється і їх значущість у тексті як дискурсі, тобто комплексний підхід до аналізу функцій ВФ слова в художньому тексті (не лише лінгвістичний, а й інтерпарадигматичний) виявляє смислову багатоплановість і ВФ слова, і самого тексту, тенденції, що сприяють подоланню автоматизму при розкритті значення певного явища.

Такий підхід при аналізі функцій і характеру ВФ слова в художньому дискурсі розкриває взаємоперехідність форми і змісту тексту, їх вагомість у формуванні багатозначності художнього образу, його естетичної значущості.

3.4. ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА І ПАРОНІМІЧНА АТРАКЦІЯ

При етимологічній регенерації (оживленні) ВФ слова, поетичній етимологізації (оказіональній мотивації мовної одиниці), при паронімічній атракції, коли фонетична схожість переноситься на смислову¹, розширюються контекстуальні зв'язки мовної одиниці. Зупинимось детальніше на взаємодії в художньому дискурсі ВФ слова й паронімічного зближення лексем.

“Зближуючи в тексті слова, що давно втратили... взаємний зв'язок, яким вони володіли через етимологічну спорідненість чи й зовсім цього зв'язку не мали, поет ніби відкриває в них нові, несподівані смисли, мотивовані ззовні найрізноманітнішим чином: то жартом, то глибоким роздумом”².

Зображуване таким словом ніби озвучується додатковою “інструментацією” – і певне явище охоплюється з різних площин або й з однієї, часто – в непередбачуваному вимірі, який виявляє “несхопне відлуння істини”³. Воно може асоціюватися з іншими паралельно-топологічними поетичними системами чи відтворювати, варіювати “звукові структури так званої анаграми” (В. Скуратівський), виявляючись у різного роду фонетичній комбінаториці ключового слова.

Повторюючи ті чи інші фонемні слова ← маркера, текст оприявлює асоціативні натяки, що народжуються у внутрішньому мовленні й не завжди мають точний вербальний відповідник.

Унаслідок цього реалізуються різні okazіональні “перевтілення” значення, позбавлені виразної вмотивованості. Повторювана знакова схема здатна постійно повертати думку (спираючись на свідоме чи підсвідоме) до відповідного ключового слова, його ВФ, варіювати їх значення чи сприяти розгортанню асоціативних ланцюжків, що піддаються лише “логіці уяви” (однак, разом із тим, через варіативність звукової форми ключового слова “виходять” на нього і його ВФ, утворюючи рухливу асоціативно-образну ауру стрижневого слова).

¹ Григорьев В. П. Паронимия // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия. – М.: Наука, 1977. – С. 186–240.

² Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959. – С. 392–393.

³ Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. III. – С. 216.

Варіативність звукової схеми ключового слова в художньому дискурсі здатна виступати окремим засобом його артикуляції. Висловлюючи не омовлене, вона сприяє проникненню в сутність зображуваного, у реальність “оприявленого духу” – включає мовця в ситуацію індивідуально-конкретного чи “поетичного” буття.

Звертаючи увагу на звукову організацію тексту, читач по-новому його оцінює і структурує, знаходить у ньому інший сенс, новий пізнавальний шлях душі, глибинний акт сходження до “екзистенційної істини” – і в такий спосіб розширює мисленнево-чуттєвий простір тексту.

Так, одним із текстотвірних засобів аналізованої поезії Е. Андіївської є консонантний повтор елементів, що входять у кореневу морфему ключового слова. Ідеться не лише про елемент – *стебл-*, наявний у заголовку (*стеблина-шинок*), а також у першому, четвертому й останньому рядках тексту, що є засобом когезії і формування в ньому внутрішньоформної прогресії.

Мається на увазі й повтор звука [л] у звукосполученнях /ло/, /лу/, /л’у/, /ли/, /ла/ (*Стебло стеблиться Мало не лусне. Крізь люшні випарів Стеблина лазня*) та в компонентах *вузл-*, *вул-* (*Сонце – вузлик. Стеблина – вулик*), що є “додатковим засобом композиційної емфези”¹, сприяє формуванню імпліцитного образотворчого потенціалу тексту.

Акцентована звукова організація дискурсу увиразнює те, що закладено на його словотвірному й синтаксичному рівнях. Вона сприяє семантичній компресії тексту, водночас виступаючи засобом композиційного членування строфи на фрагменти: перший – із доміантою *стебл-*, другий – із компонентами *вузл-*, *вул-*; перший веде основний лейтмотив тексту, другий окреслює його кваліфікативний вимір, живить периферію внутрішньоформного значення, сприяючи взаємодії кваліфікативної ознаки і її носія.

Увага на спільно- й різнокорневих, проте зближених морфемах (а отже, на зближених ВФ слів) спричинює пошук відповіді на запитання: що зв’яже “контрольну” дескрипцію (вона вербалізує ВФ слова) з тими, що виступають її кореферентами? Яка в цьому

¹ Северская О.И., Преображенский С.Ю. Паронимическая аттракция // Проблемы структурной лингвистики 1985–1987. – М.: Наука, 1989. – С. 262.

роль консонантного каркасу тексту? Що “визначає ступінь паронімічного зближення”¹ слів?

Повтор кореня ключового слова динамізує внутрішньоформне значення, а окремі звукосполучення, пов’язані з цією морфемою, інтенсифікують його, доповнюючи “внутрішньоформний” образ відтінками, породженими близькістю різнорідних асоціативно-образних площин, не зв’язаних між собою (за мотивацією ключового слова оприявлюється вертикальний зріз тексту й визначаються його горизонтальні межі, що окреслюють вектори асоціативних зв’язків, тобто думка й уява читача мають імпліцитний орієнтир розбудови).

У деяких текстах (як у згаданому вище) відбувається подвійне підсилення звукового зближення слів – кореневими повторами (чи квазікорневими морфемами) і суфіксальними чи квазісуфіксальними компонентами, що вносить додаткові семи у звукописну “спорідненість” мовних одиниць (наприклад, *вузлик – вулик*; тут внутрішньоформна віддаленість слів компенсується звуковою близькістю етимологічно неспоріднених корневих морфем, однаковістю матеріального складу суфікса й компонента кореня, здатністю цих слів виражати приблизно те саме граматичне значення).

Звукова схожість семантично віддалених слів розширює образно-поняттєві зв’язки ключового слова, виступає втіленням словесного акту пізнання і, реалізуючи креативну діяльність митця, сприяє представленню моделі його поетичного бачення світу (або фрагмента цієї моделі) у різних її аспектах.

Звукова варіативність багатовимірною. Крім уже названих повторів корневих або афіксальних морфем, у текстах зближується й те, що не має жодної спільності у своїй буттєвій основі², проте саме

¹ Северская О.И., Преображенский С.Ю. Паронимическая аттракция // Проблемы структурной лингвистики 1985–1987. – М.: Наука, 1989. – С. 263.

² Наприклад:

*Всі цвіркуни, все птаство й трав’я...
Усе – минуло... Утвердись!
І чого ми?.. Якби то знав я,
То ще стократ би народивсь,
Чи бодай раз відмолодивсь...
Стократ... Сократ...
Нема Сократа...
Спитай стократ.
Хоч ста стократів, –*

в цьому може виражатися типовість зображуваної ситуації, взаємомотивованість різнопредметних ознак, їх потенційна адаптованість до передачі невластивого їм змісту, унаслідок чого відбувається “обігрування” внутрішньоформного значення; відтінюючи семантику ключової лексеми, включеної в асоціативно-образну словесну гру, звукові повтори увиразнюють семантичний малюнок тексту, допомагають висловити основну його думку – і поза ними поетичний “сюжет” мав би іншу актуалізацію.

Структурна позиція зближених у тексті мовних одиниць не є суттєвою: це може бути інтродукція, основна частина чи розв’язка. Не є важливим і кількісний вияв мовних одиниць, зовні наближених до слів із внутрішньоформним значенням.

Головною, на нашу думку, є комбінаторика споріднених морфем чи квазіморфем, та звукова дотичність мовних одиниць, що виступає текстотвірним засобом. Завдяки їй внутрішньоформне значення ключового слова, проходячи через різні текстові дистрибуції, щось стверджує або заперечує, обґрунтовує чи відкриває нові грані непізнаного, даючи змогу читачеві самому здійснювати вибір “істинного” або можливого, тобто ця дотичність – змістотвірна величина, яка розширює периферію ВФ ключового слова, послаблює чи інтенсифікує константне внутрішньоформне значення, тим самим сприяючи семантичній розбудові всього тексту.

Характер близькозвучних слів, включених у внутрішньоформно-атракційну гру, не є чітко означеним. Це може бути слово, в якому одночасно актуалізується і “жива” ВФ слова, і його етимон (чи й будь-яке потенційне значення його семантичної структури).

Можливий варіант, коли зміст тексту вибудовується на обігруванні внутрішньоформного значення ключового слова, що “підтримується” спільнокореневими мовними одиницями й тими різнокореневими, що мають інше звукове оформлення, маніфестуються іншими мовними рівнями, однак є носіями стрижневого або близького до нього значення, тобто зближення слів базується на авторському переосмисленні логіко-поняттєвих і мовних зв’язків.

*Не знаєм, брате! –
Скажуть сократи.
Де дівсь Сократ,
Сократ, наш брат.*

(Мельничук Т. Всі цвіркуні, всептаство й трав’я // Князь роси. – К.: Молодь, 1990. – С. 108).

Або: внутрішньоформна “пам’ять” ключового слова окреслює один інваріантний вимір, а кожний фрагмент тексту, артикулюючи свою сутність, надає ключовій лексемі *своєї* вмотивованості, відкриваючи в ній нову предикативну ознаку, унаслідок чого слово починає сприйматися одночасно в кількох лінгвальних площинах, генеруючи різновимірні смисли¹.

Варіантних схем наповнення внутрішньоформного значення в слові може бути безліч, комбінаторика ймовірного не піддається чіткій кваліфікації, бо смислотвірним і структурувальним засобом дискурсу виступає не лише ВФ ключового слова (його роль у художньому просторі виконує будь-яка, на перший погляд, навіть периферійна мовна одиниця).

Найважливіше тут – “система відношень, яку поет установлює між основоположними образами – символами. Тільки утворюючи кристалічну решітку взаємних зв’язків, вони створюють той “поетичний світ”, який становить особливість цього художника”². У процесі аналізу таких відношень (навіть при близьких, доповнювальних чи діаметрально протилежних прочитаннях тексту) необхідно враховувати, що ключове слово – стрижень суджень, що виступає смисловою (аксіологічною, прагматичною, емоційною) домінантою сегмента, оприявлює фокусування внутрішньотекстових відношень, розкриває буття тексту.

¹ Порівняймо один із текстів, що ілюструє сказане:

Випадковий сонет

*Я – випадок, Я із закону випав
І впау у винятковість, як у сон.
Але не любить винятків закон.
Хоча – хіба це вибрик? Випад?
І все ж я, випаденець, під замком
Сиджу собі, некондинційний виплід,
Складаю іспит на циганський випит
(Колись би вже... корова язиком).
Бо ще ж як всі захочуть випадати?
Хто зможе випадущім раду дати?
Ніхто. Ніде. Ніколи. Далебі!
Невесело величині зникомій
У світі строгих рекул і законів.
І все ж я – випадок. Сам по собі.*

(Світличний І. Випадковий сонет // Серце для куль і для рим. – К.: Рад. письменник, 1990. – С. 22).

² Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 123.

Залежно від вибору цього контрольного слова інакше буде конкретизуватися й весь його доповнювальний (“підтримувальний”) словесний ряд, по-іншому вибудовуватимуться моделі співвіднесеності образів, що “мають синкретичне словесно-зорове буття” (Ю. Лотман), тому визначити ключове слово й засоби різних рівнів тексту, що формують його “внутрішньоформне” поле, – це виявити закодований у тексті певний спосіб мислення, відповідний “стрій” свідомості і, певною мірою, оприявити ВФ тексту.

Тому ВФ ключового слова як смислоутворювальну, текстотвірну й образотворчу величину доцільно розглядати через “підтримку” всіх вербалізованих і невербалізованих елементів тексту, зокрема й тих, що є близькозвучними до зовнішньої форми стрижневої лексеми.

Звукова схема, що варіюється в тексті, наштовхує на відкриття несподіваних смислових комбінацій, зчеплень; саме вона, акцентуючи на певних значеннях, може сприяти їх переформуванню, тобто виступати знаком смислової трансформації, за якою відкривається нова буттєва перспектива чи невідомість, що приховує її, а отже, і неоприявлені значення.

Повторення в тексті окремого елемента чи звукового фрагмента є маркером, що спрямовує або на ключове слово і його ВФ, або на ті смислові “ланцюжки”, без характеристики яких неможливо визначити реальну значеннєву наповненість тексту, його неомовлений смисловий резерв.

Повтори, що варіюють звуковий каркас ключового слова, сприяють виявленню в тексті нових точок актуалізації внутрішньоформного значення і, “проводячи” це значення через, здавалось би, не “внутрішньоформні” сегменти, зближують їх, виявляючи новий, задалегідь не конструйований зміст.

СУВИД¹

*Ми завжди проїжджаєм це село.
Ім'я у нього праслов'янське – Сувид.
Тут навіть хмари особливо сунуть –
сутемна синь на бронзове чоло.
І хоч Стрибог на поїзд пересів,
і вже дахи струсились од соломи, –
тут, за щитом смарагдових лісів,*

¹ Костенко Л. Сувид // Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – С. 48.

моїх жар-птиць блакитні космодрами.

Я забуваю сумніви і сум.

Я воду п'ю у Сувиді з криниці.

В країні сосен, сувидських красунь,

зі мною грають в піжмурки суніці.

Тут Сувид скрізь. Він ходить по росі.

Учора він прикинувся сосною.

То коней напуває у Десні,

а то як грім гуркоче за Десною.

І хто він – Сувид?

Може, бог лісів,

Що десь пішов у нетрі й буреломи?

Він, може, чує луни голосів

і хоче теж вгадати собі, хто ми?

Спасибі вам, двори і явори,

Що ви лише дали його розгледіть –

у тиші вод, у борознах кори,

у хмарі, що як профіль і як лебідь.

Здригнувся лось. Регоче браконьєр.

– Який там Сувид? – Каже. – Все нормально.

Він міф. Він мох. Він сутінь цих озер.

Його ніде на світі вже немає.

Неправда, е! Бо хто у небесах

на дощ поверне місяця рогами?

Хто після тебе пройде по лісах,

Вогонь притопче босими ногами?

Не може бути, щоб його – ніде.

Без нього людям суєтно є сумно.

І я гукаю: – Су-ви-де!..

– ...ви де?

– Ви де?.. Ви де?.. – відгукується Сувид.

Ключове слово в наведеному тексті – Сувид. Воно формує простір теми твору, підтримує її, починаючи від першого й до останнього рядків.

Хоча на сучасному мовному зрізі поза текстом цьому слову лише умовно може приписуватись синтетична ВФ, тобто лише умовно Сувид може пов'язуватись із словами вид, діал. видіти тощо, у структурі ж тексту саме відновлена його ВФ обгрунтовує

оприявлені й можливі сюжетні ходи (“в поезії внутрішня форма власного імені... може знову знайти свою релевантність”¹), “крім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності”², розуміння того, чому саме через такі мікрообрази (*ліс, вода, хмара, дерево – явір, сосна* – та ін.) конкретизується образ *Сувида*.

Регенована ВФ імені *Сувид* вицленується на основі двох складників *-су*³ і *-вид*⁴, і її умовно можна б передати дескрипціями: “бачене, що сприймається в сукупності”, “присутнє, що бачиться і має форму”, “сукупність чогось, що утворює певний вид”, “сукупність облич (ликів, видів) когось / чогось”, тобто “множинність баченого”, наявна в кожній із названих змістових формул, імпліцитно націлена на багатовимірність і багатозначність того, що здатне розкриватися в тексті, яке читач не лише зрозуміє, але й “побачить” (порівняймо: *вид – видіти*).

А це свідчить, що в загальності, абстрактності внутрішньоформного значення передбачено і множинність лінійного розгортання теми (потенційно прихованих сюжетів, спресованих у ключовому слові), й обширність іконічних складників, що можуть маніфестувати цю “сукупність видів”.

У ВФ ключового слова, як у зернині, закладено ймовірні програми розвитку тексту; і вибраний автором варіант (як один із можливих) – те семантичне поле, в якому конкретизується внутрішньоформне значення, поле, яке починає впливати на ключове слово і його ВФ, унаслідок чого утворюються нові смислові прирощення й у ключовому слові, і в тексті як дискурсі: стикування асиметричних структур “ВФ слова поза текстом – ВФ слова в тексті”, “текст – ВФ слова” – постійне джерело динамічності дискурсу, його породжувальний механізм, в якому наявні елементи й непередбачувані, випадкові, і “внутрішньоформно” задані.

¹ Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 227.

² Потебня А. А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – С. 147.

³ “...etimологічне значення цього префікса спирається на значення спільності ознаки, властивої кільком предметам, об’єднаним якимось зв’язком” (Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 243).

⁴ *Вид* – др. видъ, п.сл. vid, слц. vid, нл. widaŋje “вид, видимость”, ...стсл. видъ; псл. vidъ < *veid – споріднене з лит. veidas “лице”, лтс. veids “вид, форма”, гот. wītan, witaīda “дивитися на що-небудь, споглядати”, кімр. dwydd “присутність, наявність”, лат. video “бачу”, гр. (F) ετδοζ “вид”. “форма”, іс. *ucid-, *uid “дивитися, знати” (ЕСУМ. – Т. 1. – С. 370).

Так, в аналізованому тексті ВФ ключового слова набуває значущості через актуалізацію її регенованого значення, і *вид* стає денотативно конкретизованим, проте вже на вищому етапі пізнання й образотворення; багатомірність семантики ключового слова звужується й водночас по-новому розширюється: включення нових ракурсів сприйняття того, що означене як *Сувид*, розширює рамки цього образу, робить позначуване ним всюдисущим, охопленим багатовимірними суб’єктно-об’єктними відношеннями.

Якщо на початку тексту *Сувид* (*Ми завжди проїжджаєм це село*) – певною мірою десемантизований знак, ВФ якого можна виявити лише через ретроспекцію, то в процесі сприйняття всього дискурсу відбувається переосмислення значення цього слова і його ВФ зокрема.

Сувид стає багатозначним утворенням, яке характеризується й синхронічною, і діахронічною мотивованістю: діахронічна внутрішньоформна інформація дає основу розуміння вибору назви, сказати б, реально позатекстову; синхронія ж, по-своєму “розширюючи” назву, приписує їй “текстотвірні” ознаки, центральна з яких – *божество* (бог лісів). Ця (тепер уже домінуюча) ознака не заперечує первинну ВФ слова (*бог лісів* не мислиться поза природою, “видами” – фрагментами її буття), однак включена в інші типи структурування художнього дискурсу, в інші когнітивні моделі, вона сприяє інакшому представленню текстових ситуацій.

Переструктурування дискурсу відбувається не відразу: перших три строфи “спираються” на ключове слово *Сувид* саме як на назву села, тобто інформація, що міститься в кожній строфі, накладаючись на релевантні схеми, які є в пам’яті, не змінює загальної дискурсивної схеми.

Коли ж це ім’я починає представляти оживлений предмет, міфологічну істоту, здатну до перевтілення (*Тут Сувид скрізь. Він ходить по росі. Учора він прикинувся сосною...*), відбувається трансформація ключової дискурсивної моделі, тобто зміна ВФ ключового слова є засобом, який націлює читача на інший характер моделювання дійсності.

Концептуальні механізми, фокусуючись на новій, додатковій інформації, по-іншому ідентифікують точки “концептуального простору, в які буде поміщена значуща нова інформація”¹.

Унаслідок цього по-новому розкриваються “мовленнєві стратегії” автора, ліричного суб’єкта / об’єкта й читача; нове внутрішньоформне значення, сприяючи осмисленню тексту, по-іншому “з’єднуючи” його сегменти (семантичні блоки, елементи художньо-образних парадигм), збільшує обсяг текстової інформації, її якісну характеристику, відкриваючи нові буттєві перспективи, що проходять через ключове слово (описує *бог лісів* спрямовує ім’я *Сувид* до божества *Пан* – у грецькій міфології бога лісів, отар, пастухів, пізніше покровителя всієї природи. *Пану* були присвячені дуб і сосна. Порівняймо в тексті: *Тут Сувид скрізь*. Він ходить по росі. Учора він прикинувся *сосною*).

Сувид – може, *бог лісів* не є категорично-ствердним судженням. Прагмалексема *може* відкриває один із варіантів буттєвості того, що позначається словом *Сувид*, акцентуючи на його “всюди-сущності”. Підкреслення саме такого варіанта є вказівкою на зміну в сприйнятті читачем природи об’єкта й характеру мовної одиниці, що позначає його (*Сувид* – село). Ця описує (*бог лісів*) є знаком того, як читач повинен оперувати своїми знаннями, вводючи їх у модель даних, що містяться в дискурсі. Вона показує “не випадковість” звукової організації тексту, а її органічну націленість на артикуляцію семи “володар” (“пан”, “бог”), яка стане актуалізованою ВФ ключового слова лише тоді, коли у свідомості мовця відбудеться переосмислення логіко-поняттєвих і мовних зв’язків, що визначають статус цього слова і його ВФ у тексті, тобто повторення звукових сегментів ключового слова в художньому дискурсі виступає не лише засобом когезії, але й основою артикуляції типової чи оказіональної ознаки, її “істинності” й постійності / змінності в ньому. Звукова організація попередніх сегментів готує читача до розуміння фрази *Тут Сувид скрізь*, до моменту, коли відбудеться переосмислення внутрішньоформного значення; актуалізує те, що імпліцитно закладено в ключовому слові й оприявиться у свідомості читача не як стихійне, випадкове, а як закономірне: “бог” (“пан”, “володар”) є присутнім усюди й у всьому.

¹ Лухьенбурс Д. Дискурсивный анализ и схематическая структура // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 141.

Звукова організація тексту, коли зовнішня форма ключового слова, повторюючись у різних варіантах його елементів, акцентує на значущості цього слова, проектує його на різні семантичні площини, впливає і на “ментальні простори”¹ читача, його художньо-образну здатність умотивувати нове значення. Вона сприяє розширенню денотативного співвідношення ключового слова-образу, диференціації семантичного простору тексту за різними параметрами. Порівняймо: тут (*Тут навіть хмари особливо сунуть...*) – там (всюди, де нема *Сувида*); *Сувид* – людина, її закони (ми, я; хтось, хто спричинив браконьєрство); *Сувид*: сучасне – минуле; *Сувид*: казкове, ілюзорне – реальне, раціональне.

Звичайно, самі по собі звукові сегменти (хоча “... в поезії будь-який мовленнєвий елемент перетворюється в фігуру поетичного мовлення”²) не завжди окреслюють напрямок імовірного осмислення тексту, не виявляють повною мірою його можливу парадигматично-асоціативну диференціацію, проте вони, регенеруючи первинну ВФ ключового слова, акцентуючи на ній, проектує її на різні фрагменти буття тексту, надають їй нової семантичної наповненості, а в наведеному вище тексті допомагають представити образ *Сувида* як міфологічне космологічне начало – основу буття природи, те, що охороняє людину, поєднуючи ланки її генетичної пам’яті, гармонізуючи життя з природою.

Таким чином, звуковий образ ключового слова, втілюючись у різнохарактерних звукових повторах, індукує семантичні зв’язки між близькими й віддаленими за змістом мовними одиницями, сприяє реалізації внутрішньоформної прогресії і, водночас, формуванню статусу ВФ цього слова як синкрети, що оприявлює, “згущує” зміст тексту. ВФ слова стає величиною, яка ніби повертає те, що в міфологічному мисленні містилося як нероздільне ціле й тепер, збагачуючи семантику ключового слова новими відтінками, конститууючи його багатоплановість, семантичну дифузність, сприяє повнішому, глибшому вираженню художнього змісту всього тексту.

Для підсилення внутрішньоформного значення важливим у тексті є не стільки сам тип паронімії (вокалічний, метатичний,

¹ Лухьенбурс Д. Дискурсивный анализ и схематическая структура // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 143.

² Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 228.

консонантний¹), як її функціональне навантаження – переосмислення за її допомогою тексту, індукування нею семантичного зближення чи протиставлення, її здатність допомагати читачеві групувати певні явища, процеси на основі включення їх у нові структурно-семантичні моделі. Важливим є те, наскільки звуковий повтор (зокрема й кореневий) допомагає оприявлювати глибинні текстові значення, якою мірою бере участь у формуванні моделі авторського світосприйняття.

Звукові сегменти, маючи в тексті різне морфолого-синтаксичне навантаження (порівняймо:

І я зупаю: – Су-ви-де!..

– Ви де?

– Ви де?.. Ви де?... – відзукється Сувид),

органічно пов'язуються із загальним інтонаційним малюнком сегмента й “рольовими” функціями ліричного суб'єкта / об'єкта, ситуаціями діалогізування між ними, з художньою актуалізацією внутрішньоформного значення, тобто вони увиразнюють значення, сформовані різними мовними рівнями, розширюючи семантичний обсяг ключового слова, представляючи його як полісем, в якому закодовано кілька “версій” тексту.

Поліваріантний повторюваний звуковий каркас ключового слова, об'єднуючи семантично віддалені сегменти тексту, допомагає “затримати” їх у пам'яті читача, зробити внутрішньоформну прогресію рельєфнішою.

Збагачуючи відповідне слово додатковими зоровими й слуховими “уявленнями”, звуковий повтор сприяє розумінню того, чому в цьому слові “сказане мислить цілість суцього із буття”², чому в невидимому є видимий ступінь реальності (М. Гайдеггер), тобто звукова організація тексту як дискурсу сприяє дешифруванню в ньому імпліцитних значень, оприявленню контурів його внутрішньої форми.

¹ Григорьев В.П. Паронимия // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия. – М.: Наука, 1977; Григорьев В.П. Поэтика слова (на материале русской советской поэзии). – М.: Наука, 1979; Кукушкина Е.Ю. О предпосылках паронимии в лирике А.Блока // Проблемы структурной лингвистики 1979. – М.: Наука, 1981 та ін.

² Гайдеггер М. Навіщо поет? // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 193.

3.5. ВНУТРІШНЬОФОРМНА НОМІНАЦІЯ ЯК СЛОВО-ОБРАЗ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Сутність художнього слова розкривається за допомогою багатьох лінгвістичних засобів, серед яких ВФ слова є особливо вагомою. Вона сприяє виявленню античної структури художнього тексту (є його конститутивним, смислопороджувальним і образотворчим компонентом), конотативно маркованих опозицій і включається в інтенційні характеристики дискурсу. У ній закодовані потенційні русла образотворення, тому розкриття її функціонального навантаження оприявлює приховані значення, виявляє нові точки фокусування змісту, відкриває в тексті нові асоціативно-образні парадигми, його системотвірні ознаки.

Будь-яке слово із “живою”, актуалізованою в тексті ВФ є художньо значущим: воно не лише творить текст, виражаючи певне значення, синтезує сегмент, але й виконує образотворчу функцію (творить образ і само є носієм образності). Завдяки своїй ВФ така лексична одиниця трансформується в слово-образ – сукупність актуалізованих цим “внутрішньоформним” словом уявлень, асоціативних відношень, які формуються в свідомості читача і є засобом (чи результатом) художнього освоєння дійсності.

Слово-образ – не константна величина. Завдяки здатності його ВФ до потенційної актуалізації, воно завжди містить резерв прихованого значення, яке по-різному розкривається залежно від того, з якими мовними одиницями внутрішньоформна номінація “стикується” в тексті, як “підтримується” ними, які авторські наміри реалізуються через неї.

Наприклад:

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці, видко, каменів, бо слова не годен був заговорити.

- Декую вам файно, тазди і таздині, що-сте ні мали за тазду, а мою за таздиню...

Не договори́вав і не пив до нікого, лиш тупо глядів наперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожне слово головою потакував.

То як часом якась долішня хвиля викарбутить великий камінь із води і покладе його на беріг, то той камінь стоїть на березі

тяжкий і бездушний... Блимає той камінь мертвими блисками, відбитими від сходу і заходу сонця, і кам'яними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя.

Отак Іван дивився на людей, як той камінь на воду¹.

На перший погляд, ВФ слова “камінь” не є художньо значуща в цьому сегменті, бо, по-перше, носієм її є непохідне слово, а отже, нею передається лише вказівка на відношення до відповідного поняття, опредметненого цим словом; по-друге, у тексті не стверджується “Іван – камінь”, тобто герою безпосередньо не приписується внутрішньоформна ознака, і тому, здавалось би, неможливо його характеризувати за параметрами, окресленими ВФ слова “камінь” і його значенням.

Однак текст новели “заповнює” деякі з можливих валентностей ВФ слова й відкриває нові, що можуть реалізуватися лише в межах цієї поетичної системи. Так, у реченні “хвиля викарбутих великий камінь” контрольне слово вжите в прямому значенні, і ВФ у ньому не може виявляти додаткових смислових прирощень, проте в наступному реченні означення *тяжкий і бездушний*, виступаючи присудковими компонентами, оприявлюють і внутрішньоформне значення. Семи “тяжкість” і “бездушність” (= без духу = без життя = мертвість), що є ВФ слова *камінь*, безпосередньо “включаються” в характеристику образу Івана Дідуха, конкретизуючи значення процесуального дієслова *каменіти*: *каменів* – “бо слова не годен був заговорити”, “не пив до нікого, лиш тупо глядів навперед себе” – *ставав ніби мертвим*.

ВФ дієслова *каменіти* (“ставати непорушним, ніби мертвим” = “ставати каменем”) у цьому сегменті є своєрідним предтекстом, який умотивовує характер розгортання подій, пояснює стан героя (фізичний і душевний), робить зрозумілим паралелізм *камінь – Іван Дідух*. Вона, виступаючи структурно-семантичним скріпом сегмента (*каменіти – камінь – кам'яний*), сприяючи розкриттю душевного болю, страждання героя, водночас допомагає виявити перебіг його психічних станів, розкрити суперечність між його бажанням і дійсністю, виразити приховану авторську оцінку стану (і становища) Івана Дідуха.

¹ Стефаник В. Камінний хрест // Стефаник В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 69.

Лексична сполучуваність “камінь + сумувати” (*Блимає той камінь мертвими блисками... і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків*) певною мірою нівелює вже визначену в цьому сегменті внутрішньоформну ознаку (*каменіти* – це ще не бути мертвим, а перебувати на шляху до цього), однак відкриває у ВФ слова нову валентність – нові смислові прирощення: камінь – це не лише *твердість, безчуттєвість*, а й те, чому властива здатність переживати, відчувати втрату, уміння оцінювати пережите, розуміти, чому те, що було тягарем, гнітом (може, і *каменем*), стає утраченим щастям.

Образ утраченого щастя асоціюється в уяві Івана Дідуха, як показує автор, із тим тягарем життя, що “гнітив його від віків”, – із селом, односельцями. Власне, *каменів* тому, що хвилювався, стоячи перед селом, яке “спросив” на проводи.

Таке трактування функцій ВФ контрольного слова диктується рамками сегмента, однак на фоні всього тексту ця, здавалось би, локальна “дія” ВФ слова “висвічує” інший зміст. Порівняймо ще: *Люди задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук¹*. ВФ слова *задеревіли* містить майже те саме значення, що й дієслово *каменіти*, проте змінився носій стану й напрям протікання інформації – ракурс спостереження: *там* акцентувався стан Івана, а *тут* – села, людей, як їх реакцію на побачене й почуте; *там* був початковий етап розгортання ситуації, а *тут* – кінцевий (усе, що мусило відбутися, уже відбулося – і від здійснення його люди *задеревіли*). Спільним для обидвох лексем є значеннєвий ряд: “втратити здатність реагувати на щось”, “бути враженим, приголомшеним”, що, зрештою, сприяє глибшому розкриттю образу головного героя: те, що відчував він, частково розкрилося іншим – і вони були вражені оприявленим.

Як бачимо, внутрішньоформне значення окремого слова в сегменті, що його зв'язує, імпліцитно синтезує весь текст, бо “підтримується” іншими ВФ із семантично спорідненим значенням.

“Локальна” ВФ слова, як і визначальна (та, що міститься в ключовому слові), є носієм образності, і завдяки їй слово трансформується в слово-образ.

ВФ слова, актуалізована в окремому сегменті, опосередковано чи безпосередньо пов'язується з ВФ ключового слова, а

¹ Стефаник В. Камінний хрест // Стефаник В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 76.

внутрішньоформний образ такого слова (образ, що базується на ВФ слова) – з тим макрообразом, що формується ключовим словом і “підтримується” його ВФ.

Порівняймо: *камінь – каменіти – камінний хрест*, де пряме значення слова, що має лише синтетичну ВФ (=інваріантному значенню словотвірного гнізда), є семантичною базою для формування переносного (*каменіти*) й символічного значень (*камінний хрест*).

Названий внутрішньоформний ряд не відбиває ні хронологічного, ні причинового взаємозв'язку в процесі зближення стану героя (*каменіти*) і залишеної ним пам'ятки (*камінного хреста*): хрест був поставлений ще до моменту прощання Івана із селом, тому може видатися другорядним відшукування концептуальної спільності в названих мовних одиницях; але оскільки художній твір сприймається в нерозкладній цілісності, тяжіючи насамперед до інтуїтивно-чуттєвого, а не раціонально-логічного його осягнення (внутрішньоформна ознака завжди базується на творчій уяві мовця), прихованість буття тексту, його невичерпна смислова повнота й відкривається великою мірою саме завдяки ВФ контрольного слова, внутрішньоформним прирощенням, які дешифруються на фоні цілого – за принципом “рефлексивної референції”¹.

Цей принцип передбачає внутрішній взаємозв'язок словесно-образних фрагментів, на перший погляд не зв'язаних між собою, які, однак, зближуючись, конструюють новий зміст.

Розташовуючись у свідомості читача на одному просторово-часовому зрізі, вони імплікують приховані значення, тому в семантичному просторі всього тексту зближення “*камінь – каменіти – камінний хрест*” – не випадковість: воно оприявлює нове русло образотворення.

Полишаючи хрест, вибиваючи на ньому своє ім'я, Іван ніби “зростається”, зріднюється з цим хрестом; і не лише тому, що сам поставив його на свому полі (=горбі) і ніс його туди на своїх плечах (=на горбі), а й через своєрідний обмін із ним фізично-духовною субстанцією. Іван *каменів* (ставав ніби *камінь*), а *камінь* (камінний хрест) став уособленням Івана, пам'яті про нього, *оберегом* у далеких мандрях:

¹ Фрэнк Д. Пространственная форма в современной литературе // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М., 1987. – С. 200.

– *Видиш, стара, наш хрестик?*¹ Там є відбито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...².

Таким чином, ВФ “локального” слова пов'язана із семантичною палітрою стрижневого, ключового – і навпаки: ВФ ключового слова, об'єднуючи “внутрішньоформні” контрольні слова, відіграє важливу роль у сприйнятті тексту як дискурсу, у прочитанні його глибинного змісту.

Пригадаймо: ключове слово – це лексема, яка характеризується найбільшим смисловим навантаженням у межах окремого сегмента чи й тексту в цілому. Його статус визначається багатством асоціативних і лексико-граматичних зв'язків з іншими словами та їх внутрішніми формами; це слово – вербальний представник концепту як ментального утворення, якому властивий “семантичний синкретизм”, включеність “у систему ідеальних компонентів культури”³. Воно важливе в представленні імені домінантного референта, розкритті змісту тексту, його прихованих значень; воно – семантична основа і кодування, і декодування художнього дискурсу, бо він сприймається через призму освітлення, яке здійснюється саме цим словом.

І хоча вибудова значень тексту не може обмежитись однією чи кількома мовними одиницями (нехай і стрижневими), дібране автором слово, що сконденсовано репрезентує зміст дискурсу, лексема, у світлі якої сприймаються інші мовні одиниці чи сформовані ними семантичні відеоряди, є лінгвоодиницею, здатною маніфестувати весь текст (з іншого боку, значущість ключового слова завжди розкривається на фоні сприйняття всього тексту, бо статус “ключового” вимагає фону – текстових параметрів, які “формують” його саме таким).

Ключове слово відзначається динамічністю, відкритістю й водночас семіотичною нестабільністю, містить у собі онтологічну заданість змісту (що є зображене в тексті?). Воно є смисловим орієнтиром, який дозволяє читачеві розглядати текст як певну ієрархію

¹ Форма *хрестик* акцентує не стільки на розмірах хреста, скільки на пресупозиційному змісті, підтриманому в тексті внутрішньоформним значенням указанного словесного ряду.

² Стефанік В. Камінний хрест // Стефанік В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 76.

³ Слепнева М.И. К проблеме историзма концепта (лексема *vergi* как выражение идеи нравственности в “Опытах” Мишеля де Монтеня) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика. – Вып. 1. – Ч. 1. – 2007. – С. 58.

значень, що у функціональній взаємодоповнюваності конститує його цілісність. Це слово включене в ретроспективні й проспективні відношення тексту. Воно є прагматично значущим, бо сприяє вираженню комунікативних стратегій і тактик, зашифрованих у дискурсі.

ВФ такого слова не може містити всього багатства його лексичного значення, однак вона, пропускаючи крізь себе первинний внутрішньоформний смисл тексту (= його внутрішню форму – глибинний зміст), актуалізуючи його, є точкою поєднання різних моментів буття тексту.

Розкриємо роль внутрішньоформної номінації у творенні художнього образу на матеріалі новели В. Стефаніка “Вістуни”¹.

То будуть старі, бідні вдови, або їх внуки, або старі діди, що коло своїх дітей і туляться, і чують щодня, який вони тягар у хаті, або то будуть молоді жінки з малими дітьми, їх чоловіки покинули і десь у великім місті за них забули. Вони будуть іти чередою в поле... і будуть розходитися по сивих монотонних стернях, діти будуть шукати колосся, а старі тамтогорічних ковіньок.

Так починається новела.

Поза текстом ВФ слова *вістуни* – “ті, що вістують” (без конкретної вказівки на суб’єкт чи об’єкт дії); у тексті назване внутрішньоформне значення уточнюється суб’єктно-об’єктними відношеннями: кінцівка новели, сконденсовано повторюючи вступ, конкретизує внутрішньоформну дескрипцію вказівкою на те, що саме вістують вістуни:

*В селі вони подибаються – і бідні вдови, і їх внуки, і діди, і молоді жінки, що їх чоловіки покинули, – всі з ковіньками і зі сніпками колосся. Вони вістують, що осінь приходить*².

На перший погляд, ключова внутрішньоформна номінація в тексті є лише формально-композиційним засобом, однак зводить функцію ВФ слова *вістуни* до своєрідного текстового обрамлення – свідомо звужувати параметри її семантичного розгортання. ВФ заголовного слова – семантичний стрижень новели: зміст її розгортається навколо значення, закодованого у ВФ цього слова (хто такі вістуни і чому їм приписується така ознака?).

Розглянемо глибше виділені сегменти.

¹ Стефанік В. Вістуни // Стефанік В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 107.
² Там само. – С. 109.

Кінцівка твору хоча й містить перелік осіб, кваліфікованих автором (і селом) як *вістуни*, що представлені в першому сегменті, смислове навантаження їх неоднакове.

Початок тексту (*то будуть старі, бідні вдови...*) окреслює ту референційну сферу, яка буде предметом опису. Кваліфікативна внутрішньоформна оцінка поки що залишається в підтексті, лише імпліцитно можна виводити: “вістуни – то будуть старі, бідні вдови...”, – включаючи заголовок і його ВФ безпосередньо в семантичну структуру першого висловлювання.

Закінчення тексту, актуалізуючи внутрішньоформну ознаку, підтекст переводить у сферу оприявленого: читач не лише знає, хто діяв у тексті, але й розуміє, чому внутрішньоформну ознаку (і саме цієї номінації – *вістуни*) використано для позначення згаданої категорії людей.

На початку новели *вістуни* не виступали знаком осені, тобто не мали такого узагальнювального характеру, який передбачає “знаковість” імені; при сприйнятті тексту в цілому виділена номінація видозмінює значення – відзначається й узагальненістю (*вістуни* – “ті, що вістують”), і конкретністю (“вістують прихід осені”).

Аналізовані сегменти мають і спільне:

1) характер повідомлюваного в них розкривається через напередзнаність того, що повинно відбутися в тексті, через деталізацію ситуаційного розгортання (шлях і дії вістунів, їх “часова” поява закріпилися у свідомості односельців унаслідок багаторазового повторення, доки, нарешті, саме ця ознака не стала визначальною в номінації (=ВФ) для узагальненого позначення *бідних вдів, дідів* тощо);

2) і перший, і другий сегменти містять характеристики, що зближуються завдяки наявності імпліцитних спільних сем: “страждання”, “горе”, “голод”, “холод”, “покинутість”, “зайвість”;

3) обидва сегменти є структурними компонентами тексту, що формують семантичну “картину” *сивої монотонної стерні*, яка не лише об’єднує час / місце дії героїв, але й виступає своєрідною рельєфною зоною, посередництвом якої акцентуються зовнішні дії і внутрішні почування героїв, тобто розкривається, хто такі вістуни і що виділяє їх з-поміж інших?

Простір, позначений вербальною одиницею (*стерня*), умовно може членуватися на окремі, не зовсім чітко окреслені відрізки (напрямки пошуку колосків і “ковіньок”, вибрані учасниками дії).

Автор (розповідач) не зосереджує увагу на кожному з напрямків, імовірних у “просторі” стерні: він вибирає лише той, у якому пішов дід з онуками.

Погляд автора-спостерігача тримає героїв на різній відстані від уявної точки відліку, що дозволяє побачити й зовнішні дії героїв, і при наближенні до них прочитати (чи “підслухати”) їхні думки, міркування про наболіле: зовнішня вербальна форма викладу в дискурсі нерідко переростає у внутрішню, переривається включенням мовлення реальних “текстових” осіб у “внутрішню” мовну партію одного з героїв, знову продовжується, щоб згаснути, коли автор зосереджує увагу на іншому учасникові дії.

Думки мовців змінюються, їх інтенції диктуються віком, досвідом, сімейним станом, проте первинно визначена смислова “карта” стерні незмінна: вона *гола, непривітна, колюча, сіра (сива), монотонна*, асоціюється з долею, життям тих (=вістунів), що, гнані нуждою, опинилися на цій осінній пустелі.

Однак *стерня* “дисциплінує”. Люди ішли “чередою в поле”, а тут, на стерні, умовно визначали маршрути пошуку.

Ці напрямки (в яких розтікалися вістуні) у тексті подаються узагальнено: наприклад, дід – “коло межі”, “Оксана піде серединою ниви”, а “хлопці почнуть шукати дуч по полю, керничок ясних і батіжків та ножиків, загублених пастухами”¹, тобто діти по-своєму піддаються “владі” стерні, не маючи свого окресленого шляху. Структура їх дій визначається віковими (“хлопчачими”) інтересами, і село поки що зважає на це:

– *Мой-ня, а ви чому Оксані не помагаєте, а їсти хочете? Ідіть трошки коло неї грайтеси, бо єї скушно*².

Може здатися, що таке розчленування ниви є лише спробою автора реалістично передати певний фрагмент буття героїв, однак у тексті, на нашу думку, кожний “освоєний” сегмент на монотонній сивій площині набуває символічного значення.

Він уособлює одноманітне сіре життя вістуну, який вибрав відповідний шлях, надіючись досягти мети, особи, яка (зрештою,

¹ Стефаник В. Вістуні // Стефаник В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 108.

² Там само. – С. 109.

завдяки саме цій стерні як сутнісній кваліфікації художнього буття) набула вказаної вище диференційної ознаки з боку села (не-вістунів, газд, тих, хто має відносно забезпечене життя). Через нестачу матеріальних засобів до існування й необхідність хоч якось їх покращити в період (осінь, післяжнив’я), коли польові межі стираються, вістуні змушені скористатися “правом” повторного обстеження піль.

Підставою для розгляду кожного “напрямку” – умовно визначеної площі стерні – у символічному ключі є і те, що автор роздумами діда виходить на ширші життєві узагальнення, ніж звичайний збір колосків і “ковіньок”.

Дід думає про себе, свою життєву дорогу, міркує про майбутні шляхи онуків (а хіба вони, їх дороги, не починаються на таких монотонних стернях, невизначених напрямках дитячих стежин?):

– *Коби-м не вмер ще доти, доки хлопці підростуть, то мала би щестє (жінка. – М.Г.), бо я тото усе межі люди розтрутив, аби робило само на себе, а дурна жінка – що вона знає? – лише плакати! Я би тото справив на дорогу ліпше за неї...¹.*

Роздуми діда формують вторинний, прихований пласт буття героїв, який не може розкритися повністю, бо спроектований на реалізацію майбутнього, закладеного в сьогочасі й закодованого у ВФ ключового слова.

Автор-спостерігач націлює на такі висновки й добором кольористичної лексики, й описом праці Оксани (“згодом зачнуть їй поперед очі бігати жовті або сині плями...”²), і характером співу дівчинки, який вона намагалася “з дряхою непевністю” підтримати, й безпосереднім зближенням будяка й життєвої дороги онуки: *будяк – кулачок – життя*:

А як прийде до краю (Оксана. – М.Г.), то сяде собі на пільній доріжці і підіпре голову таким дуже маленьким кулачком, як головка бодяка що буде над нею шуміти тихеньке пророцтво її цілого життя...³.

Пророцтво – це буття в потенційному його вияві. Воно не завжди й не обов’язково збувається, проте в наведеному тексті фактично узагальнює те, що розгорталося на монотонній колючій

¹ Стефаник В. Вістуні // Стефаник В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 108.

² Там само.

³ Там само. – С. 109.

стерні: *пільна доріжка* – лише перехідний момент між безформними дорогами й невизначеними “напрямами” стерні та майбутнім життям (=дорогою) дитини, означеної внутрішньоформним словом “вістун” (що втішного напроорокує будяк – кулачок? Очевидно, те, що цій ручці, цьому кулачкові судилася велика й тяжка праця. Де? На пустирищах і стернях людського життя – там, де росте будяк і реалізується його “силове” поле).

Вістун – це “той, що вістує”. Зовнішній вияв цього вістування в тексті – осінь (*Вони вістують, що осінь приходить*), внутрішній, глибинний – проектування майбутнього, закладеного в теперішньому моменті буття героїв, це “тихеньке пророцтво”, яке розкривається завдяки ВФ ключового слова.

У поетико-моделювальному просторі художнього тексту внутрішньоформна номінація не лише означає певний денотат, а й виступає знаком, через який читач здатний по-новому релятивізувати значеннєву систему тексту, окреслювати в ньому імплікаційно значущі елементи. Ці мовні одиниці можуть бути маргінальними стосовно центрального текстового топіку, вони не завжди є стрижневими в сюжетно-композиційній основі тексту, однак завдяки художньо-образній “зорієнтованості” на них внутрішньої форми контрольного слова, включенню внутрішньоформної номінації в комунікативно-мовленнєву стратегію мовця стають важливими в розкритті глибинного змісту тексту, оприявленні його прихованих значень.

Істотна властивість ВФ слова виступати центром образу, прокладати в тексті асоціативно-образні вісі вмотивовує здатність внутрішньоформної номінації індукувати значення за рахунок семантичної “монтажності”¹ різноsegmentних елементів, по-різному спрямованих на реалізацію комунікативно-прагматичного потенціалу тексту. Такий синтагматично-комбінаторний “характер” внутрішньоформної номінації формує мисленнєво-образні деривати, здатні по-новому репрезентувати зміст, перерозподіляти значущість референційних segmentів, наявних у тексті, а отже, виступати важливим засобом творення образів і їх аксіологічної характеристики.

¹ Див. аналогічне про гру форм словозміни: Брусенская Л.А., Курочкина Л.В. Интенциональное использование грамматических форм существительных в современном русском языке // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 75.

Так, у новелі В. Стефаніка “Лесева фамілія”¹ ключовою є заголовна номінація, значеннєва наповненість якої великою мірою формується етимомом²: у центрі нарративної інтриги – сім’я³.

Серед багатьох компонентів значення “згаслої” внутрішньої форми лексеми “сім’я” важливими є імплікаційні, які можна сформулювати як “усталеність”, “узвичаєність”, “єдність”, “взаєморозуміння”, що орієнтують на імплікаційно значущі ситуації⁴, здатні актуалізувати картини (стосовно поняття *сім’я*), мотивовані “знанням про світ речей і подій”⁵, тобто досвідом читача, умінням прогнозувати розвиток сюжету.

Виділені імплікаційні значення наявні і в аналізованому тексті, однак вони включені в такі інтегральні характеристики персонажів, які нівелюють конвенційне внутрішньоформне значення: семи “звичність”, “постійність”, “усталеність” продукуються висловлюваннями, спрямованими проти сім’ї. Порівняймо:

1) *Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і ніс до коршми. Не ніс, але біг...*

2) – *Ого, вже біжить з бахурами, бодай же сте голови поломили! Коби забічи до коршми, бо як допаде, та й знов буде рейвах на ціле село...*⁶

Як бачимо, дії чоловіка й дружини з дітьми є повторюваними, звичними для них і оточення. Вони готують у свідомості читача ланцюг відповідних у таких випадках передбачень, що реалізуються в комунікативно-стандартних ситуаціях.

Однак за побутовизмом зображеної картини, за певною мірою стереотипністю породжуваного конфлікту (*Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю*) у тексті приховані ширші узагальнення. Згадані імплікаційні нашарування внутрішньої форми заголовної номінації спочатку “порушують” нейтральний характер її

¹ Стефанік В. Лесева фамілія // Стефанік В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 38–40.

² Фамілія (лат. Familia – сім’я) – заст. Рід, родина, сім’я (Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1974. – С. 36).

³ Поза контекстом вказане слово нейтральне, хоч інформаційно-конотативна його сфера окреслюється знаками “добре” – “погано” з різною мірою вираження градаційності оцінки.

⁴ “У значущій ситуації один факт потрібний для того, щоб настроїти свідомість читача на інший” (Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. – С.-Пб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – С. 22).

⁵ Там само.

⁶ Стефанік В. Лесева фамілія // Стефанік В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 38.

семантичного наповнення, окреслюючи (на окремому часовому зрізі) її семантику як аксіологічно нестійку (Хіба це сім'я? Хіба у ній таке повинно бути?), а потім (опосередковано) вводять у ту просторово-часову концептосферу, де домінантним стає не поняття *сім'я*, а *рід*, *родина*, означене автором як *фамілія*¹.

Таким чином, імплікаційні внутрішньоформні значення в художньому тексті здатні виходити за межі референційних фрагментів, які вони первинно означували. “Діалогізуючи” з лексичним значенням слова, текстом у цілому, внутрішньоформні прирощення можуть сприяти концептуалізації і тих ознак референта, які не завжди наявні в інтенціоналі імені контрольного слова (у наведеному прикладі – імені *фамілія*).

Семи “стабільність”, “єдність”, “взаємопідтримка” та інші, проектуючись у семантичний простір заголовного слова, показують, що й тут “звиклість” дій персонажів (*своїм звичаєм, знов*) вступає у суперечність із тим, що повинне би характеризувати родину й рід.

Зображуючи сторінку із життя окремої сім'ї, В. Стефаник не дарма назвав твір не *сім'я*, а *фамілія*. Розширюючи референційний простір того, що означувалося внутрішньою формою імені, автор не лише збільшив обсяг компонентів актуального й віртуального значень, пов'язаних із внутрішньоформною номінацією (поняття *роду* ширше, ніж *сім'я*; воно включене в дещо інші значеннєві, аксіологічні, метафорично-символічні пресупозиційні блоки). Він, акцентуючи на, сказати б, етично-моральній маркованості поняття, закодованого в “стертій” ВФ слова, показує знаковість події, що відбулася, її симптоматичність (порушення героями духовно-християнських констант). А найголовніше – її непроминуцтво у часі й просторі:

– *Діти, діти, що мемо робити? Тото-м вам постелила сьогодні на увесь вік! І пірнете, та слави не збудетеся! Не годна я цього за вас відмолити...*².

У цьому сегменті не використано внутрішньоформної номінації, не оприявлено безпосередньо внутрішньоформного значення (*сім'я* як така відсутня), однак імпліцитно смисловим стрижнем висловлень є значення, що втілюються в когнітивно-емоційній стру-

¹ У с. Русові, де народився В. Стефаник, номінацією *фамілія* позначається не *сім'я*, а, власне, *рід*, *родина*.

² Стефаник В. Лесева фамілія // Стефаник В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 40.

ктурі з домінантою *фамілія*. Ланцюг смислових конверсій, пов'язаних із названим словом, складниками яких були і внутрішньоформні семи, повертає читача до думки, що трагізм ситуації – у неможливості нівелювати артикульоване подією, скріпити те, що втратило ознаку неперервності.

Мається на увазі не лише значення, пов'язані гіпонімічно-гіперонімічними відношеннями (*сім'я – родина – рід*, що є взаємозалежними і взаємомодельовальними), а образ світу родини як “образ безперервного творення”¹, що імплікується і внутрішньоформними семами. Цей образ у тексті полізначеннєвий, різноцентричний. Він формується співдією всіх елементів семантичної структури тексту й насамперед – його комунікативним виміром: інтенції і дії комунікативних партнерів різноспрямовані. Орієнтиром для чоловіка, глави сім'ї, є дорога до корчми як межі “іншості”, крізь яку він проходить, перевтілюючись у різні духовні образи: *зłodія* (...*украє від жінки трохи ячменю*), *марнотратника* (– *Ой не тікай, ой не біжи, не розноси мою працю з-межи дітей!*), *дітозреченця*, що в погрозах і прокльонах артикулює значення, яке реідентифікує традиційне співвідношення *батько – діти – сім'я*: – *Ого, вже біжить з бахурами, бодай же сте голови поломили!* (с. 38) – ... *Та я тебе і бахурів твоїх повішию!* (с. 39).

Орієнтиром для дружини й дітей також є названий концепт, однак імпліцитно кваліфікований ними як табу. Лексема *корчма* потенційно продукує негативне, “заборонене” смислотворення; у свідомості жінки вона аксіологічно орієнтована на від'ємний знак.

Оскільки текстуальні смислообрази *корчма*, *дорога до корчми* базуються насамперед на імплікаційних концептуальних зв'язках, що по-різному стандартизують ситуацію (виявляючи різне аксіологічно-прагматичне означення її), здавалось би, той комунікативний партнер, що глибше проймається репутацією сім'ї, виявляючи більше турботи про її майбутнє (дітей), повинен би не допустити руйнування безперервного духовного творення образу родини – вчасно зупинитися, не виводити негативу теперішнього часового зрізу у сферу майбутнього, тобто не провокувати дітей на порушення Божої заповіді.

¹ Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – С. 81.

Бо навіть ті, на очах у кого відбувається дійство батькознування (*рейвах на ціле село*), навіть свідки події, для яких корчма – не в ряді заборонених явищ (з корчми вибігло кілька людей), бачачи наругу, виявляють осудження:

– *Мой, та же цього ще ніхто не видів, відколи світ! Аді, як б'ють, ще цицка коло рота не обісхла. Покаяніє на увесь мир!*

*Хлопці били як скажені, а Лесь і Лесиха стояли закаменілі, покервавлені і не рушалися з місця*¹.

Імплікаційні внутрішньоформні семи наявні і в цьому сегменті, але вони, певною мірою трансформуючись, видозмінили асоціативно-образну вісь художнього моделювання – виділяють риси денотатів, які найбільше здатні їх маніфестувати.

Семи “стійкість”, “єдність”, “узвичаєність” (*стояли закаменілі, не рушалися з місця*), виступаючи засобом образотворення, ніби замикають буттєве коло сім'ї (*Лесь і Лесиха поруч, закаменілі*). Однак, формально об'єднуючи окремі складові значення, вербалізованого в лексемі *сім'я*, вони сприяють руйнуванню ланцюга духовного оновлення, що конституює образ родини як образ безперервного творення.

Як бачимо, не тільки “жива”, яскраво виражена ВФ слова (*каменіти, камінний хрест, задеревіти, вістуні*), а навіть імплікаційні семи втраченого внутрішньоформного значення в художньому тексті здатні ціннісно маркувати інформацію; включаючись у підтекстові асоціативні зв'язки, виявляти нові відтінки значення, сприяти в певному контексті процесам семантизації чи ресемантизації.

Внутрішньоформна номінація в художньому дискурсі – це слово-образ, що формує асоціативно-образні макро- й мікрополя, виявляє комунікативно-прагматичні настанови автора, інтенції внутрішніх адресатів. Опредметнюючи й ускладнюючи певне значення, ВФ слова сприяє “гібридизації” змісту: при зближенні різнохарактерних семантичних площин утворюються відтінки, які по-новому “висвічують” грані традиційно маркованого денотата.

Виступаючи своєрідним скріпом сегмента, ВФ семантично вагомого, контрольного слова проектує своє значення (передусім через ключову, заголовну лексему) на весь текст, виявляючи його невичерпні образні глибини.

¹ Стефанік В. Лесева фамілія // Стефанік В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 39.

3.6. ВНУТРІШНЬОФОРМНА ПРОГРЕСІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглядаючи теоретичні і практичні питання лінгвістики тексту, учені звертають увагу на жанрово-стильові й комунікативні параметри тексту, особливості вияву його основних категорій та ін.

При розкритті окреслених питань до уваги беруться різні типи групування мовних одиниць, лексична сполучуваність і контекст, а також багаторівневий характер формування значення слова¹, його системні зв'язки й нові парадигми дослідження, зокрема комунікативна, когнітивна, культурологічна.

Однак який би аспект не був домінуючим при аналізі художнього дискурсу, важливо виявити в ньому приховані значення, одним із засобів вираження яких є ВФ слова.

Урахування її семантичного наповнення сприяє, на нашу думку, розкриттю естетичного потенціалу значення слова в художньому тексті, виявленню його ролі у створенні “словесно-художнього образу”², у формуванні семантичної прогресії. “Роль слова в художньому творі у процесі створення художніх образів неоднопланова. З одного боку, слово входить у національно-мовну систему, маючи постійне значення, на яке спирається письменник, з другого, у художньому тексті воно звернуто до того світу дійсності, який створюється або відтворюється в художньому творі. Цією неодноплановістю зумовлюється образність слова... Лексичне значення слова в щоденному мовленні не передає всієї повноти змісту думки. Це положення переконливо довів О.О. Потебня, чітко розмежовуючи найближче і найдалше значення в слові...”³.

Спираючись на праці О. Потебні, В. Виноградова, І. Ковалика, Р. Будагова, Л. Щерби та інших учених, дослідники акцентують на естетизації слова в художньому тексті, набутті ним “відповідної настроєвотворчої сили”⁴, підкреслюють необхідність вивчення всіх

¹ У широкій сфері значення виділяються різні рівні й аспекти. Проблема стратифікації “семантики включає не тільки диференціацію рівнів семантичного змісту, але і взаємозв'язок різних сторін семантики як складного цілісного об'єкта” (Бондарко А.В. Категоризація в системі функціональної граматики // Вопросы филологии. – 2006. – № 1 (22). – С. 22–23).

² Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вища школа, 1984. – С. 18–19.

³ Там само.

⁴ Там само. – С. 19.

мовних засобів, що функціонують “у словесній структурі художньої тканини твору”¹.

Матеріал нашого дослідження показує, що в художньому тексті ВФ слова не лише спрямовує думку читача в напрямі текстотворення – породження індивідуального мисленевого утворення, що репрезентує авторський текст; вона сприяє вираженню емоцій, які “є мотиваційною основою свідомості і мовної поведінки”² особи, складником “парадигми категоріальних емоційних ситуацій”³. ВФ слова здатна “переключати” читача на іншу емоційну і смислово-віху; змінюючи його очікування, яке відкриває нові контури оприявленого змісту, вона може виявляти ще одне русло художньої інформації.

Так, в інтродуктивній частині притчі О. Говди “Прокляття любов’ю до...” внутрішньоформне слово *подорожній* (своєрідний семантичний скріп сегмента), підсилюючи семантико-словотвірні зв’язки з лексемою *дорога*, сприяє актуалізації стандартної, здавалось би, ситуації:

Дорога в село стікала з пагорба. Постає подорожнього з’явилася на ній якраз у ту мить, коли малиновий диск сонця почав ховатися за горизонт. Здавалося, наче “чоловік вийшов” зі світла, зробив крок уперед і опинився на пагорбі над селом. Здається усіяке...⁴

Виділена номінація є стрижневою в структурі сформованого текстом кореферентного ряду, проспективно зорієнтованою. Вона не лише “вводить” особу, що позначає, у дискурсивний часопростір (це ми бачимо вище), а й виступає в ньому значенневою базою семантичної прогресії. Внутрішньоформне значення (“той, що йде по дорозі”) завдяки елементам кореферентного ряду динамізується, збагачуючись у тексті додатковими смисловими прирощеннями, включаючись у нові асоціативно-образні поля (пов’язані з кореферентами), сприяючи актуалізації, “впізнаванню” нових ситуацій. Порівняймо:

Подорожній – чоловік – чужий – не злодій – незнайомець – чужинець – гість – несподіваний гість – людина, що пускається в

¹ Там само. – С. 21.

² Шаховский В.И. Лингвистика эмоций // Филологические науки. – 2007. – № 5. – С. 3.

³ Там само. – С. 4.

⁴ Говда О. Прокляття любов’ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 84.

дорогу на власних ногах – бідний чоловік – той, що не скидається на пияка чи волоцюгу – якийсь подорожній – схоже, добрий чоловік – певно, хворий – такий, як усі (= ті, що просяться на ночівлю, що не мають грошей; від яких “не одчепишся потім”)¹.

Особливістю цього кореферентного ряду є те, що:

1) його утворюють різні за структурно-семантичною характеристикою, повнотою маніфестації стрижневого внутрішньоформного значення мовні одиниці;

2) у ньому наявні лексеми з яскраво вираженими внутрішніми формами (*не злодій, не волоцюга чи пияк, незнайомець, чужинець*), які утворюють у тексті своєрідне внутрішньоформноцентричне мікрополе. Кожен із його елементів, по-різному “декодує визначеність референта, відносячи його до певного класу об’єктів, пояснює референтний зв’язок між представленим референтом та його вербальними репрезентантами”², виступає водночас засобом образотворення, своєрідним мислеобразом, визначає характер сприйняття окремих фрагментів тексту, допомагаючи відповісти на запитання: хто є цей *подорожній* і чому отримує саме таку кваліфікацію?

Наведений фрагмент ідентифікаційно-кваліфікативного ряду з вершиною *подорожній* дає можливість читачеві “на основі власного досвіду передбачити розвиток ситуативних обставин”³, настроїтись на можливий хід подій у тексті й нові оцінні характеристики особи, означуваної названими лексемами.

Стабільність авторського тексту й змінність творчих актів свідомості читача сприяють тому, що твір є інтерсуб’єктивно значущим і водночас глибоко особистісним: кожний етап його пізнання виявляє те, що не завжди було передбачуваним, бо текст як дискурс не можливо охопити зусібіч; він розкривається “тільки у низці послідовних і перехідних виглядів”⁴, а це впливає і на ВФ слова; вона є стабільною (ядро найближчого етимологічного значення) і водночас змінною (його периферія), виявляючи різні ступені семантичної насиченості. Через ВФ слова контури пізнаваного отриму-

¹ Говда О. Прокляття любов’ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 84–85.

² Куриляк Л.П. Кореферентність у сучасному українському текстотворенні: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2004. – С.13.

³ Азнабаева А.А. Языковая перспекция. – Уфа: Ред.-изд. центр Башк. ун-та, 2000. – С. 28.

⁴ Інгарден Р. Про пізнання літературного твору // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 147.

ють неоднакову значущість; ВФ слова може містити відтінки, які стали її пізнішим нашаруванням, і первинний, уже “забутий” зміст, суміщати декілька суперечливих смислів, що в дискурсі окреслюють протилежні напрямки смислового розвитку й моделюють нові аксіологічні топоси.

Повернімося до аналізованого кореферентного ряду, уточнюючи модель особистісних рис подорожнього (тих, які виділяють у ньому наратор і / чи співбесідниця):

Чоловік поволі наблизився до першої оселі і зупинився, стомлено спираючись на стовпчик хвіртки... Інтелігентні риси обличчя подорожнього випромінювали спокій, а сірі очі дивилися на світ лагідно і вдумливо. І тільки одне псувало загальне враження – незважаючи на пізню пору, чоловік був взутий у кімнатні тапочки на босу ногу¹.

Характеристику зовнішності подорожнього в тексті доповнює поношене пальто незвичайного покрою (“поли його сягали аж до щиколоток, а замість коміра був припасований каптур”²) – і центральний образ, означений внутрішньоформною номінацією, набуває візуальної завершеності. Однак кваліфікація об’єкта до кінця не здійснена. Отримана інформація не дає змоги читачеві взаємопов’язати поки що семантично віддалені блоки: заголовне словосполучення і виділені фрагменти кореферентного ряду.

ВФ слова на цьому етапі аналізу тексту читачем ще не виявляє йому свого смислового / символічного наповнення. Вона ще не “вийшла” за межі свого константного значення, не включена в символічно-образну і, можливо, архетипічну³ розбудову тексту (адже “символи зберігають у собі, конденсують у згорнутому вигляді глибинні... програми текстів і сюжетів”⁴, як наголошував Ю. Лотман, вони є “механізмом пам’яті культури”, “посередником між синхронією тексту і пам’яттю культури”⁵).

Зрозумілим для читача, завершеним, логічно й семантично вмотивованим аналізований текст, що характеризується кризь приз-

¹ Говда О. Прокляття любов’ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 84.

² Там само.

³ Большакова А.Ю. Теория архетипа на рубеже ХХ–ХХІ вв. // Вопросы филологии. – 2003. – №1 (13). – С. 37–47.

⁴ Волкова Е.В. Пространство символа и символ пространства в работе Ю.М. Лотмана // Вопросы философии. – 2002. – № 11. – С. 152.

⁵ Там само.

му внутрішньоформного значення ключового слова, стає тоді, коли наведений кореферентний ряд доповниться дескрипціями¹, які безпосередньо не названі в тексті, однак вичленовуються з його фрагментів.

Розглянемо:

1) – *Що це у вас з долонями?*

Чоловік подивився на свої руки. Рани знову кривавили...

– А, це... дрібниця, – відказав він... – Старі рани відкрилися... Певно, погода мінятиметься. Не звертайте уваги² (“Той, у кого кривавлять старі рани”).

2) *Господар був так втомлений своєю працею, що навіть не відчував, що його сні підглядає хтось інший...*

Коли гість торкнувся снів дітей, то аж зажмурився мимохит’ – стільки світла і яскравих барв хлюпнуло на нього...³ (“Той, хто підглядає чужі сні”, “той, хто торкається чужих снів”).

Сформульовані дескрипції, що доповнюють семантику кореферентного ряду, особливо останні, є важливими віхами в “передбачувальній”, смислотвірній діяльності реципієнта, у пошуку ним відповіді: *Ким насправді є подорожній? Хто він такий? Яку дорогу обрав у житті чи якою дорогою мусить пройти?*

Остаточна відповідь на ці й аналогічні запитання закодована в дескрипціях, маніфестованих заключними фрагментами тексту:

Подорожній тихо підвівся і вийшов за ворота.

Він любив їх усіх. І добрих, і поганих... Вони забули про нього і більше не впізнавали. Тож йому не залишалося нічого іншого, як бродити світом від оселі до оселі, чекаючи того останнього дня, коли Він краце за всіх адвокатів світу зможе захистити їх перед обличчям свого батька. Їх – проклятих найстрашнішим прокляттям: ЛЮБОВ’Ю ДО САМИХ СЕБЕ...⁴.

¹ Дескрипції – це “синтетичні або аналітичні описові одиниці, що здійснюють номінативно-референційну функцію власного імені й використовуються для кваліфікації денотата за певною (постійною / ситуативною, одиночною / комплексною) ознакою, виділяючи його з-поміж інших об’єктів” (Бабій І.О. Комунікативно-прагматичні параметри дескрипцій у текстах “малої прози” кінця ХХ – початку ХХІ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 17).

² Говда О. Прокляття любов’ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 86.

³ Там само.

⁴ Там само.

Наведений текст значеннево фокусують такі семантичні конструкції: “той, хто любить усіх”, “той, хто не завжди впізнаваний і належно пошанований”, “той, хто зможе всіх захистити перед обличчям Свого Батька” = Спаситель = Месія = Син Божий = Учитель. Значення останніх номінацій виявляється імпліцитно – через інтертекстуальність, знання біблійного тексту, розуміння “моделей, за якими можна пояснювати шляхи формування ланцюгів символічних значень”. Адже, “утворюючи смислові грона, біблійна символіка пов’язує повноту значень біблійних образів у єдину... концепцію паралельності природного і апокаліптичного світів, даючи можливість для прочитання Біблії як екзистенційного коду буття”¹.

Урахування цього допомагає зрозуміти й імпліцитні змістові віхи в художньому тексті відповідної тематики, взаємопов’язати значенневі топіки, “впізнати”, на перший погляд, концептуально не значущі мовні одиниці, що лише тепер, після включення їх у смислову матрицю тексту, у культурологічний, біблійно-герменевтичний дискурси, стають “відкритими”, виявляючи повноту смислових нашарувань. Наприклад: символічно-архетипічний образ *дороги* (таку кваліфікацію він отримує лише після смислового “узгодження” всіх фрагментів тексту, важливими значенневотвірними елементами якого є внутрішньоформні лексеми); образ *подорожнього*, маніфестований дескрипцією, “той, що *наче* вийшов зі світла” (земна, буденна дорога стала для нього продовженням “сонцесайної”, небесної, світлої, і первинне, текстуально вмотивоване “здавалося, *наче* чоловік вийшов зі світла” з двома дискурсивними маркерами набуває ствердно-прогностувального характеру – “той, хто вийшов зі світла”).

У процесі декодування тексту заповнюються семантичні лакуни в елімінованій² заголовній текстовій частині, виразно окреслюється наскрізний семантичний внутрішньоформний ланцюжок. Порівняймо два сегменти тексту:

1) “Прокляття любов’ю до...”³;

¹ Лановик З.Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературного дискурсу): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2006. – С. 24.

² Негрышев А.А. Прагматика новостного газетного заголовка: механизмы преобразования информации в системе заголовок-текст // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 2006. – № 1. – С. 105.

³ Говда О. Прокляття любов’ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 80.

2) ...він краще за всіх адвокатів світу зможе захистити їх перед обличчям свого батька. Їх – проклятих... *любов’ю* до самих себе...¹.

Заголовок (хоч і сильна позиція тексту²) не виявляє при первинному його сприйнятті фокусувально-прогностичної функції, не формує центрально-топіковий напрямок прочитання тексту. Він є багатозначним, семантично суперечливим, полівалентним. Лише після проходження читачем основних змістотвірних точок тексту, зокрема й значеннево вагомої кінцевої частини притчі (сегмент 2), заголовок дешифрується (стосовно цілого тексту заголовок виконує номінативну функцію і ретроспективно-рематичну. У процесі знайомства читача з текстом він трансформується з індексального знака в знак умовний, а згодом – у мотиваційно-умовний³).

Важливу смислотвірну функцію в цьому процесі відіграє розділовий знак. Три крапки тут, у передтексті, як і в кінці завершальної частини притчі, – не лише акцент на відкритості й поліфонічності тексту, але й указівка на його своєрідне семантико-дискурсивне обрамлення, оскільки в цьому розділовому знакові, як і, зрештою, в інших, закладена “емоція тексту, яка часто розташована всередині його логіки. Аналогічно до того, як сама думка часто має своїм джерелом емоцію, синтаксис може визначати зміст речень, теорій і ідеологій”⁴.

Як творець і носій образного змісту, ВФ слова у свідомості читача є багатошаровим утворенням, яке, взаємодіючи з текстом, актуалізує різні відтінки свого значення. Особливістю ВФ слова є те, що вона здатна синтезувати “розірвані” в тексті семантичні ланцюжки, “притягати” ті відтінки значень інших слів, які узуально не перетиналися із внутрішньоформним значенням.

Збагачуючись семантичним “відблиском” текстових мовних одиниць, ВФ слова виконує **алюзійно-імплікаційну** і **стратегічно-виражальну** функції.

¹ Говда О. Прокляття любов’ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 84.

² Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории. Аналитический минимум. – М.: Ось-89, 2005. – С. 92.

³ Там само. – С. 92–94.

⁴ Россман В. Техники пунктуации: знак препинания как философский метод // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 75.

Використовуючи семантичний корпус “помежових” значень, вона збагачує власне русло образотворення, допомагає читачеві коригувати смислові віхи-сигнали, заковані в тексті.

Генерація художнього змісту здійснюється завдяки комплексній взаємодії психолого-семіотичних механізмів пошуку смислу текстової інформації, і внутрішній формі слова в цьому процесі відводиться роль одного із засобів включення наявної інформації в нову кодову систему, оприявлених відношень – в іншу структуру, наявного, уже сприйнятого образу – у ще одне образотворче мікрополе.

Спираючись на звукову (графічну) і логічну форми, спрямовуючись у світ реального буття і у світ ідей, внутрішньоформний образ містить “риси індивідуальної, випадкової речі” й “риси ідеї”. “Він є оречевлювана ідея й ідеалізована річ”¹. А це означає, що цей образ може базуватися на широкому предметно-ідейному “буттєвому” матеріалі, по-різному його актуалізуючи.

Образ, що зорієнтований на внутрішньоформну ознаку як несуттєву характеристику предмета, у свідомості мовця “ніби втрачає логічну стійкість”², однак залишає за собою здатність “підсвічувати” своїм значенням інші образи – ті, що мають логічну основу, і ті, що позбавлені її.

Внутрішньоформний образ, що базується на сутнісній конститутивній ознаці предмета, чіткіше зберігаючи його “контури”, надає всьому сегменту внутрішньоформного предметного значення, тобто стає важливим засобом його експліцитної чи імпліцитної характеристики.

Таке вицленування ознак предмета є умовним, однак воно показує, що, незалежно від характеру концептуальної ознаки, на якій базується образ, від ступеня вираження в ній “логічного” й власне образного, цей образ, спираючись на всю семантичну структуру внутрішньоформного слова, завжди діалогізує із сегментом, в якому функціонує мовна одиниця, з іншими – не “внутрішньоформними” – образами, тобто внутрішньоформну прогресію можна розглядати і на логічному, і на образному рівнях: *образ, побудований на ВФ слова, перебуває в русі й готовий до переходу в інший образ*. Порівняймо: *дорога – подорожній – стодола з пахучим*

¹ Шпет Г. Эстетические фрагменты // Шпет Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С. 445.

² Там само. – С. 446.

сіном, де гостеві запропонували нічліг (наведений семантичний ланцюг увиразнюється завдяки пресупозиційним знанням про місце народження Сина Божого, тобто через включення значення внутрішньоформного слова в інтертекстуальне значеннево-креативне поле).

Внутрішньоформний образ, як і будь-який інший, може збуджувати уяву (це предмет уявлення), стикуватися з чуттєвими образами, що актуалізуються не ним, але супроводжують його в тексті, вступати у відношення порівняння, зіставлення, контрасту з будь-яким макро- чи мікрообразом у текстовому просторі, тобто він, на наш погляд, становить собою не лише певну схему, “предметно-корелятивну уяву”¹, а потенційно характеризувальну величину, в якій – невичерпна повнота буття, вічна суперечність явленого і прихованого (наприклад, “свій-чужий” у координатах аналізованого тексту, де *подорожній* (ніким не впізнаний Посланець Бога) є чужим:

– *Та я, власне хотів попрохати дозволу переночувати у вас. Дорога в мене далека...*

Притомився...

– *... Переночувати можна, але, вибачайте, ... пустити вас до середини не можу. Самі знаєте, що тепер у світі діється. Не подумайте, що маю вас на увазі, але береженого Бог береже. Он... стодола відчинена. Там свіже сіно. Приляжте, відпочиньте...*

– *Дякую, – звичливо сказав подорожній. – мені й такого притулку цілком достатньо. Були й гірші...²*

Внутрішньоформний образ як носій безпосередньо-інтуїтивної чуттєвості відкриває той параметр буття тексту, який необхідно пережити.

Різні аспекти цього образу ніби перебувають у різних площинах – не перехрещуються³, проте в структурі художнього тексту (залежно від зображених ситуацій, характеру їх сприйняття читачем) внутрішньоформний образ виступає як активне конструктивне начало. Включаючись у моделювальну діяльність свідомості, він сприяє регенерації внутрішньоформного змісту в ситуаціях, де

¹ Шпет Г. Эстетические фрагменты // Шпет Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С. 446.

² Говда О. Прокляття любов'ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 84–85.

³ Ительсон Л.Б. Лекции по общей психологии. – Владимир: Изд-во ВПИ, 1972. – Ч. II. – С. 236.

об'єкт, позначений внутрішньоформним словом, безпосередньо не виявляється; цей образ, “переливаючись” в інший, у художньому дискурсі утримує і примножує внутрішньоформне значення. Його динамічність сприяє рекомбінації змісту: нове стикування внутрішньоформної семи з іншими значеннями, новий монтаж фрагментів тексту, пов'язаних із ВФ слова, розкриває інший характер проекції контрольного внутрішньоформного значення.

Так, опозиція *свій-чужий* в аналізованому тексті частково руйнується через близькі атрибутивні характеристики *подорожнього і господаря*. Порівняймо:

Пахоці сіна огорнули його втомлений розум.., і чоловік нечужувся як заснув...

Прокинувся він від того, що почув, як на танку затупотіли важкі кроки.

– У нас гість! – одразу, як відчинилися двері, попередила господаря дружина.

– Хто?

Голос був густий і втомлений¹.

Як бачимо, внутрішньоформний образ “наповнений” значеннями денотативного, інтертекстуального, аксіологічного характеру, утворює образну структуру тексту як цілну, завершену і напіввідкриту, у якій завжди наявні приховані значення. Внутрішньоформний образ, що базується на ключовому слові, детермінуючи важливі етапи розгортання тексту, характеризується стосовно інших образів відкритістю і “динамічною ієрархічністю”². Розбудовуючи асоціативну палітру тексту, внутрішньоформна номінація, що виступає в ньому значущим словом-образом, включається в різні значеннєві парадигми, приховані русла образотворення, формуючи в художньому дискурсі семантичну прогресію.

¹ Говда О. Прокляття любов'ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 85.

² Буданов В. Г. О методологии синергетики // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 87.

3.7. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА

Текст як смислопороджувальна цілісність, яка характеризується багатьма параметрами (семантичним, темпоральним – зовнішнім і внутрішнім, – просторовим, культурологічним, філософським, літературознавчим, психологічним тощо), є неоднорідним утворенням із погляду формування й дешифрування кожного його рівня.

Окремо взятий код, засобами якого інтерпретується текст, сприяє розкриттю лише одного його аспекту. Розгляд тексту через призму “полікодованості” допомагає виявити значення, які не “діалогізували” в його межах, не оприявлювалися в просторі вибраної кодувальної системи, тобто загальна зашифрована текстуальна тканина вимагає врахування “інтенцій” кожного значущого рівня дискурсу як вербалізованої даності.

Однак сталі словесні межі тексту, які формують простір теми й утримують його, переломлюючи через різні кодувальні системи, не дозволяють мовцю максимально виявляти значення, що становлять прихований пласт буття тексту.

ВФ ключового слова (як концептуальна ознака, закріплена в ньому) хоч і є в межах певного художнього простору важливим засобом образотворення й текстотворення, вимагає виходу за рамки тексту, який вона формує і водночас формується ним; усталені вербальні межі тексту не завжди дозволяють їй реалізувати свій сміслотвірний потенціал.

Лише включення ВФ слова в інтертекстуальні зв'язки допомагає розширити контури тексту, представляти його як дискурс, виявити в ньому приховані значення.

У статусі інтертекстуальної величини ВФ слова трансформує код (коди) тексту, змінює його перспективи, залучаючи нові значеннєві одиниці, видозмінюючи структуру тексту і його смислове наповнення, а це дає можливість по-новому читати “карту” тексту (його сплетіння), виявляти в ньому нові буттєві топоси.

Що сприяє розкриттю у ВФ слова саме цієї ознаки – інтертекстуальності?

Насамперед іманентна здатність слова до змінності: слово і текст як дискурс – системи, що розвиваються. Оскільки “в межах слова формуються нові семантичні одиниці, породжувані самим

словом як знаком, які спрямовані назовні – до реалій, що вимагають іменування, до інших слів і зв'язків між ними”¹, тобто слово як мовленнєва одиниця відзначається інтертекстуальним характером, то й у ВФ слова як знакові образу, формованого словом, закладається інтертекстуальна орієнтація.

З іншого боку, природа ВФ слова така, що в художньому тексті вона відновлює “загублену естетичність враження”², “узаконює” відношення “між тим, що повинно стати зовнішньою формою і значенням”³, тобто реалізується в межах вибору, не звуженого чіткими значеннєвими рамками. “Внутрішня форма в момент свого народження змінює і звук, і чуттєвий образ”⁴, вона спрямовує думку мовця, “не визначаючи меж... розуміння слова”⁵, що також указує на характерологічну даність ВФ слова: значеннєвотвірний і образотворчий потенціали ВФ слова повною мірою реалізуються в інтертекстуальному просторі.

Так, ключове, семантично найбільш навантажене слово в новелі Марка Черемшини “Карби”⁶ – лексема *карби*. Карб – це: 1) виїмка, рівчак, вирізьблені або витиснуті спеціальним знаряддям на поверхні чого-небудь; зарубка, рубець... // Знак, позначка, тавро; 2) палиця, на якій зроблені позначки для рахунку, для лічби; (*Ставити (класти та ін.) кому на карб що* – звинувачувати кого-небудь у чомусь); 3) *перен.* Слід, спогад минулого, пережитого⁷.

У тексті новели імпліцитно присутнє кожне з названих значень (опосередковано, у смислових трансформаціях), однак насамперед перше й те, що сконденсоване у фразеологізмі.

Значення *карб* – *позначка*, *карб* – *зарубка* (у серці, у душі, на “палиці у пана Бога”⁸) – семантичний стрижень тексту, який об’єднує, на перший погляд, відмежовані факти, ситуації, формує асоціативну матерію віртуального образу, своїми гранями включеного в різні художньо-образні й референтні парадигми.

¹ Шведова Н.Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над “Русским семантическим словарем” // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 7.

² Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНО, 1993. – С. 126.

³ Там само. – С. 127.

⁴ Там само. – С. 128.

⁵ Там само. – С. 129.

⁶ Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 7–18.

⁷ СУМ. – Т. 4. – С. 102.

⁸ Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 15.

Пряме значення “зарубка” як ВФ слова *карби*, ужитого в переносному значенні, не завершує смислового зв’язку між словом і тим, що ним позначається, а розкривається в текстуальних площинах, спочатку не впізнаваних для читача як носія “карбності”:

У пригорші брав би тото зелене село, леліав би як дрібненьку запашну отаву...

Дивіть, хитається межги горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати... Та скілько разів рука за ними посягне, стілько разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на цвинтарних, струпішілих хрестах.. Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити.

Таке село тихоньке, таке зарошене.

*Деревище у мокрій ямі межги німими могилами*¹.

Слова “карби” в цьому сегменті не вжито, але присутня його ВФ, сказати б, у ремінісценсійному вияві (спогад про ще не здійснене), яка є символічною вказівкою на те, що може відбутися за певних умов, набувши логічної пов’язаності, коли текст буде сприйнято в цілому і ВФ слова “карби” як знак прихованої подієвості і причинності об’єднає всі топологічні точки тексту в закінчене ціле.

Серце кривавити – це і є: робити “позначку”, ставити на серці карб, приносити йому біль, страждання.

У сегменті не вказується, чому село ліричним суб’єктом сприймається в ракурсі енантіосемічної площини (село як “дубова колиска у віночку” – і “деревище у мокрій ямі межги німими могилами”), хто спричинив конфліктність різних буттєвих пластів – маніфестаторів *початку* і *кінця*, матеріального предмета (дерево → деревище) і дії (колисати → колиска), життя і смерті, однак він підводить читача до усвідомлення правильності здійсненого ним екзистенційного висновку: *кервавити серце* й *карбувати* мають спільні семи, об’єднані навколо ВФ ключового слова. Той, хто спричинив страждання селу, перевів його в незворотній фізичний стан (“*хоч їх (квітки. – М.Г.) позліткою золотити, не повеселіють*”, “*хоч би їх рососою росити, не покрасніють*”²), у тексті прямо не названий (*карб*, *карбувати* присутні в позатекстовому просторі як

¹ Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 7.

² Там само.

складники ментальних структур мовця, а в текстах однойменної збірки вони є всюди, де розв'язується конфлікт між добром і злом), однак наявний результат його дій і первинне “карбування” спричинило інші *карби* – уже в серці тих, хто сприймає побачене:

Ану, беріте та голубіте його (село. – М.Г.), ану, нестіть та обіймайте!

Лиш вартуйте серце, бо воно вам серце покервавить, глибоко покарбус¹.

Таким чином, ВФ ключового слова *карби* отримує в тексті різне смислове навантаження залежно від включення її в різні суб'єктно-об'єктні відношення, від ступеня її пов'язаності із зображеними ситуаціями, від “дотичності” до символічних “міт” (позначок) текстового й позатекстового просторів.

Радіусів семантичного розгортання значення ключового слова і його ВФ, які окреслюють вузлові моменти текстуального сплетіння, у новелі “Карби” декілька. Один із них – той, що оприсутнює психологічну реальність дитинства ліричного героя, в якій закладено знакову вираженість карбів:

Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафльований, мальований. Дід... показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували.

І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробить².

ВФ контрольного слова і тут експліцитно не пов'язана з текстом, проте імпліцитно вона виступає онтологічним аргументом здатності предмета, позначуваного певним словом, виконувати нову предикативну функцію – “стверджувати” щось, не властиве йому первинно. Так, *кафля* і *комин* як реальні предмети побуту отримують у тексті ще один вимір, набуваючи здатності представляти духовне. Через їх посередництво ВФ контрольного слова “залучає” в семантичну розбудову тексту новий культурний контекст, тобто інтертекстуальна націленість ВФ слова артикулює ще один онтологічний аспект тексту, виявляє приховану в мовній матерії і спочатку не враховану читачем семантичну мотивованість текстуальних зв'язків:

¹ Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 7.

² Там само. – С. 8.

Мальований комин – той, на якому є певна позначка, знак, *карб*, зроблені кимсь;

мальовані стрільці – несправжні, “іграшкові” (на кафлі вони стилізовані), але дія, виконувана ними, дідом і онуком сприймається не в буттєво-ірреальному ключі, а як реальна, справжня, яка вписується у витворюваний героєм світ (“тут і зараз”), тому хлопчик “показував сопівку, і постільці дублені, та онучки черлені та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як оті стрільці на комині”¹.

Обіцянки діда зробити “пушку” й “топорець”, зрозуміло, призначені для гри, регламентованої певними обмежувальними правилами, однак важливим є те, що тактичні й стратегічні переваги в тексті мусять бути на стороні героя, як це було і в стрільців. Автор не наголошує на тому, що стрільці *за щось* ставили *комусь карби*, і в дитячій уяві вже *наперед* закладено здатність “карбувати” (самою грою, розповідями діда, графічним зображенням кафель тощо), однак він, підводячи читача до експлікації віддалених внутрішньоформних ходів, які на завершальному етапі сприйняття тексту виявлять топологічну систему засобів внутрішньоформного вираження, умотивовує, чому “жалібні плачі і тужливий голос трембіти та й сільських дзвонів”² “викроювали у Петриковім серцю карби, котрі ніколи не загояться і не заростуть панським салом”³.

Гра як “боротьба за що-небудь чи як представлення чого-небудь”⁴, мальований комин як вияв іншості – досі не баченого світу (...*образи, стіл, грядки й полиці – такі самі, що в дьиді. Лиш комин був іншим...*)⁵ самі по собі не є носіями того екзистенційного значення, якого набувають, коли пропущені крізь призму ВФ ключового слова. У ній водночас – інтенція до смислового синтезу тексту й об'єднання різних об'єктів за певною класифікаційною ознакою, її націленість на вихід за межі тексту.

На цьому етапі аналізу тексту *карби* – поки що “позначки, знаки”, які приносять чи можуть принести комусь страждання, біль; це оприсутнене чи ще приховане буття того, що може передаватися

¹ Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 8

² Там само. – С. 15.

³ Там само. – С. 16.

⁴ Хейзинга Й. Homo ludens: В тени завтрашнього дня. – М.: Прогресс-Академія, 1992. – С. 24.

⁵ Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 8.

іншою мовною одиницею (з близьким, віддаленим чи й протилежним значенням).

В аналізованих сегментах *карби* лише “натякають” на причину енантіосемічної інтродукції тексту. У них ще немає зближення *карби* – гріх, *карби* – Бог, *карби* – доля.

Наступним радіусом семантичного розгортання внутрішньоформного значення є той, що представляє не предметні якості світу (*комин, кафля, стрільці*), а психологічні реальності, елімінує входження героя у світ існування близьких (*діда, баби*) і віддалених (*газди, село*) осіб (предметів):

1) *...захмарене дідове лице ясніло під сивим, гей вишневий цвіт, волоссям, а його веселість перелітала і на лица усіх гостей... Та коли данцівник відтанцював своє, дід заводив такої жалібної, що усі гості надолину голови спускали... Петрик піснів на вид... засумованої старині... хотів дізнатися, хто тому винен...*

...стариня нарікала на тяжкі роки, а дід згадував давні, літші часи... Руки собі заломлював і казав, що вся Гуцулія на старців переходить¹;

2) *Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про карби...*

У його хлоп'ячий уяві виступали ті карби темними, неясними, страшними ворогами його старині, вуйків і тіток, і усього великого села.

– Не бійтеси, дідику та й бабко, ек купите мені стрільбу, то я тоті карби вистрілюю до лаби!²

Спільним для названих фрагментів є те, що в них взаємодетермінується характер відображення дійсності, у новому ракурсі подається вже відоме, представлене в інтродуктивному сегменті (опис села), не змінюючи його ідентичності, а лише виявляючи в ньому неоприятлені грані (село одночасно – і там, і тут – є втіленням двох протилежних станів; наприклад, у наведеному вище уривку (1) дід, “стариня” то веселіли, то зітхали, “кривдувалися” на теперішні часи, тобто витворювали психологічну реальність, подану у двополюсному режимі).

Гносеологічний зміст інтродукції доповнюється інформацією про *карби* не лише як про знак (=біль, страждання), але і як про те,

¹ Черемшина Марко. *Карби* // Черемшина Марко. *Карби*. – К.: Дніпро, 1978. – С. 9–10.

² Там само. – С. 10.

що є ворожим, темним, чужим, здатним загрожувати життю близьких, рідних, спокою всього села, тобто ВФ ключового слова доповнюється семами “темнота”, “страх”, “ворожість”, що є новою вказівкою на внутрішньоформні текстові зв'язки й нові семантичні відтінки, пов'язані з номінацією *карби*.

Наведені фрагменти актуалізують різні асоціативні ланцюжки, зорієнтовують читача на полізначеннєве генерування змісту. Питання “хто винен”, поставлене героєм твору, знаходить одну з можливих відповідей: *карби*, що мають широкий радіус дії й іноді несподіваний “резерв” семантичного наповнення.

Лексема *карби* і її ВФ тут (уже збагачені текстуальними відтінками) і у своїх первинних (позатекстових) значеннях не може бути поясненням, чому село схоже на деревище, чому “Гуцулія на старців переходить”, тобто відповіддю на поставлене запитання, однак це слово містить закладену стратегію інтерпретації, воно експлікує результат пізнавальної діяльності і здатне спрямовувати її в русло “логіки” розвитку художньої дії – задавати тон актуалізації семантично значущих позицій тексту.

“Зберігаючи свою внутрішню форму, похідне слово... дає можливість зрозуміти “звички свідомості”, дізнатися, про що і як думає той чи інший народ, відсилаючи його до концептуалізації світу”¹, а в художньому дискурсі своїм семантичним наповненням воно здатне “робити виклик” конвенційному значенню.

В аналізованих уривках *карби* експлікують своєрідність семантичних зв'язків між концептами *знак – гріх – страждання, смерть – Бог – доля*, закладену в етимоні цього слова, що робить його семантично вагомим, наповненим потенційними сюжетами; крім уже зазначених значень, *карб* пов'язується з українським *жероб*², а також із такими призначеннями, як *писати, видряпувати, відрізати, розтинати, ділити*, тобто логічним є виокремлення сем “відділена частина”, “доля” – те, що *комусь* *вділено*, тобто ВФ слова сприяє інтерференції різних смислів, стимулює конфліктність між вербалізованим і домисленим, стабільним значенням слова й тим, що є дотичним, далеким, оприсутненим в іншому слові.

¹ Вендина Т.И. Словообразование как способ дискретизации универсума // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 27.

² ЕСУМ. – Т. 2. – С. 193, 388.

Внутрішньоформні відтинки, які знайшли реалізацію в художньому тексті, формують у ньому ще один вимір – архетипний. *Карб, гріх, доля*, включені у всезагальну (позатекстову) концептуальну структуру, у тексті становлять важливу засаду історичного виміру буття, артикулюють через генезу пам'яті, взаємозв'язок поколінь, здатність *відплачувати за щось*, наприклад, *за карби* – принесені комусь страждання, здатність відмолювати гріхи за предків, знявши з них знак і тягар карбів.

Очевидно, не випадково хлопчиків *не батько* розповідає про стрільців, а *дід*, який “ближче” до прачасу, бачив давніші форми його вияву, а вже стрільці (як конкретні, оречевлені ідеї) наштовхують героя на уявлення того, *що було до них*, цих стрільців, – не лише артефактових, намальованих, але й реальних, справжніх, які відплачували комусь за кривду (нанесені карби). А це передбачає ще давнішу часову позицію – ту, з якої починалось знання добра і зла, що стверджувало себе як дійсне через вияви сутності предметів, семіотику їх повідомлення про життя.

В аналізованому тексті генетичний значеннєвий ланцюг поданий фрагментарно, проте через ВФ ключового слова він може бути об'єднаний, “розставлений” у всіх буттєвих точках, і тоді логічно вмотивованим є намір героя – вистріляти “до лаби” всі карби.

Абстрактна темна гнітюча сила, що моделюється уявою хлопчика й реалізується в карбах, “закриває” топос, який окреслювався конкретним предметом – мальованим комином; при цьому змінився акцент: *там* зброя необхідна була для гри, для повторення, відтворення того, що є іконічним, *а тут* наміри знищити карби виражають не ігрове, а викликане конкретним співпереживанням. Хоча ситуативна повторюваність наявна й тут (похоронів і бесід про карби було багато), однак сам вибір (реалізувати задумане) є ланкою дискурсивної зв'язності. Він не випадковий, бо скеровує до завершення трансформаційної каузальності, допомагаючи читачеві розкрити “вітальний” (життєвий, справжній) характер закладеного в тексті прихованого значення, що виявляється через ВФ ключового слова.

Ще одним фрагментом дискурсивного поля, в якому розкривається значення лексеми *карби* і її ВФ, є той, що його умовно означимо як “резонансність” *карбів* (сцена смерті бабусі й прощання її з онуком):

Смеркало.

Крилаті, темні тіні на стінах сідали і, мов сільські зрубарі над гробом, ждали.

А світло їх у закутки заганяло.

*– Буду гинути, Петрику!*¹.

Тема смерті як трансцендентальної величини в цьому фрагменті виражається в дескрипціях, що відбивають емпіричну семантику. Однак опис природи (*смеркало, темні тіні*), відбиття екзистенційних станів (очікування в природі й у душах тих, хто спостерігав смерть чи кого вона стосується безпосередньо), боротьба тіні й світла як уособлення грішності й праведності (“карбності” й святості) – усе це виступає представленням, яке, “не втрачаючи власної тотожності, може пов'язуватись з усе новими й новими образами й виражати зв'язки між образами”, нести “в собі сліди з'єднання з іншими”², “пробуджувати представлення, що лежать за порогом свідомості, ніби приспані”³, тобто розширювати параметри дискурсу, його ціннісні буттєві межі, виявляючи стан тривалості й завершення чогось, пов'язувати слово “карби” зі смертю як “таємницею побаченого світу” (О. Шпенглер), відкритою для вибраних у певний момент їх буття.

Баба по стелині наляканими очима водила...

– Карби, карби! – простогнала тяжко...

– Тото, небоже, бабі карби уже привиджуютьси.

*– Петрик мимохить глянув на стелину, але... не бачив нічого*⁴.

Розширення екзистенційного простору не пододало відчуження людської сутності в її єдності з вічним (карби уявлялися героїні “падучою згори скалою”⁵), але воно виявило таємницю оприявленого простору через багатозначність символу, розуміння якого, віра в силу його впливу споконвіку приносить заспокоєння. “Первісна людина, у глибокому здивуванні перед смертю, усіма силами свого духу намагалася проїняти й закласти цей світ протяжності з його неблаганними й непорушними лімітами каузальності, світ, спов-

¹ Черемшина Марко. *Карби* // Черемшина Марко. *Карби*. – К.: Дніпро, 1978. – С. 14.

² Формігарі Л. Семантична теорія Гаймана Штейнґала // Збірник Харківського історико-філологічного товариства / Харк. іст.-філол. т-во. – Х., 1998. – С. 55 (Нова серія).

³ Там само. – С. 54.

⁴ Черемшина Марко. *Карби* // Черемшина Марко. *Карби*. – К.: Дніпро, 1978. – С. 14–15.

⁵ Там само. – С. 15.

нений темної всемогутності, що постійно погрожувала йому кінцем”¹. Для сучасної людини смерть також є пограниччям “темної всемогутності”, подолати яке, пройти крізь його протяжність можна за допомогою... феномену життя, його “правильності” й праведності. Тому в новелі “тягар карбів” як уособлення гріховності життя полегшується рефлексією, скерованою на покаяння, внутрішнє одкровення, яке висвітлює різні модуси буття, локалізовані в індивіди чи пов’язані з ним.

“Тягар карбів” не лише націлений на подолання життєвого простору окремої людини. Він “резонує” в інших соціокультурних і духовно-релігійних просторах, вимагає “проходження” крізь себе тих, на кого з волі Божої падає, хто молитвою й постом їх може применшити:

– *Карби! Карби!* – *стогнала баба й руки випручала.*

Не бійтеси, ненько, біг з вами! Ше дітей лишьєте, ше за вас молитися будут та й нан біг умалит вам карби... – А може, господь даст, шо мій Петрик на попа вивчиться, то буде за вас служби правити, будут вам карби даровані.

– *Будуть вам, бабко, карби даровані!*².

Якщо в сцені дитинства героя внутрішньоформне значення експлікувало події “прачасового”, архетипноцентричного характеру, маніфестуючись предметами побуту (комин), розповідями діда, то в наведеному сегменті структурування дискурсивного поля здійснене в протилежному напрямку: від онука, його майбутнього стану до бабусі, тобто з прийдешнього в теперішнє й минуле.

У цьому процесі внутрішньоформне значення в тексті відкриває ще один напрямок семантичного руху: *карби* – не лише *знак, позначка*, “те, що видряпано, накреслено, відрізано, відокремлено”, але й те, що піддається “зціленню”, синтезуванню, “вितिранню”, “випрямленню”, здатне трансформуватися, попадати під вплив іншого імені (“прощення”, “благодаті”), входити в інші смислові топоси, тобто ВФ ключового слова, її значення й відтінки виступають своєрідними координатами, через які відкриваються імпліцитні внутрішньотекстові й позатекстові характеристики предметів.

¹ Шпенглер О. Закат Европы. Очерк морфологии мировой истории. 1. Гештальт и действительность: Пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна. – М.: Мысль, 1993. – С. 328.

² Черемшина Марко. Карби // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 15.

Умовно набуваючи “координатного” значення, тримаючи текст у модусі множинних інтерпретацій, “текстуальної полісемії” (П. Рікер), окреслюючи стрижневу семантичну вісь, яка передусім повинна оприявитись, ВФ ключового слова акцентує в аналізованому тексті на семантичних зрізах, що представляють його у світлі інших культурних контекстів, унаслідок чого виявляється її *інтертекстуальна значущість*.

Оскільки “художній ефект у цілому виникає завдяки зіставленню тексту зі складним комплексом життєвих і ідейно-естетичних уявлень”¹ через його проєкцію на інші художньо-естетичні структури, то й функціональне навантаження ВФ ключового слова, “художній ефект”, створюваний нею, формуватиметься через семантизацію відношень аналізованого тексту з іншими, тобто через додаткову релятивізацію моделі як певного образу дійсності, відбитого в тексті.

ВФ ключового слова розширює простір тексту новими “міта-ми” (позначками), сигналами, факультативними комбінаціями елементів, створюючи систему варіантів того значення, що сприймається як внутрішньоформний інваріант.

Так, центральна опозиція “карб” (=гріх) – “прощення”, яка відкрилася в “Карбах”, пов’язується з антиноміями “батьки – діти”, “добро – невдячність”, “карб – помста – гріх”, наявними в оповіданні “Дід”².

Однак у першому творі значення слова “карби” і його ВФ сприяють утвердженню смислової лінії, яка, маючи індивідуальне позатекстове наповнення, сформоване сенсорною “достатністю”, досвідом читача, не виходить за межі релігійної моралі й приписів церкви, за межі парадигми знання, що може, як стверджується в новелі, бути конструктивним засобом нової (позитивної) визначеності людини (“Тобі дав бог таку долю, шо учьишиси у школах та й будеш великий розум мати..., *меш кібзувати, шо гріх, а шо ні, за шо карбуєси карби*”³).

В оповіданні “Дід” ВФ слова “карби” оприсутнена значенням ситуацій, які представляють, з одного боку, маргіальність героя, його “зайвість” у полюсі того, що могло б саморозгорнутися як

¹ Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – С.-Пб.: Искусство-СПБ, 1996. – С. 37.

² Черемшина Марко. Дід // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 16–18.

³ Там само. – С. 15.

вдячність дітей і опіка про батька. З іншого боку, особа, перебуваючи в стані гамлетівської колізії, загострює, “буквалізує” притаманну людині онтологічну рефлексію, яка виявляється в тому, що “суб’єкт є об’єктом власної активності”¹; передбачаючи результативність своєї дії – вплив на світ (його покарання), він здійснює вибір, що розкриває неприйнятність заведеного порядку речей і відношень, духовних еквівалентів прожитого, по-своєму деформує наявну картину буття, виділяючи в ній не вітальні, а руйнівні смислоносії:

А бери ж ти, старий Чюрею, курмей на шию, най молода Чюретина наживаєси!..

Най повішенника ховає, най люди це місце обминают.

Такі грішні маєш діти!

Аск, аск, грішні, най повішенника відтинают, най радуютси².

Посягаючи на власне життя, перебуваючи в порубіжній площині двох світів – видимого і прихованого, імплікуючи інший стан і собі, й оточенню (дітям, усьому селові, зрештою, майбутнім поколінням), герой артикулює текстову полівалентність “карбності”, яка, спрямовуючись на об’єкт, водночас націлена *проти* носія дії, старого Чюрея: *гріх і покарання* в цьому тексті не включені в опозицію до *прощення*. Знак, позначку “на палиці у пана Бога” *не буде кому витерти*, тобто вони не ревіталізуються. А це формує текстову закритість опозиції “гріх – покарання”.

В аналізованому оповіданні жодна з можливих моделей проходження через *прощення*³ не актуалізована. Домінантним є включення героя в “когнітивну “рецепцію” образи (чи постійної думки про неї)”⁴, що, руйнуючи міжособистісні стосунки, створює екзистенційну кризу, в якій психологічним захистом для героя є саме вибрана форма протесту.

Карби як “знак”, “гріх”, “покарання” в досліджуваному тексті з самого початку є амбівалентно-спрямованими: оповідання починається словом “сварка”, яке номінує *взаємну* дію, конструює ситуацію, в якій імпліцитно наявні два конструктивні смислоносії (бать-

¹ Кизима В. Тотальність і сигізійна “душа” культурних трансформацій // Філософська думка. – 1998. – № 1. – С. 43.

² Черемшина Марко. Дід // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 17.

³ Гассин Э.А. Психология прощения // Вопросы психологии. – 1999. – № 4. – С. 97–98.

⁴ Там само. – С. 97.

ко і діти), причетні до “карбності”, фактично, її імплікатори (хоча сюжетний розвиток пов’язується, в основному, з дідом, у розповідях героя, у використаній автором невластивій прямій мові присутня й інша “діалогізувальна” сторона).

Незважаючи на те, що дія розгортається в інших семантичних, каузальних, фабульно-композиційних вимірах, ніж у попередньому тексті (“Карби”), тут, як і там, наявні всі вже визначені внутрішньоформні значення. Так, семи “відрізати”, “тріска”, “частина”, “доля”, що пов’язуються з етимологією слова “карби”, не лише актуалізуються в тексті як засіб формування міжтекстових алюзій; вони здійснюють характерологічну функцію: в описі героя імпліцитно закладено кінцевий результат його буття:

...дід скорчився під колешнею на в’язці мерви, аби спати, але очі не зажмурюються...

Дід обертався на другий бік. Його голова розліталася, усі старі кісточку тріщали і розскакувалися, як спорохнявілі тріски, усі жили рвалися, уся стара сукровиця у землю витікала. Так йому здавалося¹.

Інакше кажучи, те, що відбудеться *потім*, у тексті як натяк існує в теперішньому, воно ніби підтверджує думку читача: інакше бути не могло, бо герой *уже* був “відрізаний” від інших (як *тріска*), він *уже*, із самого початку був позначений знаком карбності.

Значення висловлювання “так йому здавалося” не применшує реальності описаного, а ніби повертає сказане в подвійний вимір – дійсного й ірреального, в якому останнє пояснює перше (фізичний і психічний стан героя), є знаком його, семіотичним посередником у мотивуванні вчинку.

Лексеми *спорохнявілий, старий*, рефлектуючи сему “відрізаність”, наявну в етимоні контрольного слова, посилюють приреченість героя, конституюючи ще одну ланку семантичного ланцюга, в якому початковим елементом є слово *карби* і його ВФ; названі відтінки спричиняють подальший розвиток внутрішньоформного значення, створюють ефект “перегукування” значень, оприсутнених різними текстами.

Порівняймо ще:

¹ Черемшина Марко. Дід // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 16.

Увесь дід задрожав дознаки так, як старий підрубаний дуб, що має скотитися стрімголов у пропасть, аби там зігнати¹.

У цьому сегменті, як і в інтродукції аналізованої новели, також немає слова *карби*, проте значення його внутрішньої форми “прочитуються” імпліцитно. Конвенційні семи ВФ ключового слова доповнюються вже наведеними відтінками (*приреченість, відрізаність*), що означає героя знаком “карбності”.

Цей знак маніфестується й іншими мовними одиницями. Наприклад, якщо в новелі “Карби” *дуб* (завдяки лексичній сполучуваності) символізував *міцність, початок життя* (село – “гей дубова колиска”), то тут назване слово включене в дискурс, зорієнтований на другий елемент антиномії (*кінець, смерть*), однак спільним є те, що між обома текстами, що розглядаються крізь призму ВФ вибраного ключового слова, “прочитується” езотеричний семантичний зв’язок. Він виявляє інтертекстуальний характер ВФ слова, показує її здатність генерувати нові значення і, виступаючи “атрибутом стану речей” (Ж. Дельоз), позначених певним словом, включати їх у своє смислове поле – означувати семантичною аурую свого буття.

ВФ слова *карби* в аналізованих текстах розгортається в декількох напрямках, виявляється в неоднакових функціональних площинах; зорієнтована на різні опозиції, але, сприяючи взаємодії неоднорідних значень, здавалось би, тих, що не повинні стикатися в тексті, виділяючи варіативні смисли, дає текстам нове наповнення.

Інтертекстуальна “спрямованість” ВФ слова в художньому тексті розширює його хронотопні й семантичні рамки, по-новому прокладає межі між дискурсами, робить умовним поділ у них на “зовнішнє” і “внутрішнє”.

Проходячи крізь смислове поле іншого тексту, ВФ слова видозмінює свою структуру, що пов’язується з актуалізацією етимону, становленням нових смислових топосів, які стимулюють семантичні прирощення.

Інтертекстуальність ВФ слова – це її резонансність, здатність бути включеною у фундаментальну стратегію асоціативно-образного мислення, у процесі зближення, взаємозбагачення різних текстів як дискурсів.

¹ Черемшина Марко. Дід // Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 17.

3.8. ПРАГМАТИЧНА НАВАНТАЖЕНІСТЬ ВНУТРІШНЬОФОРМНОЇ НОМІНАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Комунікативно-прагматичний аспект дослідження мовних явищ передбачає розкриття того, як і чому відбувається взаєморозуміння (погодження) в комунікативному акті, як інтерсуб’єктивність взаємодіє із суб’єктивним баченням світу, розумінням ситуації мовлення, як мовець упізнає інтенції співбесідника, стан його “навмисної або невільної нещирості, попереднього зговору та вимушеного погодження”¹.

Прагматика, “оперуючи шкалою оцінок, характеристиками міжособистісних відношень..., що фіксуються у висловленнях, дискурсах, співвідносить функціонування мовленнєвих утворень з певними принципами і постулатами, яких повинні дотримуватися мовці для досягнення практичних і ментальних результатів”².

Ураховуючи те, що “комунікативна реальність завжди навантажена поцейбічною трансцендентальністю мови, яка завжди вже є, але яка завжди ще має відбутися в певних контингентних умовах”³, тобто в реалізації комунікативних актів важливим є не лише денотативне значення висловлення, але й сукупність усіх семантичних відтінків, що ФОРМУЮТЬСЯ умовами комунікативного поєднання, – уважаємо, що значущою в цьому процесі є і ВФ слова.

Чому ВФ слова – один із засобів розкриття дійсності і в парадигмі комунікативної інтерсуб’єктивності, і в модусі суб’єктивного її відтворення? Насамперед тому, що вона тісно пов’язана з мисленням, з когнітивними структурами, що формують знання, умотивовують вербалізацію певного фрагмента дійсності, її оцінку.

ВФ слова розширює структурно-семантичну, аксіологічну, асоціативно-образну моделі номінацій, у яких вона реалізується.

ВФ слова і внутрішньоформна номінація зокрема тісно пов’язуються із семантико-семіотичними блоками духовної культури, з принципами їх ономаціологічної організації, що дає змогу глибше

¹ Куплія В.М. Попереднє слово від перекладача // Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. та комент. В.М. Куплія. – К.: Четверта хвиля, 2001. – С. 8.

² Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. – М.: ИКАР, 2007. – С. 94.

³ Куплія В.М. Попереднє слово від перекладача // Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. та комент. В.М. Куплія. – К.: Четверта хвиля, 2001. – С. 8.

розуміти комунікативний сегмент, ураховувати при його декодуванні етнознакові мотивації, символічні й прагматичні конотації, а також закладені у свідомості носія культурної традиції архетипні смислові нашарування.

ВФ слова виявляє себе в різних типах розмовних дискурсів, де розкриваються способи оприявлення смислів (через механізми отождоження, включення, перетинання, диз'юнкції та ін.); факультативно вона включена в канонічну мовленнєву ситуацію¹, що передбачає наявність комунікантів, спільність мовного коду, єдність місця і часу, в яких відбувається спілкування, "тотожність світу комунікантів і світу їх референції" (О. Попова).

Та найбільшою мірою її "егоцентричність" виявляється в художньому дискурсі як комунікативній макроструктурі, сформованій різними типами комунікативних ситуацій. Прагматично навантажена, ВФ слова здатна виступати ключем до розуміння внутрішнього динамічного взаємозв'язку висловлювань, виявляти комунікативну компетенцію мовців чи умови їх порушення, прогнозувати послаблення "комунікативного консенсусу", конвенційно узвичаєних способів сприйняття чи, навпаки, допомагати мовцям (внутрішньому / зовнішньому адресатам) будувати багатовимірний поліфонічний діалог, формувати "рух комунікативних струмів по вертикалі (Ю.М. Лотман)"² чи горизонталі, "притягаючи" значення, породжені інтертекстуальними зв'язками.

У художньому тексті, на нашу думку, ВФ слова є прагматично маркована й тому, що не лише сприяє розгортанню окремих сегментів тексту, а й кваліфікує ставлення читача до зображуваного. У сукупності з іншими функціонально-семантичними категоріями тексту вона увиразнює співвідношення між змістом висловлювання й дійсністю.

Сприймаючи художній текст під кутом комунікативно-прагматичного навантаження, шукаючи вмотивування характеру зображуваного, читач звертає увагу на мету висловлювання, умови комунікації героїв, на ті (не завжди помітні) відтінки значень, які здатні створювати імпліцитний комунікативний фон.

При цьому зауважимо, що внутрішньоформна номінація не обов'язково семантично протяжна у всіх сегментах тексту – її дія

¹ Попова Е.А. О лингвистике нарратива // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 87.

² Там само. – С. 89.

може маніфестуватися ізосемантично (іншим ізофункціональним елементом чи й цілим кореферентним рядом), вводиться, здавалось би, семантично неспорідненою текстуальною одиницею.

Так, в оповіданні І. Франка "Вугляр"¹ ВФ ключового слова не є, на перший погляд, актуальною. Хоча заголовна номінація дає підстави вважати, що в тексті йтиметься про особу, пов'язану з видобутком вугілля (*вугляр* – "людина, що випалює деревне вугілля"²), і, можливо, розкриватиметься концептуальне поле з відповідним інваріантним значенням (одиницями типу *вуглик*, *вугляний*, *вуглярка*, *вуглярство*, *вуглярчук* та ін.), – усе ж ВФ слова поза текстом не акцентує на умовах і цілях комунікації, не кваліфікує текст із погляду аксіологічного виміру, тобто вона ще не є прагматично навантажена.

У процесі розгортання наративної лінії – діалогу читача з оповідачем, коли розвиваються окремі ланки інтродуктивної мовленнєвої ситуації, стає аксіологічно маркованим корпус номінативних одиниць на означення часу й місця дії, – тоді неоприявленому внутрішньоформному значенню вже "підготовлено" умови набуття ним комунікативної значущості.

Актуалізуючи лексико-тематичне поле з вершиною *гостинець* (*шлях*), автор не тільки кваліфікує зустрічі комунікантів, представляючи читачеві експліцитну оцінку дійсності. Через конвенційну мотивацію її сприйняття (окреслений стандарт ситуації є максимально "низьким" на шкалі цінностей) він підводить читача до думки, що всі інші ситуації, крізь які проходять дієві особи, у найзагальніших рисах є **наперед визначеними**, бо концептуальний і модальний стрижні тексту **вже** закладені в названому мислеобразі (*гостинець*).

У символічно-конвенційному плані *новий гостинець* повинен би асоціюватися з чимось кращим, таким, що, заперечуючи старе, зорієнтовує на майбутнє, акцентуючи в бутті стверджувальні позитивні настанови, однак у тексті не лише підкреслено асиметрію старого й нового (зі знаком мінус останньому); *новий гостинець* уособлює приреченість тих, хто його буде і кому він повинен слугувати:

¹ Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7–14.

² СУМ. – Т. 1. – С. 781.

³ Там само. – С. 780–781.

Не знаю, чи злий, чи добрий демон справив мене на новий гостинець... Не знаю, чи вам коли лучилося їздити новим гостинцем, котрий ще мурують, а до того мурують на жовтій, дощами і водами весняними розмоченій глині. Чи їдучи, чи йдучи, мусили ви проклинати його¹.

У наведеному сегменті комунікативно важливими є імпліцитні характеристики денотата, співвідносні зі стрижневим словом: сам оповідач ніколи б не вибрав цей шлях (його вибором керували демонічні сили); комунікант проклинав його (емпіричний досвід сформував переконання, виражені імперативно-прагматичними висловлюваннями з елементом *мусили*); отримані знання про дійсність є типовими: це ж саме усвідомлював і відчував кожний, хто проходив крізь аналогічну ситуацію (трансцендентальний синтез емпіричного формує імперативи дискурсу й оцінний аспект зображуваного).

Крім того, номінація *гостинець* містить яскраво виражене внутрішньоформне значення, яке на рівні архетипної семіотики фокусує концептуальне протиставлення “свій – чужий”, що є носієм і семантики з негативним значенням.

У концептуальному вимірі *гостинець* пов’язується з лексико-семантичним полем простору, в якому поєднані концепти *рух, шлях*, а також архаїчні концепти *гість, коло*², що експлікує декілька важливих для розуміння тексту дескрипцій:

- трансцендентальна позиція світосприйняття зближує (через *рух, коло*) початок і кінець;

- архетипна семантика відчуження, властива номінації *гостинець*, потенційно підсилює суперечність між демонічним оречевленням праці³ тих, хто так чи інакше причетний до названого шляху, має дрібний заробок із нього чи користується його посередництвом (*вугляр*), і бажаним, гетерогенним в окресленій ситуації;

- перформативна домінанта сегмента *проклинаю* як засіб вираження недовіри до описуваного (у різноманітних його змістових мо-

¹ Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7.

² Тищенко О.В. Обрядова семантика слов’янських мов у зівставно-типологічному аспекті: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – С. 3.

³ “Ті люди (які прокладали гостинець. – М.Г.), нужденні з лиця і одежі і понурі, видалися мені заклятим злим демоном, запряженими чарами до тої машинальної праці. І дійсно так. Злий демон їх – нужда, а чари – той мізерний кривавий заробок” (Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7).

дифікаціях) підкреслює недистанційованість людини від соціально-артефактового світу, хоча той і не дозволяє їй інтегруватися в простір, означений концептом “свобода” (асоціативно: *воля – щастя – радість*).

Таким чином, внутрішньоформна інтродуктивна номінація, яка реалізується крізь призму різних стратумів, закладаючи в тексті смислову й комунікативно-прагматичну перспективу, готує читача до того, як треба сприймати зображену дійсність, чому оцінка її палітра виводиться зі знаком “мінус”. Через оповідача, його сприйняття й оцінки формується імпліцитна відповідь на почуте (описане), умотивовується включення тих комунікативних ситуацій, в яких діалогічним партнером буде *вугляр*.

Засобом смислової й емоційної аргументації в діалозі, що водночас імпліцитно виступає основою характеристики *вугляра*, є висловлювання, в яких міститься ілюктивний кваліфікатор “мусить бути”:

Уже то мусить бути віз неабиякий добрий, аби не розтренькався, грюкаючи раз за разом о величезне каміння; вже то мусять бути коні неабиякі вправні і неабияк гостро ковані, аби не порозбивали собі копита о остре каміння; вже то мусить бути чоловік неабияк сильний, аби його після такої коліски не сперли кольки під грудьми. А піший-пихотинець! О, і йому грозять не менші неприємності⁴.

Прагматичне акцентування інформації, подане через смислову формулу “мусить бути... аби не”, підкреслює винятковість тих, хто здатний уникнути впливу *гостинця*, вийти за межі визначеного концептуального поля. Іншим же (хоча їх і більшість) – “пророкування регулярностей”² у їхніх відчуттях (зі знаком мінус), статус відчуження на вказаній дорозі.

Номінація *вугляр* ще не названа в тексті, однак соціально-комунікативний досвід оповідача підводить до думки, що денотативно-сигніфікативні елементи (*віз, коні, чоловік – його здоров’я*), які є центральними в наведеному фрагменті, мають проектувально-композиційний характер – з ними пов’язуватиметься входження читача в наступну комунікативну ситуацію, де, очевидно, буде

⁴ Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7.

² Патнем Г. Чому розум не може бути натуралізований? // Після філософії: кінець чи трансформація?: Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та ін. – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 205.

представлений той, характеристика якого розкрита посередництвом використаних дескрипцій. Висловлення *Уже то мусить бути віз неабиякий добрий, щоб не розтренькався* умотивовує припущення: у того, кого іменовано вуглярем, віз, очевидно, не найкращий;

вже то мусять бути коні неабиякі вправні і неабияк гостро ковани дозволяє засумніватись: напевно, і коні були не найвищого гатунку;

вже то мусить бути чоловік неабияк сильний, аби його... не сперли кольки під грудьми також схиляє до думки, що й здоров'ям найміцнішим, напевно, вугляр не відзначатиметься.

Звичайно, у наведених висловлюваннях опонент може прочитати й "суб'єктивну перцептуальну очевидність"¹, не спроектовану на "інтерсуб'єктивну дійсність знання" (Карл-Отто Апель), тобто трансцендентально-прагматичне посередництво внутрішньоформного значення (*гостинець*), комунікативна значущість наведених висловлювань можуть здатися не включеними в інтенційно-психологічні фактори тексту. Однак нам важливо було підкреслити, що фраза *"Трохи оподалік за ними (робітниками, що працюють на дорозі. – М.Г.), за невеличким горбком, побачив я вугляра"*², подана безпосередньо після інтродуктивного сегмента, не лише містить екзистенційне узагальнення, яке розкриває клас денотатів, позначених контрольним словом. Вона не тільки ідентифікує об'єкт за внутрішньоформною ознакою (спектр "дій" вугляра нестабільний, а внутрішньоформна ознака містить ядерні й периферійні смислові нашарування, бо *вугляр* – це: 1) той, хто виробляє деревне вугілля; 2) особа, що продає вугілля; 3) той, хто скуповує деревину для переробки на вугілля; 4) людина, що спалює деревину з метою отримання вугілля; 5) особа, що виразно виявляє свій соціально-корпоративний стан – діти, рідня займалися тим самим промислом).

Комунікативно-інтенційний зміст фрази про вугляра, наповненої значеннями попередніх висловлювань, включений у смисловий спектр комунікативної безперервності, у розгортання рольового комунікативного дійства.

"Внутрішньоформне" висловлювання, об'єднуючи окремі комунікативні сегменти, приписуючи новому комунікантові риси пра-

¹ Апель Карл-Отто. Проблема філософського обґрунтування у світлі трансцендентальної прагматики мови // Після філософії: кінець чи трансформація? Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та ін. – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 235.

² Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7.

гматичної включеності в смисл повідомлюваного (сприймаємо вугляра в плані прагматично-комунікативного узгодження з інтродуктивним сегментом), спроектовує читача на запитання: чи не помилився він в окресленні текстуального співвідношення речей, чи саме таким, як означено вище, виявляється "внутрішньоформний" комунікативний зріз тексту?

Зіставимо акценти:

Його (вугляра. – М.Г.) *великий чорний віз, запряжений парюю невеличких гірських коней, стояв серед глибокої... вибоїни і не міг даліше рушитися. Хоч як мучилися коненята, хоч як гейкав на них вугляр..., ніщо не помагало...*

– *Ов, а то що вам таке трафілося? – питаю.*

– *Та видите, – відказав вугляр... – Запхала мене лиха година на сей гостинець!.. Вже би-м не мовив, аби з тягарем яким, – а то, видите, впорожні, та й годі з проклятої баюри вигарбатися. Нужда моя, – мара мя якась сюди несла, в тоту безодню!*¹.

У наведеному комунікативному фрагменті 1) оцінка вуглярем референта, позначеного лексемою *гостинець*, збігається з тією, що вже була висловлена оповідачем, тобто вона виступає засобом вияву діалогічного погодження, де конкретні форми буття не протиставляються, а співдіють у негативному оцінному полі; 2) названий прагматичний сегмент формується кількома пропозиційними актами; оскільки "та сама референція і вираження тієї самої пропозиції можуть мати місце в різних іллокутивних актах"², у репліках вугляра можна декодувати:

– звичайну інформацію-ствердження (без символічно-архетипічного плану);

– приховану вдячність діалогічному партнерові за розуміння ситуації (адже саме за його ініціативою згодом ледве "п'ять хлопа здужали витягти великий вуглярський віз з глибокої западни"³);

– докір самому собі за необдуманий вибір (цей іллокутивний акт великою мірою будується усталеними мовними формулами, що мають конвенційний зміст і є частиною мовної свідомості особистості: *лиха година, мара мя якась сюди несла*).

¹ Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7–8.

² Булыгина Т.В., Шмелёв А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 248.

³ Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 8.

Таким чином, названий комунікативний фрагмент виступає моментом зближення діалогічних партнерів, завдяки чому, власне, відбувається перерозподіл ролей у комунікативному співробітництві: основний інформаційний блок розповіді надалі належатиме вугляреві.

Однак смислова й комунікативно-прагматична значущість названого сегмента полягає ще й у тому, що тут відбувається своєрідне контамінування змісту, позначеного внутрішньоформними номінаціями *гостинець* і *вугляр*, а отже, реалізується семантичне стикування двох внутрішньоформних зрізів тексту, один з яких – глобальний, пов'язаний із реалізацією концепту *дорога* (*шлях, гостинець*), а другий – локальний, проте в плані художнього зображення дійсності, виявлення інтенцій тексту не менш вартісний; він вибудовується дискурсивним кваліфікатором *вугляр*.

Оскільки “кількість і характер конкретних властивостей об'єкта, які “приховуються” за словом, залежить від кількості тих аспектів, сторін, відношень, в яких цей об'єкт може оцінюватися”¹, спробуємо оприяти окремі смислові нашарування лексем, які, взаємодіючи, здатні формувати глибинний зміст тексту, актуалізувати значення, що розкривають переживання героїв, архетипічну запрограмованість їх дій.

Інтродуктивний сегмент дозволяв висловити припущення, що на архетипічно-символічному стратумі доля вугляра вже визначена, тобто він має стосунок до проклятого багатьма й ним *гостинця*, що є підставою для глобальної ідентифікації об'єкта, включення його в одну з імпліцитних текстових стратегій.

Повернімося до аналізованого сегмента. У цьому комунікативному відрізку вжито дві лексеми, що зближуються лише на периферійному семному рівні, проте є важливими для окреслення безперервності “руху” внутрішньоформного, прагматично зорієнтованого значення, – це *чорний* і *безодня*.

Конвенційна імплікатура, закладена семою *чорний* у значення слова *безодня*, здавалось, не має нічого спільного з імплікатурами спілкування, які “виводяться зі змісту речення, однак зобов'язані своїм існуванням тому фактові, що учасники мовленнєвого акту

¹ Кобозева И.М. Две ипостаси содержания речи: значение и смысл // Язык о языке: Сб. статей / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 314.

зв'язані спільною метою комунікативної дії”¹. Насправді в діалозі *оповідач – текст – читач* та, зрештою, і в спілкуванні героїв твору (адже автор виділяє фрагменти буття, означені поняттям *чорний*) є суттєвими значення лексем *чорний* і *безодня*.

Виокремимо:

– його великий *чорний віз*... стояв серед глибокої глинистої вибоїни...².

– Вугляр, з котрим я бесідував, був чоловік уже підходулого віку... Волосся довге... спадало з-під чорної повстяної кресані на його плечі. На нім був короткий козушок без рукавів... і міцні шкіряні ходаки з чорними вовняними волоками³.

– Аж ось серед червоної грані щось зачорнілося... То був мій Іванчик... Лежав мій Іванчик на землі переді мною, чорний увесь, як головня⁴.

Лексема *чорний* у тексті не є високочастотною, проте своїм значенням, конотативно-пресупозиційним нашаруванням у наведених висловлюваннях створює стрижневий асоціативний ряд, на базі якого зближуються антиномії *початок* і *кінець* (життя і смерть), окреслені в архетипічному циклі *шлях* (*гостинець*) – *коло*, тобто вона сприяє вербалізації імпліцитного пророцтва стосовно вугляра (чи його близьких), яке збулося.

Невисока частотність слова *чорний* компенсується тим, що його домінантна сема “розсіяна” в тексті через різні елементи його семантичної структури: у заголовному слові *вугляр*, похідному *вуглярство* (“Оно збавило мого сина...”⁵), у таких одиницях словотвірної ланцюжка, як *вугля*, *вуглярський* та ін., що є носіями того самого інваріантного значення. Виділена сема факультативно притаманна й тим елементам тексту, які позначають не предметні, а душевні сфери життя героїв, зокрема: *засумований*, *розжалоблювати*, *звісити голову*, *тяжкий жаль*. Вона ж – у периферійній структурі елементів лексичного ряду, що концептуалізують *смерть*: *розлучниця* – *сира могила*, *гриб*⁶ та ін.

¹ Булыгина Т.В., Шмелёв А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 251.

² Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори. У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 7.

³ Там само. – С. 9.

⁴ Там само. – С. 13.

⁵ Там само. – С. 9.

⁶ Там само. – С. 11, 13, 14.

Таким чином, лексема *чорний* і її образно-асоціативне поле, відтіняючи рух внутрішньоформного значення в тексті (починаючи від заголовного слова *вугляр* і закінчуючи *чорний як головня*, тобто мертвий), допомагає “переконати” читача в тому, що *гостинець* (*шлях*) здатний позначати печаттю суму, горя (=чорноти) кожного, хто має стосунок до нього. Формуючи емоційно-тональну домінанту тексту, ця лексема сприяє тому, що у висловленнях декодується не лише референційний зміст, але й різнохарактерні іллокутивні сили, що допомагає глибше розуміти мотивацію вчинків героїв, а на рівні всього дискурсу – стикувати, на перший погляд, віддалені фрагменти його буття.

Так, ще одним виявом “внутрішньоформного” зв’язку в цьому тексті (з погляду “напередвизначеності” долі героїв) є те, що вугляр, його родина заготовляли дрова не із “живої” профілактичної вирубки, а з “вівертів”:

– *Мушу вам сказати, що ціла наша родина в Суходолі – самі вуглярі. Ми, бувало, в п’ять фір їздимо...*

– *А відки ж ви брали дров на стільки вугля? – перебив я.*

– *Купували. От, де в лісі яке охаб’я, повалене дерево, децо – у наших лісах того страх багато. Закуповуємо того дуже тано, – пан ще рад, що позбувся завади...*

Було то якось по зелених святках. Ми все до того часу понавишукували по лісах цілі купи вівертів¹.

Віверти в деяких віруваннях – це місце перебування нечистого. Збирання *вівертів* – розтривоження темної сили, яка “може йти з тим, хто дався знати, хто її кличе”² (навіть усупереч бажанню людини). “Цілі купи вівертів” практично унеможлилювали протидію темному (чорному), нечистому, бо, уособлюючи надію на прожиття, “диктували” родині правила соціально-побутової поведінки.

В аналізованому тексті *віверти* як елемент онтолого-міфологічної архітектоники тексту, як одиниця, включена в архетипно-символічне протиставлення “свій – чужий”, “добрий – поганий”, “правий – лівий”, “біле – чорне”, виступає важливим засобом концептуального моделювання. Це своєрідний евфемізований означувальник деконструктивних сил, що в тексті маніфестується насамперед лексемою *гостинець*, а також (через семантику *темного*)

¹ Франко І. Вугляр // Франко І. Вибрані твори. У 3 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 9.

² Записано у с. Тюдів Косівського району Івано-Франківської області.

словом *безодня*. Етноконцепт *віверти* – компонент семантичної ланки, що сприяє об’єднанню ключових значень, виявляючи внутрішньоформний зріз тексту.

Хоча ВФ слова в художньому дискурсі не є комунікативно достатньою (самостійною), вона, сприяючи зв’язку денотативного й прагматичного аспектів висловлювання, допомагає читачеві декодувати умови й цілі спілкування героїв, їх стратегічні позиції.

Інакше кажучи, зорієнтованість ВФ слова в художньому дискурсі не тільки на його змістово-образне наповнення, а й на комунікативно-прагматичну “паспортизацію” партнерів спричинює те, що слово з актуалізованою ВФ відіграє важливу роль не лише в ідентифікації дійових осіб, в умотивуванні їх діяльності, уподобань, сприйнятті ними дійсності, тропеїзації контексту, моделюванні його оцінно-образних параметрів, а також у прогнозуванні лінії поведінки героїв, виявленні їх комунікативних намірів.

Розгляд внутрішньоформного слова крізь призму комунікативних актів допомагає, на нашу думку, глибше зрозуміти певне висловлення – насамперед той “нефіксований, не зовсім конвенціалізований зміст”¹, породжений конситуацією, який здатний розгортатися в тексті, виявляючи в ньому приховану інформацію, взаємодіяючи із “суперечливими” (“конфліктними”) семами, які по-новому можуть експресивізувати сегменти, виявляючи в них інші оцінні домінанти.

Дослідження комунікативної спрямованості внутрішньоформного слова сприяє глибшому проникненню в смисл дискурсу в цілому: що хотів сказати автор цим текстом зовнішньому адресатові.

Ураховуючи, що смисл тексту як “проекція плану змісту мовного вираження на свідомість інтерпретатора з властивими йому уявленнями про світ і систему цінностей”² може бути варіативним, висловлюємо припущення, що внутрішньоформна номінація як один із засобів комунікативно-прагматичної організації тексту відіграє важливу роль у виборі читачем найбільш переконливого (оптимального) його варіанта (чи варіантів).

¹ Кобозева І.М. Две ипостаси содержания речи: значение и смысл // Язык о языке: Сб. статей / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 324.

² Там само. – С. 333.

Внутрішньоформна номінація, особливо у функції заголовного, ключового слова, характеризується потужним асоціативно-образним потенціалом формування додаткових смислових прирощень, здатна імплікувати значення, які з іншими комунікативно значущими засобами дозволяють декодувати текст як складну комунікативну одиницю.

Ураховуючи і внутрішньоформне значення, читач починає глибше розуміти мовленнєві ходи комунікативних партнерів, їх наміри, уловлювати смислові розгалуження окремих реплік, відчувати моменти наближення смислових “порогів” (важливих точок пульсації значень), здатних повертати русло діалогу чи надавати йому неочікуваної експресивної тональності.

Так, в оповіданні Леся Мартовича “Грішниця”¹ заголовна номінація з полімотиваційною словотвірною структурою (*грішниця* – “та, що є грішною”, “та, що вчинила гріх”, “та, що грішить”) передбачає різні напрямки розгортання внутрішньоформного змісту в рамках усталеного позатекстового значення. Сприйнята у функції стрижневого елемента повідомлення-ствердження, вона підводить читача до думки, що особа, про яку йтиме в тексті мова, учинила щось таке, що з погляду християнської моралі кваліфікується як *гріх*.

Читач не знає: предикат “грішниця” висловлюється лише автором чи сприймають таке означування жінки й герої твору (адресат і адресант), чи погоджується з ним сама героїня, тобто на початковому етапі сприйняття тексту виділена автором номінація кваліфікується читачем і як образ, і як знання про певні реалії дійсності, і як експресивна домінанта, що може мати в дискурсі широкий діапазон вияву й різними учасниками діалогу кваліфікуватися навіть з протилежних аксіологічних позицій (“+” / “-”).

Характер внутрішньоформної номінації як ключової, з якою пов’язується основний смисл тексту, яка “організовує... семантичний простір”² оповідання, виявляється вже на початковому етапі його сприйняття. Інтродуктивний сегмент, що знайомить із міркуваннями героїні про її внутрішній стан і “прогнозує” асоціативно-образну палітру докільля, що мислиться як даність у майбутньому

¹ Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 136–140.

² Новиков А.И. Текст, смысл и проблемная ситуация // Вопросы филологии. – 2000. – № 3. – С. 44.

(*осінь, мряка, хляпавка, ніч, студінь, болото* – і далі художньо вмотивоване – *смерть без свічки, грішниця*), у дескриптивному викладі підтверджує припущення читача про конвенційність семантичного наповнення внутрішньоформного слова: він здогадується, хто така грішниця. Однак цей же сегмент сигналізує і про інше – згорнуті динамічні моделі людської поведінки, що можуть виявитися при розкодуванні комунікативних актів:

*Без свічки вмру... Най біг прийме і так! Не заслужила я на ліпше. Видно, що мені господь милосердний і на цім світі покуту завдав. Ой! Та бо й грішниця я, грішниця!*¹.

Цей же сегмент передбачає розгортання психологічних наративів, які змогли б пояснити внутрішню неузгодженість різних психологічних пластів буття героїні, її готовність до оприявлення досі не артикульованого значення, що виступає водночас засобом самоідентифікації і психологічного зцілення роздвоєної особистості: “Правду мені повіла баба Палагна., *половина тебе всередині обірвалася, то шкода вже й надію мати*”².

У цьому сегменті зовсім “приглушені” альтернативні наративні лінії, що в подальших висловлюваннях по-різному розкриватимуть зміст внутрішньоформної номінації *грішниця*. Він не відзначається чіткістю вираження іллокутивних цілей (це розповідь-повідомлення, хоча в її межах фіксованими є значення прихованої погрози, неминучості дійства, журби, каяття).

Однак важливість його для розуміння смислу дискурсу полягає в тому, що внутрішньоформне слово, “проходячи” крізь такого типу висловлення, отримуючи їх образну підтримку (*гріх* асоціюється з вибудованим образно-асоціативним тематичним рядом: *осінь, болото...*), інтригує читача, підводить до сприйняття різних аспектів окресленого ключовим словом поняття – тих сторін, відношень, властивостей об’єкта, позначуваних внутрішньоформною номінацією, крізь призму яких він може оцінюватися.

Означена в цьому сегменті значеннева опозиція *світського й сакрального*, сфокусована великою мірою у внутрішньоформному слові, проходить через увесь текст, виступаючи виявом архетипічного трансцендентального дискурсивного фрагмента “добро – зло”, “правдивість – грішність”.

¹ Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 136.

² Там само.

Нарешті, аналізований сегмент – це вияв нарративної практики, в якій відбито результат “надання смислу досвідам, становлення знання”, підведення до “процесу вибачення, оправдання”¹, прощення і заспокоєння, що в тексті становить стрижень комунікативного розгортання значення.

ВФ слова як засіб кваліфікації денотата, включаючись у формування загальної оцінної семантики висловлення (*Ой! Та бо й грішниця я, грішниця!*), гіпотетично визначає стилістику поведінки в діалозі того, кому адресується повідомлення, однак репліка-відповідь, на перший погляд, не синхронізована: – *А ти, Аничко, не завдавайся в журу. Палагна ж казала, що як будеш журитися, то й не вийдеш. Ти маєш бути весела, то й полегшення матимеш!*².

Адресат не питає, чому героїня вважає себе грішною, він скеровує русло розмови в іншу прагматичну ситуацію, не виявляючи готовності (як підтвердиться пізніше, свідомо не бажаючи) прийняти запропоновану стратегію ведення діалогу, основою якого мало б бути розкриття насамперед внутрішньоформного значення:

“та, що є грішною” – “чому вона грішна?”

“та, що має гріх” – “який це гріх?”

“та, що згрішила” – “чому вона вчинила так?”.

У висловленнях, адресованих дружині, що містять заспокоєння, застереження, пораду, внутрішньоформну номінацію не вжито (це суперечило б комунікативній меті партнера), однак потенційно вона присутня: герой не заперечує тему грішності, а лише уникає її, акцентуючи на артикуляції іншого значення.

Як бачимо, внутрішньоформна номінація на цьому етапі розгортання змісту тексту фокусує конвенційно стабільні значення; потенційно “аномальний”, амбівалентний значенневий реєстр цієї мовної одиниці не реалізований, тому можливі імплікації, породжені внутрішньоформним значенням, узгоджуються з наведеним контекстом чи ситуацією мовлення.

Якщо в аналізованих вище висловленнях відсутня експліцитна інформація, яка б виявляла бажання героїні (читач лише здогадувався про її комунікативні наміри), то в наступних – вона центральна: *“Мушу виговоритися, бо як ізмовчу, то здається мені, що*

¹ Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 34.

² Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 136.

*обірветься мене й друга половина... Мушу приповістися та й просити в тебе прощї!*¹.

Прагматичне ускладнення суб’єктивно маркованого висловлювання (*“Мушу виговоритися”*) здійснюється за рахунок додаткової інформації причинного характеру, що передає психічний стан героїні (*“...то здається мені, що обірветься мене й друга половина, то я й ночі не перетриваю”*), а також за рахунок розширення складу прагматичних чинників, які представляють ще один оцінний вимір ситуації:

*“А ще й панотець сьогодні при сповіді роз’яснили мені, як я тяжко нагрішила, то я сама себе боюся”*².

Семантико-комунікативний маркер “а ще й”, вводячи нову інформацію, що підсилює значущість внутрішньоформної ознаки (*тяжко нагрішила*), однак уже з позиції особи, здатної відносно об’єктивно кваліфікувати вчинене кимось в аспекті “грішне – праведне”, формує прагматично заданий підтекст, що вербалізується приблизно в такі комунікативні акти: *Я й раніше про це думала, воно мене мучило, але лише після розмови із священником усвідомила, що насправді вчинила.*

Оцінно-мотиваційна база такого підтексту виступає для героїні стимулом пройти крізь ще одну сповідь, десакральну, що повинно принести заспокоєння, внутрішню узгодженість, душевне зцілення особистості, спокій “на цім світі”.

У тексті не відбито порушення таїнства християнської сповіді, читач не знає її змісту, проте зі стратегії ведення діалогічної партії, її структури, характеру, послідовності викладу фактів, їх оцінки здогадуємося про психічний стан героїні, душевні випробування, крізь які вона *вже пройшла*, благаючи прощення на небесах, а тепер намагаючись це зробити і стосовно ближніх.

Значення внутрішньоформної номінації, приписане героїнею собі в характеристичній функції і визначене як сутнісне в оцінці власної особи, виступає причиною пошуку нею засобів узгодження внутрішньоособистісних і міжособистісних стосунків. Воно ж, очевидно, було стрижневим мотивом сповіді як мовленнєвого акту, а разом із нею – основою інтелектуального й емоційного переживання.

¹ Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 136.

² Там само.

Це ж значення, сприйняте в ролі основи моральної ідентифікації особи й основного стимулу – досягти комунікативної мети, певною мірою дозволило уникнути прагматично завуальованих висловлювань, які допускали б множинність трактування, дозволяли б партнеру по комунікації не актуалізувати окремі ланки експресивних блоків, не реагувати на них, залишаючи їх “поза реальним і потенційним рядом суб’єктивно-модальних значень речення”¹.

Таким чином, ключова номінація, формуючи в тексті внутрішньоформний топік, включаючись у значеннєву структуру комунікативних актів, допомагає адресанту вплинути на співбесідника, коригувати, на його думку, поведінку партнера, прогнозувати його мовленнєву реакцію. А цим самим реалізувати свої комунікативно-прагматичні плани – виговоритися й попросити прощення (*проці*).

Чи прочитуються такі комунікативні наміри співбесідником? Чи догадується він, що йому хочуть повідомити, зрештою, чого очікують від нього?

Маркером комунікативних актів прощення й зізнання є використаний у тексті стереотип *просити проці*, який уже передбачає певний характер повідомлення, його вербальне оформлення, а також предикативні формули *нічого не знаєш, мало що знаєш* з не-вербалізованою імпліцитною другою частиною *я тобі зараз все розкажу*, яка в тексті замінюється конкретним інформаційним блоком.

Розглянемо фрагменти:

“*Ні! Ти нічого, Андрійку, не знаєш*”, “*Не втихомирюй мене, Андрійку, бо ти ще мало що знаєш, то ще не все*”² та ін.

Ці та інші “ввідні” формули виступають у тексті своєрідними анафоричними скріпами, що, сигналізуючи про тему *нового* повідомлення, водночас сприяють концептуалізації викладеного, оформлюють відмежовані репліками партнера мовленнєві акти зізнання в єдине ціле – у сповідь.

У висловленнях героїні тут не вживається внутрішньоформна ключова лексема, проте кожний тематичний мовленнєвий блок великою мірою підпорядкований розкриттю поняття, закодованого в словах-індикаторах, що представляють цю лексему, сигналізуючи

¹ Имплицидность в языке и речи / Отв. ред.: Е.Г. Борисова, Ю.С. Мартемьянов. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 85.

² Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 137.

про імпліцитну присутність у їх значеннєвій структурі семи “гріх”. Наприклад:

“*Ти не знаєш, що я злодійка. Я вкрала в Варвари півміток*” (*отже, я грішниця*).

“*Я не варта й доброго слова від тебе почути. Бо я – душогубка. Це я загнала Іваниху в гріб*” (*отже, вчинила гріх, згрішила*).

“*Я – ніхтолиця*” (*таким чином, ще раз можу іменуватися грішною. “Грішна я”*)¹.

Виконуючи функцію предикатів, ці слова виступають не лише засобом самохарактеристики героїні, вони розкривають її внутрішні психологічні конфлікти, що не були оприявлені через неможливість узгодження бажання, реальної поведінки героїні й системи соціально-етичних і моральних норм та оцінок і лише зараз розв’язуються, коли в мовця доміантними стають уже інші стратегії.

Ці ж мовні одиниці (*злодійка, душогубка, ніхтолиця*) є тією смисловою базою, яка програмує відповіді-репліки, що виконують функцію спростування інформації, її перекодування, представляючи її в протилежному оцінному вимірі. Унаслідок цього названі лексеми з яскраво вираженими внутрішніми формами, а також ключова внутрішньоформна номінація *грішниця* набувають амбівалентного характеру: *злодійка* = “найпорядніша газдиня в селі”.

У тих випадках, коли інтенційна заданість висловлення реалізується, однак співбесідник із певних причин не може прийняти зізнання, вербалізувати лаконічну репліку-аргумент, у структурі якого було б яскраве заперечення змісту внутрішньоформної номінації, він використовує розгорнуті дескрипції, включає найрізноманітніші інформаційні блоки, які допомогли б нівелювати усталене значення ключової номінації. Або ж заповнює її окремі сектори іншим, позитивно-оцінним смислом чи, виявляючи повне несприйняття інформації, переводить її у вимір ірреального:

“*Ти, Аничко, бігме, з гарячки таке говориш!..*”;

“*Ти, бігме, Аничко, в гарячці. Що ти таке говориш? Опам’ятайся*”²;

“*Можє, я намочу платинку та прикладу тобі до голови, бо тебе має гарячка дуже мучити*”;

¹ Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 137.

² Там само.

“Але ти отак у гарячці лежиш та й собі щось таке розгадуєш, а воно тебе зовсім обмарило”;

“Аничко! А спам’ятайся ж, бо це не вийде на здоров’я. На платинку, об’яжи собі голову, най тобі гарячку витягне”¹.

Таким чином, ключова внутрішньоформна номінація в художньому дискурсі є комунікативно значущою – вона невіддільна від мовленнєвих стратегій і тактик мовця, формування в тексті імпліцитних значень.

Внутрішньоформна номінація може підсилювати емоційно-вербальні реакції співбесідника, виступати одним із засобів концептуалізації його висловлювань.

Вона, тематизуючи окремі сегменти, формуючи смислослазучі топіки, виконує в дискурсі проектувальну функцію, бере участь у розгортанні мовленнєвих актів, розкритті мотиваційних баз комунікантів, виявляється важливою у вираженні диктумної та модусної модальності. Тому ВФ слова й ключова внутрішньоформна номінація в художньому дискурсі є прагматично навантаженими.

¹ Мартович Л. Грішниця // Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – С. 139.

РОЗДІЛ 4 ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Тексти засобів масової інформації (ЗМІ)¹, зокрема політичного спрямування, характеризуються багаторівневою системою зв’язків, функціонально-сисловою єдністю, мовленнєво-стилістичними різновидами, зумовленими інтенціями автора, комунікативним модулем повідомлюваного.

Особливістю названих текстів є те, що в багатьох із них закладений спонукально-дійовий смисл, здатний закріплювати, трансформувати чи й руйнувати (пропонуючи нові семантичні моделі) усталені стереотипи, ціннісно маркувати зміст висловлення, наповнювати його імперативно-рекомендаційними значеннями залежно від мети повідомлення, соціально-політичної диференціації суспільства, його прагматично-світоглядних орієнтацій, культурних традицій².

Розкриваючи свій інтенційно-впливовий потенціал через здатність аксіологічно параметризувати денотативне значення, формувати “семантичну компетенцію” (Н. Арутюнова) мовців, тексти ЗМІ відіграють важливу роль у “передбаченні” мовленнєвої поведінки комунікантів, їх волевиявлення, у сприйнятті ними імпліцитно “підказаних” оцінних моделей, у здатності їх (на побутовому, професійному, політичному, тощо рівнях) здійснювати вибір. “В інформаційному просторі України, на жаль, відсутня потужна система узгоджених конструктивних ідіологем, здатних консолідувати суспільство”³, і все ж тексти ЗМІ в сучасному культурно-мовленнєвому й соціальному контекстах є функціонально значущими: “...однією з основних змін, породжених інформаційним суспільством, є здатність (пере)формувувати соціальну ідентичність...”⁴.

¹ Матеріал дослідження – українськомовні періодичні видання різних соціально-політичних орієнтацій, теле- й радіоповідомлення про політичну сферу суспільства. Хронологічні межі джерел – 2002 – 2007 роки.

² Глаголев Н.А. Прагматические смыслы эмотивных лексем в англоязычной прессе // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 241–246.

³ Гриценко О.М. Суспільство, держава, інформація. – К.: Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка, 2001. – С. 78.

⁴ Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2004. – XIV с. – С.13.

Тексти засобів масової інформації, зокрема той фрагмент масмедійного дискурсу, що акцентує політичний простір, соціально-політичне буття народу, відбиваючи політичні дискусії в аспекті співвідношення “консенсусу і конфлікту” (П. Рікер) на рівні 1) політичних дебатів у правовій демократичній державі; 2) намірів “доброго уряду” й неможливості їх повної реалізації; 3) проектів, що відбивають уявлення про “добре”, щасливе життя¹, здатні видозмінювати політичну свідомість людини, впливати на громадську думку², на утвердження (чи послаблення) політичного устрою, готувати ґрунт для реалізації нових, прогресивніших суспільно-політичних пріоритетів, що фіксуються мовою. Так, “... розвиток поняття *політія* в новоєвропейській традиції... дає набір концептів: політичне ціле, політичний порядок, його інституціонально-дисциплінувальне ядро і... смислова та логічна організація політичного процесу для розгортання політичної системи, тобто те, що в останні роки прийнято іменувати *політичним дискурсом*”³.

У різноаспектних інформаційних процесах, результатом яких є відповідний текст, важливу роль відіграє вміння передбачити актуалізацію конотативних компонентів значення, потенційно притаманних слову, формування асоціативно-образних мотивів, здатних розгортати імпліцитні мікротеми, маркуючи текст суб’єктивно-модальними нашаруваннями.

Запрограмованість дії прихованого значення здатна розставляти в тексті смислові акценти, скажімо, умотивовувати відповідні політичні уподобання, впливи, образно представляти певні реалії, нашаровуючи на нейтрально-оцінну інформацію аксіологічно мар-

¹ Рікер П. Мовна політика і риторики // Рікер П. Навколо політики. – К.: Д.Л., 1995. – С. 177–184.

² “...об’єктом суспільної думки виступають лише ті події і явища дійсності, які ... є соціально значущими й актуальними, несуть у собі момент дискусійності”; “суспільна думка створюється і функціонує як у рамках суспільства”, так і в межах наявних у ньому спільностей: “соціальних, регіональних, професійних, політичних” тощо, вона може бути “більш чи менш одноставною, моністичною і плюралістичною...”, “істинною та ілюзорною, хибною”, “діє в усіх сферах життя суспільства”, “має властивість перетворюватися з простого судження мас в політичний інститут життя суспільства в цілому, а отже, розширювати межі свого існування та впливу” // Гриценко О.М. Суспільство, держава, інформація. – К.: Ін-т журналістики. Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка, 2001. – С.91–93.

³ Ильин М. Полития // Семиотика: Антология / Сост. Ю.С.Степанов. – Изд. 2-е, испр. и дополн. – М.: Академич. Проект; Екатеринбург: Делов. книга, 2001. – С. 623.

кований¹ семантичний компонент. І навпаки, актуалізація в тексті небажаних (з погляду макрозадуму) семантичних чинників може негативно впливати не лише на фрагментарну, але й на глобальну зв’язність тексту, трансформувати прагматичний контекст, поглиблювати конфліктність, невизначеність у конкретному вербалізованому сегменті політичного простору², спричиняючи виникнення неочікуваних емоційних реакцій у слухачів (читачів / глядачів), небажаних емоційно-образних уявлень.

Для досягнення комунікативної мети, для того, щоб особистісно-прагматичне сприйняття тексту умовним реципієнтом у цілому відповідало концептуальному (і конотативному) виміру задуму, необхідно враховувати співдію всіх реальних і потенційних смислотвірних елементів тексту, серед яких одна з провідних ролей належить внутрішній формі слова.

Чому саме ВФ слова виділяється нами як важливий текстотвірний і образотворчий засіб, сутнісний орієнтир розгортання імпліцитної інформації в текстах ЗМІ? Насамперед тому, що ВФ слова притаманний потужний образно-асоціативний потенціал. Наприклад: “*малюки*” (дуже малі, “паперові” партії, створені поспіхом перед виборами), “*важкоатлети*” (великі партії, здатні подолати відсотковий бар’єр і пройти у ВР), “*зброєносці*” (соратники, особи, що у всьому підтримують керівника відповідних партій чи блоку, до яких належать самі), “*списочники*” (ті, що прийшли у ВР за списками партій), “*новобранці*” (новопризначені губернатори), “*бігуни*” (політики, що з певних причин покинули країну і яких розшукують правоохоронні органи), “*піаністи*” (народні депутати, що голосують за своїх колег, відсутніх у залі ВР).

¹ Оцінка – це “сильний стратегічний хід, що допомагає моделювати ... ситуацію в очах читача в тому вигляді, в якому це було би вигідно періодичному виданню” (Голокова М.С. Об’єкт оцінки в газетному тексті (на матеріалі текстів виборної кампанії) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. – 2007. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 334).

² “...з метою підвищення своєї стабільності влада... використовує різноманітні дискурсивні технології інформаційно-пропагандистського пресингу” (Толстоухов А.В. Постіндустріальний світ: обриси еко-майбутнього // Людина в лабіринті перспектив / А.В. Толстоухов, О.Є. Перова, О.М. Рубанець та ін. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – С. 10.).

Актуалізуючи певну ознаку предмета, закладену в слові, ВФ тісно пов'язана із суб'єктивним значенням наповнення мовної одиниці, виступає образно-мотиваційним зв'язком “між денотацією й тими елементами конотації, які створюють емотивний і стилістичний ефект”¹. Наприклад:

1. *А гроші в країні є. Взяти хоча б зарплати у конвертах... У середньому “конвертована” неоподаткована сума становить 200–300 доларів*².

2. *...Для них, “вічнозелених”, тобто із “зеленими”, національне законодавство – не указ. Хабар – ось рушійна сила екологічного “прогресу”*³.

Семантично й стилістично значущими в наведених текстах є лексеми із яскраво вираженими внутрішніми формами, що фокусують реальну чи приписувану певному предмету ознаку.

Завдяки паронімічному зближенню різних за семантикою мовних одиниць (*конверт* → “той, що у конверті” = *конвертований*), актуалізації сем, що факультативну ознаку референта виділяють як постійну (*зелений* → “той, що вічнозелений” → “вічно із зеленими” → “завжди із зеленими”), відбувається прагматичне фокусування інформації: автор не лише повідомляє про факти дійсності, але й дає їм оцінку, приховано апелюючи до співрозмовника включитися в обговорення проблеми.

Беручи участь у процесах аперцепції, при яких “отримані враження зазнають нових змін”⁴, сприяючи утворенню множинності пізнавальних образів, ВФ слова виступає елементом конотативного комплексу, однією з його прихованих основ (у слові чи тексті). А це є умовою того, що вона здатна “готувати” читача до входження в конотаційне текстуальне поле, відкривати в ньому імпліцитні лакуни, динамізувати текст. ВФ слова допомагає читачеві глибше зрозуміти зміст повідомлення, захований у тексті, характер політичної мови загалом, яка є “водночас конфліктною і консенсуальною”⁵, а тому “надзвичайно вразливою” (П. Рікер) до “співдії” різних мотиваційних процесів, реалізованих у тексті, до “стикування” неодна-

¹ Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – С. 90.

² Українська газета. – 2007. – 1 лютого. – № 4 (99). – С. 4.

³ День. – 2007. – № 14 (2466). – 27 січня. – С. 1.

⁴ Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 79.

⁵ Рікер П. Мова політики і риторики // Рікер П. Навколо політики. – К.: Д.Л., 1995. – С. 176.

кових, а часто й протилежних критеріїв політичного представлення об'єкта в дискусійному просторі. “Ідеальне політичне зняття суперечностей полягає в гармонізації інтересів, що, однак, не знімає її відмінності, проте створює умови для паралельного розв'язання в межах єдиного соціального утворення, не посягаючи водночас на його системні властивості”¹.

Виокремимо кореференти:

*Богиня помаранчевої революції, відчайдушна опозиціонерка, власниця коси, газова принцеса, велика політична артистка, артистична пані, залізна леді, легендарна Жанна д'Арк, экс-прем'єр-міністр, Леді Ю, серце революційної акції та ін., а також: “Ікона помаранчевої революції”, “слов'янська мадонна”, “пані з косою”, “жіночий символ України” – такими компліментами обсилає французька преса Юлію Тимошенко*³.

Внутрішньоформні характеристики об'єктів є важливими і при формуванні кореферентних рядів, наприклад, тих, що стосуються депутатського корпусу: *депутати, народні обранці, “батьки нації” = “борці за народне щастя”; електоральний second hand; “мажори” зі значком; мандатоносці; професійні (прості) “кнопкодави”; “слуги народу”; “ті, хто воліє професійно страждати за народ”*⁴.

Оскільки концепт *влада* – один із центральних у сучасному політичному дискурсі, учені звертають увагу на його атрибутивне представлення в сьогоднішньому мас-медійному просторі⁵, ми ж акцентуємо й на тих внутрішньоформних ознаках, що зображують об'єкт значеннево амбівалентним або в різкій негативній тональності.

Влада: багатообіцяюча, бандитська, безсердечна, злодійська, злочинна, зрадницька, клоунівська, красномовна, материнська,

¹ Гасвський Б.А. Філософія політики. – К.: Вища школа, 2005. – С. 92.

² Без цензури. – 2005. – 11–17 листопада.

³ Експрес. – 2005. – № 68 (2390). – 16–23 червня.

⁴ Андрейченко О.І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – С. 13.

⁵ Там само. – С. 11–12.

помаранчево-продажна, розбазарювальна, самовпевнена, театральна, турботлива, хабарницька, швидкозмінна¹ та ін.

Хоча в текстах ЗМІ, як і в художніх, ВФ слова є джерелом смислової багатоплановості (не беремо до уваги ті офіційні повідомлення, в яких конотативний аспект може спеціально нейтралізуватися, які не відзначаються стилістичною різноманітністю), у масмедійному дискурсі вона “наочніше” пов’язана з комунікативною метою, має властивість “прямолінійніше” підводити читача до відповідних висновків². У названих текстах ВФ слова більш релятивізована рамками вибраної автором емоційної оцінки “концепції” зі знаком “+” чи “-”.

Розглянемо фрагмент тексту:

“...Ще зовсім недавно, здається, **“озимий” Валерій Хорошківський** під супровід пропагандистських рок-груп на майдані передвиборної країни розповідав нам про невдачу владу старих номенклатурників. Приголублений нею **“підсніжник”** непогано вписався в морозний клімат. Спочатку – заступник глави АП, нині (у 2002 р. – М.Г.) – міністр економіки, член уряду, “головне завдання якого – боротися з бідністю”. А ми, наївні, вважали, що хоч **“озимі”** виявляться оригінальнішими і боротимуться за добробут своїх співвітчизників...”³.

У наведеному сегменті оцінку тональність (зі знаком “-”) великою мірою формують внутрішньоформні номінації, які в кореферентному ряді є аксіологічно значущими (*озимий, підсніжник*). Різні за мотиваційною базою, морфемною і семантичною структурою, за характером ідентифікації об’єкта (*озимий* кваліфікується за належністю до “команди озимого покоління” в передвиборний період 2002 року; *підсніжник* – результат опредметнення оказіональної ознаки референта, мотивований асоціативним комплексом попереднього слова), названі номінації мають і спільні ознаки, важливі з погляду розкриття конотативної семантики тексту:

¹ Андрейченко О.І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – С. 12.

² ЗМІ в Україні “із засобу інформації часто перетворюються на її виробника, творця політичного знання, політичного продукту...” (Гасвський Б.А. Філософія політики. – К.: Вища школа, 2005. – С. 114).

³ Шлях перемоги. – 2002. – 5–11 грудня. – С. 2.

1) виділяючи об’єкт із-поміж інших, вони формують стосовно нього значення, важливе для визначення теми повідомлення й окреслення згорнутої текстової інформації – текстового концепту (основного смислу, закладеного в сегменті);

2) завдяки неоднорідності елементів кореферентного ряду (порівняймо: *“підсніжник”* і член уряду), їх різностильовій позатекстовій закріпленості, внутрішньоформні лексеми, об’єднуючи амбівалентні значеннєві величини, сприяють утворенню імплікацій (пов’язаних зі співвідношенням “опозиціонер – член владних структур”), які відбивають асиметрію бажаного й дійсного в зображеному фрагменті політичного простору;

3) пов’язуючись з одиницями кореферентного ряду, які тяжіють до вживання в соціополітичному дискурсі (*заступник голови АП, міністр економіки, член уряду*), внутрішньоформні номінації сприяють розбудові їх семантичної структури за рахунок гетерогенних імпліцитних сем, надаючи цим самим багатоярусному композиційному макрокомпоненту семантики аналізованого тексту негативної ідеологічної оцінності;

4) потенційна здатність внутрішньоформних слів, як і будь-яких інших, бути включеними в процесі творення й декодування тексту в його асоціативно-образний комплекс сприяє збагаченню кореферентних значень новими мотиваційними семами, унаслідок чого кореферентний ряд отримує додаткові “рематичні” акценти. Порівняймо: *озимий, підсніжник* і “той, що не бореться за добробут”, “той, що не є оригінальним”, “той, що не такий, як усі”.

Отже, аналізовані слова із яскраво вираженими внутрішніми формами, виступаючи емоційно забарвленим фрагментом кореферентного ряду, сприяють вираженню гносеологічно-оцінної позиції адресанта. Фіксує відповідне референційне значення, актуалізуючи різні образи-уявлення референта, внутрішньоформні номінації допомагають виявити смисловий стрижень тексту, оприявити інтенційний компонент його семантики.

У розглянутому сегменті інтенції адресанта яскраво виражені. Солідаризуючись з уявним адресатом (*ми, наївні*), він дистанціюється від “іншості” (*його, їх, “озимих”*), формуючи зону потенцій-

¹ Семантичне вираження цієї позиції може бути міфологізованим, оскільки “міф є своєрідним засобом упорядкування хаотичної політичної реальності” (Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – С. 16).

ного конфлікту “ми – вони”, задаючи відповідну модель інтерпретації тексту.

Звичайно, у процесі текстотворення, виявленні емоційно-оцінної тональності дискурсу беруть участь і інші мовні одиниці – не лише внутрішньоформні. Спеціальними семантичними сигналами (відмітками, вказівками на значеннєвий ракурс сприйняття) у цитованому уривку виступають: розповідав *під супровід пропагандистських рок-груп, приголублений владою “підсніжник”* та ін. Однак саме завдяки внутрішньоформним одиницям формується вертикальний зріз тексту, і вони в ньому – конститутивні одиниці, що імплікують приховані семи.

Порівняймо далі:

За новими призначеннями “бідність поборюватимуть” міністри екології Василь Шевчук, праці і соціальної політики – Михайло Папів... Зберегли свої посади інші міністри, чия діяльність не викликала заперечень у “більшовиків” і, головне, рішучих намірів перекраяти цей шмат урядового пирога...

Новий “коаліційний” уряд нагадує перетасовану колоду зашмальцьованих карт.

Якщо простежити за фракційною належністю нових міністрів і віце-прем’єрів, то, здається, що “коаліцію” створювали самі з собою. Адже, розсипаючись на уламки, “за Єду” (“За єдину Україну”. – М.Г.) декларувала свою незмінну ідеологічну основу. І тепер одностайно з усіх шматків колись єдиної “Єди”, з’ясовується, – “класичної коаліції” (!)¹.

У цьому сегменті відсутнє експліцитне продовження корелативного ряду, однак імпліцитно він формується дескрипціями “такий, що схвалюється “більшовиками”², “той, що сповідує ідеологію “За Єду” тощо, тобто реалізується “цілісний динамічний референт” (О. Воробйова), кризь призму якого розкриваються комунікативні стратегії адресанта.

У політичному дискурсі названі стратегії залежать від сповідування автором певної ідеології, його переконань чи, можливо, і звичайної співпраці з відповідними політичними структурами,

¹ Шлях перемоги. – 2002. – 5–11 грудня. – С. 2.

² “Більшовики” в сучасному політичному дискурсі – насамперед представники депутатської більшості у Верховній Раді; ця номінація з яскраво вираженою ВФ містить ідеологічні семи, здатні при актуалізації виражати ціннісні ідеологічні позиції комунікантів. Аналогічно – “меншовики”.

однак цільова установка різних (навіть протилежних за “ідеологією”) видань незмінна: “...здійснити на потенційного адресата емоційний, психічний, ідеологічний та інший вплив для того, щоб залучити його на свій бік”¹. І хоча “установки включають інтелектуальний компонент, або компонент довіри (наприклад, обґрунтування того, чому ви віддасте перевагу програмі одного кандидата, на відміну від іншого), значна частина психологічної динаміки в установці носить емоційний характер”². Зауважмо:

Сів чоловік у міністерське крісло. Змінив прикид, зачіску, машину. Швидко набрав із десяток кілограмів тіла. Карав і милував. Ще вчора за хуліганство, організацію масових безпорядків міг потрапити в каталажку, а нині отримує кайф, кидаючи в каземат колишніх владоможців. Просто так, бо вовк голодний³.

Стрижневою внутрішньоформною одиницею з виразним аксіологічним компонентом, що семантично об’єднує фрагмент тексту, визначаючи в ньому градаційний значеннєвий ряд, є лексема “вовк” (від інтродуктивної нейтральної номінації до названої є ряд конкретизаторів-дескрипцій у тексті: “той, що організував безпорядки”, “той, що кидав у каземат колишніх владоможців” та ін. Саме вона вмовтворює використання автором у наступному сегменті слова “хижаки” (І в другому турі (виборів. – М.Г.) пішов у команду “хижаків”⁴), підкреслюючи своє дистанціювання від представників помаранчевої опозиції, а також акцентуючи на тому, що об’єкт мовлення не відповідає нормі якостей, притаманних справжньому політикові – такому, яким, на думку автора, є О. Мороз (“...своїх може відстояти. До Юрія в нього майже батьківські почуття. Поблажливо сприймав гарячковість молодого амбіційного політика...”⁵).

“Вирядившись у складі вертепу козаком, Ю. Луценко з івано-франківської трибуни пояснював гуцулам, чому нема снігу. Бо Мо-

¹ Нешименко Г.П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98.

² Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – С.-Пб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002. – С. 43.

³ Прикарпатська правда. – 2007. – № 4 (13460). – С. 1.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

*роз зрадив. Ще звав креслити по Україні кола, захищаючи таким чином свою територію від чортівщини*¹.

Іллокутивна мета таких висловлювань – через розкриття опозицій “свій–чужий”, “позитивне–негативне”, “добре–погане”, “схвальне–несхвальне” переконати читача в тому, якими політичними орієнтирами необхідно керуватися, кому з політиків варто довіряти. Порівняймо характеротвірні ознаки об’єктів, імпліцитно чи явно закладені автором в аналізованому тексті.

Турботливий, чуйний, твердий у переконаннях, захисник, мудрий, розважливий ↔ невдячний, гарячкуватий, амбіційний, “той, що міняє машини”, “той, що бездумно карає і милує”, “той, що змінює “політичні” кольори”, алогічний, плекає політичні ілюзії, “той, що приписує опонентові ознаки (зрадник), йому не властиві”, вірить у забобони тощо.

Отже, у представленні відкритості² сучасного політикуму, моделюванні портретів політиків, їх асоціативно-образних аур, у прогнозуванні їх дій, визначенні місця на сьогоднішній політичній карті важливу роль відіграють аксіологічно марковані внутрішньоформні лексеми – часто стрижневі елементи при формуванні оцінно-образної тональності фрагмента тексту, реалізації авторських стратегій.

В окремих випадках внутрішньоформне слово в тексті може бути й не назване, однак поняття, з ним співвідносне, маніфестується пресупозиціями, інтертекстуальними елементами, іллокутивно виражальними, так би мовити, маркерами. Наприклад:

Безпосередньо в день свята (незалежності. – М.Г.) президент України візьме участь у молитві за Україну, природно, у Софійському соборі. Природно – у компанії з новим прем’єром і спікером (з В.Януковичем і О.Морозом. – М.Г.).

Здавалося, що Олександр Олександрович досі не дуже був помічений у храмах за молитвою.

¹ Прикарпатська правда. – 2007. – № 4 (13460). – С. 1.

² “...політична відкритість” як вищий вияв тих умов комунікативності, за яких може реалізуватися дискурсивне формування думки і волі публіки громадян держави, придатна як головне поняття нормативно укладеної теорії демократії” (Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Пер. з нім. – Львів: Літопис, 2000. – С. 32).

*Недавно, мабуть, увірував, занадто часто йому останнім часом один сюжет із Біблії адресували. Перейнявся, напевно...*¹

У наведеному тексті, на відміну від попереднього, не використовуються лексеми як некоректні аргументи до особи, відсутнє також явне протиставлення мікрополів “свій–чужий”. Однак імпліцитно (завдяки зближенню концептів *свято, політика, храм, Біблія*) вибудовується “відеоряд”, що допускає різні оціннозабарвлені версії його прочитання, інтенсифікується зміст, що має іронічну тональність.

Значущість внутрішньоформних номінацій і полягає в тому, що вони однаковою мірою здатні підсилювати чи й формувати різні семантичні складники тексту, зокрема сприяти реалізації його емоційно-оцінного потенціалу.

ВФ слова включена в корекцію сприйняття змісту – вона актуалізує “контактні точки” названого процесу (порівняймо: кореферентний ряд – опорний семантичний ланцюг, що формує основний топік і концептуальне ядро тексту).

У політичному (як і в художньому) дискурсі ВФ слова виконує *гіпотетично-регульовальну* функцію – “підказує” читачеві, як варто розуміти й оцінювати відповідну подію чи факт. Внутрішньоформні номінації допомагають зробити інформацію прозорою, доступною, легко прочитуваною². А це неможливо без орієнтації на мовні вподобання потенційного адресата, його мовленнєву компетенцію, що інколи “передбачає зниження мовної “планки” комуніканта, зближення його з масовим узусом”³.

Таким чином, ВФ слова опосередковано пов’язана з типовим для сучасної мовної практики “зміщенням кодів чи їх варіюванням” (Г. Нешименко) у межах певних висловлень.

Так, у розглянутих сегментах “прямолінійнішому” прочитанню інформації, глибшому розкодуванню концептуальної основи тексту сприяє зближення різностильових мовних одиниць, серед

¹ Дзеркало тижня. – 2006. – 31 (610). – 19 серпня. – С. 2.

² Важливу роль у цьому, безумовно, відіграє контекст: *заюлістка* ← за Юлію (Тимошенко), *кравчукіст* ← Кравчук (Леонід), *наташист* ← Наташа (Наталія Вітренко) та ін. Див. про це: Нелюба А., Нелюба С. Лексико-словотвірні інновації (2004 – 2006): Словник. – Х.: Майдан, 2007. – С. 48, 59, 77. Порівняймо ще: *політприслуга, порист, постмайданний, регіонер, розпіарити, українний* (там само: С. 94, 95, 96, 105, 109, 125).

³ Нешименко Г.П. Динамика речевого стандарту современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 116.

яких і внутрішньоформні: “більшовики”, “имат урядового пирога”, “коаліційний уряд”, “перетасована засмальцьована колода карт”, “За Еду”, “Єда”, “вовк”, “хижаки” тощо.

Кожна з названих одиниць має свій асоціативний комплекс, концептну спроектованість, а отже, і включеність у відповідний фрейм; кожна з них відбиває різний аспект співвіднесення “високе–низьке”, “літературне–розмовне”, “нормативне–ненормативне”. Однак у сукупності всі вони формують основний смисл тексту, його емоційно-оцінну тональність, “тиражуючи” водночас і мовленнєві навички, представляючи в політичному дискурсі один із можливих варіантів розгортання теми. Наприклад:

Пригадайте одну з перших іграшок у житті – ваньку-встаньку. Хто не зазнав щасливого радянського дитинства, кватимось повідомити, що її продавали не в секс-шопах, а у звичайних дитячих крамницях.

Торкни цяцьку – і вона коливатиметься, наче маятник, ніколи не падаючи. Ось це, власне, і є – Принцип ПіКу¹.

Стрижневий смисловий ланцюг цього сегмента утворюють слова *іграшка – ванька-встанька – цяцька – маятник*. Уже на рівні буквального, стереотипного їх прочитання, без розкриття семантичного паралелізму рольових функцій іграшки (“того, чим граються”, “що призначене для гри”) і предмета, ще не названого в тексті, але який буде сприйматися через маркер фіктивності “так, ніби іграшка”, читач догадується про концептуальний зріз дискурсу: слово-образ *іграшка* запрограмовує впізнаваний характер життєдіяльності когось / чогось: хтось (або щось) буде нагадувати нам *ваньку-встаньку, цяцьку, маятник*, і це означається знаком “–”.

Як бачимо, окреслений смисловий ланцюг є семантично прозорим через усталеність значення кожного елемента в аналізованому соціокультурному просторі, через мотиваційну здатність представляти фрагмент дійсності в суб’єктивно-ціннісному вимірі, виявляючи нове через відомі ідентифікаційні моделі.

Домінантою окресленого словесно-образного ряду є *ванька-встанька* і *маятник*, бо саме вони розкриватимуть у тексті характер діяльності порівнюваного (української влади періоду кучмізму), формуватимуть в аналізованому дискурсі певний аспект її сприйняття (через окремі моделі, статус “принципності”), оскільки підза-

¹ Сохар О. Перпетуум дебіле // Політика і культура. (Далі ПіК). – 2000. – № 32 (67). – С. 8.

головок статті гласить: “Відкрито таємну модель функціонування української влади, названу Принципом ПіКу”¹).

Незважаючи на те, що названі слова мають різну предметно-логічну зумовленість, їх значення можна розглядати крізь призму однакових критеріїв: емотивності (наявності змісту “суб’єктивної модальності, що виражає почуття – ставлення мовця до позначуваного, стимульоване образною гештальт-структурою”²), символічності, регулярної відтворюваності образно-символічного значення, пристосованості для характеристики об’єкта через предикацію певної його ознаки, ситуативної синонімічності, що умовно зближує в тексті позначувані ними образні структури.

Одним із найважливіших, на нашу думку, чинників того, що згадані вище слова утворюють смислову й емоційну домінанту тексту, здатні взаємодоповнюватись, виступають їх внутрішньоформні характеристики.

Внутрішньоформні семи “коливання”, “рівномірність”, “запрограмованість”, властиві насамперед лексемі *маятник* (“стрижень, який верхнім кінцем прикріплений до нерухомої точки і рівномірно коливається”³), великою мірою віддзеркалюється номінацією *ванька-встанька* (при цьому збагатившись додатковими відтінками “бездумність”, “маніпуляційність”, “графаретність”, що створює образно-емоційну ауру основи порівняння), є мотиваційною базою мікротексту, на якій формується сітка асоціативно-парадигматичних відношень і взаємозв’язаний із нею набір відповідних форм стереотипів: те, що сприймається через призму *маятника* і *ваньки-встаньки (цяцьки)*, є негативно маркованим.

Імпліцитно підтримують концептуально-гіпотетичну вибудову предтексту смисли, які можна іменувати як адресатно-спрямувальні. Вони актуалізуються тоді, коли відома ймовірна словесно оформлена реакція читача / слухача на повідомлення (заінтригованість, згода, заперечення, здивування, висловлення іронії, очікування деталізації певного положення, вимога додаткових доказів, розгубленість, обурення, настроєність на спростування інформації чи, навпаки, її підсилення багажем власних знань, задоволення від передбачення розвитку подій тощо). Така значеннева надбудова на

¹ Сохар О. Перпетуум дебіле // ПіК. – 2000. – № 32 (67). – С. 8.

² Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 213.

³ СУМ. – Т. 4. – С. 659.

вже відоме висловлення збагачує його суб'єктивно-модальний компонент, опосередковано пов'язуючись із внутрішньоформними словами, підсилює і їх значущість у тексті.

В аналізованому сегменті на досягнення комунікативної мети “працюють” інтонація, синтаксичні структури, лексико-граматичні засоби, зокрема ті мовні одиниці, які приховано чи явно представляють різнопланові соціокультурні значеннєві пласти (*секс-шоупи – звичайні крамниці, щасливе радянське дитинство – пострадянський час – період правління Л. Кучми*) і, зближуючи різні імпліцитні мікронаративи, закодовані в них, зорієнтовують читача на сприйняття головної стратегії дискурсу, окресленої через “Принцип ПіКу”.

Хоч із внутрішніми формами аналізованих слів безпосередньо пов'язана насамперед “друга частина принципу коливання у поглядах українських політиків”¹ (в аналізованому уривку йдеться про допомаранчевий період), для глибшого розуміння тексту важливою є імпліцитна внутрішньоформна інформація, імплікована мовними блоками, які виражають і першу складову цього принципу:

Частина Принципу ПіКу особливо спостережливим українцям уже відома: національні політики не ходять у відставку, вони звільняються “у зв'язку з переходом на іншу роботу”... формулювання засвідчує, що влада хоч і позбавляється тебе, Іване, але, зрештою, добре все ж таки до тебе ставиться. Іван залягає на дно, очікуючи інших пропозицій, або переходить з посади міністра важкого машинобудування на посаду міністра кінематографії.

...Гірше, коли “іншої роботи” не пропонують. Тоді Іван перестає жити на маленьку чиновницьку зарплату і очолює банк, корпорацію чи ще якусь біду із зарплатою в тисячу доларів. Але за найменшої нагоди повертається у владу. Хоча я знаю такого Івана, який... цинічно порушив бюрократичну етику. Перебуваючи в лікарні, дізнався про “свій перехід на іншу роботу”, одразу виписався і місяців три-чотири вимагав цієї “іншої роботи”. І не повірите, таки добився свого (до речі, саме цьому Іванові належить фраза – “Лише дурні не змінюють своїх поглядів. А я їх, до речі, не міняв”)².

¹ Сохар О. Перпетуум дебіле // ПіК. – 2000. – № 32 (67). – С. 8.

² Там само.

Наведений сегмент, що є початком тексту, теж реалізує концепцію, окреслену в предтексті, однак не прямо, а опосередковано.

По-перше, висловлення “перехід на іншу роботу” імпліцитно містить сему “коливання”, акумульоване в згаданих вище ключових словах, а також внутрішньоформний відтінок “маніпуляційність” (ініціатором зміни номенклатурно-соціального статусу є не сам чиновник, а “владна вертикаль”), що зближує цю мовну одиницю з домінантним семантичним рядом.

По-друге, і предтекст, і названа частина тексту ініціюють знання про ситуації, що сприймаються багатьма як стереотипні (приклади радянського й сучасного повсякдення підтверджують сказане), і через їх призму показують одну з перспектив самозбереження й самовираження людини в посттоталітарному суспільстві, окреслену концептом “маятникової моделі”, що також дає підстави говорити про образно-сміслову реалізацію внутрішньоформного значення в наведеному тексті.

По-третє, обидва сегменти об'єднують характер вербалізованого в них буття суспільства; ними маніфестується політичний дискурс (“як жива і опосередкована мовою соціокультурна практика”¹), зокрема той його напрям, що розкриває “особливості й парадоксальність характеру влади”, які “полягають у її непублічності й неможливості коректної інституційної ідентифікації”², а отже, і допустимій неадекватній оцінці її мовцем “з перспективи структури конфліктної свідомості”³.

“Колівання” в діяльності політикуму, відсутність аналізу “мотиваційних структур, пластики їхніх замін у загальному контексті цілей та інтересів”⁴ конкретної особи чи політичної групи спричинили те, що принцип “коливання” є одним із визначальних (і найбільш помітних) у характеристиці життя суспільства⁵.

¹ Лук'янець В. Філософське мислення на зламі тисячоліть // Вісник НАН України. – 2000. – № 5. – С. 18.

² Томенко М. Реальні та удавані конфлікти в державній владі // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби / С.Максєв (керівник авторського колективу). – К.: Політична думка, 1997. – С. 420.

³ Парахонський Б. Дискурс конфлікту: від солідарності до панування // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби / С.Максєв (керівник авторського колективу). – К.: Політична думка, 1997. – С. 226.

⁴ Там само.

⁵ “На жаль, політику завжди розуміли як шлях до влади, що завершується для керманіча оволодінням мистецтвом маніпулювання народом і самоствердженням” (Донченко О.,

Зближуючи ідеологічні площини, він здатний транспонувати предмет з одного семантичного ряду в інший, здійснювати взаємозаміни мовних величин, що не є синонімічно близькими (порівняймо: *міністр важкого машинобудування* і *міністр кінематографії*), сприяти еволюціонуванню одного мікронаратива із своїм смисловим акцентом в інший (*ванька-встанька* – Іван), унаслідок чого розкривається одна з реальностей суспільно-політичного буття.

Таким чином, внутрішньоформне значення ключового слова, набувши статусу виразника основного смислу тексту, сприяє введенню читача в систему імпліцитних настанов, закладених у тексті.

Унаслідок цього внутрішньоформної значущості набувають навіть ті лексеми, які поза текстом не виявляють своєї ВФ. Наприклад:

1. *Людей* (с.Бистрець Верховинського району Івано-Франківської області. – М.Г.) *попередили: якщо не хочуть віддати за 10 – 12 доларів за сотку, пасовища візьмуть так*. *Словом, по-ющенківськи*¹.

2. *Чому б, до речі, "нашоукраїнцям" не запозичити практику "нетаківців", які попри те, що роблять все не так, як треба, все-таки дотримуються логічного принципу...*².

Приховані значення в наведених текстах виявляються завдяки зближенню й частковому накладанню актуалізованих семантичних ланцюжків, що містять нейтральне загальнонародне значення й тих, що є ідеологічно й аксіологічно маркованими (так → за так (віддати щось комусь); так → "Так!" → по-ющенківськи; "Так!" → "Не так!" → нетаківці), а також завдяки пресупозиційним знанням про згадані політичні реалії, коли "Так!" у свідомості багатьох мовців асоціювалося з Майданом³, із його символікою, політичними гаслами / слоганами⁴: *Свободу не спинити / Разом нас багато – нас не*

Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – С. 11).

¹ Прикарпатська правда. – 2005. – №46 (134000). – 17 листопада. – С. 1.

² Шлях перемоги. – 2006. – № 7 (2697). – 15 лютого. – С. 4.

³ "Майдан, для якого свобода та демократія виступали як визначальні цінності, довів не лише власному народові..., а й усьому світові, що Україна перебуває не поза межами сучасного (насамперед європейського) цивілізаційного прогресу, що ми є ... силою, здатною надати йому нових імпульсів прискорення" (Гальчинський А. Помаранчева революція: Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 56–57).

⁴ Ставицька Л.О. Дискурс помаранчевої хвилі // Дивослово. – 2006. – № 1. – С. 42–45.

подолати / Не сиди вдома – рятуй майбутнє своїх дітей! / Гуцули тут – Кучмі капут! та ін.

Імпліцитні семи реалізуються й тоді, коли звуковий образ первинно не внутрішньоформного слова (зокрема буквеної чи звукової аббревіатури – назви партії / блоку чи їх ситуативного об'єднання) сприяє експлікації аксіологічно маркованих сем, притаманних іншій лексемі, зближеній з аналізованою паронімічно (чи за принципом народної етимології). Наприклад:

Команда озимого покоління → КОП → *коп* (*копи*);

Тимошенко, Литвин, Янукович → ТЛЯ → *тля* (авторство Р. Безсмертного);

Партія Регіонів України → ПРУ → *пру*;

Блок Юлії Тимошенко → БЮТ → *б'ють*;

Наша Україна → НУ → *ну*¹.

Допомагаючи концептуалізувати стосунки між елементами владних структур, окреслюючи наявні стандарти їх діяльності, характеризуючи особливості "перерозподілу влади в умовах демократії"², включаючись в асоціативно-підтекстову про- й ретроспекцію, що синтезує аналізований сегмент (як і весь текст) з предтекстом, ВФ ключового слова виявляє себе як *текстотвірна, стратифікаційно-когерентна та ідентифікаційно-мотиваційна* величина. Вона показує, ким є, з погляду автора, аналізовані об'єкти, чому їхнє внутрішнє портретування повинно би формувати в читача саме таку оцінну позицію. (Кінцевою метою формування установок є зміна мотиваційного компонента³, вербалізованим носієм якого здатна виступати і ВФ слова).

У текстах засобів масової інформації, як і в художніх, виявляється асоціативно-образний характер ВФ слова, що сприяє глибшому розкриттю змісту повідомлюваного, яскравішому представленню різних фрагментів суспільно-політичного буття. Розглянемо такі:

¹ На цю особливість назв українських партій (команд, блоків) звернено увагу і в російськомовних виданнях: "Наша Украина" – НУ. Действительно, ну, делайте же, чего-то, делайте – или так, или этак. Но будьте же определены в своих целях, стремлениях, союзниках. Короче, ну" (Столичные новости. – № 5. – 13. – 19.02.07. – С. 11).

² Ионин Л.Г. Масса и власть сегодня (актуальность Э.Канетти) // Вопросы философии. – 2007. – № 3. – С. 11.

³ Науменко Т.В. Массовая коммуникация и методы её воздействия на аудиторию // Философия и общество. – 2004. – № 1. – С. 109.

1. Не так часто Кіровоградщині ... випадає можливість "засвітитися" з позитивною інформацією в центральних ЗМІ...

В Олександрії один із "чужаків", що казна-як потрапив на шляхетні збори, поставив організаторам форуму просте запитання: власне, який проект закону про зміни в Конституції пропонується підтримати?¹

2. Красномовство і популярність – талан лідерів, другі номери мають бути добротними профі, котрі тягають рояль за визначними солістами (кандидатами від партій, що у передвиборному таблиці про ранги займають ключову позицію. – М.Г.)².

3. Вона розповіла журналістам, як... Тетяна... використовує свого батька у якості "даху"...

Але частина "наїздів" обсипалася практично одразу³.

4. І хоч постать... навряд чи варта співчуття, але методи, якими його "мочили" усі канали СДПУ(о) напередодні звільнення, вражають⁴.

5. Ось у Надвірній ми (керівництво УМВС в Івано-Франківській області. – М.Г.) вичислили "дах" – колишній працівник міліції... Я ці "даху" всі попроламую... Нічого "дах" не зробить, ми вже робимо зустрічні перевірки – і де ці "даху"?⁵.

6. Засідання колегії ОДА цього разу не було схоже на традиційні "розгони", – швидше, констатація проблем та обговорення шляхів їх вирішення⁶.

7. ...Юлія Володимирівна демонструє дива інформаційної активності, періодично "наїжджаючи"... й на своїх колег по опозиції⁷.

8. "Завалити" пропорційний закон про вибори депутати з більшості намагалися у доволі цікавий спосіб⁸.

9. Лідери (М.Хрущов і Дж. Кеннеді. – М.Г.) "добазарилися"⁹.

10. Казала Настя, як удасться... Приблизно такі скептичні прогнози існували стосовно розвитку подій після президентських

¹ Дзеркало тижня. – 2003. – № 41. – 25 жовтня. – С. 3.

² Там само.

³ ПіК. – 2003. – № 41 (220). – С. 6.

⁴ Шлях перемоги. – 2003. – № 45 (2582). – 30 жовтня – 5 листопада. – С. 2.

⁵ Галицький кореспондент. – 2005. – №2 (002). – 4 серпня. – С. 5.

⁶ Репортер. – 2003. – № 39 (121). – 21 вересня. – С. 2.

⁷ Прикарпатська правда. – 2003. – № 44 (13295). – 30 жовтня. – С. 1.

⁸ Товариш. – 2003. – № 43. – 30 жовтня – 5 листопада. – С. 1.

⁹ ПіК. – 2003. – № 41 (220). – С. 33.

перегонів на Донеччині. Оскільки було б наївно припускати, що донедавна "Ядиний" край враз змінить політичну орієнтацію та "помаранчевіе"¹.

11. Міністр з надзвичайних ситуацій проводить у своєму відомстві "кадрові чистки" за політично-комерційним принципом?².

12. Провідники державної політики, а не падчерки міністерства³.

Виділені мовні одиниці свідчать про те, що:

1) у сучасному політичному дискурсі утверджуються елементи лексичної підсистеми мови, які раніше виявлялися лише в розмовному мовленні; зараз же вони – "в публіцистиці, у виступах політиків, депутатів"⁴;

2) усно-розмовне мовлення є тим чинником, що сприяє представленню мовного портрета учасників політичного дискурсу початку ХХІ століття;

3) номінації з яскраво вираженими внутрішніми формами, що характеризують розмовне мовлення, жаргон, поєднуючи різні наративні блоки, виконують, можна б сказати, інтерактивно-зближувальну функцію; автор тексту ніби дає зрозуміти: "він належить до того ж кола, середовища, що й співбесідник"⁵, тобто він свій і немає підстав йому не вірити ("свій – чужий" – один із провідних способів представлення інформації в політичному дискурсі);

4) важливим штрихом у "змалюванні" згаданого портрета є лексеми-жаргонізми з яскраво вираженими внутрішніми формами, які раніше маркували мовлення представників інших соціальних прошарків;

5) внутрішньоформна номінація, зберігаючи зв'язки з фразеологізмом (наприклад, *мати дах над головою* ← *мати дах* ← *дах*), сприяє функції лаконізації мовлення адресанта й водночас, розширюючи своє зовнішньовалентне поле, експресивізує сегмент (*мати дах* ↔ *попроламувати дахи*);

¹ Україна молода. – 2005. – 22 березня. – С. 9.

² Україна молода. – 2007. – № 31 (3062). – 17 лютого. – С. 2.

³ Урядовий кур'єр. – 2007. – № 31 (3444). – 17 лютого. – С. 11.

⁴ Крысин Л.П. Русский литературный язык на рубеже веков // Русская речь. – 2000. – № 5. – С. 31.

⁵ Чернышова Т.В. Особенности коммуникативного взаимодействия автора и адресата через текст в сфере газетной публицистики // Филологические науки. – 2003. – № 4. – С. 96.

б) внутрішньоформні номінації включені в процеси концептуалізації та категоризації дійсності, у “виробництво знання”, яке “існує в жорстких рамках соціального виміру – економічних і суспільних потреб...”¹. Як результат лінгвокреативної діяльності людини вони є комунікативно-інтенційними, потенційно зорієнтованими на вираження й узуальних, і оказіональних значень (*Ядиний, помаранчевіти*).

Порівняймо також: *кравчуко-янукісти (янучкісти), кравчо-кучмівська влада*²; *бандюкович*³; *смердючки, кобзонізація, сурканізація* (у нашій культурі і дійсності загалом)⁴, розгул *демоКРАДІЇ*⁵, *без'ющенківці* (особи наметового містечка в аеропорту Донецька, що виступали під гаслом “Україна без Ющенка”), *курятники* (“Парламент не повинен бути парламентом нафтовиків, газувиків, курятників...”. З виступу М. Томенка)⁶, *янучари, карусель фальшування, карусельники*⁷ (особи з відкріпними талонами, що голосували чи ставили за мету проголосувати не один раз); “*летючі загони*”⁸ (=організовані “*карусельники*”), *гусінь* (“*Не було знищено жодної “гусені”*”. Це коли перша людина за відповідну винагороду виносить із ділянки чистий бюлетень, його, уже заповненого “*потрібним*” чином, віддають іншому голосуючому...”⁹; *бандизація виборів*¹⁰;

7) зближуючи просторічне мовлення з політичним дискурсом, внутрішньоформні номінації (разом із засобами різних мовних рівнів) створюють уявлення про політичне мовомислення початку ХХІ століття.

Очевидно, що в політичному дискурсі, як і в газетній комунікації загалом, “діалог між читачем і текстом (точніше – автором і текстом, який стоїть за ним) можливий лише в тому разі, якщо

¹ Рубанець О.М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – С. 308.

² Радіопередача “20 хвилин з В. Яворівським”. 21 серпня – 2005 р.

³ Радіопередача “20 хвилин з В. Яворівським”. 7 серпня – 2005 р.

⁴ Шлях перемоги. – 2005. – № 30 (2668). – 27 липня. – С. 10.

⁵ Галицький кореспондент. – 2005. – № 4 (0004). – 18 серпня. – С. 7.

⁶ Теленовини. – 2005. – 14 липня.

⁷ Шлях перемоги. – 2004. – № 48 (2635). – 24 листопада.

⁸ Дзеркало тижня. – 2004. – № 45 (528). – 4 листопада.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

вихідні уявлення про світ і навколишню соціальну дійсність (психосоціальні стереотипи свідомості) у них перетинаються”¹.

Окремі мовні формули, ключові слова, що, відбиваючи певний фрагмент дійсності, сигналізують адресатові про характер актуалізації в тексті відповідних ознак денотата, є точками “узгодження” мовців стосовно подальшого сприйняття й тексту, й актуалізації відповідного кола “асоціацій-інференцій”², які в автора й читачів можуть бути неоднаковими або й протилежними. Проаналізуємо:

Донкіхоти на майдані

З великої хмари – малий дощ. Хоч як не кликали іванофранківців захищати Україну від СЕПу й політичної реформи, минулої неділі на Вічовий майдан прийшли кількасот підстаркуватих патріотів. Молоді майже не було. Городяни надали перевагу більш присмному, ніж слухати заяложені штампи про “московське ярмо”, різноманітні страшилки від тих, кому мало хто вірить. Протестну акцію в об'єкті ініціювали ющенківці й тимошенківці, а також кілька громадських організацій”³.

У наведеному тексті закладено основний смисл повідомлення, який легко декодується через ключове внутрішньоформне слово.

Хоча заголовний компонент “донкіхоти”⁴ є полізначенним, бо, крім конвенційного значення, у ньому наявний динамічний семантичний резерв, що “заповнюється” кожним індивідуально при сприйнятті тексту, усе ж усталене значення – конститутивне: у ньому закодовано характер сприйняття інформації, що актуалізує (звичайно, на фоні всього сегмента) ряд імплікацій, а це дає змогу вибудувати експліцитно-імпліцитний кореферентний ряд:

донкіхоти – підстаркувати патріоти –

ті, що виголошують заяложені фрази про “московське ярмо”

– ті, що “переконують” страшилками –

¹ Чернышова Т.В. Особенности коммуникативного взаимодействия автора и адресата через текст в сфере газетной публицистики // Филологические науки. – 2003. – № 4. – С. 96.

² Падучева Е.В. Акцентный статус как фактор лексического значения // Известия Академии наук. Сер. лит. и яз. – 2003. – Т. 62. – № 1. – С. 12.

³ Прикарпатська правда. – 2003. – 9 жовтня. – № 41. – С. 1.

⁴ Прецедентне ім'я, що є згорнутим прецедентним текстом, “розширює часові й культурні рамки заголовка, задає смислову двоплановість тексту, яка супроводжується різноманітними асоціаціями, підсилює чи ускладнює оцінку, однак головне – він створює ігровий жартівливий ефект” (Ковшова М.Л. Семантика і прагматика звфемизмов. Краткий тематический словарь современных русских звфемизмов. – М.: Гнозис, 2007. – С. 255).

ті, кому мало хто вірить –

ющенківці –

тимошенківці тощо.

Утворений кореферентний ряд містить:

1) оцінку події насамперед через ключове, “знакове” слово¹, що в читачів актуалізує приблизно однакові базові асоціації, визначаючи характер сприйняття впізнаваного явища (“донкіхоти – це мрійники, романтики, що видають бажане за дійсне, які не здатні нічого особливого досягти; їх ніхто, на думку автора повідомлення, не підтримає, зрештою, ніхто серйозно сприймати не повинен”);

2) семантичну про- й ретроспективність, що сприяє зближенню різнотипних ознак референта (донкіхоти – ющенківці – тимошенківці), яскравішому представленню його “соціополітичного портрета” (у ракурсі антиномій);

3) потенційно закладені комунікативні стратегії: названі мовні одиниці, “підтримані” усталеним зворотом “з великої хмари – малий дощ”, є “значущими в перлокутивному аспекті”²;

4) актуалізовані ідеологічні семи, які вказують, як повідомлення сприймає сам адресант і в межах яких оцінних параметрів “рекомендує” сприймати його читачеві.

Таким чином, заголовне внутрішньоформне слово, що в українському ментально-культурному просторі має стійке значення, є важливим текстотвірним засобом, означником відповідного емоційно-оцінного ракурсу сприйняття подій, а також (у межах перлокутивного підходу до вивчення мови політики) маніфестатором взаємозв’язку “адресант – адресат”.

Опорне внутрішньоформне слово (комунікативно релевантне з погляду інтенцій мовця) у деяких текстах здатне “включати” в окреме тематичне ціле семантично дистантні, але формально близькі елементи. Унаслідок цього в тексті актуалізуються мінімум дві мікротеми: власне внутрішньоформна й паронімічно зближена, яка,

¹ У заголовку тексту політичного спрямування, як і в художньому, “актуалізуються різні макроеlementи текстової структури: тема, рема, просторово-часові, оцінні, символічні, асоціативні компоненти...” (Негрывшев А.А. Прагматика новостного газетного заголовка: механизмы преобразования информации в системе заголовков ↔ текст // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 2006. – № 1. – С. 97).

² Борисова Е.Г. Перлокутивная лингвистика и ее преподавание студентам-филологам // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 2001. – № 1. – С. 130.

накладаючись на основну, сприяє реалізації непрямого інформування. Наприклад:

Росіяни подарували англійській мові слова “перестройка” і “гласність”. Ми уже долучилися до того, що в Брюсселі, Москві, Страсбурзі та Вашингтоні слово “темник” так само говорять без перекладу. Але “темники” – лише вершина айсберга. Звичайно, працювати стало важко не вчора. Уже кілька останніх років журналістиці дихалось важко. Але, починаючи з літа (2004 р. – М.Г.), стало по-справжньому скрутно. Що змінилося? Раніше нам казали, що не можна говорити, тепер кажуть, що ми мусимо говорити¹.

У наведеному тексті ключове внутрішньоформне слово *темник* (разом із мовними одиницями, що “підтримують” і резюмують у наративі його значення – “тепер кажуть, що ми мусимо говорити”) створює “своєрідний рельєф семантичного простору, що формується у свідомості”² мовця. Це слово – домінанта, яка “стягує... певний зміст, переструктурує його і тим самим організовує... семантичний простір”³ тексту. ВФ слова *темник*, моделюючи семантику “теми” (*той, що визначається певною темою; той, що обмежений відповідною темою* тощо), водночас актуалізує значення, пов’язані з поняттям “темний” (“темнити”). Як наслідок, *темник* – це те, що є *темним, непрозорим, негласним*; те, що *пройшло відповідну цензуру*. Такий синонімічний ряд означників вибудовується ще й тому, що в наведеному тексті слова *темник* і *гласність* (*перебудова*) утворюють своєрідну антиномію: *темник* – це те, що несумісне з гласністю.

Представлення внутрішньоформного слова *темник* як міжнаціонального імплікує значення про типовість окресленої в тексті ситуації, про конфліктність співвідношення “гласність = демократія – темник”.

Як бачимо, внутрішньоформне слово здатне виступати своєрідним комунікативним маркером, що забезпечує адекватність сприйняття інформації. Очевидно, можна стверджувати, що ключове внутрішньоформне слово є комунікативно-спрямованим: у ньому приховано міститься цільова установка висловлювання – поінфор-

¹ Шлях перемоги. – 2004. – № 50 (2537). – 5–11 грудня. – С. 4.

² Новиков А.И. Текст, смысл и проблемная ситуация // Вопросы филологии. – 2000. – № 3. – С. 44.

³ Там само.

мувати адресата, підвести його до здійснення певного вибору, оцінки, застерегти від чогось тощо; таке слово здатне вмщати кілька “версій” свого буття, акцентувати на певному типі когнітивної інформації¹, неоприятливих значеннях, виступаючи важливим смисловим штрихом у зображенні характеру розгортання подій. Внутрішньоформна номінація є важливим засобом його динамізації, вона включена в процес “медіатизації життєвого простору”².

Внутрішньоформне слово окреслює потенційний сюжет, формує натяк, сигналізує про можливі смислові ходи в політичному дискурсі, виконуючи *аргументаційну, образотвірну (формування іміджу політика), оцінно-спрямувальну, семантико-трансформаційну, гіпотетично-регулювальну, інтерактивно-зближувальну та інші функції*.

¹ Гудкова И.В. Когнитивно-прагматический анализ аргументации в англоязычном публицистическом тексте // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 247.

² Кудрявцева Л.О., Дядечко Л.П., Дорофеева О.М. та ін. Сучасні аспекти дослідження масмедійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 59.

РОЗДІЛ 5 ВНУТРІШНЯ ФОРМА КЛЮЧОВОГО СЛОВА В АРХАЙЧНОМУ ДИКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРУВАНЬ ГУЦУЛІВ)

Дослідження космологічних, міфологічних, міфопоетичних уявлень народу, виявлення лінгвозмістових категорій системи його вірувань, ритуальних і побутових стереотипів, розкриття ізофункціонального навантаження окремих мовних одиниць у структурі ритуального тексту – коло завдань, актуальних не лише для мовознавців, але й культурологів, психологів, етнологів, філософів – представників різних наукових напрямків.

Вірування гуцулів, у яких відбиті найдавніші форми язичницької та релігійної свідомості, містяться архаїчні культурні елементи, закодовані принципи віртуального й актуального членування світу, фази його становлення, відбиті ментальні й морально-ціннісні стереотипи, є тим текстуальним матеріалом¹, який допоможе глибше пізнати витоки духовної культури й світогляду українського народу, становлення його символічної системи, доповнить призабуті фрагменти (чи окремі елементи) культурної традиції, опредметненої в слові.

Вірування як ритуальний текст, що формувався протягом віків, не є структурно й семантично однорідним і до кінця оприятливим. Прихований смисл вірувань часто закодований у магічних формулах, імплікованих міфопоетичними основами буття людини, інформацією сакрального характеру про світ, реалії та відношення, що його маніфестують.

Імпліцитний смисл вірувань “запрограмований” архаїчним моделюванням універсуму й мікрокосму, невіддільного від побутових сфер, регламентацій повсякденного життя, збережених у структурі ритуального тексту.

Його прихованість може бути й результатом транспозиції древніх ритуалів у певний просторово-часовий і культурно-етнологічний зрізи, унаслідок чого відбувається семантична трансфор-

¹ Вірування як текст (об’єднана смисловим зв’язком послідовність мовних одиниць, що характеризується зв’язністю, цілісністю, завершеністю) не функціонує в “чистому” вияві, а розкривається в структурі інших знакових утворень, що мають культурологічну й етнологічну значущість.

мація первинного змісту, а окремі обрядодії повністю чи частково втрачають мотивованість, іноді набуваючи функцій ігрової форми.

Категорією, що сприяє дешифруванню значення тексту вірування, допомагаючи розкрити в ньому прихований зміст, відновити порушений зв'язок між словом і його реалією – відповідником, є ВФ слова.

ВФ слова як концептуальна ознака, закріплена в слові, що є текстоорієнтованою величиною, здатна творити й структурувати текст, – не єдиний засіб артикуляції імпліцитного смислу. Вона утворюється на всіх мовних рівнях тексту з урахуванням культурного фону, обрядової, міфологічної, етнологічної його буттєвості. Як і в художньому чи політичному дискурсі, ВФ слова (навіть ключового) не може представляти весь ритуальний текст, бо значення слова “ніколи... не було рівне його внутрішній формі, тобто тій ознаці, якою позначалося значення”¹, і смисловий обсяг тексту є ширшим за внутрішньоформні характеристики окремих слів. Однак ВФ слова – це семантична величина, яка не лише стверджує наявність певної ознаки в референті, є результатом акту свідомості, що сприяє смисловій кваліфікації пізнаного. Вона сприяє входженню в “прихований вимір буденних слів”², розширенню в них “буттєвого смислу” (М. Гайдеггер), певною мірою “врівноважуючи” план змісту й план вираження тексту, який (із врахуванням внутрішньоформного значення) стає доступнішим для дешифрування.

Допомагаючи виявити в тексті приховані значення, ВФ слова сприяє розширенню засобів його інтерпретації і розуміння (осягнення значення знаків через їх вираження, насамперед вербальне); вона включається в герменевтичний процес розкриття інтенцій знака (слова, словосполучення, ритуального тексту в цілому), констатуючи той його аспект, який узгоджується із ситуацією використання тексту, спеціальними кодами побутового, сакрального, символічного характеру (зв'язок узгодження умовний, бо і зміст ритуального тексту, і значення окремих його компонентів не є до кінця оприявленними і вмотивованими).

¹ Потебня О.О. Эстетика и поэтика слова: Збірник: Пер. з рос. – К.: Мистецтво, 1985. – С. 76.

² Подорога В.А. Гео-логия языка и философствование М. Хайдеггера // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М.: Наука, 1991. – С. 109.

У ритуальному тексті ВФ слова не виявляє і не може виявляти всіх ознак, властивих їй, наприклад у художньому, політичному чи розмовному дискурсах, однак характер текстуального простору, який промовляє великою мірою “завдяки силі своєї зроченості та системи означування, яка його підтримує”¹, дає змогу ВФ розкривати семантичну еволюцію значення слова як “результат його “культурної пам'яті”², “відсилає” мовця до істотних у культурній традиції понять і реалій, дає можливість “наочніше” уявити закодовану в тексті певну картину світу чи її сегмент.

Зберігаючи (рідко) первинну яскравість враження номінатора чи образність вторинного, набутого плану, побудовану на семантичній атракції близькозвучних слів, ВФ слова у віруваннях відзначається тим, що вона спрямована на вихід за межі вербального тексту – до ритуально-магічних форм буття, включається в міфопоетичні системи. Виявляючи свою поліфонічність, вона тяжіє до символічності – представляє інобуття, іноформу, моделює зміст, що виявляє інший його обсяг, не пов'язаний зі стійкою вербальною формою.

Пояснюється це характером вірування, актуалізацією в окремих його видах виразно міфологічно орієнтованого значення. “Дифузність, нерозчленованість первісного мислення виявились у нечіткому розмежуванні в міфологічному мисленні суб'єкта й об'єкта, предмета і знака, речі і слова, істоти і її імені, речі і її атрибутів, одиничного і множинного, просторових і часових відношень, початку і принципу, тобто походження й сутності”³.

У віруваннях, як і в міфах, зближення об'єктів може відбуватися за другорядними ознаками (які, однак, у процесуально-архетипічному плані могли бути й сутнісними); їх символічна взаємозамінність, неоднакова асоціативна палітра, референційна віддаленість, співвіднесеність із різними референційними системами чи просторово-часова неоднорідність нерідко суперечать однозначному осягненню тексту, спричинюють поліфонічність, а отже, і множинність його інтерпретацій.

Тому у визначенні напрямків інтерпретації цього виду дискурсу, у розумінні його семантичної структури немає другоряд-

¹ Еко У. Маятник Фуко: Пер. з італ. – Львів: Літопис, 1998. – С. 662.

² Яковлева Е.С. О понятии “культурная память” в применении к семантике слова // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 45.

³ Токарев С.А., Мелетинская Е.М. Мифология // Мифы народов мира: В 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – Т. 1. – С. 13.

ного: враховуються і причинно-наслідкові зв'язки, і характер часового (сакрального чи емпіричного) перебігу подій, і система цінностей та стереотипів, санкціонована культурними традиціями, і – найголовніше – семантика мовних одиниць, їх додаткові смислові нашарування, розкрити які допомагає ВФ слова.

ВФ, умовлюючи значення слова у віруваннях, робить його прозорішим для глибшого розуміння. Вона сприяє проходженню думки крізь простір символу, крізь “гру згинів” (за М. Гайдеггером), що відкриває в тексті нові перспективи, представляє його як буттєво відкрити величину, хоча на синхронному зрізі вона може сприйматися як формально закрита (“застигла”), з мінімально вираженим креативно-динамічним потенціалом.

Наприклад: за уявленнями гуцулів¹, святий Юрій (6 травня) відбирає в Миколая зимові ключі від студени й ховає, а своїми “відмикає землю і небо”, “впускаючи тепло”, він “іде на білім коні й веде весну” (“в ріст іде трава, всяке зілля, маржина має що пасти”). Юрій опікується домашніми тваринами, тому саме з цього дня починається їх постійний випас: “Юрова роса” цілюща – і “маржина ме весела й здорова, буде давати багато молока і густу файну сметану”².

Зі святом Юрія асоціюється світле життєдайне єство природи, що забезпечує добробут і “гуцульський добуток” – насамперед у маржині (Це ж відбито і в етикетних вербалізованих стереотипах, що супроводжують формулу вітання: Ек дужі?.. Ек худібка, ек діти, ек жінка?.. Аби здорові були).

Однак утрачена ВФ імені Юрій (гр. *georgos* – хлібороб, плугатар; від *ge* – земля; *ergon* – робота³) відкриває інший онтологічний аспект окреслених ситуацій, що на гуцульсько-обрядовому матеріалі імплікує ще одне поняття – “майбутній урожай”. *Юрій* – це той, хто не лише пускає весну на царинки, полонинки, в “кошери”, хто дасть “файну кішню” і здоровий приплід, а й наповнить землю *силою родити* – сприятиме доброму врожаєві.

¹ У статті використано матеріали, зібрані автором у селах Косівського району Івано-Франківської області, а також: Влад М.М. Стрітенне: Книга гуцульських звичаїв і вірувань. – К.: Укр. письменник, 1992. – С. 128.

² Там само. – С. 28.

³ Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 96.

Змістово-фактуальна інформація імені імпліцитно вмотивовує обрядодію – “закликання врожаю”: рано-вранці на Юрія¹ (надворі ледь світає, ще темно; вранці, “коли видко, то вже ніхто нічого не робит”) газди з дітьми виходять на город (у сад), де звечора приготовлено купу торішнього листя, сухе бадилля, і розкладають “велику ватру”. Туди ж для розпалу кладуть і сіно, яке на Святий вечір було на столі під скатертиною. Ставши довкола вогню (іноді – взявшись за руки й ведучи коло за сонцем²), промовляють: *Сійся, родися, жито-тшениця, всяка пашниця. Кірілайса! Аби зародили барабульки, кукуруцки... Кірілайса! Аби зародили еблінки, грушки, сливки... Кірілайса! Кірілайса! Кірілайса! Роди (Боже? земле? Юрію?) моркву, петрушку, чісок, чебрик... Кірілайса!*

Віра в магичні властивості цього дійства, у те, що воно примножить майбутній урожай, зумовлює дотримання ритуалу:

– місце на городі (у саду), де запалюється вогонь, повинне бути чистим (“у сміттю ватра не кладець”), тому (хоч і заздалегідь усе приготовлено до спалювання), граблями, які виконують тут, очевидно, ритуально-кодувальну функцію (“перед – очищення”), ще раз згрібається все, що необхідно спалити;

– вогонь доглядають усі члени сім'ї (у с. Тюдів – здебільшого жінка (газдиня) й діти);

– у процесі дійства перелічуються всі види садовини й городини, що ростимуть на цій присадибі (“ек шос пропустиш, то не ме родити”);

– вигук “Кірілайса” повторюється один, три або багато разів після кожного імперативного ряду;

– назване слово треба викрикувати (“крічети чем голосніше, тим ліпше, аби далеко було чути”);

– вогонь повинен бути великим;

– попіл, що утворився, розсипають по всьому городі.

¹ “Перед Юрієм увечір газди і газдівські діти на усіх кичерах палять вогні. Бурять ватри. О, це називається Кирилейса – знаю, ми малими палили Кирилейса! Перескакували через ватру” (Влад М.М. Стрітенне: Книга гуцульських звичаїв і вірувань. – К.: Укр. письменник, 1992. – С. 128). У селі Тюдів обрядодія “Кірілайса” відбувається вранці “на Йордан” (19 січня). Основою для розкладання вогню також є сіно, що було на Святий вечір на столі. Сценарій дійства – той самий. Мета – закликання врожаю.

² “Рух по кругу... становить основу багатьох релігійних, магичних і побутових обрядів та звичаїв... притаманних культурам... різних народів...” (Кейер Д.В. О направлении обхода алтаря в древней Греции (к значению греч. ελί δεξιᾶ) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Серия 9. – 2007. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 163).

Як бачимо, обрядодія, в якій реалізується вірування, має установлену завершену структуру, важливим компонентом якої є вербальний блок, що містить кілька смислообразів, насамперед *вогонь* і *коло*. Однак стрижнем дійства, який об'єднує традиційні знаки культури, використані тут, формує вертикальний контекст, на нашу думку, є два елементи: *Юрій* і *"Кірілайса"*.

Перший зумовлює час дійства, його хронотопні властивості, імпліцитно окреслює перспективу розгортання сюжету (фабулу "ви-свічує" етимон імені – "те, що пов'язане із землеробством"); другий є засобом шифрування того самого змісту в різних кодувальних системах – язичницькій і християнській.

Хоча "Кірілайса" є пізнішим нашаруванням, уже християнського періоду (походить із гр. *кіріє елейсон* і означає "Господи, помилуй!"), тобто актуалізація вірування з цим ключовим словом, використаним у своєму первісному значенні, відбиває християнську символічну парадигму (імперативний ряд отримує однозначне спрямування: *Боже, Господи*), однак на сучасному етапі функціонування вірування це слово десемантизувалося. Утрата внутрішньої форми й універбація зовнішньої надали йому "магічного" функціонального значення – утвердження прохання "роди" – і текст починає сприйматися як вияв архаїчного, дохристиянського мислення.

"Кірілайса" є носієм узагальненої семантики, що не має чіткої преференційної бази, а сприймається на фоні всієї обрядодії. Затемненість лексичного значення не позбавляє його значущості в структурі ритуального тексту: без нього текст утрачає завершеність. Воно підсилює цільову установку тексту, розширює його сакральний і соціокультурний простори, приховані таємниці буття. Своєю ВФ й інтенцією на підсумковість, результативність виголошеного, імпліцитну перформативність указане слово скероване в позатекстовий простір.

Воно функціонально навантажене і в плані пов'язаності з інтертекстуальними значеннями й числовими величинами, із символічним змістовим наповненням. Оскільки в "архаїчних традиціях числа могли використовуватися в ситуаціях, яким надавалося сакральне "космізуюче" значення"¹, "Кірілайса" приховано утверджує (відновлює?) і певну циклічність у схемі майбутнього розвитку то-

¹ Топоров В.Н. О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. – М.: Наука, 1980. – С. 5.

го, стосовно чого це слово промовляється, а також із метою досягнення благополуччя родини (вирощення доброго врожаю), виступає засобом подолання "деструктивних хаотичних тенденцій"¹, сприяючи розв'язанню суперечності на певному актуалізованому хронотопному відрізку в структурі антиномії "Космос – Хаос".

У багатьох символічних системах завершеність структури ритуального тексту має числовий вияв: *один* і *три* – це символічні константи, які уособлюють цілісність, нерозчленованість (*один*) і досконалість, єдність параметрів макрокосму (*три*), часову послідовність і актуальну завершеність дійства (*три* містить початок, середину й кінець), синкретичність фаз, спроектованих на простір чи безпосередньо на семантичну величину, що моделює певну буттєвість.

Один і *три* – еталони (одночленний, тричленний), які співвідносяться з характером "архетипічної" організації свідомості, коли актуалізується не лише окремих елемент числового ряду, а й певний стан умовного денотата: *один* – першопочаток, *три* – диференційоване начало, спроектоване на просторово-часову вісь, яка відбиває зародження, дозрівання й збирання майбутнього врожаю.

В аналізованій обрядодії вигук "Кірілайса" полівалентний: він символічно пов'язується з амбівалентним архетипом *вогонь* і архетипом *світло-темрява*.

У локально-темпоральному комплексі ритуальної дії *вогонь* – необхідна умова її виконання: логічний активно спрямувальний потенціал її може виявлятися насамперед завдяки вогню, який уособлює безперервну змінність форм буття, стимулює родючість землі, виступає "символом перетворення й переродження"², відганяє сили темряви й зла, очищає місце духовною, сонячною енергією³ (можливо, його доповнювальним компонентом на поверхневому рівні є *граблі* як мислеобраз, що містить значення очищення й

¹ Топоров В.Н. О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. – М.: Наука, 1980. – С. 5.

² Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – С. 352.

³ У с. Кути Косівського району Івано-Франківської області й досі збереглася обрядодія "Вогники". У Великодню середу (перед Живним, Чистим Четвергом) усе на обійсті і в хаті мусить бути прибраним. Увечері розкладають ватру ("вогники"), спляючи сміття, торішні листя. Словесним стрижнем обрядодії є те, що вона сприяє очищенню не лише доквілля перед великим святом, але і його учасників: як і напередодні Купала, з метою очищення кожен мусить стрибнути через цей ("чистий") вогонь.

окреслення замкнутого простору, де немає місця злому, поганому, ворожому).

Вогонь – це “образ енергії”, він “охоплює як хороше (життєве тепло), так і погане (руйнування і спалення)”, “проходження через вогонь символізує вихід за межі людських можливостей”¹, тому ті, що розпалюють, доглядають, оберігають вогонь, “ведуть коло” біля нього (“ловляться за руки у кругляк і танцюють за сонцем – зустрічають Юрія”²), стають учасниками процесу сакралізації, духовного відродження, “спалюючи” в собі грішне, потворне, чуже.

Круг (коло) символізує циклічність у природі й житті людини, виступає “знаком сонця”, що є однією з умов розквіту живого.

В аналізованому тексті слово-образ *ватра* (вогонь), а також імпліцитні *світло, темрява, коло* взаємопов’язані, хоч і включені в різні асоціативні поля. Вони сприяють реалізації того, що є стрижневим в обрядодії, заради чого вона відбувається; розшифровують (матеріалізуючи через подієвість) зміст, наявний у первинних внутрішніх формах (етимонах) лексем *Юрій* та *Кірілайса*.

Внутрішні форми цих мовних одиниць скеровують текст на поліваріантність його прочитання (у межах язичницької чи християнської парадигм). Суб’єктивний зміст думки мовця, проходячи крізь певну асоціативну вісь (наприклад, *6 січня, Святий вечір, сіно на столі – 6 травня, свято Юрія, спалювання обрядового сіна – Кірілайса = Господи*), актуалізує насамперед християнський аспект етнокультури. Семантичний ланцюг *свято Юрія – вогонь – коло – Кірілайса* (десемантизоване) оприявлює міфологічно-образне сприйняття з властивим йому типом екзистенції. Асоціативний ряд *вогонь – коло – Кірілайса* (як одне з тих, іноді незрозумілих, “магічних” слів, що функціонує в лічилках, дитячих іграх, замовляннях) відкриває ще один аспект обрядодії – ігровий, який акцентує не тільки на прагматичності, цілісності й усезагальності обрядодії, а й на її “святковості”, відчуженості від буденного життя. “Гра – це змістова функція з різними гранями смислу”³, що реалізується в окресленому просторі й відмежовується від інших певним “маскуванням”, перетворенням, “карнавальністю”, на перший погляд, “не-

¹ Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – С. 353.

² Влад М.М. Стрітенне: Книжка гуцульських звичаїв і вірувань. – К.: Укр. письменник, 1992. – С. 128.

³ Хейзинга Й. Homo ludens: В тени завтрашнього дня: Пер. с нидерл. – М.: Прогресс, 1992. – С. 10.

серйозністю” (“мов, ніби щось”). Кваліфікація “ніби” не є визначальною при дешифруванні тексту. Вона має факультативний характер, ще раз виступає підтвердженням того, що “культура виникає у формі гри, культура із самого початку розігрується”¹; обрядодія в міфопоетичному її ракурсі – це те, що повторюється “тут і зараз”; те, що ніби заново народжується, формуючи інший хронотоп (“святковий”, “сприйнятливий для втаємничених”, для своїх – тих, хто знає правила гри й розуміє її серйозність).

Як бачимо, ВФ слова в ритуальному тексті – це компонент змістової структури, що виконує в ньому прогностичну й значеннево-творну функції, сприяючи осмисленню його як синкретичної величини, яка містить приховані значення. ВФ ключового слова не обмежується текстовими рамками, вона націлена в простір обрядодії, у якій магічні ритуальні операції заповнюють смислові лакуни, вносячи нові відтінки й у ВФ слова.

Вірування як пам’ятки духовної культури – це система релігійних уявлень про навколишній світ, предметнений у слові, в обрядодії, у таких усталених формулах, як народний провісник, приписи чи заборони, закодований у текстах ритуально-магічного характеру (наприклад, у замовляннях) чи і в деяких інших, нара-тивних жанрах, скажімо, легендах.

Гуцульські вірування становлять міфопоетичний комплекс, утворюваний протягом багатьох віків, що має специфічний характер еволюції: старе не зникає, не витісняється новим, а становить основу, на яку нашаровуються елементи нового – від язичництва до релігійних уявлень пізнішого (християнського) періоду. Виступаючи мотиваційним фактором поведінки людини, формуючи певною мірою її світоглядну позицію, а також настанови аксіологічного характеру, вірування є гносеологічним феноменом, у якому лінгвістичний аспект тісно пов’язаний із багатьма іншими: психологічним, етнологічним, культурологічним, філософським, міфологічним.

Вірування – засіб пізнання й вираження внутрішнього світу людини, результат категоризації світу – містять глибинну парадигмальну основу, пов’язану з архетипічним структуруванням дій-

¹ Хейзинга Й. Homo ludens: В тени завтрашнього дня: Пер. с нидерл. – М.: Прогресс, 1992. – С. 64.

сності, певними емоційно-психічними установками архаїчної свідомості мовця, що реалізуються в текстах відповідного жанру.

Закритість такого тексту, постулювання в ньому обмеженої реальності (наприклад, при закладанні хати дерево *навхрест* не можна класти, бо хтось умре – у хату внесуть *хрест* на похорон¹) не означає його абсолютної застигlosti.

Динамічні імпульси тексту (навіть малих його форм) виявляються за рахунок конфліктності і взаємозумовленості його складників (див. вище: “не можна, бо”), що формують певну версію буття; включення такого типу висловлень у знакові коди культури здатне певною мірою “розхитувати” значеннєву наповненість тексту, резонуючи або “приглушуючи” його зміст. Адже “програми діяльності, поведінки й спілкування, що становлять корпус культури, представлені багатством різних форм: знаків, навиків, форм і ідеалів, зразків діяльності та поведінки, ідей і гіпотез, вірувань, соціальних цілей і ціннісних орієнтацій...”², що, взаємодіючи, впливають на певний (конкретний) вияв значеннєвої форми. І в кожній ситуації її актуалізації відбувається коригування змісту індивідуальною свідомістю мовця.

На динамізування тексту можуть впливати й елементи інших обрядодій, інваріантних сюжетів, що містять знакові (ключові) одиниці, первинно не властиві конкретному віруванню. Так, донедавна в с. Кобаки (Косівського району Івано-Франківської області) на Івана (лексеми *Купала*, *Купайла* тут не використовуються) іменинника лише *купали* (“мили”, бризкаючи водою), бажаючи йому здоров’я. Текст вірування, що зумовлює таку дію, вербалізований частково, перший компонент формули “для того, щоб...” (*Іван був здоровий*) опущено, виголошується лише другий: *Івана треба купати* (“Ми прийшли Івана купати”, “Де Іван? Його треба купати”, “Іди сюди, мемо купати тебе” тощо).

В останній час Іванові на найвищому коло хати дереві чи жердині “вішають деревце” – прикрашену квітами невелику сме-

¹ Записи зроблені в селі Тюдів Косівського району Івано-Франківської обл. від Чоборяк Олени Іллівни (1918 р. н.), Лівака Володимира Васильовича (1925 р.н.), Лівака Олени Іллівни (1916 р. н.)

² Новейший философский словарь. – 2-е изд., переработ. и дополн. – Мн.: Интерпрес-сервис; Книжный Дом, 2001. – С. 527.

рiчку (так роблять зараз і Василям, і Андріям, і Петрам – усім іменинникам, однак тільки чоловікам)¹.

Як бачимо, ланцюг смислотворення в тексті вірування вибудовується і вербальними, і невербальними елементами, причому останні, доповнюючи традиційні нарації, відкривають у дійстві (*купання*) ще один смисловий топiк, матеріалізований в обрядовій номінації *деревце*.

Завдяки розширенню параметрів традиційного змістотворення текст вірування динамізується, набуваючи додаткових смислових прирощень: *купати* асоціюється не лише з водою, але й іншим, гетерогенним обрядовим знаком, а отже, актуалізується в контексті прагматичних, символічних, енциклопедичних пресупозицій, пов’язаних із ним.

Однак смислові видозміни в текстах вірувань, оприявлення в них нових мотиваційних каналів, джерел формування імпліцитних значень, засобів когезії та структурування, увиразнення в ньому обрядоназв, їхніх епідигматичних співвідношень великою мірою відбувається і за рахунок внутрішньоформних номінацій – слів, що мають яскраво виражену чи й “пригаслу” внутрішню форму.

Як уже зазначалось, ВФ слова найбільшою мірою розкриває свою текстотвірну орієнтацію, образотворчий характер у художніх та політичних дискурсах – вербалізованих сегментах, які не обмежені формами народної культури, їх часо-просторовою локалізацією. Проте і в текстах, у яких, здавалось би, відсутня поетична рефлексія (актуалізація “ближніх етимологічних значень”, мотивація немотивованого, семантична атракція), у текстах, де, на перший погляд, неможливе художньо-семіотичне моделювання дійсності, – ВФ слова виявляє свою значущість, допомагаючи і глибше пізнати певний фрагмент традиційної духовної культури, прадавні світоглядні форми й структури світобачення, і краще розкрити механізми змістотворення, пульсації імпліцитних значень, смислові скріпи, точки стикування окремих значень, які поза внутрішньоформною номінацією не завжди були б помітними.

У внутрішньоформному слові закодована духовна субстанція культури, її глибокий етнологічний зміст. Через таку номінативну одиницю отримується не лише когнітивна (речова, предметно-ло-

¹ Запис зроблено від Равшер Марти Іванівни (1947 р.н.) в с. Кобаки Косівського району Івано-Франківської області.

гічна), але й прагматична (модальна, емотивна, суб'єктивно-оцінна) інформація. Ця одиниця виступає засобом вираження етнічної самосвідомості, є важливою умовою національної ідентифікації. У таких текстах ВФ слова сприяє відтворенню лінгвокреативного інваріантного образу мовця, що формував (формує) вірування, концептуалізуючи світ, допомагає пропустити текст через “етнокультурну авторизацію поняття”¹, закодованого у відповідній словоформі.

У наведеному вище приписі про умови закладання хати, що формується двома блоками (“1) не можна, 2) бо...”), важливим засобом змістотворення є словотвірна пара “навхрест – хрест” – виразник синтетичної ВФ слова².

Внутрішньоформна номінація *навхрест* не лише виявляє структурно-семантичну співвіднесеність зі словом *хрест*, а й виступає (уже у вимірі “етимологічної магії”³) компонентом смислової структури, що допомагає дешифрувати “етимологічну свідомість носіїв мови”⁴, показує напрям “рематичного” доповнення до висловленого в першому блоці (“не можна...”).

Ознака, закодована у внутрішньоформному слові, як одна з характеристик реально-гомогенного факту трансформується в гетерогенну: поклавши *навхрест* дерево, тобто реалізувавши знак *хреста*, мовець тим самим прогнозує ситуацію, в якій *хрест* може стати реальністю – виступатиме елементом конкретної обрядодії.

Як бачимо, внутрішньоформна номінація разом із відповідним базовим найменуванням утворює своєрідну значеннєву координату, на якій базується семантична організація тексту і яка конструює певний прообраз буття, можливий за умови, якщо внутрішньоформна координата буде включена в інший топос (у наведеному прикладі – топос *хати*). Отже, справдження змісту, закладеного у віруванні, можливе завдяки зближенню сигніфікативних сфер, оприявлених у названих лексемах (*хата – навхрест – хрест*), тобто

¹ Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 67.

² Синтетична ВФ – концептуальна ознака, закріплена в слові, яка дорівнює інваріантному значенню словотвірного гнізда й виражається формулою “те, що має відношення до...”.

³ Толстой Н.И., Толстая С.М. Народная этимология и структура славянского ритуального текста // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации: Сб. докладов. – М.: Наука, 1988. – С. 250.

⁴ Там само. – С. 251.

внутрішньоформна номінація як організатор структурно-семантичного плану тексту невіддільна від етнознаків, що входять у ті ж самі чи дотичні культурні блоки.

У “герменевтичному” тексті, яким є вірування, внутрішньоформна ознака не завжди відбиває реальні референційні відношення. Звукова атракція уможливорює набуття словом мотиваційної “прозорості”, і внаслідок семантичного зближення імплікуються відношення, що по-новому підводять мовця до дешифрування комунікативно-магічних стратегій, закладених у висловленні. Наприклад: *На Маковія у церкві мак святять*. Набувши внутрішньоформної умотивованості (*Маковія* ← *мак віяти*, *Макавей* ← *мак*), текст, крім окреслення в ньому обрядово-побутового сюжету, отримує сакральньо-фабульний вимір: цілюща сила маку (води й осінніх квітів, що теж святять у цей день) артикулюється саме значущістю дня – його виокремленістю в народно-релігійному календарі, органічною спаяністю з українською культурно-побутовою традицією.

Повідомлення, що міститься в аналізованому висловленні, не вмотивовує всі аспекти обрядодії¹. Однак важливість його полягає в тому, що воно, констатує певну ситуацію, імпліцитно прогнозує відповідні зразки поведінки й пов'язані з ними дії ритуально-магічного характеру. Внутрішньоформна народноетимологічна номінація і співвідносна з нею непохідна назва² є центральними одиницями в інтерпретації символічного значення тексту.

¹ Не конкретизується, наприклад, що освячене насіння маку є помічним від уроків – достатньо посипати ним волосся дівчині (жінці) перед виходом із хати; не акцентується на магічних властивостях освячених квітів (їх кладуть за образи, а дівчата на Благовіщення вплітали (раніше) у вінки, щоб голова не боліла; узагальнена назва “мак”, що входить у текст, не передбачає видової назви – дикого маку (видюка), здатного протидіяти нечистій силі).

² Про цей чи й аналогічні тексти М. Толстой і С. Толстая зауважують: “Відношення мотивуючого і мотивованого у формулах такого типу (коли відсутня синтаксично оформлена мотивація, а наявний лише звуковий повтор у її ролі. – М.Г.) не очевидно: чи святять мак тому, що свято Маковея, а чи, навпаки, свято етимологізується як Маковея, оскільки святять мак” (Толстой Н.И., Толстая С.М. Народная этимология и структура славянского ритуального текста // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации: Сб. докладов. – М.: Наука, 1988. – С. 253). Погоджуючись із цією думкою, усе ж зауважимо: у народноетимологічній свідомості сучасного мовця в наведеному тексті визначальним, очевидно, є не взаємна мотивованість, а вплив назви свята (і сакральної аури цього дня) на цілющу (після освячення) силу маку.

Підсилює вагомість цього значення входження внутрішньоформного слова в кореферентні відношення, експліцитно не імпліковані в аналізованому висловленні: “Свято Маковея ще називається в народі “Першого Спаса”, або “Спаса на воді”¹, чи Мокрого Спаса (у цей день 988 р., як стверджують деякі вчені, була хрещена Володимиром Русь. За ним (14 серпня) – Преображеніє Господнє, або другий Спас. Отже, внутрішньоформна номінація включається у своєрідну тематично-інтертекстуальну прогресію, сформовану з вербального й невербального блоків. Позатекстові значення, внесені імпліцитними кореферентами, підсилюють вагомість ключової в тексті номінації.

Важливою у змістовому домінуванні ВФ слова є не лише в тих фольклорно-ритуальних текстах, у яких характеристика ситуації спирається на внутрішньоформну номінацію чи словотвірну пару – яскравий виразник внутрішньоформного значення.

І в текстах вірувань, що мають складнішу, ніж наведені, будову, ВФ слова є важливим смислотвірним чинником. Увиразнюючи значення окремого сегмента, підсилюючи його тематичну вираженість, вона формує транспозиційні образи, які в кінцевому результаті виявляються сутнісними в інтенційній спрямованості тексту, у розгортанні його сюжетної лінії, у своєрідному драматизуванні дії, що розкривається в ньому. Порівняймо:

Вийшов лойкуш з лойкушков – з морів, з каміння, з води, з глини, з піску.

У пострілених постолах, у пострілених ногавицях, у постріленому сардаці.

Зчезайте: пек ти.

Забери, чоловіче, ці постріли. Ни сам, а з Божими нитками, з Божими поротивниками.

Я вас визиваю, коріне вам вимикаю; зчезайте, черлену кров не буркайте.

Серпом я вас вижну, косов я вас викошу, езиком я вас вилижу, ногами я вас притопчу, фостом я вас замету.

Зчезайте, вблоди не завдавайте, черлену кров не буркайте.

Іх, короліх, дай, Боже, лік.

Наведений текст – замовляння від уроків. Віра в “поганий” (“зурочний”) погляд і в те, що можна протидіяти його результатам

¹ Воропай О. Звичаї нашого народу: У 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 2. – С. 237.

єдністю слова та дії, апелюючи до таємничих язичницьких сил, до предметів, явищ, що є магічно маркованими (пізніше – до християнських святих, до Бога), і зумовила виникнення такого тексту. У передтексті не завжди акцентується на супровідних чи посттекстуальних магічних діях, їх послідовності (перехрестити, дати свяченої води чи скропити нею потерпілого, “скинути сірники”, “погасити вугіллі”, поцілувати в чоло хворого – і сплюнути; так 3, 6, 9 разів, зав’язати на руці червону нитку як оберіг від того, щоб не “ймили уроки” в майбутньому та ін.); про це ворожити (примівники, мольфари) неохоче говорять. Поданому тексту, як і аналогічним, притаманна чітко сформована інтенційно-результативна настанова. Закодоване в ньому прохання “висловлюється в формі жорсткої вимоги.., і цим виразно імперативним характером замовляння відрізняється від християнських молитв, що з’явилися значно пізніше замовлянь як жанру”¹. У цитованому ритуально-магічному тексті наявна чітка композиція, що властиве більшості замовлянь. Серед рис, притаманних замовлянням, “чи не найхарактернішою є формальність: магічною формулою є початок замовляння, ряд більш чи менш сталих формул складають основний зміст, характерною є і кінцівка – так званий замок, що покликаний підсилити й закріпити дію проголошеного”², тобто в сюжетній і композиційній структурі такого архаїчного тексту важливими є формотвірні засоби. Що ж стосується смислотворення, то текст складається з кількох різнозначневих нашарувань, одне з яких, на нашу думку, – внутрішньоформне.

ВФ слова тут є носієм знань про атрибути умовного адресата, його імпліцитне ім’я. Вона увиразнює своєрідний монтажний стик, на якому відбувається перехід до іншого семантичного (і комунікативного) блоку.

Проаналізуємо перший (інтродуктивний) сегмент:

Вийшов лойкуш з лойкушков – з морів, з каміння, з води, з глини, з піску.

У пострілених постолах, у пострілених ногавицях, у постріленому сардаці.

¹ Лукінова Т.Б. Мовна архаїка слов’янських замовлянь // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 47.

² Там само. – С. 50.

Лойкуш (“самець отруйної змії”¹) з *лойкушков* – трансцендентний символ “енергії як такої”, “втілення злої сили в природі”² (амбівалентний символ у поданому тексті уособлює амбівалентне начало: змія *отруйна*). У цьому образі, що фіксує змістовий, символічний і зображувально-магічний плани тексту, явно не виявляється значущість внутрішньоформного змісту. У ньому не матеріалізовано установку на протидію негативу, хоча символічне значення номінацій-локалізаторів (*море, каміння, вода, глина, пісок*), окреслюючи точки побутування негативної енергії, дає підстави зробити висновок: джерело того, що спричинило уроки, має всезагальний характер (зрештою, немає значення, *хто* це здійснив), його інтенційно-сутнісна природа – моноцентрична. Вона породжує “постріли” (*уроки*) і є їх реальним чи потенційним носієм: *пострілені* постолои, *пострілені* ногавиці, *пострілений* сардак.

Оскільки *постріли* й *уроки* – кореферентні назви, імпліцитна заголовна внутрішньоформна номінація (*уроки*; замовляння ж – проти *уроків* = *пострілів*), маніфестуючись у характеристичній лексемі *пострілений*, не лише сприяє представленню образу (*лойкуш*: який він? Що він таке?), а й синтезує текстуальний фрагмент.

Уже в сегменті-зачині вона допомагає крізь призму реальних фактів “прочитати” уявно-візійні, у конкретному вимірі ситуації, у натякові на екзотичний сюжет дешифрувати значення, що робить замовляння відносно прозорим.

Сприйняття тексту крізь призму його призначення, а отже, виділення в ньому смислотвірного каналу *уроки* (= *постріли*) – *пострілений*³ умотивовує перехід до наступного семантичного блоку (“*зчезайте: пек ти*⁴... *Ни сам, з Божими нитками, з Божими поративниками*”) – до нівелювання негативної енергії посередництвом значення, закладеного в імперативі й загальній оцінній тональності висловлень.

¹ Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів: Відродження, 1997. – С. 114.

² Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – С. 210, 219.

³ *Пострілений* одяг тому, що *лойкуш* – носій відповідної негативної ознаки; симетрично-дзеркальне зображення змії (*лойкуш* з *лойкушков*) є змістотвірним засобом: уроки міг спричинити і *він* (хтось), і *вона*.

⁴ “Пек тобі (Йому, їм, їй, вам). Вживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось з побажанням позбутись когось, чогось...” (Фразеологічний словник української мови: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 2. – С. 942).

Таким чином, внутрішньоформна номінація в наведеному тексті сприяє розкриттю його онтологічного, гносеологічного й функціонального аспектів. Вона сприяє опредметненню, перетворенню значення ключового слова (умовно включеного в структуру тексту), формуючи цей текст як сукупність різнотипних зв'язків і відношень, які, синтезуючись, представляють статичний ритуальний текст як породжувальну даність.

Імпліцитність значень у віруваннях має різні ступені оприявлення. Навіть в одному архаїчному жанрі, наприклад замовляннях, є тексти більш “прозорі” для розуміння (сприйняті, звичайно, на фоні етнокультури), а є такі, смислова структура яких має “палімпсестовий” характер. Тоді ВФ слова як “знак знака”, як “символ образу” (О. Потебня), модельованого словом, допомагає відкривати в тексті різні смислові зрізи й за окремими “знаками культури” (словом, вербальною формулою, несловесним елементом магічного дійства) розшифровувати весь текст чи спрямовувати мовця до закодованих у дискурсі версій, змістових алюзій.

Так, у багатьох релігійних, міфопоетичних системах *вода* набуває символічного значення; “очищувальна і... продукувальна семантика води розкривається в численних обрядових формах її застосування”¹. Сакральна вода – оберег від нечистої сили; нею здійснюється обрядове умивання для того, щоб бути здоровим (молдим, гарним, чистим, звільненим від гріха, “усього поганого”). Цілющі властивості води підвищуються, якщо при добуванні її дотримуватись приписів – особливих умов і заборон: набирають воду для магічної дії з 3, 9, 12 джерел (криниць, потічків) лише в певний час (добра вода – “ніпочета”, коли ще ніхто зранку її не брав); процес водонабирання вимагає усамітнення (щоб ніхто “не видів”, бо все пропаде, тобто вода втратить цілющі властивості в магічному дійстві).

Під час набирання води чи / і її використання в магічному дійстві обов'язковою є формула звертання до неї як до персоналізованого образу з мотивацією прохання (найчастіше – “очиститися від усього злого, поганого”):

“Водо, водичко, свята ярданичко, найстарша царичко! Умивайши береги, коріння, біле каміння, гасиш полум'я! Умий мене від

¹ Виноградова Л.Н. Вода // Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5 т. – М.: Междунар. отношения, 1995. – Т. 1. – С. 389.

гріха, від злого, від плями! Яка ти чиста, яка ти свята, учини, щоб я був такий!"¹.

Повернувшись до хати (чи колиби), добувають "живу" ватру. "І вже тоді можна починати примовляння. Примова може розгорнути свої крила. Вода жива і слово живе. А який примовник, така й примова"².

Координати міфопоетичного світу, закладені в тексті-звертанні, побудовані на символічному значенні слів-образів, насамперед *води* і *гріха*. Сила води спрямована на виправлення, "вирівняння" того, що є "кривим", грішним (етимологія слова *гріх* непрозора, однак найбільш вірогідним є пов'язання його зі значенням "крутий, викривлений"³). Вода – амбівалентна величина, однак у цьому тексті вона виступає вираженням "життєвого потенціалу душі"⁴, символом очищення й життєдайного начала.

ВФ цього слова утрачена, однак у тексті вона попадає під вплив поетичної регенерації, набуваючи ознак, не виявлених у процесі етимологічного аналізу слова⁵: *свята ярданичка – найстарша царичка = чиста – та, що змиває плями*.

ВФ слова *вода* починає формуватися на фоні всього тексту за рахунок лексичної сполучуваності мовної одиниці. ВФ лексеми *вода* стає полісемною, однак її домінантною ознакою є та, що пов'язується з іменем "Йордан": *йорданська вода – цілюща*. Значення слова базується на зіставленні з денотатом, що має християнську символіку: вода, освячена на Водохреще, відновлює сили, зцілює тіло й душу. Мотивація характеру води іменем "Йордан" підсилює прагматичну функцію замовляння. Це ім'я допомагає воді стати "живою" і в поєднанні із "живим" вогнем творити магічне дійство.

Дешифрування наведеного ритуального тексту не викликає труднощів: зміст ключового слова *вода*, що містить міфопоетичне, символічне значення, розкривається на основі фонових знань, християнських пресупозицій – розуміння значущості Йорданського Водосвяття.

¹ Вінченз С. На високій полонині (правда старовіку). – Львів: Червона калина, 1997. – С. 80.

² Там само.

³ ЕСУМ. – Т. 1. – С. 599.

⁴ Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – С. 118.

⁵ ЕСУМ. – Т. 1. – С. 414.

Мовець усвідомлює "нерівноцінність" справжньої (*йорданської*) води і "непочатой", призначеної для магічного дійства (в обрядово-ритуальній практиці вони не замінні), однак сам процес їх зіставлення є значущим: словесне надання другій ("непочатій") властивостей йорданської підвищує магічно дійовий статус джерельної води, сприяючи її перетворенню в "живу"; магією слова в ній закладається те, що зробить впливовим ритуальне дійство.

Сила цієї води умотивовується і числовим предтекстовим значенням (набирають її з 1 (рідко), 3, 9, 12 джерел). Кожне з названих чисел, належачи до певного коду, є виразником аксіосемантики і в тексті вірування чи в обрядодії виконує кваліфікативну й класифікаційну функції. Ці та інші числа (наприклад, 2, 4, 5, 7, 13) є основою формування асоціативних зв'язків у межах певної етнокультури, і для усвідомлення міфопоетичної традиції, дешифрування ритуального тексту важливо виявити "парадигматику числового ряду (тобто склад його і властивості його членів)"¹.

Хоча сакральні відмічені числа не є безпосередніми елементами аналізованого тексту, однак їх функція в предтексті як "магічно" навантажених безсумнівна; 3–9–12, утворюючи кваліфікативно-аксіологічний градаційний ряд, посилюють магічний вплив того, що ними буде оприявлюватися, зокрема силу води.

Як бачимо, в імплікуванні змісту архаїчного тексту важливу роль відіграє ключове слово і його ВФ, різнохарактерні пресупозиції та інваріантне значення числових структур (наявних у тексті чи виведених за його межі).

"Прозорість" ВФ контрольного слова, знання парадигм, у межах яких це слово функціонує і які його "підтримують", а також розуміння семантики часодії, в якій продукується текст, сприяють глибшому його розумінню.

Серед досліджуваних є й такі тексти, в яких розриви-пульсації смислу вимагають не тільки правильного встановлення ВФ ключового слова, але й розкриття її об'єднувальної (синтезувальної) функції, що допомогло б реконструювати основний смисловий топос, а отже, відновити пропущені значеннєві ланки в "ланцюжках-розривах".

¹ Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира: В 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – Т. 2. – С. 631.

Порівняймо гуцульську “примівку” від більма¹:

*Іхав Рахайло і Михайло на білому коні, вів три хорти: один білий, другий черлений, а третій чорний. Білий біжжит – слизи лижжит, чорний біжжит – кров лижжит, а черлений біжжит – більма лижжит*².

Прагматична спрямованість замовляння є однозначною: одне з центральних слів у семантичній структурі тексту – *більмо* (“білувата пляма на роговій оболонці ока, яка спричиняється до сліпоти”³). ВФ його прозора – “те, що є білим”, “якому властивий білий колір”, однак детерміновані зв’язки, якими охоплене слово і його ВФ, нечіткі, вони “захищені” багатозначністю кольористичної символіки в гуцульській етнокультурі, множинністю елементів у кореляції “білий – не білий”, утратою ВФ в слові *Рахайло*, на перший погляд, надлишковістю персонажів: *білий, червоний і чорний* хорти.

“Білий колір, біле – у народній обрядотрадиції один з основних елементів кольористичної символіки, протиставляється насамперед чорному кольору й червоному”⁴. Цей колір амбівалентний. Символізуючи “добре” і “погане”, життя (світло, чистоту) і смерть, буденне і сакральне, він актуалізує нові смислові зв’язки в тексті й нові аспекти його інтерпретації. *Білий* у цьому тексті замовляння також полісемічний – наголошує на особливості, винятковості чогось в однорідному символічному ряді (наприклад, *білий* кінь), символізуючи сакральність, чистоту (у західних і південних слов’ян воєни поважані святі “приїжджають на білому коні, що зв’язано з першим снігом”⁵, як бачимо, аналогічне є і в гуцулів). Цей колір містить у собі й значення протидії – нівелювати щось, переводити його в інший стан (“білий біжжит – слизи лижжит”), а отже, ВФ слова *більмо* – одного з центральних у тексті (і позатекстовому просторі) допомагає вибудувати складне плетиво кольористичної семантики, виявити значеннєву таксономію компонентів, що маніфестують поняття “білий”: *білий* 1 (особливий, сакральний) – *білий* 2 (той, що сприяє кваліфікації протидії – *білий* хорт) – *білий* 3 (*більмо*).

¹ Запис зроблено в селі Тюдів Косівського району Івано-Франківської області.

² “Іхав святий Юрій сивим конем, золотим мостом, а за ним бігло три хорти: чорний, білий і червоний; чорний слъзу злизав, червоний кров, а білий більмо” (Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4, кн. 2. – С. 10).

³ СУМ. – Т. 1. – С. 186.

⁴ Толстой Н.И. Белый цвет // Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5 т. – М.: Междунар. отнош., 1995. – Т. 1. – С. 153.

⁵ Там само.

Синтезований внутрішньою формою, значеннєвий спектр цього слова, указуючи на джерело формування протидії хвороби (Св. Михайло), її інструмент (*хорт*), допомагає виявити “діалог” міфообрядової і християнської символіки, їх взаємозв’язаність у семантичній структурі тексту. Основним логічним суб’єктом тексту, на нашу думку, є християнський мислеобраз; допоміжний у розгортанні дискурсу – елемент міфологічної системи, однак у рамках текстуального простору вони об’єднані інтенцією мовця (знахаря), спрямованою на протидію злему (=хворобі).

ВФ слова – “те, що є білим” – не лише допомагає “систематизувати” кольористичний символічний пласт, “умотивувати” співдію різнопарадигматичних величин у тексті, а й спрямовує (*білий* = сакральний) до основного текстуального образу, закладеного в ключовому слові *Михайло* (=Св. Михайло). Це слово-образ називає одного зі святих, ім’я якого *вже* виступає знаком протидії темним силам. (“Паралельно з тим, як у людей являється пересвідчення про могутню силу різних осіб та можливість їх помочі в різних обставинах, їх імення з різними приписаними їм атрибутами вводяться до всяких магічних формул”¹). В аналізованому тексті воно формує імпліцитний інтертекст, який розширює рамки вербального. Св. Архістратиг Михаїл у релігійній свідомості пов’язується з “культу Ангелів, які мають подвійне завдання: відносно Господа Бога і відносно людей”². Перше завдання – прославляти Творця, ревню йому служити, друге – опікуватися людьми, оберігати їх від усього злого. Особлива значущість у цьому процесі Ангела-хоронителя. З волі Божої він “над нами чуває, нас хоронить, нам піддає добрі думки..., перестерігає перед гріхом... Наш Ангел-хоронитель – це наш провідник до неба”³.

Власне ім’я, уведене в текст, спрямовуючи внутрішньоформне значення в позатекстовий простір, зближує ВФ реального, матеріалізованого слова (“те, що є білим”) з імпліцитною ВФ – “те, що хоронить” (Хоронитель), цим самим розширюючи магічну дію замовляння: на боротьбу з хворобою магією слова залучені небесні

¹ Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4, кн. 2. – С. 9.

² О. Юліан Я. Катрій ЧСВВ. Пізнай свій обряд: Літургійний рік Української Католицької Церкви. – Нью-Йорк – Рим, 1982. – С. 248.

³ Там само. – С. 254.

сили, зокрема Архістратиг Михаїл і Ангел-хоронитель того, хто є хворим.

У тексті замовляння наявне ще одне – десемантизоване слово *Рахайло* (*Іхав Рахайло і Михайло*), однак внутрішня ритмічна організація речення, препозиція деформованої мовної одиниці, а також текстуальне свідчення інших, не гуцульських замовлянь, у яких наявне аналогічне ім'я, дають підставу погодитись із таким міркуванням: “Не виключено, що деякі з власних імен становлять спотворені давніші прозорі назви. Наприклад, для укр. *Михайло Рихайло*... безперечний зв'язок з бр. *архайла Михайла*., що походить з *архангелъ Михаилъ*”¹ (“народна етимологія зводиться до інтерпретації попередньої форми, спогад про яку, нехай навіть і розпливчастий, є вихідною точкою для її деформації”²).

Уведення в текст замовляння християнських антропонімів підкреслювало його магічну дію, виступало засобом “хоча б зовнішнього прилучення суто язичницького за походженням елемента народної культури до християнства, захистом від звинувачення в марновірстві, а отже, й від вилучення з життя й побуту та остаточного знищення”³.

Текст замовляння, в якому діалогізують язичницькі і християнські елементи – суміщені різнобуттєві пласти, не створює враження смислової мозаїчності, двоїстості чи надлишковості його композиційних елементів. Феномен людської екзистенції вможливує сприйняття тексту без виділення хронологічних нашарувань і світоглядних доміант. Іntenційності замовляння сприяють усі конститутивні елементи тексту: навіть десемантизовані – типу *Рахайло* – підсилюють його магічність.

ВФ ключового слова (без будь-яких застережень стосовно належності цього слова до вираження християнської чи суто язичницької свідомості) допомагає зрозуміти, як текст стає цілістю, будучи водночас полісемантичним, як створюється значення, яке виходить за межі тексту, набуваючи магії впливу, що виступає сми-

¹ Лукінова Т.Б. Мовна архаїка слов'янських замовлянь // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 52.

² Сосюр де Ф. Курс загальної лінгвістики: Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К.: Основи, 1998. – С. 222.

³ Лукінова Т.Б. Мовна архаїка слов'янських замовлянь // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 52–53.

словими скріпами значення, яке є наскрізним у дискурсі й формує внутрішньотекстовий семантичний стрижень.

У різних вербальних формах, у яких закодовані вірування, ВФ слова отримує неоднакову реалізацію й по-різному розкриваються її текстоорієнтовані можливості.

Однак навіть у тих текстах, де опорні, найбільш інформативні слова втратили своє “найближче етимологічне значення” (О. Потебня), усе ж відчутний вплив ВФ слова як засобу когезії, образо- й смислотворення.

Частково втрачена (або “непрозора”) ВФ слова залишається значенневотвірною величиною внаслідок здатності людської свідомості до екзистенції й інтерпретації одного явища у світлі іншого, постійної діяльності людського духу, у результаті чого слово повному “наділяє річ буттям”¹, виявляючи нові відношення з дійсністю.

Уведення у відповідні референційні відношення, слово починає виражати інше значення, у незвичному ракурсі інтерпретувати вже відомий предмет, дію, ознаку.

Отримавши мотивованість, слово тим самим набуло і власну внутрішню форму, і вже вона починає представляти значення тексту, сприяючи визначенню напрямків його інтерпретації. Наприклад: не можна виходити заміж у *маю*, бо будеш цілий рік *маятися*² (=“бідувати”); *май* – місяць, коли все цвіте, проте до врожаю ще далеко; це “бідний” місяць, і започатковане в ньому подружнє життя теж буде бідним, непевним, у клопотах (“не меш мати спокою”, “будеш матися”, “не меш рада, що віддалася”), тобто йдеться не лише про матеріальні статки, але й, сказати б, духовну якість подружнього життя.

Етимологічно віддалені, лексеми *май* і *маятися* (май <“клевання, зелень”; корінь “та” – “хитатися, коливатися” в словах маяти, махати.; маяти “коливатися, розвіватися, махати, повівати (про вітер); виднітися вдалині; п. тајачус “невизрно виднітися”, тајак “міраж, марево...”, слн. тајати “трясти, гойдати, хитати”..., можливо,

¹ Хайдеггер М. Слово // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – С. 303.

² Маятися – “жити в тяжких умовах, переживати труднощі // Переживати фізичні або душевні муки, неспокій // Тинятися...” (СУМ. – Т. 5. – С. 659).

з дінд. тауа “перевтілення, видіння, ілюзія...”¹) у народноетимологічному плані споріднені.

Семи “непевність”, “нестабільність”, “ілюзорність”, актуалізовані в наведеному тексті, стали основою формування заборони: “не можна” виходити заміж тому, що “хитання”, “коливання”, “ілюзія” стосовно значення слова *шлюб* і його пресупозицій є небажаними. Поняттєве ядро цього слова суперечить значенню “непевний”: шлюб повинен бути міцним, стабільним, реальним, а не ілюзорним.

“Регенерована” (“народноетимологічна”) ВФ слова *маятися* допомагає сформулювати заборону й актуалізувати імпліцитний зміст, запрограмований у слові.

Наведемо й інші приклади народних приписів:

на *Головосіки* не можна їсти все, що має “голову”, бо з родини може кров потечи (“бо буде зле”, “меш слабій”, “хтось із рідних умре”, “сам умреш”);

на *Палія* не можна на городі робити, бо буде *палити* снопи (“бо згорять снопи”, “бо щось на господарстві згорить, запалиться”, “бо через вогонь щось станеться зле”);

на *Михайлове Чудо* не можна нічого робити, бо станеться *чудо* (“якась біда, що чоловік би й не подумав, що таке може бути”).

Кожний із наведених текстів, як і проаналізований вище, побудований за формулою “не можна..., бо”. У кожному з них засобом змістотворення й структурування є народноетимологічне зближення, якому належить основна роль у розкритті причини заборони. “Співзвучні компоненти обох частин такого тексту беруть на себе семантичну й символічну інтерпретацію цього зв’язку, його мотивування”².

У такому тексті підсилює заборону предтекст, що асоціативно “відсилає” не лише до християнського імені, але й до пов’язаної з ним постаті святого, історії його життя чи смерті, його дня, відзначеного в церковному календарі, до обрядодій, що виконуються в це свято, до різнохарактерних приписів: що *можна* і що *заборонено* робити в цей день.

¹ ЕСУМ. – Т. 3. – С. 361, 425.

² Толстой Н.И., Толстая С.М. Народная этимология и структура славянского ритуального текста // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов: Доклады советской делегации: Сборник докладов. – М.: Наука, 1988. – С. 252.

Внутрішні форми контрольних слів (*Головосіки*, *Палія* = *Пантелеймона*, *Михайлове Чудо*) у першій частині тексту сприяють акцентуванню теми висловлення; відповідні співзвучні слова в його другій частині допомагають визначити зміст і обсяг “реми” – відбувається “магічне” притягування різновалентних вербальних величин, унаслідок чого утворюються текст і підтекст: порушиш заборону – станеться щось погане. Сам текст не деталізує причини дихотомії “погане – добре”, але й не виявляє ступеня розмежування зближених слів, відсилаючи до предтексту (конвенційного знання, сформованого багатьма повторюваними ситуаціями чи прийнятого “на віру”), вводить мовця у сферу приписів (“якщо... то”), які не прийнято порушувати в певному соціокультурному й міфологічному просторах.

Власне християнське ім’я, його пресупозиційний зміст у таких ритуальних текстах, як і в замовляннях, підсилюють магічний, таємничий характер заборони, розширюють її інтенційний обсяг, сприяють формуванню перестороги: якщо порушити усталену формулу – буде біда.

Те, що ніхто не бачив “крові”, яка текла б з родини округлої форми (капустини, цибулі та ін.), не суперечить правильності висловленого в тексті: “може потече” допускає нереалізованість значення, закладеного в приписі – “ти можеш не видіти, ек вона буде тече”; або: “отой сік може перетворитися на кров у якийсь момент, ти навіть не спамнетаєшся”).

Поза текстом ВФ у таких іменах максимально згорнені, не вичленовані, однак в аналізованих повір’ях вони включені в процес взаємного мотивування з однозвучним словом. Наприклад: щось може *запалитися*, бо *Палій* так зробить (так дасть); свято тому й називається *Палія*, що має згадану вище властивість.

Мотивування заборони з погляду неміфологічного сприймання не завжди є обґрунтованим. Воно вимагає виходу за межі тексту, однак і там мовець не завжди знаходить пояснення каузації структурно-семантичних елементів тексту, бо його витoki – у первісній культурі й одній із її онтологічних ознак – магії. Вона ґрунтується “на асоціації ідей – здатності, яка лежить в основі людського розуму, але й великою мірою в людській нерозумності. У цьому ключ до розуміння магії”¹. Асоціативний зв’язок у свідомості мовця може

¹ Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Изд-во полит. лит., 1989. – С. 94.

відбивати реальний стан речей або й такий, що не відповідає йому. Не враховуючи цього, видаючи “бачене”, уявлюване за дійсне, приписуючи предметові не властиві йому ознаки й зв'язки, людина намагається “відкривати” і вмотивовувати події такими способами, які з сучасного погляду іноді є алогічними, непояснюваними.

Не можна волосся (після чесання, “стрижіння”) викидати в сміття, бо ме боліти голова (птахи зів'ють із нього гніздо – і “зв'ють, зів'ють тобі голову”).

Волосся в народних уявленнях – це “зосередження життєвих сил людини. У магії відрізане волосся (як і нігті, піт, слина та ін.) сприймалося як замітник (двійник) людини”, “символізувало множинність, багатство, добробут і щастя”¹, тому його (відрізвавши) треба сховати (“спретати так, аби ніхто не найшов, найліпше закопати”), цим самим не даючи можливості комусь впливати на його господаря свідомо (іншою людиною зі спеціальною метою) чи несвідомо (птахи), маніпулюючи ним, його здоров'ям і життям.

Асоціативна взаємозалежність *голова – волосся – злі сили* фіксується не лише у віруваннях гуцулів; вона простежується вже на первісних етапах розвитку цивілізації й культури багатьох народів світу².

В аналізованому тексті ця залежність прихована, не вмотивована; “символічний зв'язок між частинами такого тексту не може не мати підтримки в мовній тотожності чи схожості”³. ВФ слів *голова, волосся* на сучасному етапі розвитку української мови втрачені (зрештою, узяті “в діахронічному плані, вони не вмотивовують поєднуваність компонентів тексту”⁴).

Однак обґрунтування семантики тексту в структурі гуцульської етнологічної парадигми (птахи “зів'ють гніздо” – і “зів'ють”, *зв'єжт* тобі голову, доста, аби кілька волосин попало в гніздо”) актуалізує саме ВФ слова, робить її стрижнем семантичної (і символічної) зв'язності тексту, умотивовує взаємозалежність його складників; зв'язок між ними стає прозорим.

¹ Толстой Н.И., Усачева В.В. Волосы // Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5 т. – М.: Междунар. отнош., 1995. – Т. 1. – С. 420.

² Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Изд-во полит. лит., 1989. – С. 94.

³ Толстой Н.И., Толстая С.М. Народная этимология и структура славянского ритуального текста // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации: Сборник докладов. – М.: Наука, 1988. – С. 252.

⁴ Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 1. – С. 342, 429.

ВФ слова “звити” (“звити” голову) акцентує не творення, а руйнацію “одухотвореної енергії” людини (“волосся на голові... символізує духовні сили”¹), тому слово *боліти* (“ме боліти”) виражає не лише значення фізичного болю, а й імпліцитно вказує на незахищеність людини перед силами чорної магії.

Відбиваючи намагання мовця подолати ворожий вплив, захистити себе й близьких від небезпек чи просто шляхом певних приписів регламентувати правила поведінки, вірування гуцулів розкривають різні аспекти цього неписаного законодавчого кодексу (Вунд). Наприклад:

1. Не можна руйнувати (“збавляти”) гнізда лелек (бузьків), бо згорить хата (“бузьок принесе вогонь (горечий вогонь) і кине на неї”).

2. Не можна руйнувати гнізда ластівки, бо станеш рябим (ластівки приносять весну й веснянки; вони висиплюють веснянки на лице кривдникові).

3. Не можна нищити пташині гнізда (брати яечка звідти), бо весна не прийде (“заслабнеш, струпи обкинуть руки, хтось із рідних може вмерти”).

4. Не можна вбивати жабу, бо помре хтось із родичів (“бо осліпнеш”).

5. Не можна “йти назад” (“задом наперед”), бо мама вмере.

6. Не можна хитати ногою, сидячи на стільці (на лаві), бо хитаєш нечистого (“він лежить собі ніби в колісці і радий, що ти дбаєш за него, тому не попуститься тебе”).

7. Не можна пришивати (зашивати) щось на собі, бо зашиєш розум (“а як дуже треба це зробити, то в рот візьми кусок нитки, якою шиєш”).

8. Не можна віддавати помитою газдині посудину (“гарнец”, “баньку”), в якій було молоко, бо в корови може зникнути молоко (“ти його змиєш”): “Коли віддась гарнец, то вкинь туди хліба або кулеші, аби добро малося в хаті того газди і його корова добре молоко давала, аби сметана була жовта, як кулеша”.

9. Не можна до Провідної неділі сіяти ні коноплі, ні льон, бо полотно покрие чиюсь домовину.

10. Не можна нитки мотати вночі, бо біля хати буде мотатися нечистий.

¹ Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – С. 124.

11. Не можна закладати хату там, де молотили хліб, бо чорти будуть у ній “молотити”.

12. Не можна на “Задущну” неділю квасити капусту, бо вона “задушиться” (“зогніє – і ти її викинеш”).

13. Не можна при закладанні хати класти навхрест дерево, бо у цю хату внесуть хрест на похорон.

14. Не можна позіхати (“зевкати”), бо душа може вийти з чоловіка (або туди може вселитися нечистий). Але якщо вже таке трапилось, то треба перехрестити рот.

15. Не можна когось обсуджувати (дивуватися з чиєїсь біди, клопотів), бо з тобов таке станеться. А вже як хочеш щось про то сказати, то перед тим вимов: “Прости мені, Божечку” або “Прости мені, Господи, що так кажу”. Старі люди в таких випадках ще “б’ються в пирту” (три рази легенько б’ють себе по роті перед мовленнєвим актом чи після нього – за те, “що рот сказав” неodobрюване тобою – суб’єктом мовлення).

16. Не можна стояти (говорити) на порозі (передавати щось через поріг), бо станеться біда.

Спільним для цих текстів є те, що вони, як і згадані вище, мають двочленну структуру, представляють постійне табу, яке не можна порушувати, бо воно мстить людині; умотивування заборони в цих текстах наявне або в структурі тексту (7, 9–13), або в пост-тексті (1, 2, 6, 8, 15), або відсутнє взагалі (4, 16), що є допустимим, оскільки зближення табу часто позбавлені обґрунтування і вказівки на походження заборон (“Незрозумілі для нас, вони, однак, здаються чимось само собою зрозумілими для тих, хто перебуває в їх полоні”¹).

У текстах заборон мотиваційних пар-скріпів і асоціативних зв’язків між ними може бути декілька. (Зупинимось детальніше на аналізі одного вірування з погляду функціонального навантаження в його структурі ВФ слова). Так, у згаданому вище тексті (9) виділяємо такі структурно-семантичні зближення:

провідна – “та, що *проводить*” усі головні свята в році”;

провідна – “час, коли роблять *проводи*”;

“гробки” – ритуал ушанування померлих на їх могилах (на “гробках”);

¹ Фрейд З. Тотем и табу: Сб. – М.: Олимп; ООО “Издательство “АСТ-ЛТД”, 1998. – С. 39.

“льон і коноплі” (маніфестує полотно як потенційний виріб) – *полотно* (=сорочка ритуальна) як артефактовий предмет, отриманий шляхом перетворення “лену і колопень”.

У структурі названого тексту вказані внутрішньоформні зв’язки не є чіткими, бо опущені окремі доповнювальні внутрішньоформні слова, з якими функціонує текст (його варіант) і які є додатковим засобом розширення й деталізації його змісту. Порівняймо:

Не можна до Провідної неділі (до “гробків”) сіяти ні коноплі, ні льон, бо полотно покриє чийсь домовину (“гріб”). Ще прозорішими стають внутрішньоформні зв’язки опорних слів, якщо вони введені у відносно завершений нараційний блок:

У тиждень від Великодня припадають *Проводи*, а цілий тиждень після *проводів* називається *опровідний*. “*Провідна* неділя *проводить* усі свята у року”. *Провідної* неділі не можна сіяти лен і колопні, бо з тої родини мусів би хтос умерти і полотно з того лену ци колопень було би ему на сорочку до смерти почерез ту роботу.

Опровідної неділі роблять проводи на гробах небіжчиків¹.

Семантичним стрижнем сегмента є *Провідна* неділя. Магічна функція її закодована у ВФ (“та, що *проводить*”) імені, яке допомагає аперципувати інформацію тексту – розкрити його зміст за допомогою “відомих мас уявлень” про проводи, що беруть участь “в утворенні нових думок”².

Уже те, що “*проводяться*” найбільші свята в році – від Різдва до Великодня, надає *Провідній* неділі значення підсумку, рубежу, межі, що само по собі є значущим в етнокультурі. Порушення цієї межі – це перехід людини в інший, чужий простір, позбавлений охоронної сили великих свят і сакрального впливу дійств, маніфестованих ними.

У тексті акцентується лише на одному виді обмежень – *сіяти льон і коноплі*, однак важливість цього дня імпліцитно вказує і на інші ймовірні види заборон, не відбиті в тексті, що вкладається у формулу “не можна.., бо”³, тобто в тексті вірування ВФ ключового

¹ Влад М.М. Стрітенне: Книжка гуцульських звичаїв і вірувань. – К.: Укр. письменник, 1992. – С. 126.

² Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – С. 82.

³ За цією формулою та деякими іншими (коли /ек/ аби... то треба вербалізовано чимало й інших заборон (приписів), у яких явно чи приховано “прочитується” внутрішньоформне значення:

1) не можна їсти з горшка, з груби (печі), бо всі будуть *ситити* (сердитися) на тебе (*ситить* = “сердитися” горшок – *ситлять* люди);

слова прочитується в контексті віртуального змісту й сама допомагає формувати цей узагальнений зміст.

Як бачимо, в аналізованому тексті, як і в згаданих вище, ВФ слова, як і внутрішньоформна номінація, – це своєрідний скріп, який сприяє розумінню вірування (вона є важливим складником його плану змісту), виступає засобом експлікації прихованого буття тексту як виразника етнокультури. Її зміст (при всій, здавалось би, його “конкретності”) відкритий не лише для збагачення смисловими нашаруваннями креативно-прагматичного та ідіоетнічного характеру, а й для акумулювання віртуального, трансцендентального значення.

Незважаючи на відносну застиглість вірування, ВФ слова допомагає виразити значення, що у свідомості мовців “рухається”, живе, видозмінюється, включаючись у нові сегменти смислового етнолінгвістичного поля.

ВИСНОВКИ

Науково-методологічні засади розуміння поняття “внутрішня форма” закладалися з найдавніших часів.

Найбільший внесок у розробку теорії внутрішньої форми здійснили В. фон Гумбольдт і О.О. Потебня, однак і сьогодні ця лінгвопсихолого-філософська категорія не знайшла ще належного висвітлення. Пояснюється це як складністю й багатоаспектністю самого поняття “внутрішня форма слова”, різнобічністю теоретичних засад, що виявляють її онтологічний статус, так і недостатнім урахуванням результатів новітніх лінгвістичних досліджень.

Традиційний підхід у характеристиці ВФ слова здебільшого не виходить за межі структурно-системного аналізу. Розвиток сучасної лінгвістики спрямований передусім на функціональний аналіз мовних явищ. У зв'язку з цим зростає вага комунікативно-діяльнісного підходу до мови, у світлі якого відбувається переорієнтація не лише лінгвістичних, але й багатьох філософських, культурологічних, психологічних, літературознавчих проблем, серед яких одними з найважливіших є: співвідношення мови і мислення, змісту і форми, слова і образу.

У фокусі означених проблем – процеси породження і сприймання мовних одиниць, які, з одного боку, пов'язані з формою і змістом мовного знака як уже готової одиниці, з іншого – зі стратегіями мовця, структурою і типами його знання, зокрема мовного, з особливостями формування й об'єктивацією знання в мовній формі, з процесами категоризації й концептуалізації досвіду людини, тобто тим, що формує цей же знак, проте на довербальній стадії його існування.

Ланкою, що поєднує довербальну й вербальну стадії існування мовної одиниці, категорією, що відкриває в ній неоприятлені значення, є її ВФ.

ВФ слова, розглянута в такому аспекті, уже не може сприйматися лише на семантичному рівні – як певна частина змісту слова, а вимагає різнобічного інтегративного, інтерпарадигматичного підходу до свого розкриття. Суть його полягає в синтезуванні різних поглядів на лінгвістичний об'єкт із метою окреслення його онтологічного, гносеологічного й функціонального аспектів.

- 2) не можна плювати на *вогонь* (на гарячу грубу), бо тебе обкине бубами (“*вогниками*”);
- 3) не можна, щоб молоко збігло на грубу (на плитку, у *вогонь*), бо в корови вим'я обкине (бубами = “*вогниками*”);
- 4) аби добре родило (більше, ніж звикле), треба піти в чужий город і *закрасти* (таке насіння примножить урожай);
- 5) ек (коли) почувеш перший грім, треба взяти камінь і 3 рази стукнути себе ним по голові (аби голова не боліла, аби “була така дужа, ек камінь”) – запис зроблено в с. Тюдів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Яким'юк Анастасії Федорівни (1928 р. н.) і Воротняк Олени Андріївни (1949 р. н.);
- 6) не можна *свистати* в хаті, де образи, бо *биду* *накличеш*;
- 7) не кажи, що оком “*сітує*” (= сіпас), бо буде зле (око більше бачить, а не говорить) – запис зроблено в с. Кобаки Косівського району Івано-Франківської області від Равшер Марти Іванівни (1947 р. н.).

ВФ слова міститься в точці перетину трьох основних вимірів: семантичного, синтактичного і прагматичного.

Кожен із них – це певна парадигма, окремий тип бачення й конструювання об'єкта, сукупність певних принципів і форм мислення про нього.

Інтерпарадигматичний підхід – міждисциплінарний. У взаємодоповнюваності й суперечливості різних поглядів на ту саму категорію він виявляє в ній сутнісні характеристики.

Цей підхід передбачає взаємозв'язок лінгвістики й аналітичної філософії, феноменології, герменевтики, когнітології, етнології, психології, прагматики, літературознавства, що сприяє повнішій розробці проблеми референції і значення, виробленню глибинного погляду на одну з найскладніших мовних категорій, якою є ВФ слова, зокрема з'ясуванню її функціонального навантаження в семантичній організації тексту.

Реалізація інтерпарадигматичного принципу вивчення ВФ слова вимагала внесення коректив у методикку традиційних досліджень ВФ слова, починаючи від визначення ВФ слова, окреслення її онтологічних координат і закінчуючи “виходом” за межі слова, проєкцією цієї категорії на дискурс: художній, політичний, архаїчний.

У цьому монографічному дослідженні *ВФ слова* розглядається як *концептуальна ознака, закріплена в слові*. Термін “концептуальна” передбачає співвідношення не лише зі значенням “поняття”; концептуальна ознака характеризує і представляє *концепти – образи, уявлення, асоціації, поняття*, що є одиницями оперативної свідомості й пов'язуються з відповідним словом; це *вербалізована чи не вербалізована ознака концепту, та, що лягає в основу найменування, є ВФ слова*.

ВФ слова як концептуальна ознака – згорнуте судження про певну відмітну ознаку об'єкта. Воно може бути головним або другорядним (стрижневим чи периферійним) стосовно змісту відповідного поняття, входить до дефініції – сприяти вираженню “внутрішньоформного” поняттєвого ядра, окресленню межі, що відрізняє його від інших понять, – чи виражати знання, що дають уявлення про диференційні не сутнісні ознаки, проте в цьому судженні обов'язково щось стверджується: істинне або хибне.

Така властивість концептуальної ознаки зближує її з поняттям, однак це не тотожні величини. Матеріал проведеного дослідження показав, що:

концептуальна внутрішньоформна ознака виражає один (рідше два) диференційний вимір, а в понятті – їх сукупність;

вона відбиває сутнісну чи не сутнісну ознаку предмета, а в понятті відбиті сутнісні й прикметні;

внутрішньоформна концептуальна ознака характеризується єдністю суб'єктивного й об'єктивного (може переважати суб'єктивне), а в понятті домінантним є об'єктивне.

Спільним для цих величин є те, що вони пов'язані зі словом, однак у різних мовах те саме поняття передається, як правило, різними словами, тому й концептуальна ознака має різне внутрішньоформне вираження (будь-яка концептуальна ознака може стати внутрішньоформною).

Внутрішньоформна концептуальна ознака й поняття пов'язані з такими формами пізнання, як відчуття, сприймання, однак поняття – це вища форма пізнання, а концептуальна ознака не має гносеологічного статусу “форма пізнання”, у ній відбито лише певний аспект пізнаного, тобто це різносубстратні величини, які не завжди мають однакову концептуальну базу.

Зіставна характеристика внутрішньоформної концептуальної ознаки й поняття поглиблює знання про природу, характер, функції ВФ слова в аналізованих дискурсах через взаємозв'язаність її різних онтологічних вимірів – концептуального і лінгвістичного. Вона показує, що концептуальна неоднорідність ВФ слова (концептуальна ознака представляє поняття, уявлення й образи) є основою її здатності синтезувати й структурувати текст, реалізувати різні текстоорієнтовані функції, взаємодіяти з одиницями поняттєво-мисленнєвого й художньо-образного рівнів дискурсу.

У полісемантичному слові ВФ – інтегративна змістова ознака (синтезувальний лексико-семантичний його компонент). Вона пов'язана з іншими значеннями слова відношенням перехрещення (можна б сказати – дотичності чи “доповнювальності”). У концептуальній базі такого слова внутрішньоформна ознака є обов'язковою, проте не завжди стрижневою й експліцитною.

Багатозначність слова не нівелює, не послаблює значення ВФ слова й не суперечить кожному зі значень проєктуватися на відпо-

відний денотат; ознаки денотатів, “закріплені” за окремими значеннями, співвідносяться з тим самим сигніфікатом. Кожна така ознака має свій “сектор” у сигніфікаті, а внутрішньоформна концептуальна ознака, поєднуючи ці “сектори”, виконує в тексті (як уже ВФ слова) кваліфікативно-мотиваційну й когерентно-стратифікаційну функції.

Аналіз матеріалу показав, що при будь-якому виді найменування внутрішньоформна концептуальна ознака створює своєрідне русло, в якому здійснюється процес номінації: при первинній номінації вибір ознак, що можуть лягти в основу найменування, широкий, а при вторинній – звужений, бо визначається усталеним поняттєво-значеннєвим змістом мовної одиниці (крім випадків пов’язаності його із впливами прагматичних, культурно-оцінних домінант, а також “настанов” авторських семантико-стилістичних систем, де слово подається з орієнтацією на художнє ціле й переосмислення окремого диктується функціональним навантаженням цілого).

У процесі художньо-текстового освоєння дійсності внутрішні форми слів, виконуючи в тексті *мотиваційну й образотворчу* функції, сприяють реалізації різних типів номінації, особливо вторинної, дають можливість зближувати далеке, знаходити спільне в різному, осмислювати абстрактне через окремі ознаки конкретного.

Проведене дослідження підтвердило й те, що внутрішньоформні концептуальні ознаки, як і концепти, не є мисленнєво монолітними. Відрізняючись способами та формами існування у свідомості мовця, вони мають різні точки перетину й накладання значення, містять те, що йде безпосередньо від дійсності, набувши вербалізованої форми, і те, що не отримало матеріального вираження, проте, маючи прагматичну цінність, може бути вербалізованим і становити у ВФ слова її ядро чи периферію – особистісні компоненти значення, які у свідомості кожного носія мови є неповторними, бо спираються на індивідуальне розуміння світу в його значенні для людини. Між ядром і периферією – відкрита зона взаємовпливів. Їх взаємодія забезпечує те, що ВФ слова виражає не лише конвенційний зміст, а й значеннєво-оцінну багатовимірність суб’єктивного мислення.

Такий підхід до розкриття характеру ВФ слова (ядро і периферія як багатопластові взаємовпливові утворення) дав змогу

побачити її не лише як відносно сталу величину (“найближче етимологічне значення”, за О.О.Потебнею), а і як динамічне утворення, через яке здійснюється денотативне й концептуальне (образно-пояттєве) осягнення дійсності, що водночас є засобом духовного й естетично-художнього виміру світу: ВФ слова – виразник певного значення, носій образності й різноманітного пресупозиційного змісту.

Інтерпарадигматичний принцип вивчення ВФ слова виявив і те, що ця категорія міститься (особливо в художньому дискурсі) на стику дії “різномотиваційних сил” (Гайдеггер): нове і старе, відоме і невідоме, просте і складне, цілісне і дискретне, нейтральне і експресивне, генетично укорінене, локалізоване й безмежне в часі і просторі, ігрове і серйозне.

ВФ похідного слова завжди націлена мінімум у два виміри: вона спрямована до старого, відомого, наявного в матеріальному вираженні значення й до нового, того, що іменується, ще не вербалізованого. “Різномотиваційні сили” імпліцитно розширюють онтологічні параметри ВФ слова, виявляють резерви її неоприявлених значеннєвих природжень, які не “вміщаються” в сталу словесну форму й потенційно націлені на актуалізацію й розвиток.

Інтерпарадигматичний підхід у трактуванні ВФ слова розкриває в ній і латентний вертикальний “зріз”, який не обмежується виявленням лише “найближчого етимологічного значення”, а показує його “передонтологічну” (Гайдеггер) історію, яка сягає архетипів як можливості множинного, даного в колективному підсвідомому. ВФ слова як реалізація уявного, певний штрих архетипу-праобразу, закладеного в ній ретроспективно, розгортаючись, відкриває доступ до глибинних джерел життя, що містяться в першо-образах і виявляються всюди, де є творче начало, народжується слово, особливо в художніх дискурсах. Певні мотиви і їх комбінації, що є праосновою і ВФ слова, у конкретному тексті наповнюються реальним досвідом, виступаючи резервом неоприявленого внутрішньоформного змісту.

Оскільки похідні мовні одиниці позначають предмети через встановлення зв’язку з відповідними предметами і їм властива подвійна референція, а характер ВФ слова також виявляється через протиставлення і взаємозв’язок аналогічних відношень, представлених ономасіологічною базою й ономасіологічною ознакою, ува-

жаємо, що і ВФ слова можна розглядати під кутом подвійної референції; вона “спрямована” до об’єктивної дійсності і до світу слів, а отже, і до “серій” ВФ слова в похідних утвореннях. Вона може прогнозуватися на основі знання значення твірної основи, словотворчого засобу, на основі розуміння характеру словотвірної моделі, яку можна представити як результат згортання пропозиції і перехід предикативного зв’язку в латентний стан.

Здатність ВФ слова характеризуватися подвійним референційним модусом дає підставу наголосити на спрямованості її реляційного виміру у світ узгоджених елементів ситуації, цим самим виявлятися в різних категоріях слів, не обмежуючись предметними іменами: кожна прихована сема – це потенційний актант, закодований у дієслівних формах; нею по-новому представляється ситуація і в художньому та політичному дискурсах проектується новий зміст.

В аналізованих текстах внутрішні форми слів є засобом формування топіків. Вони визначають напрям внутрішньоформної прогресії, сприяють організації макрокомпонентної структури тексту, її внутрішній змістовій цілісності.

Інтерпарадигматичний підхід до вивчення ВФ слова показав, що в художньому та мас-медійному (політичного спрямування) дискурсах ВФ слова не обмежується семантичними параметрами окремого слова; перебуваючи в стані потенційної активності, вона здатна активізувати нове, ще не вербалізоване значення, яке утворюється на інших мовних рівнях або на стику типологічно відмінних структур.

У тексті як дискурсі ВФ слова пов’язується зі стратегією розуміння всього змісту. Будь-яка точка тексту з активізованим внутрішньоформним значенням може задавати множинність позицій смислоутворення, спрямовуватися на виявлення прихованих значень, і декодування ВФ слова базується на знанні структури дій, ситуацій, закодованих у тексті, на ієрархичності елементів відповідних фреймів, тобто вона має когнітивну і прагматичну значущість. Мовні одиниці із “живими” ВФ можуть бути важливими в інтерпретації й реконструкції кореферентних фрагментів дійсності, у представленні іллокутивного акту і формуванні іллокутивної сили висловлення.

У тексті як дискурсі, особливо в художньому, ВФ слова включається в процес мотивування – композиційного, стилістичного чи психологічного – і є одним із засобів характеротворення.

Ознаки, покладені в основу найменування, які поза художнім текстом не завжди є релевантно сумісними, у художньому дискурсі поєднані – не мають фіксованих семантичних меж. Об’єднані певним значенням, внутрішні форми слів починають утворювати концептуальну систему характеристики предмета (об’єкта, дії, стану), яка в іншому сегменті може перекодовуватись або й розпадатися, що є безперервним процесом. Множинність таких внутрішньоформних мікросистем зумовлюється стратегією авторського бачення: спільновимірне в одній ситуації стає релевантно несумісним в іншій, проте в межах усього тексту воно може сприйматися як мисленнево неподільне.

У художньому, політичному та архаїчному дискурсах ВФ слова є *стратифікаційно-когерентною ознакою* – сприяє об’єднанню їх на глобальному й локальному рівнях у різних його формах і засобах вираження. При відсутності чіткої вербальної бази ВФ слова активізує асоціативні різновекторні ряди, що виступають внутрішнім дискурсивним зв’язком і дозволяють зовні, здавалось би, непоєднаному отримувати внутрішню вмотивованість, тобто ВФ слова виступає когерентною ознакою тексту й тоді, коли вона не входить як основний компонент значення в опорне, вузлове, найбільш інформативне в тексті слово чи словосполучення (зміст, що передається ключовою одиницею, – важливий конструктивний елемент мисленнєвої діяльності свідомості; найчастіше таке слово є прихованим контекстним об’єднувальником).

Вагомість ВФ слова в художньому та мас-медійних текстах політичного спрямування залежить від смислової сумісності “контрольної” внутрішньоформної концептуальної ознаки й контекстного об’єднувальника – опорної одиниці, здатної актуалізувати комплекси індивідуальних знань, необхідних для осмислення сегмента, у структурі якого вона є, і виконувати функцію заміщення певних смислових комплексів. Домінування слова із внутрішньоформним значенням дає підстави вважати, що ВФ слова також сприяє концентрації змісту смислового комплексу і є його виразником. Як концептуальна ознака вона вступає в смислові відношення з іншими семантично вагомими точками тексту, формуючи

його своєрідний значеннєвий зріз, набуває значущості саме завдяки включенню в ту чи іншу мікросистему (парадигму) його семантико-сміслових зв'язків.

Різноступіньованість процесів породження й сприймання тексту, їх багатоетапність, неоднакові психологічні умови реалізації, різні концептуальні бази автора й читача, а головне – входження внутрішньоформного значення в багатоаспектні структурно-системні зв'язки при породженні тексту і його декодуванні – створюють передумови потенційної актуалізації ВФ слова в тексті, відсутності в ній єдиного, наперед заданого незмінного значення.

Такі ознаки ВФ слова, як *поліфонічність, багатовимірність, прагматична значущість, потенційна активність*, а також те, що вона постійно включена в систему семантико-сміслових зв'язків дискурсу, міститься в референційному полі різних концептуальних систем, представляючи різні рівні усвідомлення значення слова, дає підставу в художньому дискурсі виділити насамперед такі функції ВФ слова: *образотворчу та когерентно-стратифікаційну*.

Характеризуючись постійною відкритістю, готовністю до актуалізації, ВФ слова сприяє створенню дифузних зон у тексті, допомагає розкрити приховані відтінки значень слів, їх взаємозв'язки, семантичне взаємодоповнення, синонімічне або контрастне “стикування”.

Проведений аналіз функціонального навантаження внутрішньоформних найменувань у художньому, політичному та архаїчному дискурсах підтверджує, що ВФ номінацій по-різному представляють лексичні значення слів, окреслюють їх відмінні семантико-прагматичні й словотвірні параметри, програмують у словах потенційну “готовність” входити в оцінно-стилістичні структури. ВФ слова закладає значеннєвий обсяг, який може служити підставою вибору альтернатив, формувати “діалогічність” різних точок тексту: сміслових, емоційних, оцінних.

Одиниці системи словотвору є тими точками фокусування змісту, через які ВФ слова представляє глибинні семантичні процеси, що відбуваються в дискурсі. Значущість словотвірних одиниць виявляється в тому, що вони формують мотиваційне поле тексту (сукупність його мотиваційних зв'язків) і представляють його не як абстрактну величину, а як утворення, що містить заряд

експресивізації і потенційного образотворення, бо скероване на вербалізацію того, що в художньому дискурсі підпорядковується законам образотворення й містить іманентну націленість на семантичну відкритість. ВФ дериватів акцентує в тексті і справжнє етимологічне значення, і народноетимологічне, і поетико-етимологічне, що є засобом утворення асоціативних образних структур.

Усталеність і повторюваність словотвірних одиниць не суперечить внутрішньоформному слову в актуалізації стандартного, загального й миттєвозмінного, індивідуального: у художньому дискурсі природа, характер і функції ВФ слова розкриваються з опорою на різновимірність буття слова.

ВФ ключового слова є базисним елементом онтологічної основи художнього дискурсу, бо вона сприяє оприявленню його ВФ – концептуального поля, закріпленого в тексті, розкриває його буттєвість: показує, *що є цей текст*.

Розгортання ВФ тексту, як і ВФ слова, починається зі стану першопочатку, що ввібрав у себе всі можливості майбутньої зміни змісту, усі його виміри, які перебувають у неподільній єдності, і концепція змісту, виражена структурою тексту, не є константною: вона кожного разу по-іншому освітлюється цією ВФ і при декодуванні тексту ніби заново народжується.

ВФ тексту щоразу інакше “висвічує” внутрішню зв'язність елементів тексту, варіює їх буттєвість, тому сутність художнього тексту є невловимою, прихованою.

ВФ ключового слова не може виявити всього, що є в “сировому полі” двох амбівалентних величин: *зовнішня форма – внутрішня*, але вона, як і ВФ тексту, містить основу першопочатку. Хоча нею оприявлюється лише окремий фрагмент буття, закодований у відповідному концепті, її “голографічність” (здатність представляти в окремому загальне, нести в частині інформацію про ціле) дозволяє фіксувати найголовніші точки буття тексту (місця найбільшого “згущення думки”), які ведуть у його глибини – до ВФ тексту.

ВФ тексту в цьому дослідженні розглядається за аналогом до ВФ слова. Такий підхід дозволив ВФ тексту кваліфікувати не як однорідне смислове утворення, а як структуру, що містить два полюси – *ядро і периферію*, у зоні взаємодії яких закладаються смисли, що, розгортаючись, вербалізуючись, стануть зовнішньою формою тексту.

Однозначних прямолінійних “каналів”, які з’єднували б згадані дві форми, немає, однак у тексті як дискурсі наявні мовні одиниці, які (хоч і приблизно) фокусують основні мотиви тексту, його концепції.

Оскільки концепції тексту розкриваються з опорою на весь художній простір, розуміння цілого, містять смисловий резерв, закладений ВФ тексту, можна вважати, що опорні ключові слова, характеризуючись відповідним значенням (вони актуалізують художній смисл, який не завжди має безпосередню референційну співвіднесеність), також пов’язуються з ВФ тексту.

Ключове слово – онтологічна основа кодування й декодування тексту, бо його зміст сприймається через призму освітлення, яке здійснюється ВФ тексту саме через це слово.

Крізь нього проходить та буттєва перспектива, яка, зароджуючись у ВФ тексту як багатовимірне значення, набуває в ключовій номінації відносно окреслених форм визначеності (у ключовому слові всі семантичні валентності не бувають заповненими). Таке слово містить онтологічну заданість тексту (*що є зображене в тексті?*). Воно – смисловий орієнтир, який дозволяє розглядати текст як певну ієрархію значень, які у функціональній взаємодоповнювальності вибудовують його смислову цілісність.

ВФ ключового слова не може вміщати всього багатства його лексичного значення, однак вона, трансформуючи вихідну концептуальну основу тексту, є точкою поєднання різних моментів буття внутрішньоформного текстового смислу: того, *чим він був, є і буде*, коли читач пізнає його в цілісності.

Схожість структур ВФ слова і ВФ тексту сприяє тому, що сконденсований першопочатковий зміст, трансформуючись у ключовому слові, не губить компонента першооснови. Це може бути не те вихідне значення, яке мислилось автором і пов’язувалося з відповідним компонентом, проте воно, формуючись як певна спресована концепція змісту, може зберігати смисловий стрижень задуму. У ньому закладена також здатність ВФ тексту проектувати множинність семантичних відношень у формі “гри значень”, що постійно продукує новий зміст.

ВФ ключового слова виявляє лінгвокреативний, образотворчий характер: вона творить і структурує дискурс – художній, політичний, архаїчний.

Ключове слово – це уявний значеннєвий центр тексту. ВФ його не лише спрямовує думку читача в напрямі текстотворення, вона тримає її в позиції певного протистояння пізнаваному, готовності до переключення на іншу “смислову віху” – інше русло художньої інформації.

Стабільність авторського тексту і змінність творчих актів свідомості читача сприяють тому, що твір є інтерсуб’єктивно значущим, трансцендентним і водночас глибоко особистісним.

ВФ ключового слова є відносно стабільною (ядро “найближчого етимологічного значення”) і водночас змінною (його периферія); вона не та сама в процесі актуального сприйняття читачем тексту і в кінцевому результаті його інтегративного осмислення.

Через ВФ слова контури пізнаваного отримують різну значущість; перебуваючи на різній відстані від етимона (себе первинної), ВФ слова може виявляти в тексті первісний, “забутий” зміст, поєднувати кілька “суперечливих” відтінків, які окреслюють протилежні напрямки смислового розвитку тексту: як творець і носій образно-логічного змісту, ВФ слова (мислеобраз) є багатопластовим утворенням, що сприяє постійному перекодуванню інформації з логічно-поняттєвого рівня на образний – і навпаки. Образ, побудований на ВФ слова, перебуває в стані потенційної актуальності й може переходити в інший образ.

Включаючись у моделювальну діяльність свідомості, внутрішньоформний образ, побудований на ключовому слові, може сприяти регенерації внутрішньоформного змісту в тих словах, які втратили свою ВФ і, на перший погляд, у тексті не є семантично “вагомими”; переливаючись в інший образ, у дискурсивному просторі він примножує внутрішньоформне значення, формуючи разом з іншими мовними одиницями *внутрішньоформну прогресію*.

Його полізначеннєвість сприяє рекомбінації змісту: нове стикування внутрішньоформного значення з іншими, новий “монтаж” фрагментів дискурсу, окремих тем, мікро- й макрообразів, пов’язаних із ВФ ключового слова, розкривають *характер проекції в ньому внутрішньоформного значення*.

Політичний дискурс, як і художній, характеризується багаторівневою системою зв’язків, мовленнєво-стилістичними різновидами, зумовленими інтенціями автора, комунікативним модусом повідомлюваного.

Особливістю названих текстів є те, що в більшості з них закладений спонукально-дійовий смисл, здатний закріплювати, трансформувати чи й руйнувати (пропонуючи нові семантичні моделі) усталені стереотипи, ціннісно маркувати зміст висловлення, насичувати його імперативно-рекомендаційними значеннями залежно від мети повідомлення, соціально-політичної диференціації суспільства, культурних традицій тощо.

У текстах політичного спрямування важливу роль відіграє вміння передбачати актуалізацію конотативних компонентів значення, формування асоціативно-образних мотивів, здатних розгорнути імпліцитні мікротеми, маркуючи текст суб'єктивно-модальними нашаруваннями.

Беручи участь у процесах аперцепції, сприяючи утворенню множинності гносеологічних образів, ВФ слова в політичному дискурсі виступає елементом конотативного комплексу – здатна “готувати” читача до входження в конотативне текстуальне поле, відкривати в ньому імпліцитне значення, динамізувати текст.

Слова з яскраво вираженими внутрішніми формами, виступаючи в політичному дискурсі емоційно забарвленим фрагментом кореферентного ряду, сприяють вираженню гносеологічно-оцінної позиції адресанта, моделюванню характеру сучасного політикуму.

Внутрішньоформна номінація допомагає зробити інформацію прозорою, доступною, легко прочитуваною; вона здатна окреслювати потенційний сюжет, формувати натяк, сигналізувати про можливі смислові ходи. У політичному дискурсі внутрішньоформне слово виконує *аргументаційну, образотвірну* (формування іміджу політика), *оцінно-спрямувальну, семантико-трансформаційну, гіпотетично-регульовальну, інтерактивно-зближувальну* та інші функції.

Вірування гуцулів, у яких відбиті найдавніші форми язичницької та релігійної свідомості, містять архаїчні культурні елементи, заковані принципи віртуального й актуального членування світу, відбиті ментальні й морально-ціннісні стереотипи, є тим матеріалом, що допомагає глибше пізнати витоки духовної культури й світогляду українського народу, особливості становлення його символічної системи, призабуті фрагменти культурної традиції, опредметненої в слові.

Вірування як ритуальний текст, що формувався протягом віків, не є структурно й семантично однорідним і до кінця оприявленим. Прихований смисл вірувань часто закодований у магічних формулах, імплікованих міфопоетичними основами буття людини, інформацією сакрального характеру про світ, реалії та відношення, що його маніфестують.

Імпліцитний смисл вірувань “запрограмований” архаїчним моделюванням універсуму й мікрокосму, невіддільного від побутових сфер, регламентацій повсякденного життя, збережених у ритуальному дискурсі.

Результати проведеного дослідження свідчать, що категорією, яка сприяє дешифруванню значення тексту вірування, допомагаючи розкрити в ньому прихований зміст, відновити порушений зв'язок між словом і його реалією-відповідником, є ВФ слова.

ВФ слова як концептуальна ознака, закріплена в слові, в архаїчному дискурсі сприяє розширенню засобів його інтерпретації і розуміння; вона включається в процес розкриття “інтенцій” знака (слова, словосполучення, ритуального тексту в цілому), констатуючи той його аспект, який узгоджується із ситуацією використання тексту, спеціальними кодами побутового, сакрального, символічного характеру.

ВФ слова у віруваннях відзначається тим, що вона спрямована за межі вербального тексту – до ритуально-магічних форм буття, включається в міфопоетичні системи, тяжіє до символічності; вона – це компонент змістової структури архаїчного дискурсу, що виконує в ньому *прогностичну й значенневоствірну* функції, сприяючи осмисленню його як синкретичної величини, що містить приховані значення.

У внутрішньоформному слові закодована духовна субстанція культури, її глибокий етнологічний зміст. Через таку номінативну одиницю отримується не лише когнітивна інформація (речова, предметно-логічна), але й прагматична (модальна, емотивна, суб'єктивно-оцінна).

Внутрішньоформна одиниця в ритуальному тексті – засіб вираження етнічної самосвідомості, важлива умова національної ідентифікації. Вона сприяє відтворенню лінгвокреативного інваріантного образу мовця, що формував (-є) вірування, концептуалізуючи світ, допомагає пропустити текст через “етнокультурну

авторизацію поняття” (С. Воркачов), закодованого у відповідній словоформі.

Як когнітивний код ВФ слова включена в інтелектуальну діяльність мовців і невіддільна від вияву закономірностей функціонування тих інтегрально-динамічних систем, на основі яких відбувається перетворення просторово-часової фрагментарності думки в знання, що розширює інтелектуальні межі дискурсу, в якому реалізація ВФ слова набуває об'єктивної вимірності. У структурі амбівалентного архетипу “форма – зміст” ВФ слова разом із зовнішньою формою і значенням слова становить органічну єдність, взаємоперехідність компонентів якої забезпечує мовній одиниці динаміку самореалізації, що виявляється у всіх досліджуваних дискурсах, насамперед у художньому.

ВФ слова як визначальний компонент ВФ мови – відкрита величина для суб'єктивного й об'єктивно-історичного досвіду. Вона, “висвічуючись” в індивідуальній свідомості мовця, функціонує, змінюється разом з нею, сприяючи формуванню й вираженню ментальності як духовно-історичного феномену культури народу. ВФ слова оприявлює, підносить із глибинних структур, де, власне, і зароджується думка, те образно-естетичне, метафорично-символічне значення, що становить психологічну детермінанту поведінки і світосприйняття, де артикулюється національно-культурний компонент значення, який виявляється у принципах номінації, способах словотворення, засобах вираження думки та втіленості її в текстах як дискурсах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнабаева Л.А. Языковая перспекция. – Уфа: Изд. Башкирск. ун-та, 2000. – 124 с.
2. Аймермахер К. Знак. Текст. Культура (Труды Института европейских культур). – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 394 с.
3. Андрейченко О.І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – 23 с.
4. Антология мировой философии: В 4 т. / АН СССР. Ин-т философии. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – 776 с.
5. Апель Карл-Отто. Проблема філософського обґрунтування у світлі трансцендентальної прагматики мови // Після філософії: кінець чи трансформація?: Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та ін. – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 214–256.
6. Арутюнова Н.Д. Диалогическая цитация (к проблеме чужой речи) // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 50–64.
7. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 156–250.
8. Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С. 117–129.
9. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
10. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – I–XV. – 896 с.
11. Ахутин А.В. В стране Мамардашвили // Вопросы философии. – 1997. – № 7. – С. 31–55.
12. Бабій І.О. Комунікативно-прагматичні параметри дескрипцій у текстах “малої прози” кінця ХХ – початку ХХІ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
13. Балин В.Д. О механизмах психического отражения // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 6. – 1992. – Вып. 2. – № 13. – С. 65–74.
14. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.

15. Баранов А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С. 73–94.
16. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1989. – 603 с.
17. Барт Р. Критика и истина // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты. Статьи. Эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 392–422.
18. Бахтин М. Слово в поэзии и в прозе // Вопросы литературы. – 1972. – № 6. – С. 55–85.
19. Бахтин М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве // Вопросы литературы и эстетики. – М.: Искусство, 1975. – 483 с.
20. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
21. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 248 с.
22. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
23. Бейкер А. Пресуппозиция и типы предложений // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 406–418.
24. Бергер Л.Г. Пространственный образ мира (парадигма познания) в структуре художественного стиля // Вопросы философии. – 1994. – № 4. – С. 114–128.
25. Береснева Н.И. Философия языка: проблема бесконечности // Философия и общество. – 2005. – № 3. – С. 146–159.
26. Бибахин В.В. Принцип внутренней формы и редукционизм в семантических исследованиях // Языковая практика и теория языка. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – С. 52–68.
27. Блинова О.И. Термин и его мотивированность // Терминология и культура речи. – М.: Наука, 1981. – С. 28–37.
28. Бойчук В.М. Типологія внутрішньої форми слова у десубстантивному словотворі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарп. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
29. Большакова А.Ю. Теория архетипа на рубеже XX–XXI вв. // Вопросы филологии. – 2003. – № 1 (13). – С. 37–47.

30. Бондарко А.В. Категоризация в системе функциональной грамматики // Вопросы филологии. – 2006. – № 1 (22). – С. 22–32.
31. Борисова Е.Г. Перлокутивная лингвистика и ее преподавание студентам-филологам // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 2001. – № 1. – С. 116–133.
32. Борисова О.А. К вопросу об интерпретации теории смысла и значения Г. Фреге // Вестник Московского ун-та. Сер. 7. – 1993. – № 5. – С. 64–68.
33. Борхес Х.Л. Письмена Бога. – М.: Республика, 1992. – 511 с.
34. Бочаров В.А., Юраскина Т.И. Логико-гносеологическая концепция ощущений // Вестник Московского ун-та. Сер. 7. – 1993. – № 5. – С. 30–36.
35. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 29–42.
36. Брусенская Л.А., Курочкина Л.В. Интенциональное использование грамматических форм существительных в современном русском языке // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 73–81.
37. Брутян Г.А. Лингвистическое моделирование действительности и его роль в познании // Вопросы философии. – 1972. – № 10. – С. 87–97.
38. Буграк У. Об’єктивний та суб’єктивний фактори оцінки у художньому тексті (на матеріалі новели Василя Стефаника “Пістунка”) // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. V. – С.131–135.
39. Буданов В.Г. О методологии синергетики // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 79–94.
40. Булавка Л.А., Бузгалин А.В. Бахтин: диалектика диалога versus метафизика постмодернизма // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 119–131.
41. Булыгина Т.В. Грамматические и семантические категории и их связи // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 320–355.
42. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – 576 с.

43. Вайсгербер Й.Л. Язык и философия // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–124.
44. Варина В.Г. Лексическая семантика и внутренняя форма языковых единиц // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 233–244.
45. Васильева Н.В. О функциях собственных имен в художественных текстах // Вопросы филологии. – 2005. – № 3 (21). – С. 6–13.
46. Васильев С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
47. Венгринюк М.І. Адресат крізь призму інтертексту // Літературознавчі студії. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – Вип. 6. – С. 56–61.
48. Вендина Т.И. Словообразование как способ дискретизации универсума // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 27–49.
49. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 6–361.
50. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1986. – 572 с.
51. Виноградова Л.Н. Вода // Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под. ред. Н.И. Толстого: В 5 т. – М.: Междунар. отношения, 1995. – Т. 1. – С. 386–390.
52. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
53. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М.: Высшая школа, 1981. – 320 с.
54. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959. – 491 с.
55. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. – М.: Высшая школа, 1991. – 448 с.
56. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наукова думка, 1983. – 219 с.
57. Відон К. Постмодернізм // Антологія феміністичної філософії / За ред. Елісон М. Джагер та Айрис М. Янг: Пер. з англ. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. – С. 106–116.
58. Вінценз С. На високій полонині (правда старовіку). – Львів: Червона калина, 1997. – 443 с.
59. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus. Філософські дослідження: Пер. з нім. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
60. Влад М.М. Стрітенне: Книжка гуцульських звичаїв і вірувань. – К.: Укр. письменник, 1992. – 223 с.
61. Возняк Т. “Небуття Хамелеон” в поезії Емми Андіївської // Науковий збірник Українського вільного університету: Матеріали конференції “Український вільний університет: з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування” (Львів, 13–14 лютого 1992 року). – Мюнхен–Львів: Фенікс Лтд, 1993. – С. 185–190.
62. Волкова Е.В. Пространство символа и символ пространства в работе Ю.М. Лотмана // Вопросы философии. – 2002. – № 11. – С. 149–165.
63. Волошинов В.Н. Философия и социология гуманитарных наук. – С.-Пб.: АСТА-пресс, 1995. – 388 с.
64. Вольф Е.М. О соотношении квалификативной и дескриптивной структур в семантике слова и высказывания // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 391–397.
65. Вольф Е.М. Прилагательное в тексте (система языка и “картина мира”) // Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1979. – С. 118–135.
66. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки (на материале португальского языка). – М.: Наука, 1985. – 227 с.
67. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
68. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: Збірник наук. ст. / Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72–86.
69. Воропай О. Звичаї нашого народу: У 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 1. – 449 с.; Т. 2. – 442 с.
70. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії *громадянське суспільство*: Пер. з нім. – Львів: Літопис, 2000. – 418 с.
71. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.

72. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного: Пер. с нем. – М.: Искусство, 1991. – 367 с.
73. Гасвський Б.А. Філософія політики. – К.: Вища школа, 2005. – 158 с.
74. Гак В.Г. Сопоставительная прагматика // Филологические науки. – 1992. – № 3. – С. 78–83.
75. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2004. – 862 с.
76. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
77. Гальчинський А. Помаранчева революція: Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
78. Гассин Э.А. Психология прощения // Вопросы психологии. – 1999. – № 4. – С. 97–98.
79. Гегель Г.В.Ф. Наука логики: В 3-х т. – М.: Мысль, 1970–1972. – Т. 1. – 501 с.; Т. 2. – 248 с.; Т. 3. – 371 с.
80. Гипотеза в современной лингвистике / Ю.С. Степанов, В.И. Постовалова, Г.В. Булыгина и др. – М.: Наука, 1980. – 384 с.
81. Глаголев Н.А. Прагматические смыслы эмотивных лексем в англоязычной прессе // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 241–246.
82. Гланц М. О понятии “внутренняя форма слова” в трудах А.А. Потебни // Вопросы философии и социологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1971. – Вып. III. – С. 76–81.
83. Глинский Б.А. Философские и социальные проблемы информатики. – М.: Наука, 1990. – 105 с.
84. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – С. 3–590.
85. Говда О. Прокляття любов'ю до... // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – С. 82–84.
86. Голокова М.С. Объект оценки в газетном тексте (на материале текстов выборной кампании) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 334–339.
87. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 178 с.

88. Голянич М.І. Мовностилістична інтерпретація поетичних творів І. Франка // Франкова криниця: Вивчення творчості І.Я. Франка в школі: Посібник для вчителя / За ред. Л.М. Кіліченко. – К.: Рад. школа, 1991. – С. 87–103.
89. Гольдман-Ракич П.С. Оперативная память и разум // В мире науки. – 1992. – № 11–12. – С. 63–71.
90. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – 400 с.
91. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць. – К.: Наукова думка, 1991. – 183 с.
92. Греймас А.Ж., Курте Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 483–550.
93. Грещук О.Б. Словотвір у породженні тексту: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.
94. Григорьев А.А. Концепт и его лингвокультурологические составляющие // Вопросы философии. – 2006. – № 3. – С. 64–76.
95. Григорьев В.П. Паронимия // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия. – М.: Наука, 1977. – С. 186–239.
96. Григорьев В.П. Поэтика слова (на материале русской советской поэзии). – М.: Наука, 1979. – 342 с.
97. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – К.: Наукова думка, 1990. – 269 с.
98. Гриценко О.М. Суспільство, держава, інформація. – К.: Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2001. – 165 с.
99. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4. – Кн. 2. – 320 с.
100. Гудкова И.В. Когнитивно-прагматический анализ аргументации в англоязычном публицистическом тексте // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 247–251.
101. Гуйванюк Н. Корелативність і вчення про синтаксичні парадигми // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 29–32.

102. Гуйванюк Н.В., Шинкарук В.Д. Дискурсивне висловлювання як функціонально-мовленнєва одиниця // Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті: Зб. наук. пр. – Чернівці: Вид-во Чернів. ун-ту, 1996. – С. 180–192.
103. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
104. Гундорова Т. Проявлення Слова: Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 297 с.
105. Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів: Відродження, 1997. – 232 с.
106. Дамазиу А.Р., Дамазиу А. Мозг и речь // В мире науки. – 1994. – № 11–12. – С. 55–61.
107. Дейк Т.А. ван, Кинч В. Стратегия понимания связного текста: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка. – С. 153–211.
108. Дейк Т.А. ван. Язык, познание, коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.
109. Декомб В. Современная французская философия [Сборник]: Пер. с фр. – М.: Мир, 2000. – 344 с.
110. Дементьев В.В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 109–121.
111. Денисюк І., Корнійчук В. Подвійне коло таємниць: нові матеріали до історії “Зів’ялого листя” // Дзвін. – 1990. – № 8. – С. 126–133.
112. Дерріда Ж. Трасування і диференція // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5–6. – С. 4–15.
113. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах // Культурология. XX век: Антология. – М.: Юрист, 1995. – С. 213–255.
114. Дильтей В. Виникнення герменевтики // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 3–4. – С. 167–196.
115. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.

116. Дротянко Л.Г. Социокультурная детерминация фундаментальных и прикладных наук // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 91–101.
117. Элиот Т.С. Традиция и индивидуальный талант // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 170–176.
118. Евтушенко Р.А., Пронякин В.Й. Рефлексия и метод в эстетике М. Бахтина // Бахтинология: Исследования, переводы, публикации. К столетию рождения Михаила Михайловича Бахтина (1895–1995) / Сост., ред. К.Г. Юсупов. – С.-Пб.: Алетея, 1995. – С. 43–50.
119. Еко У. Маятник Фуко: Пер. з італ. М. Прокопович. – Львів: Центр гуманітарних досліджень Львівського державного університету ім. І. Франка, 1998. – 614 с.
120. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1983 – 2006. – Т. 1. – 631 с.; Т. 2. – 570 с.; Т. 3. – 549 с.
121. Ермакова О.П., Земская Е.А. Сопоставительное изучение словообразования и внутренняя форма слова // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1985. – Т. 44. – № 6. – С. 518–526.
122. Єрмоленко С.Я. Мінливе і вічне слово поезії // Проблеми аналізу тексту в сучасній науці. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – С. 65–71.
123. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
124. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 159 с.
125. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение: Курс лекций. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1996. – 440 с.
126. Загнітко А. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: Науково-навчальний посібник. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.
127. Залевская А.А. Слово в лексике человека: Психолингвистические исследования. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 204 с.
128. Зарецький О. Політичний дискурс Помаранчевої революції // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 27–43.

129. Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Просвещение, 1965. – Ч. II. – 496 с.
130. Зеки С. Зрительный образ в сознании и мозге // В мире науки. – 1992. – № 11–12. – С. 33–41.
131. Земская Е.А. Словообразование и текст // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 17–29.
132. Золян С.Т. К проблеме описания поэтического идиолекта (на материале поэзии Л. Мартынова) // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1986. – Т. 45. – № 2. – С. 138–148.
133. Зубрицька М. Номо legens: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004. – 352 с.
134. Іванишин Н.Я. Лексичні засоби формування імпліцитності в драматургічному тексті (на матеріалі української драми початку XX століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
135. Ивин А.А. Основания логики оценок. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.
136. Ильин М. Полития // Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и дополн. – М.: Академич. Проект; Екатеринбург: Делов. книга, 2001. – С. 613–624.
137. Ильин В.Н. Статика и динамика чистой формы, или Очерк общей морфологии // Вопросы философии. – 1996. – № 2. – С. 91–137.
138. Имплицитность в языке и речи / Отв. ред. Е.Г. Борисова, Ю.С. Мартемьянов. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 200 с.
139. Ингарден Р. Про пізнання літературного твору // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 136–163.
140. Иноземцев В.Л. Современный постмодернизм: конец социального или вырождение социологии // Вопросы философии. – 1998. – № 9. – С. 27–37.
141. Ионин Л.Г. Масса и власть сегодня (актуальность Э. Канетти) // Вопросы философии. – 2007. – № 3. – С. 3–14.
142. История лингвистических учений. Древний мир / АН СССР. Ин-т языкознания. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1980. – 258 с.

143. История лингвистических учений. Средневековый Восток / Ин-т языкознания. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1981. – 299 с.
144. История лингвистических учений. Средневековая Европа / АН СССР. Ин-т языкознания. Отв. ред.: А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1985. – 287 с.
145. Ительсон Л.Б. Лекции по общей психологии. – Владимир: Изд-во ВПИ, 1972. – Ч. II. – 594 с.
146. Калининская Т.Л. Функция категории образа адресата текстов массовой коммуникации // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 2. – Ч. II. – С. 158–164.
147. Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения: В 6 т. – М.: Мысль, 1964. – Т. 4. – 540 с.
148. Капустина Л.Б. Философия и искусство: логика паратекста. – С.-Пб.: ИД “Петрополис”, 2004. – 216 с.
149. Карасев Л.В. Онтология и поэтика // Вопросы философии. – 1996. – № 7. – С. 55–83.
150. Карасев Л.В. Флейта Гамлета // Вопросы философии. – 1977. – № 5. – С. 58–71.
151. Карпіловська Є.А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація. – К.: УкрНДІПСК, 1999. – 298 с.
152. Кассирер Э. Философия символических форм: Введение и постановка проблемы // Культурология. XX век: Антология. – М.: Юрист, 1995. – С. 163–213.
153. Кассирер Э. Критический идеализм как философия культуры. Лекции по философии и культуре // Культурология. XX век: Антология. – М.: Юрист, 1995. – С. 134–155.
154. Кейер Д.В. О направлении обхода алтаря в древней Греции (к значению греч. *ἐπί δεξιᾶ*) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 163–167.
155. Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 606 с.
156. Кизима В. Тотальність і сизигійна “душа” культурних трансформацій // Філософська думка. – 1998. – № 1. – С. 31–60.
157. Киселева И.А. Особенности перевода литературы жанра фэнтези // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 55–58.

158. Кияк Т.Р. О “внутренней форме” лексических единиц // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 58–68.
159. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов: Вища школа, 1988. – 164 с.
160. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К.: Наукова думка, 1984. – 252 с.
161. Князева Е., Туробов Л. Единая наука о единой природе // Новый мир. – 2000. – № 3. – С. 161–178.
162. Кобозева И.М. Две ипостаси содержания речи: значение и смысл // Язык о языке: Сб. статей / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 303–359.
163. Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вища школа, 1984. – 119 с.
164. Ковальов В.П. Етимологізація як художній засіб (на матеріалі російської прози) // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С. 3–8.
165. Ковтунова И.И. Поэтическая речь как форма коммуникации // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 3–14.
166. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. – 205 с.
167. Ковшова М.Л. Семантика и прагматика эвфемизмов. Краткий тематический словарь современных русских эвфемизмов. – М.: Гнозис, 2007. – 320 с.
168. Кожевникова Н.А. Из наблюдений над звуковой организацией стихотворного текста // Проблемы структурной лингвистики. 1979. – М.: Наука, 1981. – С. 181–195.
169. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. – 148 с.
170. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. – М.: Наука, 1990. – 108 с.
171. Кононенко В. Мова в контексті української культури // Етнос і культура. Часопис Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Збірник науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки / Гол. ред. В.І. Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – № 1. – С. 7–15.
172. Косарик М.А. К проблеме традиции и инновации в истории языкознания. Ренессансная и современная лингвистические парадигмы // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1995. – № 5. – С. 104–116.
173. Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
174. Котюрова И.А. Когнитивный анализ реализации иронии в публицистике (на матер. немецких статей политической тематики) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 2. – Ч. II. – С. 170–175.
175. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 3–12.
176. Кочерган М.П. Основы зіставного мовознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424 с.
177. Кочерган М.П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). – Львів: Вища школа, 1980. – 182 с.
178. Креер М.Я. Критерии оценки письменного дискурса на английском языке // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 2. – Ч. II. – С. 176–182.
179. Крепель В.І. Роль внутрішньої форми в процесі утворення фразеологізмів // Мовознавство. – 1989. – № 3. – С. 43–50.
180. Крик Ф., Кох К. Проблема сознания // В мире науки. – 1992. – № 11–12. – С. 113–120.
181. Крысин Л.П. Русский литературный язык на рубеже веков // Русская речь. – 2000. – № 1. – С. 28–40.
182. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Известия Академии наук. Сер. лит. и яз. – 2004. – Т. 63. – № 3. – С. 3–12.
183. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 179 с.
184. Кудрявцева Л.О., Дядечко Л.П., Дорофеева О.М. та ін. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
185. Кузнецов В. Що таке поняття? // Генеза. – 1995. – № 1. – С. 29–42.
186. Кукушкина Е.Ю. О предпосылках паронимии в лирике А. Блока // Проблемы структурной лингвистики. 1979. – М.: Наука, 1981. – С. 195–205.
187. Куплін В.М. Попереднє слово від перекладача // Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. та комент. В.М. Купліна. – К.: Четверта хвиля, 2001. – С. 7–12.

188. Курилович Е. Заметки о значении слова // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 237–250.
189. Куриляк Л.П. Кореферентність у сучасному українському текстотворенні: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.
190. Кутурбаева Г.А. Внутренняя форма слова // Русская речь. – 1981. – № 6. – С. 36–39.
191. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 272 с.
192. Лановик З.Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературного дискурсу): Автореф. дис. ... д-ра філос. наук. – К., 2006. – 36 с.
193. Ларина Т.В. Этностилистика в её коммуникативном аспекте // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 2007. – Т. 66. – № 3. – С. 3–17.
194. Леонтьев А.А. Психолингвистический аспект языкового значения // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 46–73.
195. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
196. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–27.
197. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
198. Література. Теорія. Методологія: Пер. з пол. С. Яковенка / Упоряд. і наук. ред. Д. Уліцька. – К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2006. – 543 с.
199. Личковах В. Авангард – постмодернізм – універсалізм: зміна парадигм неklasичної естетики // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 7–8. – С. 142–165.
200. Ліотар Ж. Ситуація постмодернізму // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5–6. – С. 15–39.
201. Лолаев Т.П. О “механизме” течения времени // Вопросы философии. – 1996. – № 1. – С. 5–57.
202. Лосев А.Ф. Вводные замечания к тому 1 // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1: Пер. с древнегреч. / Общ. ред. А.Ф. Лосева и др. – С. 64–69.
203. Лосев А.Ф. Жизненный и творческий путь Платона // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1: Пер. с древнегреч. / Общ. ред. А.Ф. Лосева и др. – С. 3–63.
204. Лосев А.Ф. Философия имени. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 270 с.
205. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
206. Лотман Ю.М. Анализ художественного текста. – М.: Просвещение, 1972. – 271 с.
207. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
208. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – С.-Пб.: Искусство-СПб, 1996. – 848 с.
209. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
210. Лошаков А.Г. О словесно-концептуальной организации сверхтекста (на материале “Свистка” – сатирического приложения к журналу “Современник”) // Филологические науки. – 2007. – № 4. – С. 19–27.
211. Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории. Аналитический минимум. – М.: Ось-89, 2005. – 560 с.
212. Лукинова Т.Б. Мовна архаїка слов'янських замовлянь // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 52–53.
213. Лук'янець В. Наука в інтер'єрі постмодерну // Філософська думка. – 2005. – № 4. – С. 3–22.
214. Лук'янець В. Філософське мислення на зламі тисячоліть // Вісник НАН України. – 2000. – № 5. – С. 12–25.
215. Лурия А.Р. Язык и сознание. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 319 с.
216. Лухъенбурс Д. Дискурсивный анализ и схематическая структура // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 141–155.
217. Любимова Н.А., Пинежанинова Н.П., Сомова Е.Г. Звуковая метафора в поэтическом тексте. – С.-Пб.: Изд-во СПб. ун-та, 1996. – 144 с.
218. Ляшенко Н.С. Внутренняя форма фразеологических единиц: онтологический и культурологический аспекты: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02., 10.02.01. – К., 1997. – 17 с.

219. Малерович А.М. К вопросу о типологии внутренних форм фразеологических единиц современного русского языка // Актуальные процессы в области русской фразеологии: Межвуз. сб. научн. тр. – Иваново: Изд-во ИвГУ, 1989. – С. 13–36.
220. Мальцева А.П. Желание как философско-методологическая проблема // Вопросы философии. – 2006. – № 7. – С. 61–78.
221. Мамардашвили М.К. Думка приневолювана // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 12. – С. 20–26.
222. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М.: Прогресс, 1992. – 415 с.
223. Мамардашвили М.К. К пространственно-временной феноменологии событий знания // Вопросы философии. – 1994. – № 1. – С. 73–85.
224. Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – 547 с.
225. Мамардашвили М.К. Сознание как философская проблема // Вопросы философии. – 1990. – № 10. – С. 3–18.
226. Манакін В.Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки. – К.–Кировоград: Центрально-Украинское изд-во, 1994. – 262 с.
227. Маркова Л.А. Философия из хаоса: Ж. Делез и постмодернизм в философии, науке, религии. – М.: Канон+, 2004. – 384 с.
228. Мартович Л. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1982. – 224 с.
229. Матвеева Т.В. Парадоксальная внутренняя форма как средство экспрессивности // Актуальные вопросы лексикологии и словообразования. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – Вып. 8. – С. 15–23.
230. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2004. – XIV с. – 220 с.
231. Мельничук Т. Князь роси. – К.: Молодь, 1990. – 152 с.
232. Мецлер А.А. Прагматика коммуникативных единиц. – Кишинев: Штиинца, 1990. – 100 с.
233. Мигирин Н.И. Внутренняя форма как важнейший узел системных связей в языке. – Кишинев: Штиинца, 1977. – 120 с.
234. Микешина Л.А. Специфика философской интерпретации // Вопросы философии. – 1999. – № 11. – С. 3–12.
235. Миронов В.В. Современное коммуникативное пространство как фактор трансформации культуры и философии // Вестник российского философского общества. – 2005. – № 3. – С. 9–22.
236. Мінералов Ю. “Поєзія є перетворення думки” (До поетики О.О. Потебні) // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 3. – С. 129–142.
237. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – 736 с.
238. Моисеев А.И. Мотивация, внутренняя форма, словообразовательное значение производных слов // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Укитувчи, 1989. – С. 23–28.
239. Мойсієнко А.К. Текст як аперцепційна система // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 20–25.
240. Москальская О.И. Грамматика текста. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
241. Мукаржовский Я. Преднамеренное и непреднамеренное в искусстве // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1995. – С. 160–178.
242. Мурзин Л.Н., Штерн А.С. Текст и его восприятие. – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1991. – 172 с.
243. Мурысов Р.З. Номинализация и аспектология // Вопросы языкознания. – 1991. – № 2. – С. 71–91.
244. Мурысов Р.З. Словообразование и теория номинализации // Вопросы языкознания. – 1989. – № 2. – С. 39–52.
245. Мурысов Р.З., Самигуллина А.С., Федорова А.Л. Опыт анализа оценочного высказывания // Вопросы языкознания. – 2004. – № 5. – С. 68–78.
246. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 106 с.
247. Науменко Т.В. Массовая коммуникация и методы её воздействия на аудиторию // Философия и общество. – 2004. – № 1. – С. 100–118.
248. Негрышев А.А. Прагматика новостного газетного заголовка: механизмы преобразования информации в системе заголовка-текст // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 2006. – № 1. – С. 97–109.

249. Неизданная работа Н.И. Жинкина по теории образа (Публикация и вступительная статья С.И. Гиндина) // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1985. – Т. 44. – № 1. – С. 72–82.
250. Нелюба А., Нелюба С. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006): Словник. – Х.: Майдан, 2007. – 143 с.
251. Неменский Б.М. Искусство – это особая форма познания // Вопросы философии. – 1996. – № 2. – С. 36–38.
252. Нецименко Г.П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98–110.
253. Никитин В.М. Курс лингвистической семантики. – С.-Пб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
254. Никитин В.М. Предел семиотики // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 3–14.
255. Николаева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 5–39.
256. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое // Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое; Веселая наука; Злая мудрость: Сб.: Пер. с нем. – Мн.: ООО “Попурри”, 1997. – С. 3–318.
257. Новейший философский словарь. – 2-е изд., переработ. и дополн. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.
258. Новиков А.И. Текст, смысл и проблемная ситуация // Вопросы филологии. – 1999. – № 3. – С. 43–48.
259. Новиков А.И., Чистякова Г.Д. Содержание текста и его основные единицы // Фонетика и психология речи: Межв. сб. научн. тр. – Иваново: Изд-во ИвГУ, 1981. – Вып. 2. – С. 3–15.
260. Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М.: Наука, 1983. – 215 с.
261. Общее языкознание: Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. – 565 с.
262. Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка. – М.: Наука, 1970. – 604 с.
263. Онтология языка как общественного явления. – М.: Наука, 1983. – 312 с.

264. О.О. Потебня і проблеми сучасної філології: Зб. наук. пр. – К.: Наукова думка, 1991. – 248 с.
265. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва: Пер. з ісп. // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – С. 238–273.
266. Основы онтологии / Под ред. Ф.Ф. Вяккерера, В.Г. Иванова, Б.И. Липского, Б.В. Маркова. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. – 280 с.
267. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22–130.
268. Очерки истории языка русской поэзии XX века: Поэтический язык и идиостиль. – М.: Наука, 1990. – 304 с.
269. о. Юліян Я. Катрій ЧСВВ. Пізнай свій обряд: Літургійний рік Української Католицької Церкви. – Нью-Йорк – Рим, 1982. – 493 с.
270. Павилёнис Р.И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.
271. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1997. – 360 с.
272. Павличко С. Ігор Костецький та Езра Паунд (Сторінка з історії українського модернізму) // Сучасність. – 1992. – № 11. – С. 135–142.
273. Падучева Е.В. Акцентный статус как фактор лексического значения // Известия Академии наук. Сер. лит. и яз. – 2003. – Т. 62. – № 1. – С. 3–16.
274. Парахонський Б. Дискурс конфлікту: від солідарності до панування // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби / С. Макеев (керівник авторського колективу). – К.: Політична думка, 1997. – С. 220–233.
275. Патнем Г. Чому розум не може бути натуралізований? // Після філософії: кінець чи трансформація?: Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та ін. – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 189–213.
276. Пеньковский А.Б. О семантической категории “чуждости” в русском языке // Проблемы структурной лингвистики. 1985–1987. – М.: Наука, 1989. – С. 54–82.
277. Перебийніс В.С. Про форму і зміст у мові // Укр. мова і літ. в школі. – 1964. – № 11. – С. 22–27.

278. Пінчук О. Мова та духовний потенціал людини й етносу // Генеза. – 1994. – № 2. – С. 25–30.
279. Платон. Кратил // Платон. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1: Пер. с древнегреч. / Общ. ред. А.Ф.Лосева и др. – С. 613–682.
280. Плотников Б.О. Внутрішня форма мовних одиниць і їх зміст // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 8–16.
281. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке. – Минск: Высшая школа, 1989. – 252 с.
282. Подгорная А.Ю. Перевод как аспект когнитивно-дискурсивного подхода в изучении стилистического приема // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 1–2. – С. 85–90.
283. Подорога В.А. Гео-логия языка и философствование М. Хайдеггера // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М.: Наука, 1991. – С. 102–120.
284. Полюга Л. Концептуальна спорідненість семантичних структур синонімів і антонімів // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – Вип. XV – XVIII. – С. 299–301.
285. Полюга Л.М. Словник антонімів української мови / За ред. Л.С. Паламарчука. – 2-е вид., доп. і випр. – К.: Довіра, 1999. – 275 с.
286. Пономаренко Е.В. О принципах синергетического исследования речевой деятельности // Вопросы филологии. – 2007. – № 1 (25). – С. 14–23.
287. Попова Е.А. О лингвистике нарратива // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 87–90.
288. Постовалова В.И. Язык как деятельность: Опыт интерпретации концепции В. Гумбольдта. – М.: Наука, 1982. – 222 с.
289. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
290. Потебня О.О. Эстетика і поетика слова: Збірник / Пер. з рос. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
291. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Госуд. уч.-пед. изд-во Минист. просвещения РСФСР, 1958. – Т. I–II. – 536 с.

292. Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – 190 с.
293. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 111–119.
294. Пресняков О.П. А.А. Потебня об особенностях художественной речи // Потебнянські читання: Зб. наук. доп. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 28–114.
295. Пролеев С. Трепет проти страху: екзистенціальна помилка Авраама чи Сьорена К'єркегора // Українська К'єркегоріана. – Львів: Центр гум. досл. ЛДУ ім. І.Франка, 1998. – С. 142–152.
296. Рассел Б. Человеческое познание // Мир философии: В 2 ч. – М.: Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 296–302.
297. Ревзина О.Г. От стихотворной речи к поэтическому идиолекту // Очерки истории языка русской поэзии XX в.: Поэтический язык и идиостиль. – М.: Наука, 1990. – С. 27–45.
298. Ревзина О.Г. Язык и дискурс // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1999. – № 1. – С. 25–33.
299. Реферовская Е.А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте. – Л.: Наука, 1989. – 165 с.
300. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста. – Л.: Наука, 1983. – 215 с.
301. Рікер П. Мова політики і риторики // Рікер П. Навколо політики. – К.: Д. Л., 1995. – С. 169–184.
302. Рікбор П. Конфлікт інтерпретацій. Герменевтичні нариси // Генеза. – 1994. – № 1. – С. 47–60.
303. Розанова М.С. Современная философия и литература: Творчество Бертрана Рассела / Под ред. Б.Т. Соколова. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2004. – 163 с.
304. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б.А. Серебрянников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
305. Романчук С. Парадигматичність в аспекті лінгвостилістики // Українська мова. – 2007. – № 2. – С. 71–76.
306. Російсько-український словник іншомовних слів / Уклад. Т.П. Мартиняк; За ред. А.П. Яреценка. – Х.: Прапор, 1999. – 392 с.
307. Россман В. Техники пунктуации: знак препинания как философский метод // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 68–77.

308. Рубанець О.М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – 420 с.
309. Руденко Д.И. Имя в парадигмах “философии языка”. – Х., 1990. – 299 с.
310. Рудяков Н.А. Поэтика. Стилистика художественного произведения. – Симферополь: Таврия, 1993. – 143 с.
311. Рузин И.Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых факторов // Вопросы языкознания. – 1996. – № 5. – С. 39–50.
312. Русанівський В.М. Вчення О.О. Потєбні про внутрішню форму слова // Творча спадщина О.О. Потєбні і сучасні філологічні науки: Тези республіканської наукової конференції. – Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1985. – С. 3–6.
313. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 236 с.
314. Русский язык. Текст как целое и компоненты текста: Виноградовские чтения XI: Сб. научн. тр. – М.: Наука, 1982. – 176 с.
315. Самборська І.М. Прогностичні особливості внутрішньої форми похідного слова (на матеріалі іменників із значенням “носії звукової ознаки”): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1994. – 25 с.
316. Самигуллина А.С. Когнитивная лингвистика и семиотика // Вопросы языкознания. – 2007. – № 3. – С. 11–23.
317. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5–6. – С. 117–134.
318. Сартр Ж.-П. Что такое литература? // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX в. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 264–313.
319. Сахарный Л.В. Психолингвистические аспекты теории словообразования. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 97 с.
320. Світличний І. Серце для куль і для рим. – К.: Рад. письменник, 1990. – 581 с.
321. Северикова Н.М., Флоренский П.А. О единстве мира и человека: К выходу в свет первого полного издания книги “У водоразделов мысли (Черты конкретной метафизики)” // Философские науки. – 2005. – № 1. – С. 74–92.
322. Северская О.И., Преображенский С.Ю. Паронимическая аттракция // Проблемы структурной лингвистики 1985–1987. – М.: Наука, 1989. – С. 261–271.
323. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид-во Українського фітосоціоцентру, 1999. – 148 с.
324. Селіванова О.О. Опозиція *свій – чужий* в етносвідомості // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 26–34.
325. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.
326. Серль Дж. Природа интенциональных состояний // Философия, логика, язык. – М.: Прогресс, 1987. – С. 96–126.
327. Сидорова Т.А. Взаимосвязь членимости, производности и мотивированности внутренней формы слова // Филологические науки. – 2006. – № 1. – С. 49–55.
328. Сильман Т.И. Заметки о лирике. – Л.: Совет. писатель, 1977. – 223 с.
329. Скаб М. Українська система номінацій адресата мовлення (результати та перспективи вивчення) // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 506–509.
330. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. – К.: Наукова думка, 1986. – 310 с.
331. Скуратівський В. Кіно – як “відкриття” людини // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 1–2. – С. 65–88.
332. Скуратівський В. У нульовому часі і просторі // Сучасність. – 1992. – № 11. – С. 152–154.
333. Славинский Я. К теории поэтического языка // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 260–272.
334. Слепнева М.И. К проблеме историзма концепта (лексема *vertu* как выражение идеи нравственности в “Опытах” Мишеля де Монтеня) // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. Филология. Востоковедение. Журналистика. – 2007. – Вып. 1. – Ч. 1. – С. 57–60.

335. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
336. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1974. – 775 с.
337. Словник української мови: В 11 т. / Ред. колегія: І.К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
338. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 634 с.
339. Словотвір сучасної української літературної мови / За ред. М.А. Жовтобрюха. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.
340. Снітко О.С. Внутрішня форма і зміст номінативних одиниць // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 9–14.
341. Снітко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. – Львов: Свит, 1990. – 188 с.
342. Соколов А.Н. Внутренняя речь и мышление. – М.: Просвещение, 1968. – 248 с.
343. Соловьева Н.А. Вызов романтизму в постмодернистском британском романе // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 2000. – № 1. – С. 53–67.
344. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеся Гончара. – К.: Наукова думка, 1991. – 137 с.
345. Сосина Р.В. К вопросу о содержании термина “внутренняя форма слова” у А.А. Потебни // Термин и слово: Предметная отнесенность и функционирование терминов. – Горький: Изд-во Горьк. ун-та, 1979. – С. 24–26.
346. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики: Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
347. Сохар О. Перпетуум дебіле // ПіК: Політика і культура. – 2000. – № 32 (67). – С. 8–9.
348. Социальная философия: Словарь / Сост. и ред. В.Е. Кемеров, Т.Х. Керимов. – М.: Академический Проект, 2003. – 560 с.
349. Ставицька Л.О. Дискурс помаранчевої хвилі // Дивослово. – 2006. – № 1. – С. 42–45.
350. Степанов Ю.С. Вводная статья: В мире семиотики // Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е., исправл. и

- дополн. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 5–42.
351. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
352. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения (Семиологическая грамматика). – М.: Наука, 1981. – 358 с.
353. Стернин А.И. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с.
354. Стефаник В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – 392 с.
355. Стефурак Р. Внутрішня форма слова – конститутивний елемент семантики оціналізму // Південний архів: Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Херсон: ХДПУ, 2002. – Вип. 14. – С. 245–249.
356. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – С. 129–154.
357. 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: ТОВ “Автограф”, ТОВ “Книжковий дім “Орфей”, 2006. – 460 с. (Сто найвідоміших).
358. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
359. Стус В. Під тягарем хреста. – Львів: Каменяр, 1991. – 159 с.
360. Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
361. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических процессах. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
362. Теля В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
363. Теля В.Н. Номинативный состав языка как объект культурологии // Национально-культурный компонент в тексте и в языке. – Минск, 1994. – Ч. I. – С. 13–15.
364. Теля В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
365. Теория метафоры: Сб. научн. тр.: Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.

366. Титикало В.М. Функціонально-семантичні особливості ключових слів художнього тексту (на матеріалі романів О.Гончара “Тронка”, “Собор”, “Твоя зоря”): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Дніпропетров. ун-т. – Дніпропетровськ, 1993. – 12 с.
367. Тищенко О.В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 32 с.
368. Тищенко О.В. Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01., 10.02.02 / Київськ. держ. пед. ін-т іноземних мов. – К., 1994. – 17 с.
369. Тихонов А.Н. Внутренняя форма и лексическое значение слова // Семантика и структура деривационных моделей: Сб. научн. тр. – Владивосток, 1988. – С. 55–72.
370. Токарев С.А., Мелетинский Е.М. Мифология // Мифы народов мира: В 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – Т. 1. – С. 11–20.
371. Толстой Н.И. Белый цвет // Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5 т. – М.: Междунар. отнош., 1995. – Т. 1. – С. 153.
372. Толстой Н.И., Толстая С.М. Народная этимология и структура славянского ритуального текста // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации: Сб. докладов. – М.: Наука, 1988. – С. 250–264.
373. Толстой Н.И., Усачева В.В. Волосы // Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5 т. – М.: Междунар. отнош., 1995. – Т. 1. – С. 420.
374. Толстоухов А.В. Постіндустріальний світ: обриси екомайбутнього // Людина в лабіринті перспектив / А.В. Толстоухов, О.Є. Перова, О.М. Рубанець та ін. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – С. 6–23.
375. Томенко М. Реальні та удавані конфлікти в державній владі // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби / С. Макеєв (керівник авторського колективу). – К.: Політична думка, 1997. – С. 420–427.
376. Топоров В.Н. О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. – М.: Наука, 1980. – С. 3–58.

377. Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира: В 2-х т. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – Т. 2. – С. 631.
378. Тульчинский Г.Л. Слово и тело постмодернизма: От феноменологии невменяемости к метафизике свободы // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 35–53.
379. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 105–112.
380. Уайтхед А.Н. Приключения идей // Уайтхед А.Н. Избранные работы по философии: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – С. 389–708.
381. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. – К.: Вища школа, 1984. – Т. 2. – 384 с.
382. Ужченко В.Д. Внутрішня форма фразеологізму в зв'язку з внутрішньою формою слова // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 23–30.
383. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В.М.Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.: іл.
384. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. / Наук. ред. А. Погрібний. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – 703 с.
385. Уфимцева А.А. Семантический аспект языковых знаков // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 31–46.
386. Уфимцева А.А. Семантика слова // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 5–81.
387. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и дополн. О.Н. Трубачева: В 4 т. – М.: Прогресс, 1987. – Т. IV. – 860 с.
388. Федик О. Українська мова: дихотомія “лінгва – середовище” // Науковий збірник Українського вільного університету: Матеріали конференції “Український вільний університет: з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування” (Львів, 13–15 лютого 1992 року). – Мюнхен–Львів: Фенікс Лтд, 1993. – С. 207–213.
389. Федоров В. Статті різних лет. – Донецьк: Норд-Пресс, 2007. – 232 с.

390. Федяева Т.А. Масса и карнавал: Элиас Канетти и Михаил Бахтин // Вопросы философии. – 2007. – № 3. – С. 44–49.
391. Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. – К.: Обереги, 1993. – 192 с.
392. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка. – С. 52–92.
393. Философия языка: в границах и вне границ / Ю.С. Степанов, П. Серио, Д.И. Руденко и др. – Х.: Око, 1993. – Т. 1. – 192 с.
394. Философия языка: в границах и вне границ / Ю.С. Степанов, В.В. Прокопенко, Ю.И. Святко и др. – Х.: Око, 1994. – Т. 2. – 176 с.
395. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л.Ф. Ильичев и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
396. Флоренский: pro et contra / Сост., вступ. ст., примеч. и библиогр. К.Г. Юсупова. – С.-Пб.: РХГИ, 1996. – 752 с.
397. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. – М.: ИКАР, 2007. – 480 с.
398. Формігарі Л. Семантична теорія Гаймана Штейнталя // Збірник Харківського історико-філологічного товариства / Харк. іст.-філолог. тов-во. – Х., 1998. – Т. 7. – С. 45–55.
399. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.
400. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М.: Республика, 1992. – 512 с.
401. Франко І. Вибрані твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – 759 с.; Т. 2. – 623 с.; Т. 3. – 675 с.
402. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с фр. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Изд. группа “Прогресс”, 2000. – 536 с.
403. Фреге Г. Смысл и денотат: Пер. с нем. // Семиотика и информатика. – М.: Изд-во ВИНТИ, 1977. – Вып. 8. – С. 3–15.
404. Фрейд З. Тотем и табу: Сб. – М.: Олимп; ООО “Издательство АСТ-ЛТД”, 1998. – 448 с.
405. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности. – М.: Наука, 1978. – 598 с.

406. Френк Д. Пространственная форма в современной литературе // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX веков. Трактаты. Статьи. Эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 197–206.
407. Фрумкина В.М. Вероятность элементов текста и речевое поведение. – М.: Наука, 1971. – 168 с.
408. Фуко М. Археология знания: Пер. з фр. – К.: Основи, 2003. – 306 с.
409. Фуко М. Жизнь: опыт и наука // Вопросы философии. – 1993. – № 5. – С. 43–54.
410. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
411. Хайдеггер М. Искусство и пространство // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Политиздат, 1991. – С. 95–99.
412. Хайдеггер М. Исток художественного творения // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX веков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 264–313.
413. Хайдеггер М. Преодоление метафизики: Пер. с нем. // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М.: Наука, 1991. – С. 214–233.
414. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Сборник: Пер. с нем. – М.: Высшая школа, 1991. – 192 с.
415. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – С.-Пб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002. – 448 с.
416. Хейзинга Й. Homo ludens: В тени завтрашнего дня: Пер. с нидерл. – М.: Прогресс, 1992. – 464 с.
417. Хороб С.І. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм). – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 412 с.
418. Чайковский Ю.В. Невостребованный синтез: Об эволюционных взглядах Карла Поппера // Вопросы философии. – 1995. – № 12. – С. 50–55.
419. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – 240 с.

420. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 65–75.
421. Черемшина Марко. Карби. – К.: Дніпро, 1978. – С. 7–18.
422. Черкасова Л.П. “Яркость изнутри”: О внутренней форме слова в прозе М. Цветаевой // Русская речь. – 1982. – № 5. – С. 52–56.
423. Чернышова Т.В. Особенности коммуникативного взаимодействия автора и адресата через текст в сфере газетной публицистики // Филологические науки. – 2003. – № 4. – С. 94–103.
424. Читанка з історії філософії: У 6 кн. / Під ред. Г.І.Волинки. – К.: Довіра, 1992. – Кн. 1: Філософія Стародавнього світу. – 207 с.
425. Чучин-Русов А.Е. Культурно-исторический процесс: форма и содержание // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 3–15.
426. Шаховский В.И. Лингвистика эмоций // Филологические науки. – 2007. – № 5. – С. 3–13.
427. Шаховский В.И. Соотносится ли эмотивное значение слова с понятием? // Вопросы языкознания. – 1987. – № 5. – С. 47–57.
428. Шведова Н.Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над “Русским семантическим словарем” // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 3–17.
429. Шестаков О.О. Пізнання у фундаментальній онтології Гайдеггера // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 11. – С. 95–106.
430. Шишков М.С. Изучение концепта: от парадигматики к синтагматике // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. – 2007. – Вып. 2. – Ч. II. – С. 68–70.
431. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 279 с.
432. Шмелева Т.В. Диалогичность модуса // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1995. – № 5. – С. 147–156.
433. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. Гештальт и действительность / Пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна. – М.: Мысль, 1993. – 663 с.
434. Шпет Г. Внутренняя форма слова (Этюды и вариации на темы Гумбольдта). – М.: ГАХН, 1927. – 219 с.
435. Шпет Г. Эстетические фрагменты // Шпет Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С. 343–472.

436. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: ArtEk, 1998. – 336 с.
437. Юнг К.Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 214–232.
438. Юнг К.Г. Психология и поэтическое творчество // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Политиздат, 1991. – С. 103–119.
439. Юнг К.Г. Архетип и символ: Пер. с нем. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.
440. Юнг К.Г. Психологические типы: Пер. с нем. – С.-Пб., М.: Прогресс-Универс, 1995. – 716 с.
441. Юнг К.Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство: Пер. с англ. – М.: Ваклер, 1996. – 302 с.
442. Юркевич П. Идея // Юркевич П. Вибране. – К.: Абрис, 1993. – С. 3–72.
443. Языковая номинация: Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – 359 с.
444. Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – 357 с.
445. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193–255.
446. Якобсон Р. Речевая коммуникация: Пер. с англ. // Якобсон Р. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 306–316.
447. Якобсон Р. Ретроспективный обзор работ по теории стиха: Пер. с англ. // Якобсон Р. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 230–269.
448. Яковлева Е.С. О понятии “культурная память” в применении к семантике слова // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 43–73.
449. Dobrzyńska T. O semantycznej reprezentacji niektórych wyrażen metaforycznych // Semantyka i słownik. – Wrocław, 1972. – S. 191–208.
450. Markiewicz H. Główne problemy wiedzy o literaturze. – Kraków, 1976. – 177 s.
451. Okopień-Sławińska A. Semantyka wypowiedzi poetyckiej. – Kraków, 1998. – 255 s.

452. Sławiński J. Koncepcja języka poetyckiego awangardy krakowskiej. – Kraków, 1998. – Т. 1. – 293 s.

Монографія

УДК 81'37:81'42

ББК 81. 411. 2-71 (4 Укр)

Г-63

Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс: Монографія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 296 с.

Старший редактор: *Василь Головчак*

Коректура: *Зоряна Зайцева*

Комп'ютерна правка і верстка: *Лідія Курівчак*

ISBN 978-966-640-221-2

Здано до набору 12. 12. 2007 р. Підп. до друку 28. 12. 2007 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Друк на різнографі. Вид. арк. 17,23. Зам. 175.
Наклад 100 прим.

Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76025, м. Івано-Франківськ,
вул. Бандери, 1,
тел.: 71-56-22

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру від 12.12.2006, серія ДК 2718

НБ ПНУС

755031